

Godhavnsrapporten

En undersøgelse af klager over overgreb og medicinske
forsøg på Dreng- og Skolehjemmet Godhavn samt 18 andre
børnehjem i perioden 1945-1976

Maria Rytter

Godhavnsrapporten

Syddansk Universitetsforlag

Godhavnsrapporten

© Forfatteren, Svendborg Museum og Syddansk Universitetsforlag 2011

University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences vol. 419

Sat og trykt af Narayana Press

Omslag:

ISBN: 978 87 7674 580 6

Omslagsillustration:

Godhavnsrapporten er tryk med støtte fra:

Socialministeriet

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller
anden mangfoldiggørelse af denne bog
er kun tilladt med forlagets tilladelse eller
ifølge overenskomst med Copy-Dan

Syddansk Universitetsforlag

Campusvej 55

5230 Odense M

Tlf. 6615 7999

Fax. 6615 8126

www.universitypress.dk

Indhold

Indledning 13

- Undersøgelsens formål 13
- Undersøgelsens opbygning 14
- Antal deltagere 14
- Børnehjem omfattet af undersøgelsen 15
- Arkiver omfattet af undersøgelsen 16
- Spørgsmål 16
- Interviewsituationen 17
- Et tabubelagt emne 18
- At huske overgreb 19
- Troværdighed 19
- Godhavnsundersøgelsens egenart 20
- Samtidsperspektivet 21
- Sammenfatning 24

Kapitel 1

Godhavnsundersøgelsens baggrund og organisation 27

- 1.1.1 Baggrund 27
- 1.1.2 Organisation 29
- 1.1.3 Den faglige referencegruppe 29
- 1.1.4 Afgrænsning 30
- 1.1.5 Undersøgelsens medarbejdere 30
- 1.1.6 Et nordisk seminar 31
- 1.1.7 Pressestrategi 31
- 1.2 Interviewundersøgelsen 32
 - 1.2.1 Principperne 32
 - 1.2.2 Frivillighed 32
 - 1.2.3 Interviewenes gennemførelse 33

1.3 Arkivundersøgelsen	35
1.3.1 Børnehjemsarkiverne	35
1.3.2 Arkivernes placering	35
1.3.3 Godhavn i arkiverne	36
1.3.4 Skiftende myndighed	37
1.3.5 Rigsarkivet	37
1.3.6 Samspil mellem arkivalier	38
1.3.7 Statens tilsyn	38
1.4 Begrebsdefinitioner i Godhavnsundersøgelsen	39
1.4.1 Indledning	39
1.4.2 Omsorgssvigt og overgreb	39
1.5 De internationale børnehjemsundersøgelser	42
1.5.1 Indledning	42
1.5.2 Norge	42
1.5.3 Sverige	43
1.5.4 Island og Grønland	44
1.5.5 Irland	44
1.5.6 Australien	45
1.5.7 Canada	46

Kapitel 2

Historisk oversigt	47
2.1.1 Indledning	47
2.1.2 Børneloven i 1905	47
2.1.3 Forsorgsloven i 1933	48
2.1.4 Tilsyn	49
2.1.5 Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen 1958-1976	51
2.1.6 Forstanderne	51
2.1.7 Forældremyndighed	52
2.1.8 Kontakten til familien	53
2.1.9 Kontakten til samfundet	54
2.1.10 Hustugt og revselse	55
2.1.11 Forbud mod brug af spanskør 1. januar 1954	56
2.1.12 Forbud mod lussinger 1. januar 1968	57
2.1.13 Kost, klæder og hygiejne	58
2.1.14 Arbejde	59
2.1.15 Skolegang	60
2.1.16 Udviklingen i personalets uddannelse	60
2.2 Børnehjemmenes specialisering 1945-1976	62
2.2.1 Institutionstyper og specialisering	62

Kapitel 3

Skole- og Drengehjemmet Godhavn 1945-1976 67

3.1.1 Fra opdragelsesanstalt til skolehjem 67

3.1.2 Skole- og drengehjem 1950-1975 68

3.2 Interviewundersøgelse om forholdene på Godhavn 69

3.2.1 Indledning 69

3.3 Fysisk vold 71

3.3.1 Beretninger om fysisk vold udøvet af lærere og medhjælpere 71

3.3.2 Beretninger om følgerne for drengene omfatter: 71

3.3.3 Lussinger, øretæver og anden vold 72

3.3.4 Afstraffelse med spanskør og rive 73

3.3.5 Mærker efter vold 74

3.3.6 Varige skader 74

3.3.7 Beretninger om forstanderens afstraffelser 74

3.3.8 Maveskaller 75

3.3.9 At sætte sig på drengene 76

3.3.10 Andre former for fysisk afstraffelse 76

3.3.11 Personalets beretning om fysisk vold 77

3.3.12 Det statslige tilsyns observationer 78

3.3.13 Godhavnsbank 78

3.3.14 Døden på Godhavn 79

3.3.15 Sammenfatning 81

3.4 Psykisk vold 81

3.4.1 Det psykiske miljø på Godhavn 81

3.4.2 Telefonen der forstyrrede 82

3.4.3 Klager over manglende omsorg og følelseskulde 83

3.4.4 Sengevæderne i Blåtårn 83

3.4.5 Nederst i hierarkiet 85

3.4.6 Personalets fortælling 86

3.4.7 Sammenfatning 87

3.5 Seksuelle overgreb 87

3.5.1 Seksuelle overgreb 87

3.5.2 Seksuelle erfaringer drengene imellem 88

3.5.3 Overgreb fra ældre drenge 88

3.5.4 Seksuelle overgreb fra voksne 89

3.5.5 Sammenfatning 91

3.5.6 Overgreb i forbindelse med det psykiatriske lægetilsyn 91

3.5.7 Vurdering af pubertetsudvikling 92

3.5.8 Sammenfatning 92

3.6 Skolegang 93

3.6.1 Klager over skolegangen 93

3.6.2	Personalets beretninger	95
3.6.3	Sammenfatning	95
3.7	Kosten	96
3.7.1	Klager over dårlig eller mangelfuld kost	96
3.7.2	Middagsmad	96
3.7.3	Morgenmad og aftensmad	97
3.7.4	Lunser	98
3.7.5	Personalets beretninger om maden på Godhavn	99
3.7.6	Sammenfatning	100
3.8	Beklædning	100
3.8.1	Klager over mangelfuld eller utidssvarende beklædning	100
3.8.2	Lærernes erindring om tøjet	102
3.8.3	Sammenfatning	103
3.9	Arbejde	103
3.9.1	Klager over urimeligt arbejde	103
3.9.2	Arbejdet på Godhavn	104
3.9.3	Lærernes beretning om arbejdet	106
3.9.4	Sammenfatning	106
3.10	Isolation	106
3.10.1	Klager over isolation fra omkringliggende samfund og familie	106
3.10.2	At gå i gåsegang i Tisvilde	108
3.10.3	En kvajet opvækst	108
3.10.4	Sammenfatning	109
3.11.	Tanker efter en barndom på Godhavn	109
3.11.1	Indledning	109
3.11.2	Ånden på Godhavn	109
3.11.3	Når hjemmet er værre	111
3.11.4	Individuel behandling	111
3.11.5	Mere kærlighed	112
3.12	Statens tilsyn med Godhavn	113
3.12.1	Indledning	113
3.12.2	Hustugtsbogen 1948-1959	113
3.12.3	Drengenes tidligste oplevelser af tilsyn	114
3.12.4	Andre eksempler på tilsyn	115
3.12.5	Nye tider	116
3.12.6	Personalets erfaringer med tilsyn	116
3.12.7	Sammenfatning	118
3.13	Sampillet mellem interview og arkivalier	119
3.13.1	Indledning	119
3.13.2	Dreng på Godhavn i 1970'erne	119
3.13.3	Dreng på Godhavn i 1960'erne	120

- 3.13.4 Dreng på Godhavn i 1960'erne 121
- 3.13.5 Dreng på Godhavn omkring 1970 122
- 3.13.6 Lærer på Godhavn i 1960'erne 123
- 3.13.7 Sammenfatning 124

Kapitel 4

- Det psykiatriske lægetilsyn på Godhavn 125
 - 4.1.1 Medicinsk forskning og forsøg med mennesker 125
 - 4.1.2 Børnepsykiatriens udvikling i Danmark 128
 - 4.1.3 Det psykiatriske lægetilsyn 1958-1976 130
 - 4.1.4 De første behandlingshjem 130
 - 4.1.5 Udviklingen i behandlingshjemmene 131
 - 4.1.6 Det psykiatriske lægetilsyn i børneforsorgen 132
 - 4.1.7 Sammenfatning 132
- 4.2 Ib Ostenfelds journalarkiv på Godhavn 1960-1976 133
 - 4.2.1 Indledning 133
 - 4.2.2 Biografi Ib Ostenfeld 1902-1995 133
 - 4.2.3 Fundet af Ib Ostenfelds journalarkiv på Godhavn 134
 - 4.2.4 Ib Ostenfelds journalarkivs omfang 135
 - 4.2.5 Journalarkivets indhold 136
 - 4.2.6 Retningslinjer og beføjelser for psykiateren 137
 - 4.2.7 Tilsynets hyppighed 138
- 4.3 Ib Ostenfelds arbejdsmetoder 139
 - 4.3.1 Indledning 139
 - 4.3.2 Elevkarakteristikker 139
 - 4.3.3 Anbringelsen 140
 - 4.3.4 Den fysiologiske undersøgelse 141
 - 4.3.5 Den psykologiske undersøgelse 143
 - 4.3.6 Trivsel 143
 - 4.3.7 Skolegang 144
 - 4.3.8 Den psykiatriske behandling 144
 - 4.3.9 Hjemgivelse 145
 - 4.3.10 Selvmødere og anbringelsessager 145
 - 4.3.11 Tillid og tillidsbrud 147
 - 4.3.12 Institutionens psykiske miljø 148
 - 4.3.13 Sammenfatning 149
- 4.4 Spørgsmålet om medicinske forsøg på Godhavn 150
 - 4.4.1 Indledning 150
 - 4.4.2 Anklagerne i tv-programmet "Drengehjemmet" 150
 - 4.4.3 Ib Ostenfelds journalarkiv 152
 - 4.4.4 Ib Ostenfelds journaler på drengene 152

4.4.5	Gennemgang af journalerne	154
4.4.6	Formålet med journalarkivets oprettelse	155
4.4.7	Gennemgang af emner for undersøgelsen	155
4.4.8	Anvendelsen af psykiaterens faglige viden på Godhavn	155
4.4.9	Uklarheder i journalerne på Godhavn	157
4.5	Oversigt over anvendelsen af psykofarmaka i psykiatrien	157
4.5.1	Gennemgang af de forskellige medikamenter	157
4.5.2	Datidens viden om bivirkninger	159
4.6	Undersøgelse af Ib Ostfeldts medicinering på Godhavn	161
4.6.1	Indledning	161
4.6.2	Medicineringens karakter på Godhavn	162
4.6.3	Kilder og metode	163
4.6.4	Børnepsykiatrisk litteratur om medicinering	164
4.6.5	Behandling af symptomer	165
4.6.6	Psykofarmaka mod enuresis/sengevædning	167
4.6.7	Anden behandling med psykofarmaka	174
4.6.8	Tvangsmedicinering	175
4.6.9	Uddeling af medicinen	176
4.6.10	Sammenfatning	177

Kapitel 5

Klager over andre børnehjem	179	
5.1.1	Indledning	179
5.1.2	Liste over de undersøgte børnehjem	179
5.1.3	Undersøgelsens opbygning og udførelse	180
5.2	Pigehjemmet Hjortebjerg Skole	181
5.3	Københavns Kommunes optagelseshjem Norges Minde	190
5.4	Josephine Schneiders Børnehjem i København	194
5.5	Rågelund Dreng- og Lærlingehjem	196
5.6	Viskinge Børnehjem	200
5.7	Toftegård Børnehjem	204
5.8	Børnehjemmene Godthåb	210
5.9	Skolehjemmet Himmelbjerggården	212
5.10	Børnehjemmet Vejle Fjord (Bredballe)	214
5.11	Roskilde Hvile Optagelseshjem	216
5.12	Skolehjemmet Landerupgård	219
5.13	Københavns Kommunes Børnehjem Jacob Michaelsens Minde	224
5.14	Statsungdomshjemmet Bråskovgård	225
5.15	Iagttagelseshjemmet Solhjem	227

- 5.16 Optagelseshjemmet Hostruphøj 229
- 5.17 Optagelseshjemmet Schepelernhus 232
- 5.18 Københavns Kommunes børnehjem Spanager 233
- 5.19 Ærø Iagttagelseshjem 235

Kapitel 6

Statens tilsyn med Børne- og Ungdomshjemmene 1956-1976 239

- 6.1.1 Indledning 239
- 6.1.2 Klagegangen i Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen 239
- 6.1.3 Inspektørernes fælles erfaringer 240
- 6.1.4 Tilsynsførende 1956-1958 241
- 6.1.5 Tilsynsførende 1960'erne 241
- 6.1.6 Tilsynsførende 1966-1970 242
- 6.1.7 Tilsynsførende 1970-1976 243
- 6.1.8 Inspektørerne og forstanderne 244
- 6.1.9 Sammenfatning 245
- 6.2 Afslutning 246
 - 6.2.1 Andre undersøgelsesmetoder 246
 - 6.2.2 Forhistorien 246
 - 6.2.3 Opfølgning på beretningen 247
 - 6.2.4 Kriminalteknisk afdeling i Fredericia 248
 - 6.2.5 Sammenfatning 249

Litteraturliste 251

Indledning

Godhavnsundersøgelsen er den første undersøgelse i Danmark af overgreb mod børn på børnehjem i det tyvende århundrede. Den består af en granskning af en række klager rejst af Landsforeningen Godhavnsdrengegenes medlemmer over forholdene på 19 danske børnehjem i perioden 1945-1976. Undersøgelsen omfatter grundige interview- og arkivstudier af forholdene på Godhavn samt punktstudier af 18 andre børnehjem. Arkivstudierne omfatter Ib Ostenfelds journalarkiv over hans psykiatriske lægetilsyn ved Godhavn, Direktoratet for Børneforsorgens Klagearkiv, samt i mindre omfang børnehjemsarkivalier på Rigsarkivet, Landsarkiverne, Københavns Stadsarkiv og arkivet på Godhavn. Tre historikere har været beskæftiget med at interviewe informanterne og med arkivstudier. Undersøgelsen er betalt af Socialministeriet og gennemført af Forsorgsmuseet under Svendborg Museum.

Undersøgelsens formål

At udføre en granskning af forholdene på Godhavn Dreng- og Lærlinehjem samt på 18 andre børnehjem for perioden 1945-1976, repræsenteret i Landsforeningen Godhavnsdrengegenes medlemsskare. Formålet med undersøgelsen er at undersøge, om børn ved de nævnte institutioner har været udsat for fysiske/seksuelle overgreb, alvorlige mangler ved den lægelige, praktiske eller følelsesmæssige omsorg, samt om tilsynsmyndighederne har udført deres pålagte opgaver. Undersøgelsen skal indeholde en granskning af det psykiatriske lægetilsyns virke ved drengehjemmet Godhavn 1960-1975 med henblik på at klargøre:

Hvordan virkede det psykiatriske lægetilsyn på Godhavn? Har psykiateren udført ulovlige medicinske forsøg på drengene? Kan psykiaterens medicinering have haft langtidsvirkninger?

Undersøgelsens opbygning

Undersøgelsen gik i gang den 1. januar 2010 og var berammet til 8 måneder. 6 måneder til granskningen og to måneder til rapportskrivning. Forsorgsmuseet i Svendborg, som er en afdeling under Svendborg Museum, har med museumsinspektør og afdelingsleder Maria Rytter som den udpegede undersøger stået for undersøgelsen. To historikere, cand.mag. Jacob Knage Rasmussen og cand.mag. Inge Mønster-Kjær, har sammen med undersøgeren udført granskningen af forholdene på Skole- og Drengehjemmet Godhavn 1945-1976, samt lavet arkivundersøgelser og foretaget interviews med medlemmer, som repræsenterede foreningens 18 andre børnehjem. Til sammenligning toppede antallet af børnehjem i Danmark i 1953 med 350 institutioner, et antal, der var faldet til 262 børnehjem i 1976. Antallet af børn på børnehjem var 9.399 i 1947, faldet til 6.356 i 1976.

Afgrænsning i tid for undersøgelsen er 1945-1976. Den øvre tidsramme er Bistandslovens indførelse i 1976, hvor ansvaret for tilsynet med børnehjem (ungdoms- og skolehjem) overgik fra staten til kommunerne, den nedre er sat ved 2. Verdenskrigs afslutning. Undersøgelsen er uafhængig af Velfærdsministeriet/Socialministeriet, Landsforeningen Godhavnsdrene, interessegrupper o.a.

Antal deltagere

Undersøgelsen omfatter i alt 99 personer. Af disse er de 79 blevet interviewet med diktafon i deres egne hjem, mens 20 er interviewet over telefonen. Kun 14 af undersøgelsens 99 informanter er kvinder. Det drejer sig om 7 tidligere børnehjemspiger og 7 tidligere ansatte. Slagsiden

på køn afspejler at landsforeningen Godhavnsdrengenes medlemsskare overvejende består af mænd, hvoraf en del har opholdt sig på drengehjem som børn. De 99 interviewede fordeler sig på følgende måde:

Fra Dreng- og Lærlingehjemmet Godhavn deltog 44, hvoraf de 40 er interviewet med diktafon i eget hjem, mens fire er interviewet over telefon. Disse fordeler sig således:

- 32 tidligere drenge/elever, der havde været anbragt på Godhavn mellem 1948-1976 er blevet interviewet i egne hjem eller over telefon.
- 8 tidligere medarbejdere fra Godhavn er blevet interviewet. Tilsammen havde de været ansat i årene 1956-1976 og havde dækket funktionerne: viceformand (1), skolelærer (2), lærervikar (2), kontorelev (1) og værkstedsassistent (2), to havde tillige været afdelingsledere.
- 4 tidligere tilsynsførende inspektører, der tilsammen havde været ansat i Direktoratet for Børnefor sorgen i perioden 1956-1976. De tre var alle 89 år, mens den sidste var i 70erne.
- 55 deltog i undersøgelsens 2. del, hvis resultater fremlægges i kapitel 5, heraf er de 39 interviewet med diktafon i eget hjem, mens 16 er interviewet over telefon.

Børnehjem omfattet af undersøgelsen

Det drejer sig om medlemmer af Landsforening Godhavnsdrenge, som havde opholdt sig på Godhavn og 18 andre børnehjem i perioden 1945-1976. Disse 18 er:

Børnehjemmet Godthåb, Børnehjemmet Hjortebjerg Skole, Børnehjemmet Toftegård, Børnehjemmet Vejle Fjord (Bredballe), Iagttagelseshjemmet Hostrupshøj, Iagttagelseshjemmet Solhjem, Iagttagelseshjemmet Roskilde Hvile, Iagttagelseshjemmet Ærø, Josephine Schneiders Børnehjem, Kbh. Kommunes Børnehjem Jacob Michaelsens Minde, Kbh. Kommunes Børnehjem Spanager, Kbh. Kommunes Optagelseshjem Norges Minde, Optagelseshjemmet Schepelernhus, Rågelund Dreng- og Lærlingehjem, Skolehjemmet Himmelbjerggården, Skolehjemmet Landerupgård, Statsungdomshjemmet Bråskovgård og

Viskinge Børnehjem.

Arkiver omfattet af undersøgelsen

Psykiater Ib Ostenfelds Journalarkiv fra Godhavn har for første gang været genstand for en historisk analyse i forbindelse med Godhavnsundersøgelsen. Det samme gælder Direktoratet for Børneforsorgens Klagearkiv på Rigsarkivet, ligesom en række arkivalier fra Rigsarkivet Landsarkiverne og arkivet på Døgninstitutionen Godhavn. To arkiver er blevet fundet i forbindelse med undersøgelsen: Det ene er ovennævnte Journalarkiv fra Godhavns psykiater, som i perioden 1976-2010 havde været forsvundet på Godhavn. Det andet er et arkiv over drenge fra Værebros Drengeskole, som var blevet efterladt, da Foreningen af 1838 til Forsømte Børns Frelse solgte hjemmet i 1982 og som den nye ejer havde opbevaret lige siden. Dette indleveres til Rigsarkivet efter endt brug.

Spørgsmål

Der rejser sig en række spørgsmål, når man gransker forhold gennem interviews, således også med mennesker, som har oplevet overgreb i barn- eller ungdommen. Kan folk huske overgreb eller traumatiske oplevelser fra deres barndom? Kan deltagelse i et interview om overgreb i barndommen aktivere traumer og dermed være skadelige for informanten? Vil der være nogle, som opdiger overgreb, for f.eks. at opnå en erstatning? Hvorfor kun interviewe de mennesker der klager over opvæksten som følge af anbringelsen på et børnehjem? Hvorfor ikke også undersøge positive historier fra børn, som har haft en trykfuld opvækst på landets børnehjem? For at tage det sidste først, så er der naturligvis tidligere børnehjemsbørn som tænker tilbage på barndommen med glæde, ligesom der findes litteratur med positive beskrivelser

af opvæksten på et børnehjem¹. Men alle internationale undersøgelser af børns opvækst på børnehjem koncentrerer sig om klager over overgreb af forskellig art og ikke om at indsamle eksempler på de gode opvækstvilkår. Således også i Godhavnsundersøgelsen.

Det må som udgangspunkt antages, at børns opvækst i statens og samfundets varetægt er foregået under betryggende og sikre forhold, hvor lovgivningen er blevet overholdt, og det statslige tilsyn fungerede som garanten for, at ulovlige forhold blev opdaget og håndteret efter tidens lovkrav. I hele undersøgelsesperioden er børn blevet anbragt på børnehjem, fordi myndighederne ville fjerne dem fra forhold, der truede børnenes helbred, psykisk som fysisk. Staten har herved forpligtet sig til at tage vare på disse børn og unge og sikre dem en trykbar barndom. I indland som udland nedsætter myndighederne kun undersøgelseskommissioner, hvor der er fremkommet alvorlige klager over forholdene på børnehjem.

Interviewsituationen

Mundtlige kilders troværdighed er et både kontroversielt og omdiskuteret emne. Man behøver blot at huske de senere års store debatter om falsk hukommelse (recovered memories) i forbindelse med incestsager, hvor voksne under et behandlings/terapiforløb husker overgreb, de ellers ikke har kunnet huske². Det skal understreges, at Godhavnsundersøgelsen ikke i noget tilfælde indgik i et terapiforløb hos deltagere. Interviewet foregik som en timelang samtale, hvor der blev taget særlige hensyn til fortællerens mulighed for selv at styre, hvad han eller hun vil fortælle. Interviewerne i Godhavnsundersøgelsen

-
- 1 De nyeste er Steff Ejlersen: Børnehjemsdreng 1951-1961, Mellemsgaard 2010, Esther Langsted: Alle gode gaver, Ravnerock 2010. Se også: "Når man starter med minuspoint – 15 fortællinger fra 100 års anbringelser af børn og unge på døgninstitutioner". Red. Allan Nagel FADD 2005.
 - 2 Annie Sønnichsen: Falsk hukommelse eller ægte erindring. Socialrådgiveren nr. 4 26/2 2003.

har været omhyggelige med ikke at vurdere, kommentere eller ynke informanterne. Rollen var klart defineret som værende professionelle historikere på besøg for at indsamle ukendt viden og informationer. Deltagelse i undersøgelsen var frivillig, og deltagerne kunne til enhver tid afbryde interviewet eller trække sig fra undersøgelsen. Mange af deltagerne har udtrykt, at ubehaget ved at skulle huske og genfortælle om fortidens skam og savn er blevet overskygget af tilfredsheden med at være deltager i en officiel undersøgelse, hvor man blev lyttet til og troet på. I et par tilfælde har vi oplevet, at en informant havde en uafklaret tvist med myndighederne (om noget helt andet), som fyldte så meget, at barndommens oplevelser trådte i baggrunden. Af og til kunne en hændelse få et skær af myte eller ønskeforestilling, men blev berettet som noget selvoplevet. Som beretningen om dengang fire Godhavnsdrengene fik nok, og smed en lærer ned ad en meget stejl trappe, hvilket de fortæller, han kunne være død af. Læreren brækker hånden i version 1, han ramler ned i en lærer, som brækker hånden i version 2, det er overlæreren i tre versioner, men en anden lærer i version 4. Og overlæreren selv husker intet om episoden.

Et tabubelagt emne

Internationale erfaringer viser, at der er god grund til at have tillid til mennesker, som melder sig for at fortælle om en opvækst under forsorg på børnehjem. Det modsatte standpunkt, at man skulle nære mistillid, ville desuden være psykisk belastende for informanterne i en undersøgelse af denne karakter. Børnehjemsbørn er som udgangspunkt sjældent eller aldrig blevet hørt i barndommen, og de er blevet mødt med mistro og afvisning, hvis de har forsøgt at fortælle om overgrebene. Opvækst på børnehjem har været et tabubelagt emne gennem det meste af det tyvende århundrede, for børnehjemsbørnene selv og for deres omgivelser. Selv i dag føler mange tidligere børnehjemsbørn sig usynlige, eller for en dels vedkommende som udstødte af samfundet.

At huske overgreb

Der foreligger videnskabelige undersøgelser, som omhandler spørgsmålet, om folk kan huske overgreb i barndommen. Her kan f.eks. refereres til et studie i hukommelse udført af G.S. Goodman et al som blev publiceret i 2003³. Her blev 175 voksne, der alle som børn havde været udsat for seksuelle overgreb, interviewet. For alle gjaldt det, at overgrebene var dokumenteret i forvejen bl.a. gennem afhøringer, dengang indgrebene blev afsløret. 81 % af de interviewede kunne huske og fortælle om overgrebene. Alderen spiller en rolle for, hvor korrekt børn husker. Men alligevel kunne 69 % af de børn, som var mellem 1 og 5 år under overgrebet, huske dem og dermed berette herom. Mens 87 % af de, som havde været 6 år eller mere, huskede overgrebene og fortalte om dem. Der var en tendens til, at jo værre eller alvorligere overgrebene var, jo bedre blev de husket. Konklusionen er, at der nærmere er tale om, at der underrapporteres end overrapporteres om overgreb i barndommen, idet hele 13 % af de mennesker, der havde været over 6 år, mens overgrebene fandt sted, tav om, hvad de havde oplevet. Samlende kan det siges, at når det handler om dramatiske hændelser og traumatiske oplevelser, så huskes disse i mange år. Men gælder det de fleste af dagliglivets oplevelser, så kan hukommelsen være forholdsvis kortlivet.

Troværdighed

Den norske udredningskommission under ledelse af professor Edvard Befring summerer i nedenstående citat overvejelserne omkring troværdighed op på en måde, som har dannet baggrund for Godhavnsundersøgelsens arbejde: *“En kan altid spørre om de personlige beret-*

3 Goodman, G.S., Ghetti, S., Quas, J.A., Edelstein, R.S., Alexander, K.W., Redlich, A.D., Cordon, I.M., & Jones, D.P.H.: A prospective study of memory for child sexual abuse: New findings relevant to the repressed-memory controversy. *Psychological Science*, 14 (2), 2003 s. 113-118.

ningere er sanne. Har det virkelig hendt, det vi leser om? Selv om det alltid vil knytte seg usikkerhet til hendelser, ved at hendelser forveksles, noen minner blekner og andre hendelser forstørres opp, så vil grunntrakkene i det som kommer fram, ha stor relevans. Som påpekt ovenfor gir hukommelsesforskningen uttrykk for at dramatiske opplevelser setter sig spor som ikke lett viskes ut. Når flere uafhengige personer beretter om det som skjedde ved navngitte institusjoner, så styrker det muligheten for at det som fremkommer som hovedtrekk, har gyldighet.”⁴

Godhavnsundersøgelens egenart

Godhavnsundersøgelsen skiller sig ud fra de i internationale, herunder også nordiske, forbilleder på flere punkter, og baggrunden herfor skal findes i undersøgelsens oprindelse og historik. Godhavnsundersøgelsen er hverken en kommunalt, regionalt eller nationalt baseret undersøgelse, hvortil der forinden har været en åben indkaldelse af deltagere til undersøgelsen. Godhavnsundersøgelsen baserer sig på en landsforenings medlemmers klager over opvækstforholdene på disse medlemmers børnehjem i perioden 1945-1976. Det drejer sig som tidligere nævnt om 18 børnehjem, samt det hjem, der har lagt navn til undersøgelsen, Godhavn Dreng- og Skolehjem.

Forventningerne til deltagerantallet i undersøgelsen lå på forhånd højt, i ansøgningen til Velfærdsministeriet anslog vi, at vi skulle interviewe mellem 100 og 150 deltagere, hvor mindst halvdelen ville stamme fra Godhavn Dreng- og Skolehjem. Resten skulle komme fra klagere fra de andre navngivne børnehjem, der også var medlemmer af Landsforeningen Godhavnsdrene. Den 10. januar 2010 modtog vi en liste på 32 navne fra Landsforeningen Godhavnsdrene, fulgt af en

4 Edvard Befring: “Barnehjem og specialskoler under lupen. Nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945-1980”. Norges offentlige utredninger NOU:23:Oslo s. 88.

beklagende e-mail fra landsformanden: *“Jeg har i weekenden været i kontakt med rigtig mange (...) Mange har simpelthen ikke kræfter til at medvirke, og mange har opgivet på forhånd. Alligevel håber de fleste, at sandheden kommer frem, de vil bare ikke stille sig op på stolen, og det selvom jeg har garanteret dem, at det er anonymt.”*⁵

Landsforeningen Godhavnsdrene består af frivillige, som alle har været anbragt på børnehjem, og vi havde forståelse for vanskelighederne og gik i gang med undersøgelsen på basis af den tilsendte liste med 32 navne. Resten af deltagerne op til de 99, undersøgelsen kom til at omfatte, er kommet til gennem Forsorgsmuseets kontakter bl.a. på børnehjem.nu, research, via de allerede interviewedes kontakter og ikke at forglemme senere henvendelser via Landsforeningen Godhavnsdrene.

Samtidsperspektivet

Et andet vigtigt spørgsmål, der rejser sig, når overgreb af fysisk, psykisk og seksuel art i barndommen skal dokumenteres, er faren for at komme til at vurdere fortiden med nutidens briller. I kapitel 2 behandles de rammer, der var udstukket af myndighederne for børnehjemmenes pædagogik og daglige virke, samt den historiske udvikling inden for børneforsorgen. For at indkredse samtidsperspektivet søsatte undersøgelsen et praktikforløb for stud.mag. Kaspar Carøe Hollister fra Institut for Historie på Syddansk Universitet.⁶ Opgaven var at gennemgå Børnesagens Tidende 1945-1976 for at finde eksempler på børnehjemsforstandernes diskussioner om pædagogik i perioden. *Børnesagens Tidende* blev udgivet af Børnesagens Fællesråd og udkom første gang i 1904. I hele undersøgelsesperioden 1945-1976 udkom bladet hver 14.

5 E-mail den 10. januar 2010 fra Poul Erik Rasmussen, Landsforeningen Godhavnsdrene.

6 Det følgende afsnit bygger på stud.mag. Kaspar Carøe Hollisters gennemlæsning af 694 numre af Børnesagens Tidende fra perioden 1945-1976.

Omkring fyrrerens klædte Godhavnsdrengene fotograferet, dengang Godhavn var en opdragelsesanstalt. Fotograf ukendt, ca. 1920.

dag og blev regnet for forstandernes officielle talerør over for offentlighed og myndigheder.⁷ Især i undersøgelsesperiodens første årti fremførtes i pressen jævnligt kritik af forholdene på børnehjem, en kritik, som resulterede i, at flere børnehjem blev lukket, eller forstanderen/forstanderinden fyret. Samtidig førtes der en debat i Børnesagens Tidende, hvor forstandere gav svar på tiltale ved at fremføre idéer om børneopdragelse, som byggede på moderne pædagogik og teoretiske begreber fra pædagogikken og psykologien.⁸

Et centralt tema op gennem tidsperioden var diskussionen om den korporlige afstraffelses rolle i opdragelsen. I 1948 fremførte J. Ravn Thomsen fra Flakkebjerg Ungdomshjem det synspunkt, at han nok mente, at en lussing i ny og næ ikke skadede, men at han ikke var nogen

7 Leksikon for opdragere. Bind 1, s. 338.

8 A. Faye Jacobsen 1989, s. 273-74.

stærk tilhænger af gentagende korporlig afstraffelse, da *“jeg ikke tror, man kan slaa noget godt ind i et Menneske, jeg tror heller ikke, at man kan slaa noget ondt ud af et Menneske.”*⁹

Den korporlige afstraffelse blev også sat til debat i 1951 af Poul Petersen, forstander for Rønshoved Børnehjem, der mente, at man helt burde undgå at slå børnene, idet et utrygt børnehjemsbarn *“kan drives ud i isolation og mindreværdsfølelse med alt, hvad deraf følger.”*¹⁰ Forstander M. Knudsen fra Roskilde Hvile havde et mere pragmatisk forhold til den korporlige afstraffelse i sit indlæg i 1952, som han mente var *“mere human og hurtigt virkende end midler, der strækker sig over længere varighed, og som kan slide både på barnet og opdrageren.”*¹¹

Gradvist blev forstandernes ret til korporlig afstraffelse fjernet, først med forbuddet mod afstraffelse med spanskør i 1954, hvor det samtidig blev indskærpet, at selv lussinger blev anset for at være en forældet pædagogik.¹² Herefter var den korporlige afstraffelses dage talte, og den 1. januar 1968 kom et forbud mod forstanderes og medarbejderes ret til at give lussinger, hvorefter anvendelsen af al legemlig revselse var afskaffet.¹³

Andre problemer, der blev diskuteret, var bedre lønninger, en ordentlig uddannelse af personalet samt de dårlige normeringer med alt for få ansatte. Der blev udtrykt bekymring over det omkringliggende samfunds fordømmende syn på børnehjemsbørn og børneforsorg, som forstanderne mente skyldtes pressens negative omtale bl.a. gennem afsløringer af skandalesager. Mange fremførte synspunkter om børneopdragelse, som indebar, at barnet skulle mødes med respekt, venlighed og forståelse, og opdragerens opgave var at fremme barnets dygtighed. Det blev også fremført, at det var vigtigt, at barnet forstod, at det ikke selv var skyld i dets egen anbringelse uden for hjemmet.

9 BTI 1948 ; s. 145.

10 BTI 1951 ; s. 101.

11 BTI B1952 ; s. 206.

12 Inge M. Bryderup 2005, s. 175 & 200.

13 H. Horsten 1967, s. 315-316.

Nogle af de moderne pædagogiske tiltag, som blev taget i brug i perioden, var psykologi og psykiatri. Forstander K.A. Boje Rasmussen fra Landerupgård skolehjem vurderede i 1951, at inddragelsen af psykologi ville give et mere retfærdigt billede af eleven. Dog skulle man huske, at psykologien kun kunne bruges som et redskab til at få klarhed over et barns problemer, og *“den vigtigste forudsætning og evne for arbejdets lykkelige gennemførelse, [var] at formå at vinde barnets tillid og hengivenhed.”*¹⁴ Nogle forstandere mente, at befolkningen havde fejltolket begrebet om den frie opdragelse, som var blevet til et synonym for slet ikke at opdrage børnene. Forstander Gabriel Petersen, Egevang optagelseshjem anså i 1956 børneforsorgens rolle som *“... at opdrage børnene, så de kan blive lykkelige og tilfredse mennesker, som samfundet med glæde tager imod, og som får en oplæring, så de kan ernære sig på hæderlig vis.”*¹⁵ I 1961 var den moderne pædagogik fast forankret på nogle hjem bl.a. hos forstander West ved Bustrup Optagelseshjem, der skrev: *“hvilke magtmidler har man for at gennemføre den disciplin, der er nødvendig, og for at undgå eller begrænse rømninger? Dertil kan man med god samvittighed sige, at vi har ingen magtmidler (...) Der er lås på dørene, men nøglen dertil har drengene, og de har tøj på værelset, så de faktisk kan gå, når de vil.”*¹⁶ Den respektfulde indstilling til barnet og den unge blev implementeret i lovgivning og vejledninger i 1950'erne og sat på læseplanen, da landets første forsorgsseminarium åbnede i 1960.

Sammenfatning

Godhavnsundersøgelsen er en undersøgelse af tidligere børnehjemsbørns anklager om overgreb på 19 danske børnehjem i perioden 1945-1976. Til sammenligning toppede antallet af danske børnehjem i

14 BTI 1951 s. 181.

15 BTI 1956 s. 235.

16 BTI 1961 s. 206.

1953 med 350 børnehjem. Godhavn skal ifølge mandatet have foretaget en dybtgående undersøgelse. Til at gennemføre dette har metoden været:

- a) at inddrage en større personkreds i interviewundersøgelsen vedrørende Godhavn end selve klagerne, dvs. at vi har interviewet tidligere anbragte, der ikke var medlemmer af Landsforeningen Godhavnsdrene, tidligere medarbejdere fra Godhavn samt tidligere tilsynsførende inspektører fra Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen.
- b) at foretage dybdegående arkivstudier, dvs. at vi har inddraget oplysninger fra Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgens Klagearkiv, landsarkiver og arkivet på Godhavn samt psykiater Ib Ostfelds psykiatriske journalarkiv fra Godhavn.

Kapitel 1

Godhavnsundersøgelsens baggrund og organisation

1.1.1 Baggrund

Foreningen Godhavnsdrengene blev dannet i 2005 af en række mænd, der som drenge havde været anbragt på Dreng- og Lærningehjemmet Godhavn i Tisvilde. Formålet med foreningen var at “finde og samle de tidligere anbragte” fra Godhavn, og “at hjælpe ethvert medlem med at indhente aktindsigt”, som der står i foreningens vedtægter § 2, samt i det hele taget at bringe mændenes klager over forholdene i barndommen frem i lyset. Bjørn Elmquist har været foreningens advokat siden oprettelsen. I 2008 skiftede foreningen navn til Landsforeningen Godhavnsdrengene, og under dette navn påtog den sig også at føre klager over forholdene på andre børnehjem frem. Sommeren 2009 lykkedes det landsforeningen med støtte fra pressen og tv, at få Velfærdsministeriets hjælp til at gennemføre en undersøgelse af forholdene på Godhavn og de børnehjem, som landsforeningens medlemmer havde klager på. Forsorgsmuseet og Svendborg Museum blev bedt om at udføre undersøgelsen, som fik navnet Godhavnsundersøgelsen.

Baggrunden for, at gennemførelsen af undersøgelsen blev placeret på Forsorgsmuseet i Svendborg, er, at museet siden 2001 havde forsket i og formidlet børneforsorgshistorien. Den 1. juli 2002 åbnede en permanent udstilling med titlen “Du skal ikke tænke på din far og mor” med tilhørende website børnehjem.nu. Udstillingen beskriver, som den første i landet, børns opvækst på børnehjem i det tyvende århundrede.

Den 1. februar 2005 sendte DR tv det prisbelønnede dokumentarprogram "Drengehjemmet" tilrettelagt af Rikke Skov. Programmet byggede bl.a. på beretninger fra to tidligere drenge fra Godhavn i 1960'erne, begge fundet via Forsorgsmuseets hjemmeside børnehjem.nu. Programmet rejste en debat i medierne om børns opvækst på børnehjem i Danmark og blev afsættet for oprettelsen af Landsforeningen Godhavnsdrene i sommeren 2005. Mændene fra Godhavn mødtes for første gang i 40 år med hinanden til et åbent hus-arrangement som det nuværende Godhavn (Behandlingsinstitution) afholdt for dem i foråret 2005. Forinden havde mange genfundet hinanden via internettet på børnehjem.nu under websitets efterlysningsservice for tidligere børnehjemsbørn.

Rikke Skovs program satte bl.a. spørgsmålstejn ved den daværende psykiater på Godhavns medicinering med psykofarmaka af drengene på Godhavn. Var de medicinske forsøg, som psykiateren selv havde beskrevet i Ugeskrift for Læger i 1960'erne, foregået på lovlig vis? Og hvor befinder psykiaterens journalarkiv over drengene sig i dag? I perioden mellem sommeren 2005 og juli 2009, hvor det daværende Velfærdsministerium bevilligede midler til nærværende undersøgelse, har Landsforeningen Godhavnsdrene flere gange rejst debat i medierne med krav om en uvildig undersøgelse af deres opvækst på Godhavn og med tilhørende krav om adgang til arkiverne. I 2007 afholdt landsforeningen en konference/høring om forholdene på børnehjem bl.a. med deltagelse af professor Edvard Befring, lederen af de norske børnehjemsundersøgelser. Konferencen udgav efterfølgende "Foreningen Godhavnsdrenenes Høring 2007 – en hvidbog". Høringen, der blev afholdt over to dage i hhv. København og Århus, blev betalt af Velfærdsministeriet. I 2009 spillede dagbladet Politiken og TV 2 News en ikke uvæsentlig rolle under Landsforeningen Godhavnsdrenenes kampagne for at få en uvildig undersøgelsen sat i gang. Det var også igennem disse medier, at landsforeningens krav om, at de af deres medlemmer, som havde været på andre børnehjem end Godhavn, også skulle omfattes af undersøgelsen. Hvilket efterfølgende skete.

I det følgende anvendes ordet børnehjem om alle de former for døgninstitutioner, der fandtes i tiden, og som omtales i rapporten.

1.1.2 Organisation

Undersøgelsen er finansieret af det daværende Velfærdsministerium, i dag Socialministeriet. Budgettet er på kr. 998.860,- inklusive moms. Undersøgelsen blev påbegyndt den 1. januar 2010. Budgetansvarlig er fællesadministrationen på Forsorgsmuseet og Svendborg Museum ved museumschef Esben Hedegaard.

Projektansvarlig (8 mdr.) museumsinspektør Maria Rytter, Forsorgsmuseet.

Videnskabelige medarbejdere (6 mdr.) cand.mag. Jacob Knage Rasmussen og cand.mag. Inge Mønster-Kjær.

1.1.3 Den faglige referencegruppe

I forbindelse med Godhavnsundersøgelsen blev der nedsat en faglig referencegruppe. Den faglige referencegruppe bestod af:

- Lektor Inge M. Bryderup, Danmarks Pædagogiske Universitetskole, Århus Universitet
- Historiker Per Haave, Seksjon for medisinsk antropologi og medisinsk historie, Avdeling for samfunnsmedisin, Instiutt for helse og samfunn, Det medisinske fakultet, Universitet i Oslo, Norge
- Professor Lene Koch, Institut for Folkesundhedsvidenskab, Københavns Universitet
- Lektor Jesper Vaczy Kragh, Medicinsk Museion, Københavns Universitet
- Lic.jur. Beth Grothe Nielsen
- Professor Klaus Petersen, Center for Velfærdsstatsforskning, Syddansk Universitet (formand)

Referencegruppen har som planlagt afholdt to møder på Forsorgsmuseet. Den 25. marts 2010 afholdtes det første faglige reference-

gruppemøde. Mødet lå som optakt til et nordisk seminar som Godhavnsundersøgelsen afholdt på Forsorgsmuseet. Referencegruppens medlemmer deltog efterfølgende i seminaret. Referencegruppens andet møde afholdtes på Forsorgsmuseet den 15. november 2010. Her var emnet Godhavnsrapporten og tiden efter Godhavnsundersøgelsen. Referencegruppen har løbende været inddraget i udarbejdelsen af rapporten som faglige rådgivere, især i afslutnings- og redaktionsfasen, hvor de enkelte medlemmer har bidraget med faglig assistance inden for hver deres særlige kompetenceområder.

1.1.4 Afgrænsning

Undersøgelsen er afgrænset til en undersøgelse af Landsforeningen Godhavnsdrengenes medlemsskares klagemål og er ikke en landsdækkende undersøgelse af klager over overgreb inden for børneforsorgsverdenen. Afgrænsning i tid for undersøgelsen er 1945-1976. Den øvre tidsramme er Bistandslovens indførelse i 1976, hvor ansvaret for tilsynet med børnehjem (ungdoms- og skolehjem) overgik fra staten til kommunerne, den nedre er sat ved 2. Verdenskrigs afslutning. Undersøgelsen er uafhængig af Velfærdsministeriet/Socialministeriet, Landsforeningen Godhavnsdrenge, interessegrupper o.a.

1.1.5 Undersøgelsens medarbejdere

Gennem opslag på Syddansk Universitet og den faglige referencegruppens leder professor Klaus Petersens netværk blev 6 kvalificerede kandidater til de to stillinger inviteret til jobsamtale den 4. december 2009, herefter kunne undersøgelsen ansætte:

Jacob Knage Rasmussen, cand.mag. i historie og filosofi. Han har først og fremmest arbejdet med interview med de tidligere børnehjemsbørn, personale m.m.

Inge Mønster-Kjær, cand.mag. i historie. Hun har først og fremmest arbejdet med arkivundersøgelsen, herunder undersøgelsen af Ib Ostfeldts journalarkiv.

Susan Bernt Holm blev ansat som projektmedarbejder i perioden 15.2.-15.12. 2010, hvor hun indskrev interviewene fra diktafon til computer. Stud.mag. Kaspar Carøe Hollister var tilknyttet projektet fra 1.03.-1.06. 2010, hvor han lavede en undersøgelse af Børnesagens Tidende 1945-1976 for at indkredse forstandernes syn på børneopdragelse i perioden nærmere. Museumsinspektør Maria Rytter, Forsorgsmuseet i Svendborg, ledede undersøgelsen.

1.1.6 Et nordisk seminar

I Godhavnsundersøgelsens budget var afsat midler til at afholde et nordisk seminar om børnehjemsundersøgelser. Det afholdtes den 25.-26. marts 2010 på Forsorgsmuseet med deltagelse af referencegruppen og kolleger på de norske og svenske børnehjemsundersøgelser. Formålet var dels erfaringsudveksling mellem landene, dels diskussion af Godhavnsundersøgelsens fremgangsmåde og arbejdsmetoder i lyset af de nordiske kollegers erfaringer.

1.1.7 Pressestrategi

Internationale erfaringer viser, at landsdækkende børnehjemsundersøgelser ikke kan gennemføres uden pressens medvirken. I den svenske "Vanvårdundersøgelse" hyredes et eksternt PR-bureau til gennemførelse af en målrettet informationskampagne over for de tidligere børnehjemsbørn.¹ Godhavnsundersøgelsen blev gennemført uden pressens medvirken, fordi deltagerne ikke skulle findes gennem pressen, men gennem deres tilknytning til Landsforeningen Godhavnsdrene.

1 "Vanvård i social barnavård under 1900-tallet". Delbetänkande av utredningen om vanvård i den sociala barnavården, 2006, s. 3 2010.

1.2 Interviewundersøgelsen

1.2.1 *Principperne*

I interviewundersøgelsen blev der ikke sat spørgsmålstejn ved sandheden i deltageres erindringer fra deres opvækst på børnehjem. Vi har således ikke antastet et udsagn eller benyttet os af kontrolspørgsmål, til gengæld har vi kunnet få en hændelse eller et forhold belyst fra flere sider, ved at spørge ind til informationer, vi har fået hos deltagerne, vi allerede havde besøgt, under hensyntagen til anonymiteten. Vi udarbejdede to interviewguides for hhv. tidligere anbragte og tidligere ansatte. Disse fungerede som en støtte med hensyn til at indsamle sammenlignelige beretninger og er først og fremmest blevet anvendt under afslutningen på et interview. I interviewene med det tidligere personale har vi fulgt omtrent samme struktur som i interviewene med de tidligere elever, mens vi i bearbejdelsen af materialet har interesseret os for at afklare, om det billede, deltagerne tegner af forholdene af Godhavn, kan genkendes af de mennesker, som var ansat til at udføre forskellige arbejdsfunktioner på børnehjemmet. I det følgende bliver de tidligere elever på Godhavns klagemål fremlagt punkt for punkt, dernæst kommer det tidligere personale, og til sidst er de tidligere tilsynsførende inspektører, i det omfang, de har udtalt sig om de specifikke forhold.

1.2.2 *Frivillighed*

Hovedprincippet bag de fleste internationale børnehjemsundersøgelser er, at undersøgerne ikke kontakter tidligere børnehjemsbørn, men at disse selv skal kontakte undersøgelsen. Derved sikres, at der er tale om et frivilligt interview. Dette princip er også fulgt i denne undersøgelse, men ikke når det gælder kontakten til den professionelle børneforsorgsverden, tidligere personale og inspektører fra Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen. Disse har vi opsøgt og kontaktet, men under det hensyn, at de kunne afslå at deltage. Alle har sagt ja til at medvirke. Forsorgsmuseets website, børnehjem.nu, viste sig at være en

nyttig genvej til kontakten ud til de tidligere børnehjemsbørn. Dette website har i de sidste 8 år fungeret som kontaktflade mellem tidligere børnehjemsbørn indbyrdes og med Forsorgsmuseet. Alle deltagere er blevet lovet anonymitet, nogle få tidligere tilsynsførende og tidligere personale ønskede ikke anonymitet, men for at sikre en ensartethed, har vi valgt at anonymisere alle deltagere, ligesom alle navngivne krænkere/forøvere af overgreb er blevet anonymiseret, det samme er navne på forstandere og personale. Kun den psykiater, som fungerede som Godhavns psykiatriske lægetilsyn, er ikke anonymiseret, fordi hans navn i forvejen er kendt i offentligheden.

Interviewene foregik som sagt i folks egne hjem, hvilket vi mener skabte en god ramme om interviewet. En anden fordel var, at vi kunne indsamle/låne fotografier, papirer eller genstande fra deltagernes tid på børnehjem. Til forskel fra f.eks. den svenske fremgangsmåde i vanvårdsundersøgelsen havde vi ikke på forhånd bestemt, at deltagelse efter undersøgelsens publicering skulle være ledsaget af anonymitet. Erfaringerne fra Australien viser, at nogle tidligere anbragte gerne vil stå frem, drevet af et ønske om at bryde tavsheden, og nogle opfattede sågar båndlæggelse og anonymitet som en fortsættelse af barndommens overgreb. Derfor lader vi deltagerne vente med at tage stilling til den fremtidige arkivering af deres interviews til efter rapportens offentliggørelse. Indtil da behandles alle oplysninger fortroligt, og alle deltagere er anonyme.

1.2.3 Interviewenes gennemførelse

Landsforeningen Godhavnsdrengenes liste over 30 børnehjem, som dens medlemmer havde klagemål på, lod vi publicere i undersøgelsens informationsfolder og på websitet børnehjem.nu. Undervejs indsnævredes listen til 19 børnehjem, idet der ikke stod klagerere frem til de øvrige 11 børnehjem på listen. Interviewundersøgelsen omhandlede for selve Godhavns vedkommende mere end 100 timers interviews, der udskrevet fylder ca. 1000 sider. Ved siden af disse udskrevne interviews udarbejdede vi efter hvert besøg et resume af samtalen på 3-6 sider. I

interviewanalysen anlagde vi en narrativ indfaldsvinkel på det store materiale, dvs. at vi er gået tilbage til den oprindelige historie, vi har fået fortalt af hver enkelt deltager, for derpå at forsøge at samle disse fortællinger til en samlet beretning, punkt for punkt². Det er en anden indgangsvinkel end den, der f.eks. er benyttet i den svenske undersøgelse, hvor vægten er lagt på en grundig fremlæggelse og analyse af hvert enkelt overgrebs karakter, i Godhavnsundersøgelsen er der også fokus på den enkelte deltagers oplevelse af overgrebene. Der kunne afholdes 2 interviews på en dag, og vi opholdt os typisk i deltagerens hjem i mindst 3 timer. Forinden havde vi lagt en rejserute, som omfattede mindst 2 dages rundrejse, hvor vi tog hensyn til, at der skulle køres mindst mulige antal km. Aftalerne blev lavet over telefonen, hvorefter deltagerne som hovedregel fik tilsendt et brev med bekræftelse på interviewtidspunktet og en folder om undersøgelsen. I denne stod de vigtigste oplysninger om undersøgelsens forløb og de rettigheder, informanten havde. Folderen indeholdt portrætter af undersøgelsens medarbejdere, så vi kunne genkendes, når vi kom. Det var frivilligt, om samtalen skulle optages på diktafon, hvilket kun én afslog. Selve interviewet var åbent, men semistruktureret, hvilket betød, at vi havde en række punkter, vi gerne ville igennem, så resultaterne/klagerne kunne sammenlignes bagefter. Undervejs tog vi noter på blokken, hvilket vi fandt gav os nogle fordele: a) indhold af samtale blev bevaret, hvis diktafonen ikke var driftssikker, b) noterne blev brugt til at udarbejde et fyldigt indholdsreferat af hver samtale, og c) interviewerens trængte sig ikke for stærkt ind på fortælleren, når man også var optaget med blyanten på papiret.

2 Steinar Kvale: *InterView* introduktion til det kvalitative forskningsinterview, Kbh 1977. SDU Center for historie, 2004, s. 197 ff.

1.3 Arkivundersøgelsen

1.3.1 Børnehjemsarkiverne

Granskningen bestod af en interviewundersøgelse og en arkivundersøgelse, og de to undersøgelser er blevet vægtet lige højt. Landsforeningen Godhavnsdrenege havde bl.a. klaget over “*lukkede arkiver*”, og udtalt til pressen, at de vil have “*sandheden frem fra arkiverne*”. Dertil kom, at det for mange af de tidligere anbragte havde været vanskeligt at få omgivelserne til at tro på deres oplevelser. I Rikke Skovs TVdokumentar “Drengehjemmet” fra 2005, var der fremkommet anklager om at drengene på Godhavn havde været udsat for medicinske forsøg med psykofarmaka af det psykiatriske lægetilsyn ved psykiater Ib Ostenfeld. Dette havde givet anledning til megen uro hos de tidligere anbragte, der så snart Godhavnsdrengegenes forening var dannet, forlangt en undersøgelse af dette spørgsmål. Psykiateren var død og hans journalarkiv var forsvundet, men dukkede op i forbindelse med undersøgelsen.

1.3.2 Arkivernes placering

Børnehjemmenes arkiver ligger typisk fordelt på lokalhistoriske arkiver, stadsarkiver, landsarkiver og Rigsarkivet. Flere børne- og ungdomshjem har desuden beholdt dele af deres arkiver i egen varetægt. Det gælder for såvel arkiver ude i institutionerne som for de, der er afleveret til myndighederne, at de som hovedregel ikke er ordnet og registreret. Det har derfor været nødvendigt at gennemgå en mængde ikke relevant arkivmateriale for at finde frem til informationer, som var relevante for Godhavnsundersøgelsen, og det har været en tidskrævende proces. Hertil kommer, at der også er arkivalier og hele arkiver, som er gået tabt. Det kan være sket ved at brænde arkivalierne angiveligt for at beskytte personfølsomme oplysninger mod at slippe ud til offentligheden, som det er sket for Rågelund Drengehjems vedkommende³, og ved

3 Svend Nielsen: “Onkels erindringer. Et liv i dansk børneforsorg 1910-1972”, S-L Fyn 1992, s. 160.

det modsatte; at efterlade de personfølsomme data på børnehjemmet, som arkivet på Værebros Drengeskole, der indtil 2010 ansås for mistet, men som har overlevet, fordi den nye ejer af bygningerne har fundet og opbevaret det siden 1980'erne.

1.3.3 Godhavn i arkiverne

Skolehjemmet Godhavn har arkivalier fordelt på flere steder. Journalerne på de enkelte drenge samt flere hyldemeter protokoller, hvoraf nogle daterer sig tilbage til oprettelsen i 1893, befinder sig i to arkivrum, samt et depotrum, i Behandlingshjemmet Godhavns kælder. Her lå også psykiater Ib Ostenfelds journalarkiv med sager på drengene 1960-1976, som stammer fra hans stilling som psykiatrisk tilsyn ved Godhavn. Et arkiv,

En del af arkivalierne fra Godhavns lange virke opbevares stadig på Godhavn. Her ses nogle af de protokoller, som opbevares i kælderen under køkkenet på døgninstitutionen. Foto: Maria Rytter 2010.

der indtil marts 2010 var anset som forsvundet. Adgang til arkiverne på Godhavn er ved en bestyrelsesbeslutning lukket, men de enkelte Godhavnsdrenge kan ved personlig henvendelse få egne sager at se. Godhavnsundersøgelsen har dog haft adgang til hele arkivet efter ansøgning. Der ligger indleveret materiale på lokale arkiver i Nordsjælland og på Landsarkivet for Sjælland. I statsadministrationens arkiver på Rigsarkivet har vi også fundet materiale vedrørende Godhavn, nemlig i Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen under Klagesager og Tilsyn.

1.3.4 Skiftende myndighed

Den myndighed, der har ansvaret for børneforsorgen, skifter i løbet af vores undersøgelsesperiode. Fra 1945 til 1958 hører det under Overinspektionen, fra 1958-76 er det Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen, og efter Bistandslovens indførelse i 1976 bliver ansvaret pålagt amterne. Arkivundersøgelsen har været fuld af udfordringer, men vi har mødt en stor velvilje fra både de statslige og lokale arkiver, der gerne stillede vejledning og praktisk hjælp til rådighed for undersøgelsen.

1.3.5 Rigsarkivet

På Rigsarkivet ligger Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgens arkiv, som dækker perioden 1958-1976, og det har vist sig at indeholde et omfattende materiale fra statens tilsyn, men dog først fra perioden 1965 til 1976. Noget tyder på, at det offentlige tilsyn med børnehjemmene kun langsomt fandt en mere direkte måde at føre tilsyn på, således at perioden 1958-1965 ikke byder på ret mange sager. Men efter 1965 kommer der flere klager, hvor det fremgår, at der foretages rutinemæssige afhøringer efter klager, som viser forhold, der senere giver anledning til påtaler, mens fyringer er meget sjældne. Tilsynsarkivet kan således bidrage til en nuanceret belysning af statens håndtering af tilsyn, klager og henvendelser fra anbragte og deres familier.

1.3.6 Samspil mellem arkivalier

Der er fundet flere eksempler på samspil mellem det psykiatriske journalarkiv, Direktoratets klagesager og episoder fortalt af de interviewede tidligere Godhavnsdrengene, medarbejdere og tilsynsførende. Hos psykiateren opstår disse sager f.eks., når en dreng henvises til psykiatrisk udredning, fordi han har klaget over forholdene på Godhavn. Et andet eksempel kan være en deltagers fortælling om et seksuelt overgreb fra en lærers side, som han overhørte fra naboværelset. Her findes et sammenfald mellem den subjektive oplevelse og de oplysninger Direktoratets arkiv indeholdt. Vi har fundet fortællinger, der måske er af mytisk karakter. Det kan være historien om dengang, drengene tog sagen i egen hånd og smed en lærer ned ad trappen til sovesalen. Til gengæld indrømmer forstanderen for Godhavn selv over for Direktoratet, at det var normalt, at magtanvendelse ikke blev indberettet. Det skal derfor ikke forventes, at Godhavnsdrengenes beretninger om ulovlig fysisk vold fra lærernes side vil kunne genfindes i Direktoratets arkiv over indberetninger og klagesager.

1.3.7 Statens tilsyn

Et vigtigt spørgsmål, som rejses i undersøgelsen, er, om staten levede op til sine forpligtelser til at holde tilsyn med de anbragte børn, og om tilsynet med landets børnehjem fungerede tilfredsstillende. For at få belyst dette spørgsmål har vi som tidligere nævnt interviewet fire tidligere statslige inspektører for Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen om deres erindringer af indholdet af det statslige tilsyn og dets funktion. For at få spørgsmålet belyst fra medarbejdersiden har vi interviewet otte tidligere ansatte på Godhavn om deres erindring om tilsynets rolle i forhold til deres arbejde, ligesom de tidligere børnehjemsbørn er blevet spurgt om deres erindring om det statslige tilsyn og dets funktion over for børnene.

1.4 Begrebsdefinitioner i Godhavnsundersøgelsen

1.4.1 Indledning

Under interviewene med de tidligere børnehjemsbørn og medarbejdere i Godhavnsundersøgelsen fremkom en række klager over overgreb og brud på den lovgivning, der fandtes under de pågældende klageres anbringelse i børneforsorgen. For at kunne sammenligne disse klager og fremlægge dem i overskuelig form, er det nødvendigt med klare begrebsdefinitioner. I det følgende redegøres først for faglitteraturens inddeling af begreberne, dernæst følger punkt for punkt de definitioner på begreberne, som vi har fulgt i selve Godhavnsundersøgelsen. Disse ligger til grund for undersøgelsen og kan forhåbentlig gøre vores resultater sammenlignelige både i en national og en international sammenhæng

1.4.2 Omsorgssvigt og overgreb

I faglitteraturen kan overgreb mod børn opdeles i: fysisk vold og psykisk vold og/eller omsorgssvigt. *Fysisk vold* kan være at barnet bliver slået og mishandlet, får pisk, brændemærker m.m. Denne form for mishandling er ofte let at påvise, da den efterlader spor i kraft af blå mærker, blodansamlinger og brændemærker. *Fysisk vanrøgt*, hvor barnet får dårlig ernæring, mangel på tøj og varme, ikke kommer i behandling for livstruende sygdom eller overlades uden tilstrækkeligt opsyn. *Psykisk vold*, hvor barnet udsættes for omsorgspersoners fjendtlige holdning, hån, latterliggørelse, nedvurdering, trusler, afvisning og indespærring. Disse former for vold kan være sværere at påvise.

Seksuelt misbrug eller *seksuelle overgreb*, hvor barnet udnyttes til at tilfredsstille den voksnes behov og lyster. Det kan være grov krænkelse af barnet, der også indbefatter brugen af magt, tvang og hemmeligholdelse. Der bliver skelnet imellem *kontaktovergreb* og *ikke-kontaktovergreb*. I begge tilfælde er der tale om en seksuel aktivitet mellem barn og voksen, hvor den voksne person udnytter barnets afhængighed

og umodenhed inden for det seksuelle felt. *Kontaktovergreb* indbefatter al seksuel fysisk kontakt: alt fra at nusse med barnet, til grove overgreb som samleje m.m. *Ikke-kontakt-overgreb*: overgreb uden fysisk kontakt. Eksponering af ubehagelige sanseindtryk, trusler m.m.⁴

I Godhavnsundersøgelsen er undersøgt følgende former for overgreb:

Fysisk vold med eller uden redskaber

Det er alle former for vold mod barnets krop fra den voksnes side, som var forbudt at anvende på det tidspunkt, det skete. Det drejer sig om slag, spark, skub, pisk, kast, vrid og slag på ører, brændemærker, stød. Det kan være vold med redskaber som lighter, nøgler, reb, børste, cigar, rive. I rapporten medtager vi ikke klager over tilladte slag med spanskrør eller slag med flad hånd på kinden (lussinger), spanskrør og slag med flad hånd på kinden frem til 31.12.1953 og slag med flad hånd på kinden frem til 31.1.1967.

Psykisk vold

Det er alle former for degraderende, hånende og truende behandling af børnene. Variationerne er praktisk talt uendelige i denne form for omsorgssvigt, som også omhandler udelukkelse af fællesskab, indespærring i kælder, entre eller andre rum og degraderende og straffende behandling af sengevædere.

Manglende omsorg og følelseskulde

Det er den manglende evne til at vise medfølelse, accept og varme over for de anbragte børn. Det kan spænde fra aldrig at trøste, når et barn er ulykkeligt, forbyde gråd eller straffe børn, der græder, til ikke at vise venlighed eller ikke at være imødekommende over for børnenes behov for tryghed og accept som mennesker.

4 Vanvård i social barnavård under 1900-tallet, s. 233

Seksuelle overgreb fra voksne og/eller fra andre børn

Seksuelle overgreb er i denne undersøgelse defineret som de oplevelser af krænkelser, tidligere børnehjemsbørn har oplevet som seksuelle overgreb. Overgrebene stammer ikke kun fra ansatte og lærere, men også fra ældre drenge mod yngre drenge, eller fra tidligere drenge, der kom på besøg på børnehjemmet. Det har for de fleste eksemplers vedkommende ikke givet nogen mening at opdele disse i hands on- og hands off-krænkelser.

Mangelfuld skolegang, kost og beklædning

Herunder opsamles klagerne over mangelfuld skolegang, over mangelfuld kost, nedværdigende procedurer ved spising i form af afstraffelse, forskel i kostens kvalitet for de ansatte og børnene, tvangsregler om at spise op. At skulle gå i gammeldags, brugt tøj, i mangelfuldt, tyndt tøj eller i tøj, der definerer barnet som børnehjemsbarn i andres øjne.

Urimeligt arbejde

Det drejer sig om urimelige arbejdsbyrder i form af lange arbejdstider, prioritering af arbejde frem for skolegang, udførelse af degraderende arbejde, udførelse af arbejde, der ikke var alderssvarende, eller sundhedsfarligt og nedslidende arbejde.

Isolation fra det omkringliggende samfund og familie

Det drejer sig om manglende kontakt til andre børn og unge uden for børnehjemmene. Manglende oplæring i at klare sig i samfundet efter endt ophold dvs. uvidenhed om de mest basale samfundsfunktioner eller arbejds- og familieliv. Begrænsninger eller helt udelukkelse af kontakt med egen familie. Brevcensur og forbud mod at modtage besøg er kun medtaget, hvis de ligger efter 1966. Før dette tidspunkt kunne forstanderen afgøre, om det var til gavn for barnet at have kontakt til sin familie.

1. 5 De internationale børnehjemsundersøgelser

1.5.1 *Indledning*

Denne undersøgelse af overgreb mod tidligere børnehjemsbørn skriver sig ind i en større international tendens, hvor klager fra tidligere børnehjemsbørn i de seneste 10-15 år er blevet indsamlet under stor offentlig bevågenhed i flere verdensdele: fra forholdene for børn på børnehjem i England, Irland, Norge og Sverige, Island og Grønland, til forholdene for børn af Canadas oprindelige befolkning, som blev interneret på skolehjem, til forhold på børnehjem for tvangsfjernede børn af aboriginere, eller engelske og irske børns tvangsfjernelse til Australien og Canada. Ligesom der p.t. pågår undersøgelser i flere europæiske lande. For Godhavnsundersøgelsen har de mange internationale undersøgelser, der er gået forud, betydet, at der var en række erfaringer, vi kunne bygge på, da vi gik i gang i 2010. I det følgende er en kort opsummering af de vigtigste internationale undersøgelser.

1.5.2 *Norge*

I Norge fremkom der i slutningen af 1990'erne en række historier i pressen om overgreb på børn og unge under deres opvækst på norske børnehjem. I 2001 lavede Bergen kommune en granskning af forholdene på kommunens institutioner, som i de følgende år er blevet fulgt op af endnu 6 udredninger fra hhv. Oslo, Trondheim, Kristianssand, Vest-Agder, Finnmark og Rogaland. I 2003 nedsatte den norske regering en national udredningskommission under ledelse af professor Edvard Befring, som barslede med en rapport i 2004⁵. De syv udredninger samt den nationale udredning nåede alle til samme resultat, at der havde været tale om overgreb på og omsorgssvigt af børn og unge underlagt den norske børneforsorg. Stortingets 'rettferdsvederlake' og

5 Barnehjem og specialskoler under lupen. Nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945-1980. Norges Offentlige Utredninger 2004, s. 23.

de kommunale opreisningsordninger har siden fastsat erstatningerne for overgreb under den norske børneforsorg til mellem 200.000 NOK og 725.000 NOK alt efter hvad den enkelte anbragte havde været udsat for⁶.

1.5.3 Sverige

I Sverige blev tv-programmet “Stulen Barndom” sendt i november 2005. Her berettede 6 mænd om en barndom på børnehjem med systematiske krænkelse, vold og seksuelle overgreb. Den efterfølgende debat resulterede i, at den svenske regering satte en undersøgelse i gang med start den 1. januar 2006. Denne undersøgelse slutter i 2011, og sammenlagt vil 1030 personer være blevet interviewet, når undersøgelsen er færdig⁷.

I en delrapport fra 2010 præsenteres resultaterne af de første 404 interviews. Undersøgelsen følger enkeltindviders klager, og ikke som i Norge og Danmark klager over enkelte institutioner. Et særkende for den svenske undersøgelse er, at den også omfatter klager over opvækst i plejefamilie. Delrapporten konkluderer, at “*den sociala barnavården under den tid som utredningen omfattar har brustit i sitt tillsyns- och uppföljningsansvar*,”⁸ og den fremlægger et omfattende materiale, der belyser de overgreb, der har fundet sted. I skrivende stund er der nedsat en speciel afdeling, som skal beregne satserne for udbetaling af erstatning til klagerne. Den pågående svenske børnehjemsundersøgelse viser f.eks. en overvægt af kvindelige deltagere. I denne undersøgelses første del deltog 404 tidligere anbragte, hvoraf de 225 var kvinder, og 179 var mænd⁹.

6 Vanvård i den sociale barnavård under 1900-tallet. Delbetänkande av utredningen om vanvård i den sociale Barnavården, 2006:05 udgivet i januar 2010, s. 81.

7 Vanvård i den sociale barnavård under 1900-tallet.

8 Vanvård 2010, s. 15.

9 Vanvård 2010, s. 24.

1.5.4 Island og Grønland

Udredning af overgreb mod børnehjemsbørn i Island påbegyndtes i 2009 og er ikke afsluttet i skrivende stund¹⁰. I Grønland planlægges en undersøgelse af det såkaldte Eksperiment, hvor 22 grønlandske børn i 1951 blev sendt til Danmark og sidenhen placeret på børnehjem i Nuuk eller bortadopteret til danske familier. Forfatteren og journalisten Tine Bryld udgav "I den bedste mening" i 1998. I 2009 rejstes en debat om Eksperimentet bl.a. andet af Grønlands radioavis og dagbladet Politiken, og i Folketinget krævede de grønlandske medlemmer en undskyldning til ofrene. I september 2010 kom organisationen Red Barnet med en uforbeholden undskyldning "*til de grønlandske mænd og kvinder, der på så barsk og ulykkelig vis blev tvangsflyttet som børn.*"¹¹ Samtidig annoncerede Red Barnet, at de havde nedsat en uafhængig undersøgelsesgruppe. I 2010 fik filmen "Eksperimentet" premiere, instrueret af Louise Friedberg og produceret af Nimbus Film, hvilket vakte fornyet debat om dette spørgsmål.

1.5.5 Irland

The Commission to Inquire into Child Abuse blev oprettet i maj 2000 og afsluttede sit arbejde i maj 2009¹². Kommissionens formål var at kortlægge seksuelt misbrug af børn på katolske børnehjem. Dommer Sean Ryan stod i spidsen for kommissionen, som granskede forholdene for ca. 35.000 børn anbragt på disse børnehjem. Overgrebene viste sig at være af både voldelig og seksuel karakter. John Kelly, som er formand for foreningen Survivors of Child Abus, udtalte, at institutionerne ikke var børnehjem, men fængsler. 12.500 tidligere anbragte har frem til i dag fået udbetalt over 1 milliard euro i erstatning. I Irland er der sideløbende lavet endnu en undersøgelse, som mundede ud i Dub-

10 Vanvård 2010, s. 82.

11 <http://www.berlingske.dk/danmark/red-barnet-undskyld-til-groenlandske-boern>.

12 <http://www.childabusecommission.ie/>.

linrapporten i juli 2009. Her kortlægges statens håndtering af klager over seksuelle overgreb i den katolske kirke i Dublin. I november 2009 undskyldte den irske regering sin manglende evne til at beskytte børn mod overgreb fra katolske præster.

1.5.6 Australien

I 1995 indledtes en national undersøgelse af tvangsfjernelser af mellem 60.000 og 100.000 børn fra oprindelige indbyggere (aboriginere) i Australien. Dens resultater blev udgivet i en rapport i 1997¹³. National Library of Australia stod for en opfølgende interviewundersøgelse, hvor 41 forskere over 4 år interviewede 340 tidligere børnehjemsbørn mv. Resultatet er et stemmearkiv der befinder sig på National Library i Australien samt bogen "Many Voices" fra 2002¹⁴. I 2008 gav premierminister Kenn Rudd en officiel undskyldning til alle aboriginere for *"den skamfulde behandling og tragedierne, det havde medført for Australiens oprindelige befolkning."*

En endnu større børnehjemssag medførte i 2010 en officiel undskyldning fra den daværende britiske premierminister, Gordon Brown. Den gjaldt tvangsforflytningen af op mod 150.000 engelske og irske fattige børn, som i perioden 1920-1960 var blevet sendt til Australien (og Canada og New Zealand)¹⁵. Undskyldningen gjaldt både de alvorlige overgreb og det omsorgssvigt børnene havde lidt under på børnehjem og i plejefamilier, samt at myndighederne havde holdt det skjult, at mange af børnene ikke var forældreløse, sådan som de var blevet billedt ind.

13 Human Rights and Equal Opportunity Commission: Bringing them home: Report of the National Inquiry into the Separation of Aboriginal and Torres Strait Islander Children from their Families. Sydney 1997.

14 Doreen Mellor og Anna Haebich: Many Voices Reflections on experiences of Indigenous child separation. Canberra 2002.

15 <http://www.abc.net.au/news/stories/2010/02/25/2829531.htm>

1.5.7 Canada

I perioden mellem 1840-1996 opretholdt den canadiske regering et skolesystem, kaldet Indian Residential Schools, der var særlige internatskoler bestemt for børn af landets urbefolkning. Formålet med skolerne var bl.a. at indlemme børnene i majoritetens kultur. Børn blev fra seksårsalderen tvunget til at bo på skolerne, til de var voksne. Skønt tvangen forsvandt i 1948, eksisterede den de facto frem til afskaffelsen af systemet i 1996. Undersøgelseskommissioner har påvist, at der på disse internatskoler fandt voldelige overgreb sted af fysisk eller seksuel karakter, samt at børnene mistede deres oprindelige sprog og kultur igennem den langvarige internering. I 2006 fik de tidligere Indian Residential Schools-elever ret til erstatning for de skader, de havde lidt. I 2008 gav den canadiske premierminister, Stephen Harper, en officiel undskyldning til de ca. 80.000 nulevende tidligere elever på landets internatskoler¹⁶.

16 Vanvård i social barnavård under 1900-tallet, 2006:05, 2010, s. 96.

Kapitel 2

Historisk oversigt

2.1.1 Indledning

For at kunne indplacere de beretninger om overgreb, som forekommer i det følgende, i en historisk kontekst, indledes dette kapitel med et rids over lovgivningen om børns anbringelse i det 20. århundrede. Også samtidens specialisering af børnehjemmene, som skifter over tid, er at finde i slutningen af dette kapitel. I en rapport af et omfang som Godhavnsundersøgelsen har vi valgt ikke at udarbejde en gennemgang af lovgivningen med en detaljeret anførelse af lovparagraffer etc., hvorimod et rids af den vigtigste lovgivning kan være nyttig, således at den interesserede læser selv kan finde frem til de relevante lovtekster.

2.1.2 Børneloven i 1905

Før indførelsen af Lov om Behandling af Forbryderske og Forsømte Børn (kaldet Børneloven) i 1905, var børneforsorgen i Danmark hovedsageligt baseret på private initiativer og kristelige, filantropiske foreninger. Statens involvering i børneforsorgen var ubetydelig, og myndighederne kunne kun fjerne børn imod forældrenes vilje, hvis disse modtog fattighjælp. Med Børnelovens indførelse i 1905 indførtes et vist offentligt tilskud med krav om tilsyn, og et nyt organ, værgerådene, blev oprettet. Værgerådene havde ansvaret for at anbringe børn på børnehjem, hvilket skete efter tre kriterier: 1) unge under 18 år, som havde en *“særlig vanskelig Karakter”* eller havde udvist *“meget slet Op-*

førsel, 2) børn under 15 år, der var udsat for “Vanrøgt eller Fordærvelse” på grund af “Forældrenes eller andre Opdrageres Lastefuldhed, Forsømmelighed eller Mangel på Vilje til at forsørge Barnet eller paa Evne til at opdrage det”, eller 3) børn under 15 år, “der af Forældre eller andre Opdragere mishandles.”¹ Værgerådene var underlagt et overværgeråd bestående af en overinspektør og to embedsmænd. Forældremyndigheden tilfaldt efter anbringelsen myndighederne, men blev i praksis udøvet af forstanderen på børnehjemmet. Denne havde pligt til at give barnet husly, ernæring, klæder, lys, varme, skoleundervisning samt religiøs og moralsk opdragelse.

2.1.3 Forsorgsloven i 1933

I 1933 samlede socialminister K.K. Steincke Loven om forebyggende børneforsorg fra 1919, Værgerådsloven fra 1922 og Loven om tilsyn med børn fra 1924 i Lov om offentlig forsorg, også kaldet Forsorgsloven. Samtidig flyttede han børneforsorgen fra Justitsministeriet (og Undervisningsministeriet) til Socialministeriet, hvorunder det stadig hører (2010). Med Forsorgsloven i 1933 ændredes såvel anbringelsesgrundlaget som ankemulighederne. Værgerådene blev erstattet af lokale børneværnsudvalg, nedsat af kommunalbestyrelserne. Disse traf afgørelse om fjernelse fra hjemmet og varetagelse af forsorgen for børn anbragt uden for hjemmet. Forældremyndighedsindehavere kunne anke sager vedrørende fjernelse, samt sager vedrørende hjemgivelse og forlængelse til et landsnævn. Landsnævnet kunne underkende de lokale børneværnsudvalg. I sådanne tilfælde kunne børneværnsudvalget dog anke landsnævnets afgørelse til Socialministeriet. I forbindelse med forsorgsloven udgiver “*Socialministeriet (...) for første gang en egentlig vejledning omkring opdragelsesmæssige metoder og en ny ideologi om frivillighed og tilbud i stedet for, at tvang vinder indpas i lovændringerne.*”²

1 Børneloven § 130, stk. 1, 2 og 3.

2 Inge M. Bryderup: Børnelove og socialpædagogik gennem hundrede år. Århus 2005, s. 157.

En gruppe piger bliver etagevasket på børnehjemmet Vejle Fjord. Ud over at komme i bad en gang om ugen fik børnene dagligt vasket ansigt, hænder og fødder med sæbe og vaskeklud. Fotograf ukendt, ca. 1955.

2.1.4 Tilsyn

Frem til 2. Verdenskrig blev det statslige tilsyn med landets ca. 300 børnehjem varetaget af 2 inspektører samt overinspektøren for Overinspektionen. I 1941 nedsatte Abejds- og Socialministeriet et Udvalg Angående Tilsyn med Børneforsorgens Institutioner, som følge af en kritik rejst i dagspressen af forskellige forhold på landets børnehjem. Kritikken bestod bl.a. i, at *“der kunne være økonomiske interesser for ledelsen i at drive et hjem – at det havde udviklet sig til en forretning,*

og at ledelsen på de forskellige hjem udsatte udskrivningen af elever.”³ Andre væsentlige kritikpunkter gik på, at børnene var for dårligt rustet til arbejdsmarkedet, når de kom ud i livet, “desuden blev der endnu engang afsløret umenneskelige forhold i flere institutioner.”⁴

I 1942 skærpedes det økonomiske tilsyn med børnehjemmene gennem oprettelse af en stilling som økonomiinspektør under Overinspektionen. Det generelle tilsyn på børnehjemmene blev varetaget af 3 inspektører, der skulle tilse alle børnehjem to gange årligt. Hertil kom, at overinspektøren personligt mindst en gang årligt skulle tilse skole- og ungdomshjemmene, sinke- og fredeshjemmene samt hjem for børn med særlige tilpasningsvanskeligheder. Inspektionen skulle føre tilsyn med, “at Elevernes Barndomsliv og Udvikling kommer til at forløbe paa en sådan Maade, at de selv og Samfundet kan være tjent med, at de er flyttet fra det naturlige Voksested.”⁵ Tilsynet skulle kontrollere, “at Hjemmenes almindelige Standard er rimelig og forsvarlig, i Særdelighed, at Børnenes Paaklædning, sengelinned m.m. er i tilfredsstillende Stand, at Børnene er velplejede, at deres Sundhedstilstand er normal, at de faar forsvarlig og fornuftig sammensat Kost, at deres Undervisning, Fritidssysler og legemlige Træning svarer til andre Børns, og at Aanden og Tonen er som i gode danske Hjem.”⁶ Hjemmene skulle føre en stambog med et blad til hvert enkelt barns. I stambogen skulle mindst 2 gange årligt anføres optegnelser om det enkelte barn skolegang, opførsel og fremgang, ligesom der 2 gange årligt skulle ske indberetning til børneværnsudvalget om børnenes forhold det sidste halve år. Usædvanlige forhold som dødsfald, selvmordsforsøg, alvorlige ulykker m.m. skulle dog indberettes straks.

Det enkelte børnehjems vedtægter skulle godkendes af overinspektionen, ligesom nærmere regler for børnenes bespising, beklædning,

3 Bryderup s. 171.

4 Beth Grothe Nielsen: “Anstaltbørn og børneanstalter gennem 400 år”. SOCPOL 1986, s. 82.

5 Holger Horsten: Børneforsorgen i Danmark. 1948, s. 16.

6 Holger Horsten: Børneforsorgen i Danmark. 1948, s. 16.

undervisning og beskæftigelse. I 1947 besluttedes det ved lov, at alle nye børnehjem skulle godkendes af Socialministeriet inden opførelsen, og at hjemmene skulle have en ministeriel godkendelse for at opnå tilskud, og for at børneværnsudvalgene måtte henvise børn til dem.

2.1.5 Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen 1958-1976

I forbindelse med revision af Forsorgsloven i 1958 blev den statslige centraladministration vedrørende børne- og ungdomsforsorgen samlet i ét organ, Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen. *“Direktoratet fik flere beføjelser og arbejdsgangen blev forenklet. Oprettelsen af Direktoratet betød, at der ville blive afsat flere midler til udbygning af børneforsorgen i både pædagogisk og bygningsmæssig henseende.”*⁷

Ved Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen lå ansvaret for det overordnede pædagogiske tilsyn med de danske skolehjem, børnehjem og ungdomshjem. Der blev tillige oprettet et pædagogisk og et økonomisk nævn for børne- og ungdomsforsorgen, for hvilke chefen for direktoratet, Holger Horsten, var formand. Direktoratets hovedopgaver var at føre det almindelige tilsyn med, at forsorgen for børn anbragt uden for hjemmet foregik i overensstemmelse med loven. Direktoratet havde foruden de nu 6 inspektører, der udførte tilsynet, ansat en række lokalt placerede børneværnskonsulenter, der skulle stå til rådighed med vejledning og rådgivning for børne- og ungdomsværnene uden for København.

2.1.6 Forstanderne

Den myndighed, der i perioden 1945-1976 skulle godkende en forstanders beskæftigelse i et børne- eller ungdomshjem, var Overinspektionen for Børneforsorgen, der fra 1958 var blevet til Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen. For at en forstander kunne godkendes

7 Claus Øgendahl: “Socialpædagogernes Historie” SL 2000, s. 209.

skulle vedkommende opfylde nogle specifikke krav.⁸ Han skulle have en teoretisk og praktisk uddannelse, som i 1948 minimum skulle være en læreruddannelse eller tilsvarende. Den øvre aldersgrænse for ansættelse var 70 år, derpå ville godkendelsen automatisk blive kaldt tilbage, når en ny forstander var blevet fundet. For at forstanderen kunne ansættes skulle vedkommende have fysisk og åndelig styrke til at kunne *“beher-ske enhver situation, således at der ikke på grund af træthed opstår ir-ritation, der kan føre til konfliktsituationer.”*⁹ Forstanderens køn spillede en rolle. Drengehjem fik ikke en kvindelig forstander, ligesom pighjem ikke havde mandlige forstandere før langt oppe i 1960’erne. På alle de større børnehjem samt alle drengehjem ansatte man forstanderpar, derfor skulle en tiltrædende forstanders kone også godkendes, da hun skulle have ansvaret for driften af husholdning og køkken samt stå for eventuel sygepasning.

2.1.7 Forældremyndighed

I tiden mellem børneforsorgslovens indførelse i 1933 og frem til indførelse af en række ændringer i 1958 mistede forældrene altid forældremyndighed over deres børn, når de kom på børnehjem, hvorefter forstanderen eller forstanderinden blev bemyndiget til at overtage forældremyndighed over børnene. Fra 1958 til 1964 indførtes tilbud om frivillig anbringelse, og når dette skete, beholdt forældrene forældremyndighed over deres børn, når de kom på børnehjem. Efter 1958 *“blev børneværnsudvalget forpligtet til at holde forældrene underrettet om barnets opholdssted, og (...) at holde forbindelsen med hjemmet ved lige og søge at skabe mulighed for barnets tilbagevenden til hjemmet, så snart hensynet til barnets tarv taler derfor.”*¹⁰ Ved Børne- og Ungdoms-forsorgslovens indførelse i 1964 blev det til et familiepolitisk sigte at holde familien samlet og undgå anbringelse af børn uden for hjemmet.

8 H. Horsten 1967, s. 318-320.

9 H. Horsten 1967, s. 319-320.

10 Inge M. Bryderup s. 189.

Når et barn alligevel blev fjernet fra hjemmet, så beholdt forældrene deres forældremyndighed over barnet. Det betød, at forældrene kunne søge forsorgen ophævet og barnet hjemgivet. Endvidere havde man ved frivillige anbringelser langt bedre mulighed for samarbejde mellem børneværn, forældre og anbringelsessted. Der var dog stadig muligt at anbringe børn uden for hjemmet mod forældrenes vilje, hvis barnet havde udvist betydelige tilpasningsvanskeligheder eller barnets levevilkår var til fare for barnets sjælelige eller legemlige helbred og udvikling.

2.1.8 Kontakten til familien

Anbringelse uden for hjemmet var som udgangspunkt tidsbestemt og langt de fleste anbragte børn i perioden 1945-1976 kom til at tilbringe mange år på børnehjem. Selvom den frivillige anbringelse blev indført i 1958, så havde forstanderen frem til 1966 fuldstændig kontrol med barnets kontakt med både familie og den øvrige omverden. Forstanderen kunne afgøre, om barnet måtte modtage besøg eller aflægge besøg hos forældrene eller øvrig familie, ligesom forstanderen havde ret til at kontrollere barnets brevskrivning samt modtagne breve. Forstanderen havde pligt til at indberette afslag på udefrakommende besøg til børneværnsudvalget, som dog ikke kunne ændre hans/hendes beslutning. Der var ingen pligt til oplyse barnet om et afslag på dets mulighed for at besøge sine forældre. Forstanderen havde pligt til at underrette afsenderen af ikke-udleverede breve om begrundelsen for den manglende udlevering til barnet, men havde ikke pligt til at oplyse barnet om tilbageholdne breve. Men allerede i en ministeriel vejledning om opdragelsesmæssige metoder i opdragelseshjemmene fra 1953 ser man en anden holdning til forholdet mellem børnehjemsbarnet og dets forældre, en holdning, der i det lange løb vandt over tendensen til at ville kontrollere forholdet, idet det her blev det slået fast, at børnehjemmene *“ikke måtte forsømme at etablere eller vedligeholde forbindelsen mellem barnet og forældrene. Barnet skulle i rimeligt omfang have mulighed for at aflægge besøg hos forældrene, og forældrene skulle have mulighed for*

Dette opstillede og sjældne motiv af drenge i kø for at modtage brev hjemmefra stammer fra Seden Enggård på Fyn, som modtog drenge fra København. Fotograf ukendt, ca. 1960.

at besøge barnet.”¹¹ Fra 1966 kunne forstanderen ikke længere begrænse børnenes samkvem med forældre og familie, og brevcensuren blev afskaffet i et cirkulære gældende fra 1967, hvorefter man kun undtagelsesvis måtte åbne indgående breve og kun med elevens samtykke og tilstedeværelse. Hvis eleven nægtede, at brevet blev åbnet, kunne det tilbagesendes til afsenderen med en oplysende følgeskrivelse.

2.1.9 Kontakten til samfundet

Børnene skulle i hele perioden have et så normalt forhold til det omgivende samfund som muligt. På de almindelige børnehjem skulle børnene gerne gå i den lokale folkeskole, fordi de derved ikke alene kunne

¹¹ Bryderup, 2005 s. 167 f.

opnå undervisning på samme vilkår som andre børn, men også indgå i relationer med børn uden for børnehjemmet. I Jægerspris by foregik integrationen den anden vej, idet landsbybørnene først gik i børnehjemmets skole *“hvorefter alle børnene senere flyttede til sogneskolen.”*¹² I en vejledning fra 1967 hedder det, at man bør *“benytte den hjælp i arbejdet, der ligger i et naturligt samkvem med omegnens befolkning. Der tænkes ikke mindst på betydningen af, at elever kan modtages enkeltvis i omegnens hjem. Naturligvis bør man også søge eleverne optaget i egnens foreninger, ligesom man f.eks. kan skabe en naturlig kontakt med omverdenen ved at lade foreningerne benytte hjemmets lokaler eller sportsplads.”*¹³

2.1.10 Hustugt og revselse

Socialministeriet udarbejdede i 1937 et reglement for hustugt, hvoraf det fremgik, at fysisk afstraffelse af børnehjemsbørn kun måtte udøves af forstanderen eller medarbejdere, der havde forstanderens bemyndigelse hertil. Hustugt måtte aldrig udøves af medarbejdere, der ikke deltog i det opdragende arbejde og ikke af nyansatte. Nye medarbejdere skulle have udleveret et eksemplar af hustugtsreglementet.

Eksempler på hustugt i 1937 kunne være:

- a) Indskrænkning i friheder eller fordele, herunder indskrænkninger i ekstra forplejning eller i arten af den almindelige kost. Alle børn skulle have tilstrækkelig kost, og sulte- og tørstestraf var forbudt. Også indskrænkning i udbetalingen af ugepenge kunne komme på tale. Op til en tredjedel af ugepengene kunne tilbageholdes, men skulle indsættes på elevens opsparingskonto.
- b) Indespærring i form af indsættelse i “betænkingsrum” eller stuearrest. Dog skulle barnet have mulighed for bevægelse i frisk luft 1 time dagligt, og mørke rum måtte ikke anvendes. Børn under

12 Bryderup 2005, s. 251.

13 Vejledning vedrørende det opdragende arbejde i anerkendte børne- og ungdomshjem, 1967, s. 9.

10 år måtte ikke idømmes stuearrest. For børn mellem 10 og 15 år skulle det begrænses til 2 døgn og for børn over 15 år begrænses til 4 døgn.

- c) Legemlig revselse, anvendt med varsomhed og under hensyn til barnets helbred. For børn under 10 år kunne anvendes slag på kind med flad hånd (lussinger) eller slag på sædet med flad hånd (endefuld). For børn over 10 år kunne anvendes lussinger, endefuld samt for drenge over 10 år, slag på sædet med et tyndt spanskrør.

Stuearrest i over 12 timer samt legemlige revselse samt begrundelse herfor skulle indføres i den autoriserede hustugtsbog, som skulle kontrolleres af overinspektionen samt indberettes til ministeriet i Overinspektionens årlige beretning.

2.1.11 Forbud mod brug af spanskrør 1. januar 1954

I midten af forrige århundrede kom der fokus på brugen af hustugt og revselse i børnehjemmene. *“Foranlediget af undersøgelser, der viste, at børn og unge tog alvorlig psykisk skade af opholdet i de stimulusfattige og umenneskelige institutioner, nedsatte socialministeren i 1950 et udvalg til at undersøge de opdragelsesmæssige metoder i opdragelsehjemmene,”*¹⁴ også kaldet hustugtudvalget. I en betænkning fra 1952 fastslog hustugtudvalget over for ministeriet, at brug af spanskrør og lussinger burde afskaffes. Socialministeriet efterkom ikke dette ønske. Årsagen var, at Danmarks Lærerforenings repræsentant i udvalget var imod et forbud, af frygt for, at det ville føre til *“et forbud mod al legemlig revselse i folkeskolen, hvilket ville blive til skade for skolens ro og disciplin.”*¹⁵

Fra 1952 indskrænkedes revselsesretten på børnehjem til, at forstander og de af ham bemyndigede lærere kun måtte give *“et eller to slag med den flade hånd på kinden, uden at øret berøres.”* I vejledningen hed det, at *“hjemmene bør stræbe hen imod at denne form for revselse – og*

14 Beth Grothe Nielsen 1986 s. 83

15 HH 1953 s. 224

*navnlig afstraffelse med spanskrør – så vidt muligt søges undgået,*¹⁶ og at principperne for god opdragelse blev lagt frem, nemlig en forstående og årsagssøgende pædagogik.

Året efter udsendtes Cirkulære vedr. de Opdragelsesmæssige Metoder i Opdragelseshjem, der trådte i kraft d. 1. januar 1954, hvori brugen af spanskrør blev forbudt. Lussinger burde heller ikke anvendes, og forstandere samt medarbejdere skulle arbejde hen imod, at denne linje blev fulgt. Revselse fra medarbejderes side skulle straks indberettes til forstanderen, og alle tilfælde af legemlig revselse skulle kvartalsvis indberettes gennem overinspektøren til ministeriet. Undladelse af indberetning til forstanderen og overinspektøren kunne medføre øjeblikkelig afskedigelse, mens der ikke var nogen sanktionsmuligheder for selve revselsen.

2.1.12 Forbud mod lussinger 1. januar 1968

Med Direktoratets vejledning af 3. november 1967 vedrørende det opdragende arbejde i anerkendte børne- og opdragelseshjem blev det fastslået, at legemlig revselse under enhver form var forbudt fra 1. januar 1968. I tilfælde, hvor medarbejdere overtrådte forbuddet mod legemlig revselse, ville det medføre en skriftlig påtale og ved gentagne eller særligt alvorlige overtrædelser kunne afskedigelse komme på tale. Vejledningen fastslog regler for fysisk magtanvendelse, hvorefter medarbejderen skulle indberette enhver episode skriftligt til forstanderen, der skulle anføre episoden i en autoriseret bog. Fysisk magtanvendelse kunne f.eks. være at bære et barn i seng, at fastholde et barn, der var udadreagerende og aggressivt, eller at forhindre med magt, at et barn skadede sig selv eller andre.

16 Vejledning vedr. de opdragelsesmæssige metoder i opdragelseshjem, 1952 VI, 3

Drenge på Seden Enggård samler nedfaldsfrugt. Fotograf ukendt, ca. 1960.

2.1.13 Kost, klæder og hygiejne

Hverdagen på institutionen bar præg af fokus på rengøring og personlig hygiejne samt oplæring i “gode manerer” og bordskik: *“de skal spise det, der er blevet sat på bordet, og det, der bliver øst op, og det er ikke tilladt at være kræsen. Børnene må ikke spilde på dugen eller på deres tøj, de skal sidde på bestemte måder ved bordet, der må ikke tales under måltidet.”*¹⁷ Lovgivningen vedrørende kost, klæder og hygiejne var yderst sparsom: i Holger Horstens håndbog “Børneforsorgen i Danmark” hed det: *“Kosten skal være nærende, sund og tilstrækkelig samt afpasset efter Børnenes Alder. Beklædningen skal svare til den Beklædning, der sædvanligt benyttes af andre Børn i jævne Kaar i lignende Alder. Der skal lægges største Vægt på Renlighed og Orden.”*¹⁸ Fra 1952

17 Bryderup 2005, s. 265.

18 Horsten 1948, s. 207f.

blev reglerne udvidet til, at beklædningen skulle være individuel, man måtte altså ikke lade børnene gå i ens tøj eller bruge uniformer. De nærmere regler om bespisning, beklædning, hygiejne, skole og arbejde på det enkelte hjem fastsattes af forstanderen og godkendtes af overinspektionen. Da der kun var få overordnede regler på området, var standarden meget varieret.

2.1.14 Arbejde

Driften af de af landets børnehjem, der var placeret uden for byerne, var indtil midten af det tyvende århundrede ofte baseret på landbrug og de deraf følgende arbejdsopgaver for børnene. Med Forsorgsloven i 1933 blev forstanderens ret til at lade børnene arbejde for fremmede indskrænket til at gælde *“arbejde, som forstanderen selv overtager og deltager i sammen med børnene. Lettere arbejde for fremmede uden for hjemmets grund kan forstanderen tillade børnene at udføre, når der enten ikke ydes betaling for arbejdet, eller børnene selv får betalingen, som da bør indsættes på en sparekassebog for hvert enkelt barn.”*¹⁹ Foruden indtægter fra evt. arbejde skulle børnene have udbetalt lommepenge efter takster fastsat af Socialministeriet, ligesom der kunne udbetales arbejds- og flidspræmier, der kunne administreres af forstanderen.

I en vejledning fra 1952 blev børns arbejde på børnehjemmene begrænset til to timer om dagen, og det blev indskærpet, at børnene ikke måtte føle, at de var nødvendig, billig arbejdskraft. De måtte heller ikke bruges til f.eks. bygge- og vedligeholdelsesopgaver på børnehjemmet. Derimod skulle de tilbydes frivilligt at deltage i arbejdsprocesser tilrettelagt med et pædagogisk sigte. *“De vil derved lære de voksnes arbejdsvilkår at kende og at kende og vurdere flid, arbejdsomhed og dygtighed.”*²⁰ Igennem 1950'erne oprettedes lærlingepladser ved mange ungdomshjem, og der oprettedes flere lærlingeplejehjem.

Fra 1964 kom der langt mere fokus på børnenes mulighed for at

19 Beth Grothe Nielsen 1986, s. 77.

20 Ibid. s. 86.

uddanne sig og mindre fokus på at arbejde. Beskæftigelsen i børnehjemmene skulle have det sigte at forberede børnene på en fremtidig uddannelse eller beskæftigelse, eller de skulle have et terapeutisk sigte. I 1967 blev det endelig fastslået, at børns pligtarbejde på børnehjemmene ikke måtte adskille sig fra, hvad andre børn lavede for deres forældre, og højst måtte vare 1 time om dagen.

2.1.15 Skolegang

I 1937 indførtes 7 års undervisningspligt for alle børn. Af en betænkning fra 1942 fremgår det, at man anbefalede børnehjemmene, at der kun oprettedes skoler for de børn, der ikke egnede sig til at gå i den almindelige folkeskole. Det var stadig mest almindeligt, at skolehjemmene havde deres egen skole. Op gennem 1950'erne modtog stadig flere børnehjemsbørn undervisning på den lokale skole, samtidig med at antallet af skolehjem faldt. *“Skoletimerne er barnets egentlige arbejdsdag, og der må stræbes imod, at børnene arbejder intenst i den tid. Hvis man mener, at det også er nødvendigt, at børnene har andet pligtarbejde (inde eller ude), må det ud over den normale skoletid i almindelighed højst vare 2 timer daglig.”*²¹ Ti år senere var tendensen i folkeskolen, at eleverne fortsatte, frem til de var 16 år. Børnehjemsbørnene var *“på grund af personlige vanskeligheder eller utilfredsstillende familieforhold senere udviklet end andre børn,”* konstateredes det i en vejledning fra 1967, hvor det blev anbefalet, at børneforsorgen sørgede for, at *“skolegang ud over det 14. år udnyttedes i størst muligt omfang.”*²²

2.1.16 Udviklingen i personalets uddannelse

Frem til 1960 blev medarbejdere på børne- og ungdomshjem, undtagen spædbørnehjem, optrænet til arbejdet af deres kolleger på børnehjem-

21 Vejledning vedr. opdragelsesmæssige metoder i opdragelseshjem 1952 VI, 2.

22 Vejledning vedr. det opdragende arbejde i anerkendte børne- og ungdomshjem 1967. s. 8.

Den interne skole på Toftegård Drengeshjem 1960. Hjemmet var privatejet og havde plads til 25 drenge fra 02-14 år. Fotograf ukendt.

men, fulgt op af korte kurser på Hindholm Højskole. For spædbørnehjemmenes vedkommende (og vuggestuernes) indførtes en 3-årig uddannelse som statsautoriseret barneplejerske i 1951 som supplement til den 1-årige uddannelse som barneplejerske. Fra midten af 1950'erne blev barneplejerskeuddannelsen mere pædagogisk orienteret med teoretisk undervisning i "pædagogik, børnepsykologi, samfundslære mv."²³ En formel pædagogisk uddannelse for medarbejdere på børne- og ungdomshjem indførtes i 1960, med en 2-årig forsøgsuddannelse på Jægerspris Børneforsorgsseminarium. Denne uddannelse optog nye unge studerende, og ikke som på de tidligere kurser kun medarbejdere, som allerede var ansat i børneforsorgen. I 1964 fik stillingen som børneforsorgspædagog formel status. Herefter gik det stærkt. Frem til 1971 oprettedes 8 nye børneforsorgsseminarier i Danmark, hvor nye studerende kunne få en 3-årig pædagogisk uddannelse. I 1974 opret-

²³ Claus Øgendahl: "Socialpædagogernes historie" 2000, s. 204.

tedes den 3-årige socialpædagoguddannelse, og i 1976 skiftede seminarierne navn til socialpædagogiske seminarier, der fortsatte frem til 1992, hvor uddannelsen til socialpædagog blev slået sammen med de øvrige pædagoguddannelser.

2.2 Børnehjemmenes specialisering 1945-1976

2.2.1 Institutionstyper og specialisering

I 1945 fandtes en række institutionstyper, hvor normalt begavede børn og unge uden adfærdsvanskeligheder blev placeret på almindelige børnehjem og oplæringshjem, mens børn og unge, der trængte til særlig støtte i forhold til undervisning og opdragelse kom på skole- og ungdomshjem. For de decideret svagt begavede eller sent udviklede børn og unge var der frem til 1958 sinke- og fredeshjem, og endelig fandtes der nogle få institutioner med helt særlige formål og opgaver for særligt vanskelige børn, der ikke kunne rummes på andre institutioner.

I efterkrigsårene medførte de store årgange et stigende pres på de etablerede institutioner, og der blev bygget mange nye hjem. En helt ny type hjem, nemlig *behandlingshjem* med fokus på psykologisk/pædagogisk behandling af adfærdsvanskelige børn og unge, blev introduceret med oprettelsen af Nebs Møllegård i 1949. I 1958 afskaffedes betegnelserne *sinke- og fredeshjem*, og hjemmene blev herefter benævnt hjem for svagt begavede. I stedet for som tidligere at udbygge de etablerede hjem for at dække behovet for institutionspladser, valgte man i 1960'erne at oprette en række nye institutioner. I 1964 erstattedes betegnelserne *optagelses- og iagttagelseshjem* med betegnelsen *observationshjem*, og samlebegrebet *opdragelseshjem* blev afskaffet og erstattet af fællesbetegnelsen *Børne- og Ungdomshjem*, der var den officielle betegnelse frem til Bistandsloven i 1976 erstattede børnehjemsbegrebet med betegnelsen *døgninstitution*.

Optagelses- og iagttagelseshjem

Optagelseshjem var hjem til midlertidige og akutte anbringelser af børn, der ikke straks kunne anbringes på et passende sted. Opholdet måtte ikke overstige 9 måneders varighed. *Iagttagelseshjem* modtog børn, hvor man var i tvivl om, hvilken foranstaltning der var den mest hensigtsmæssige. Opholdet måtte højst vare 5 måneder. Optagelses- og iagttagelseshjemmene var specialiserede efter alder og køn, og der var altid kønsopdeling for børn over konfirmationsalderen. I 1964 erstattedes betegnelsen optagelses- og iagttagelseshjem af betegnelsen *observationshjem*.

Mødre- og svangrehjem

Mødre- og svangrehjemmene kunne enten ligge i forbindelse med et optagelseshjem for spædbørn eller med et spædbørnehjem. Mødrehjemmene var for unge, ugifte mødre mellem 14 og 18 år samt deres

Der skulle løbes stærkt, når så mange spæde børn var ude i det fri for at få sol på kroppen. Billedet stammer fra Nislevgård spædbørnehjem på Fyn i 1952. Foto ukendt.

børn. Mange blev optaget på hjemmene allerede under graviditeten og det var almindeligt, at man blev på hjemmet, indtil barnet var 1 år.

Spædbørnehjem

De fleste hjem modtog børn fra fødslen og skulle, inden barnet fyldte 2 år, lade det overflytte til enten privat pleje/adoption eller til et almindeligt børnehjem. Fra 1958 ændredes aldersgrænsen for flytning til anden institution til 3 år. Et passende pladsantal for et spædbørnehjem var 25-30 pladser.

Børnehjem

Børnehjemmene var beregnet for normalt begavede børn under 14 år, der ikke kunne anbringes hos plejefamilier f.eks. af helbredshensyn, eller fordi barnet var en del af en større søskendeflok. Fra 1961 ændredes den øvre aldersgrænse til 15 år, i 1964 til 16 år. Det store flertal af børnehjem var søskendehjem med plads til både drenge og piger, og i tiden fra 1945-1976 faldt antallet af rene drenge og pigebørnehjem drastisk. Holger Horsten karakteriserer i sine håndbøger om børnehjemmets klientel som børn, der ikke skulle *“være af særlig vanskelig karakter, og ikke har udvist slet opførsel,”* i 1953, til børn, *“der ikke frembyder specielle vanskeligheder, men hvis opdragelse af social eller familiære grunde må foregå uden for forældrehjemmet i en kortere eller længere tid”* i 1973. På børnehjemmene skulle børn kunne vokse op under trygge kår, der så vidt muligt mindede om forholdene i en almindelig familie. Børnene skulle i videst muligt omfang gå i den lokale folkeskole og hjemmene skulle helst ikke være for store. Frem til 1959 anbefalede man 30 børn pr. børnehjem. I 1959 ændredes denne anbefaling til 25 børn pr. børnehjem. Der skulle søges kontinuitet i børneflokkene, uden konstant udskiftning af børn.

Sinke- og fredeshjem

Sinkehjem var frem til 1958 hjem for 7-14-årige svagt begavede eller sent udviklede børn. Sinkehjemmene var som udgangspunkt kønsopdelte, men der fandtes også hjem, hvor drenge og piger boede sammen.

Hjemmene skulle have egen skole, men fandtes der i kommunen en hjælpeskole, skulle børnene have adgang til denne. *Fredehjem* var frem til 1958 hjem for svagt begavede eller sent udviklede børn fra 14-21 år. Der skulle være fast psykiatrisk lægetilsyn samt opdeling på køn. Fra 1958 afskaffedes betegnelserne sinke- og fredehjem, og i stedet brugtes betegnelserne skole- og ungdomshjem, dog med tilføjelsen *hjem for børn og unge, hvis udvikling ikke står mål med det normale*.

Skolehjem

Skolehjem var bestemt for børn fra 7 år op til 15 år, men i 1964 ændredes den øvre aldersgrænse til 16 år. Fra 1948 betegnede klientellet på skolehjem i Holger Horstens håndbøger som børn, der har *“en særlig vanskelig karakter, eller som har udvist slet opførsel, så det må antages, at der skal lang tids ro og opdragelse til at bringe dem på ret køl.”*²⁴ I 1958 opdeltet skolehjemmene, med nedlæggelsen af sinke- og fredehjemmene, i skolehjem for normalt begavede og skolehjem for svagt begavede børn. I 1959 betegnede Holger Horsten klientellet på skolehjem som børn, der havde *“udvist adfærdsvanskeligheder, og for hvem en længerevarende støtte med hensyn til undervisning og opdragelse må skønnes nødvendig”*²⁵. Fra 1964 steg antallet af skolehjem betydeligt, da man omlagde flere optagelseshjem og børnehjem med egen skole til skolehjem. Skolehjemmene skulle som udgangspunkt være kønsopdelte, men fra midten af 1950'erne oprettedes også enkelte søskendehjem. Skolehjemmene var meget større end de almindelige børnehjem. I 1948 betegnede Holger Horsten skolehjemmet Godhavn med sine 55 elever som det skolehjem, der havde *“den mest passende Størrelse.”*²⁶ Da børnene på skolehjem *“på grund af deres opdragelsesvanskeligheder ikke egne sig til at gå i folkeskolen,”*²⁷ skulle skolehjem have egen skole, der kunne stå mål med folkeskolen. Der skulle være mulighed for at

24 H. Horsten 1953, s. 188.

25 H. Horsten 1959, s. 171.

26 H. Horsten 1948, s. 191.

27 H. Horsten 1967, s. 270.

tilbringe fritiden med erhvervsbetonet arbejde, der kunne forberede børnene til arbejdslivet. Skolehjem for drenge havde ofte tilknyttet lær-
linge hjem, så drengene kunne forblive på stedet, indtil de fyldte 18 år.

Ungdomshjem

Ungdomshjem var betegnelsen for hjem for unge fra 14-21 år. Fra 1964 ændredes alderen til at være fra 16-21 år. Ungdomshjemmenes elever betegnes som *“børn med særlig vanskelig karakter, eller som har vist særlig slet opførsel.”*²⁸ Ungdomshjemmene opdeltes med nedlæggelsen af sinke- og fredeshjemmene i ungdomshjem for normalt begavede og ungdomshjem for svagt begavede. Fra 1958 skiftede definitionen på de unge klienter på ungdomshjemmene til *“elever over 14 år, der har udvist adfærdsvanskeligheder, og for hvem en længerevarende støtte med hensyn til undervisning og opdragelse skønnes nødvendig.”*²⁹ Ungdomshjemmene var beregnet til længerevarende ophold for unge, men fra 1964 indførtes også muligheden for ophold af kortere varighed. Ungdomshjemmene var kønsopdelte og lagde vægt på at give beboerne en faglig uddannelse og oplæring.

Oplæringshjem/ungdomspensioner

Frem til 1964 var oplæringshjem betegnelsen for hjem for elever fra 14-18 år, der på hjemmet kunne modtage en faglig uddannelse. Der fandtes lærlinge hjem, gartner- og landbrugshjem samt husholdnings- skoler. Desuden fandtes lærlingeplejehjem til ophold under en lærlingeuddannelse uden for børnehjemmet. Fra 1964 overgik de tidligere lærlinge hjem og lærlingeplejehjem til betegnelsen ungdomspensioner, for unge, der havde særlige behov for støtte under uddannelse eller erhvervsmæssig tilpasning.

28 H. Horsten 1953, s. 138.

29 H. Horsten 1959 s. 187.

Kapitel 3

Skole- og Drengeshjemmet Godhavn 1945-1976

3.1.1 Fra opdragelsesanstalt til skolehjem

Godhavn oprettedes i 1893 som opdragelsesanstalt og hjem for forældreløse eller ulykkeligt stillede drenge af lærer og filantrop Axel Chr. Frydensberg. Frem til Børneloven i 1905 klarede hjemmet sig primært ved private donationer. I 1923 blev Godhavn anerkendt som skole- og

Godhavnskomplekset med forstanderbolig, gymnastiksal, sovesal, skolestuer, maler- og snedkerværksteder. Foto: lærer Henning Clausen 1968.

lærlingehjem med plads til 80 drenge, 60 skolesøgende og 20 lærlinge. Hjemmet bestod af en hovedbygning med sovesal til 60 drenge, en stor spisesal, en skolebygning, lærlingebygning, forstanderbolig og værksteder. I 1945 kom en mellembygning med køkken og stuepigebolig til, og i 1949 blev værkstederne udvidet med bl.a. et snedkeri og gymnastiksal. Hertil skal lægges et omfattende landbrug med dyrehold.

3.1.2 Skole- og drengehjem 1950-1975

I 1950 tiltrådte en ny forstander for Godhavn, der på det tidspunkt var et af landets største skolehjem. Isolationscellen eller "brummen" blev afskaffet, og i 1953 blev der indlagt centralvarme og oprettet et gartneri med drivhuse og arbejdsrum. Ti år senere blev der bygget en helt ny lærlingeafdeling, Bakken med eneværelser, dagligstue, køkken og fritidsfaciliteter. I 1965 blev den gamle lærlingeafdeling, Åsen ombygget til også at have et- og tomandsværelser til erstatning for en sovesal til 20 unge mænd. Landbruget blev nedlagt i midten af tresserne, i stedet blev der foretaget løbende renovering og udvidelse af værkstederne, og der oprettedes et malerværksted.

I 1968 blev den store sovesal nedlagt, og drengene blev overflyttet til de nye boafdelinger Toften og Sletten. Her var lejligheder til afdelingslederne og personale samt enkelt- og dobbeltværelse til drengene. Der blev bygget flere klasseværelser, så skolen var klar til indførelse af den udvidede undervisningspligt i 1970, ligesom der blev bygget tidsvarende medarbejderboliger. Eleverne spiste dog stadig måltiderne i den store fælles spisesal frem til 1970. Men moderniseringen og ombygningerne kom for sent, vurderer Eskild Borup, som selv har været ansat som lærer fra 1974-1976¹. I 1976 kom der for første gang piger på Godhavn. Samme år skiftede institutionen navn til Erhvervsskolen i Tisvilde og "*smed således det gamle, velkendte Godhavn væk (...) Vi troede fejlagtigt, at en navneændring i sig selv ville ændre vort image. Det*

1 Eskild Borup: "Godhavn 100 år 1893-1993." Træk af en opdragelsesanstalts historie, 1993.

*har vi senere rådet bod på, da vi gennem disse år måtte erkende, at vi var kendt som skolehjemmet Godhavn – ikke nødvendigvis for det gode – men vi var kendt!*² I 1978 blev Godhavn nednormeret til 48 elever fordelt på 4 afdelinger: Sletten, Åsen, Toften og Bakken med 12 på hver. Skal vi se på begyndelsen af undersøgelsesperioden, så havde Godhavn 80 drenge mellem 12 og 18 år og et personale på 14 medarbejdere. I 1970 havde Godhavn 70 drenge mellem 12-18 år, mens personalet var steget til 27. I dag (2010) er der 100 ansatte (fuldtidsstillinger) til 35 børn og unge på Godhavn.

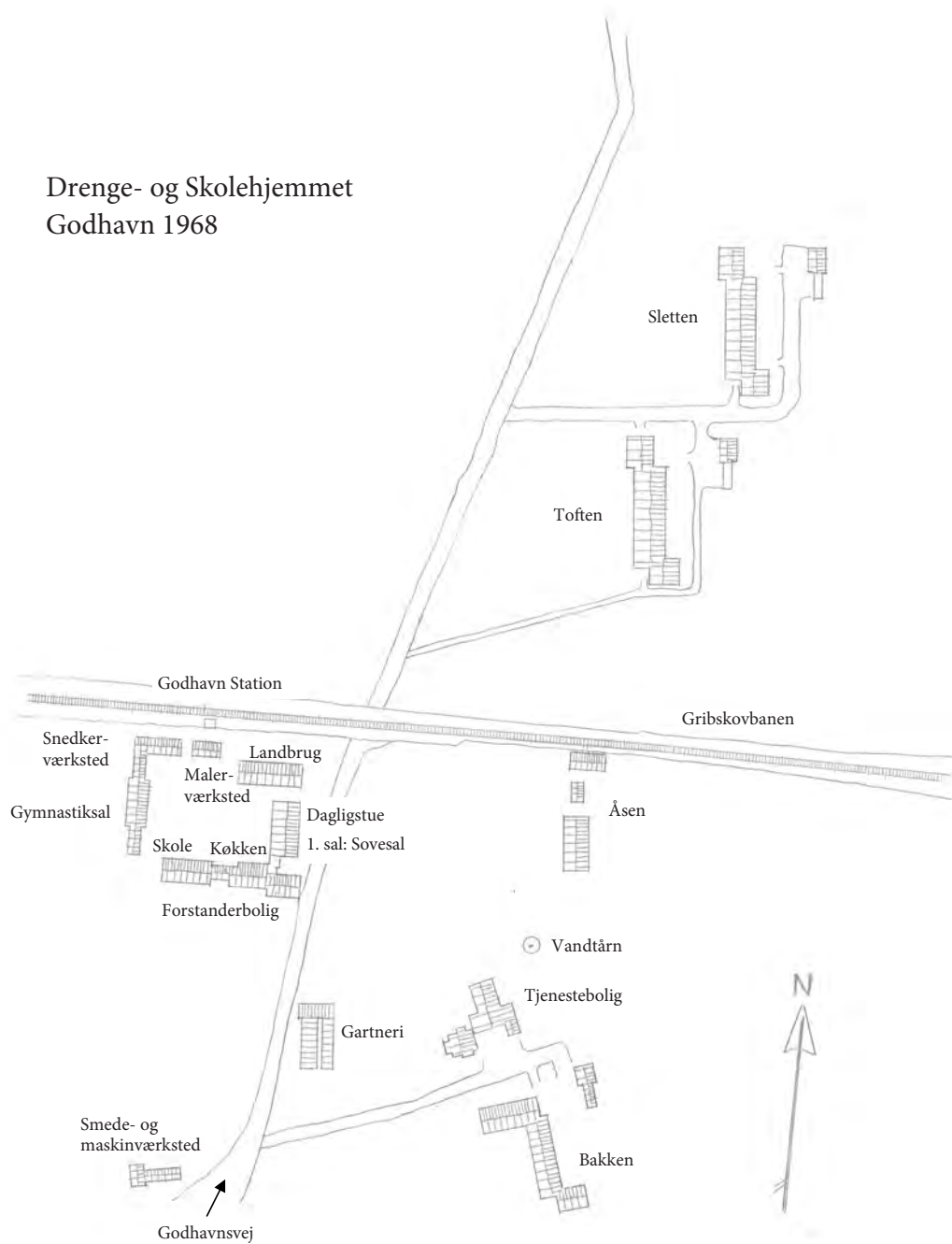
3.2 Interviewundersøgelse om forholdene på Godhavn

3.2.1 Indledning

Denne del af undersøgelsen omfatter klager og beretninger om forholdene på Godhavn i perioden 1948-1976. Undersøgelsen er baseret på 44 interviews. Det er 28 interviews med diktafon med tidligere Godhavnsdrenge, 4 telefoninterviews med tidligere Godhavnsdrenge, 8 interviews med diktafon med tidligere Godhavnsmedarbejdere, 4 interviews med diktafon med tidligere tilsynsførende inspektører og psykologer fra Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen. Den tidligste deltager i undersøgelsen havde været anbragt på Godhavn i 1948, ingen af deltagerne havde opholdt sig på Godhavn i årene 1945-47. Alt i alt skal det siges, at deltageres klagemål koncentrerer sig om forholdene i tiden 1950-1975, der falder sammen med embedsperioden for en og samme forstander. Alle deltagere i undersøgelsen er anonyme, og alle personnavne, som nævnes af deltagerne, er ligeledes anonymiseret. Kun Godhavns faste psykiatriske lægetilsyn 1960-1976, psykiater Ib Ostenfeld, optræder med navns nævnelse, fordi han er offentligt kendt.

2 Eskild Borup 1993, s. 87.

Dreng- og Skolehjemmet Godhavn 1968

Grundplan over Godhavn 1968. Tegning: Jess Heine Andersen 2011.

3.3 Fysisk vold

3.3.1 Beretninger om fysisk vold udøvet af lærere og medhjælpere

Alle 28 interviewede Godhavnsdrenge klager over eller beretter om fysisk vold fra personalet på Godhavn. I det følgende ses bort fra de indtil 1/1 1968 tilladte “2 stk. lussinger på kind med flad hånd uden at berøre øret”.

Beretningerne om fysisk vold omfatter:

Kraftige slag på siden af hovedet, så drengen væltede

Slag på siden af hovedet med håndroden

Lussinger på begge ører samt mere end 2 lussinger i rad

Spark og stød på kroppen, mens drengen lå ned

Løft fra jorden i håret eller bakkenbarter

Mavepuster, så drengen væltede omkuld

Tæsk med nøgler i kraniet

At blive slået hårdt i kraniet med knoen

Tæsk med rive eller skurebørste

At knalde to drenges hoveder sammen.

3.3.2 Beretninger om følgerne for drengene omfatter:

Blødning fra øret (2)

Sprængt trommehinde (1)

Et flækket øre (1)

Et brækket ribben (1)

Brækkede arme (2)

Et brækket ben (1)

En brækket næse (1)

En brækket kæbe (1)

Mistet hørelse på et eller begge ører (2)

3.3.3 Lussinger, øretæver og anden vold

C1954-57 var på Godhavn, fordi hans mor var død. En morgen fik han en lussing af den vagthavende lærer, fordi han havde tisset i sengen. "Nå, man vil gerne hjem til mor," håned læreren. "Det kan ikke lade sig gøre," svarede C1954-57, hvorefter han fik en lussing til. Drengene kunne være næsten sikre på, at et flugtforsøg fra Godhavn endte i fysisk afstraffelse. P1961-65 og en kammerat flygtede i en båd til Sverige, hvor de efter nogle dage blev taget af politiet og sendt tilbage til Danmark. Politiet slog dem ikke, noterede de sig, men det gjorde lærerne. De blev afhentet i bil og placeret mellem to lærere på bagsædet "og fik øretæver hele vejen hjem (...) Det var albuer i hovedet og knytnæver, ja, de gjorde alt, hvad de kunne." Det fortælles, at kunsten at slå en lussing blev perfektioneret på Godhavn. En af lærerne slog altid to lussinger, først på den ene side af hovedet, så på den anden: "Du skulle jo nødigt falde," var hans parole ifølge V1963-65. Eller han slog tre lussinger. "Slag nummer to var, så man ikke mistede balancen," fortalte Z1968-70. En piberygende lærer kunne et trick: "Han stod med den der skide pibe i hånden, og så smed han den op i luften og greb den med venstre hånd (...) i det samme fik man sådan en på hovedet af den højre hånd (...) han kunne med stort held også få tommelfingeren til at ramme ind i øjet samtidig." C1954-57. En lærer så ud, som om han trak en pistol, når han med lynets hast delte lussinger ud. Flere lærere krævede, at ofret skulle stå ret og ikke røre en muskel, ellers blev der slået om igen. V1963-65 fortæller om en medarbejder, som blev kaldt Nøglemanden, han gav drengene tæsk i det skjulte. Han trak dem hen bag en bygning og slog dem med sit nøglebundt. Nogle gange kom der ar, og én brækkede sin næse. Han fortæller også, at hvis man fik øjenkontakt med især to bestemte lærere, risikerede man tæsk. Den ene af lærerne havde en skobørste uden hår, "du kan tro, han brugte den." Han slog på arme, skuldre eller i hovedbunden, og der skulle ingenting til. Z1968-70 fortæller om en bestemt lærers vold: "Det var med knyttede næver, det kan jeg godt fortælle dig (...) han rev mig ud af sengen og slog løs og sparkede samtidig (...) det eneste, man tænkte på,

var at beskytte hovedet.” Y1966-71 fortæller, at samme lærer godt kunne finde på at slå i timerne, gerne 3-4 gange efter hinanden. “*Han gik helt amok, hvis man ikke sad stille.*” W1964-66: En lå og græd i sengen på sovesalen den første nat på Godhavn. Han blev gentagne gange bedt om “*at holde kæft*”, hvilket ikke hjalp. Til sidst kom nattevagten over og bankede ham, til han brækkede armen. Om den generelle indstilling blandt personalet på Godhavn i perioden fortalte C1954-57: “*De skulle ikke bruge nogen undskyldning for at slå, men ledte efter muligheden.*” E1955-57: “*Der var ingen grund til at slås, vi fik tæsk nok af lærerne.*” L1960’erne: “*Tæsk var dagens orden. Hvis man har en forstander, der har dén dagsorden, følger lærerne trop.*” S1962-67: “*Tæv var det eneste, der duede*”. Og Ø1970-76: “*øretæverne sad løst.*”

3.3.4 Afstraffelse med spanskrør og rive

Kun én dreng beretter om at blive afstraffet med slag af spanskrør, nemlig A1948-51, og det tyder på, at slag med spanskrør ikke har været anvendt i nævneværdig grad i perioden op til forbuddet i 1954, og sandsynligvis heller ikke efter. Men der kunne afstraffes med andre redskaber, hvilket D1955-56 beretter: En 16-årig dreng blev grebet i at have sex med en so af landbrugsmedhjælperen, der bagefter jagtede drengen ud af stalden med en kæp. Udenfor “*tager han en rive og tæskede løs på ham*” fortæller D1955-56. Med rivens tænder i ryggen faldt drengen forover, mens en tililende snedker fik standset landbrugsmedhjælperen ved fysisk at holde ham fast. “*Det svin, jeg slår ham kraftstøjme ihjel*” råbte landbrugsmedhjælperen, hvortil snedkeren svarede: “*Det der skal du ikke sige én gang til*”. “*Jamen han har kraftstøjleme ... “Det må du ikke engang sige.” Så vendte han sig om til os: “Det her kan I kraftedeme ikke være bekendt, her ligger en mand (dreng MR) og er ved at blive slået ihjel, og I gør ikke en skid for at hjælpe ham.*” Den gennempryglede dreng blev kørt på sygehuset i ambulance. Ambulancefolkene fik fortalt, at drengen var faldet ned fra en trappe og var ramt ind i nogle søm på vejen ned. D1955-56 mener, at drengen holdt tæt. Landbrugsmedhjælperen så ikke ud til at have fået nogen straf.

3.3.5 Mærker efter vold

Fem drenge og en lærer beretter, at ophold på sygestuen blev brugt til at skjule drengenes blå mærker og sår. Lærer D1968-1973 *“Vi havde en sygestue oppe på 1. sal,”* som ikke kun blev brugt, når de var syge, *“den blev brugt, når de havde fået tæsk. Der husker jeg én gang, at en dreng, som var banket gul og blå, lå deroppe og ventede på at få normal farve igen, så han kunne slippes løs.”* MR: Det har du set med dine egne øjne? *“Ja, det har jeg.”* Tre drenge beretter, at de er blevet sminket for at skjule blå mærker i ansigtet, når der kom besøg på Godhavn. V1963-65: *“Engang havde jeg fået 2-3 flade, så mine kinder var helt hævede og røde, så fik jeg smurt pudder på.”* Medens H1958-63 fortæller, at han blev sminket af en køkkenpige for at skjule mærker efter vold i ansigtet, så han kunne være pæn til sin konfirmation.

3.3.6 Varige skader

I1958-61 er døv på begge ører i dag, og det henfører han til de lussinger, han fik på Godhavn, *“det var mishandling (...) Fordi det rungede fuldstændigt i ørene på en, man fik en hånd på den ene side, og så fik man en på den anden side.”* I lighed med en kvinde fra Hjortebjerg, havde de massive afstraffelser den virkning på I1958-61, at *“det gjorde ikke ondt til sidst (...) jeg var ligeglade med, hvor meget de slog, jeg kunne næsten ikke mærke noget mere. Det var frygteligt, at man fik det sådan.”* Det eneste halmstrå, han havde, var *“at jeg bad fadervor om aftenen, om at det kunne blive bedre alt sammen.”*

3.3.7 Beretninger om forstanderens afstraffelser

Forstanderen på Godhavn var i perioden 1950-1975 en mand, der ifølge beskrivelserne vejede 140-150 kg. Ifølge både medarbejdere og drenge havde han et par kæmpestore hænder og en stor mave. Hans viceforstander gennem 9 år fortæller: *“Han var en stor og kødrig mand, der fyldte et lokale både fysisk og på anden måde, når han kom ind i det.”*

Hans kontorelev 1967-1970 fortæller om sit første møde med ham: *“Han havde sådan nogle store poser under øjnene og en stor mave (...) Jeg tror, jeg blev helt overrasket over, det var sådan en kæmpehånd (der styrede Godhavn MR).”* Da forstanderen på Godhavn afgik ved døden i 1981, fortælles det, at gartneren på Sølager statsungdomshjem i det nærliggende Hundested bemærkede: *“På hans gravsten skal der stå: Et stort hjerte og en stor hånd er holdt op med at slå.”*

Det er kommet frem i forbindelse med undersøgelsen, at forstanderen yndede at bruge sin krop og sin kropsvægt i forbindelse med sin fysiske afstraffelse af drengene. Han kunne først og fremmest svinge en lussing, så offeret røg hen ad gulvet. Men han kunne også bruge sin mave som rambuk. Han skubbede eller stødte offeret med maven, så han fløj i vejret for derefter at falde hen ad gulvet. Sidst, men ikke mindst så brugte han hele sin kropsvægt, når han ville pacificere en dreng. Han satte sig oven på ham i sofaen på kontoret. Det nærmeste de tidligere drenge kommer på en munter bemærkning om Godhavns forstander er N1960-62, som siger: *“Forstanderen var en bedstefartype med humor, når han gik forbi drengene, smilede han, og drengene, de dukkede sig”*. W1964-66 husker den skræk, der var forbundet med at blive konfronteret med forstanderen på hans kontor: *“Man dirrede, det var som at stå foran et stort dyr, der var ved at angribe én.”* Selvom det ofte startede muntert, og forstanderen kunne *“lave lidt sjov og ballade med én, ved at bokse én i maven,”* så faldt afstraffelsen *“lige så snart man tog sig til maven, så gav han én en ørefigen med begge hænder på én gang. Der var flere drenge, særligt én, der havde fået sprunget trommehinderne.”* V1963-65 *“Når han slog, så løftede du dig fra gulvet. Han havde en stor fed hånd.”*

3.3.8 Maveskaller

Forstanderen brugte som tidligere nævnt sin store mave til at give, hvad både tidligere lærere og elever, kalder for “maveskaller”. L1960'erne beskriver maveskallen således: *“Han hiver mig op i bakkenbarterne (...) trækker maven ind og skubber maven ud (...) så jeg flyver tværs igen-*

nem lokalet.” Mens D1955-56 fortæller: “Så tævede han løs, både med arme og ben. Så havde han en meget sjov vane, han løftede folk op, og så fik man en maveplasker, så benene røg bagover og så slap han, så man landede fladt på gulvet.” Ø1971-76 husker maveskallen således: “Jeg fik en maveskalle, så jeg røg ind i væggen og faldt ned og slog hovedet ind i dørkarmen, hvilket gav mig en rigtig stor forskrækkelse i mit liv.” Eller O1961-63, der blot siger: “Han yndede at skubbe med maven, så man væltede hen ad gulvet.”

3.3.9 At sætte sig på drengene

En anden form for straf, som både lærere og elever fortæller om, er, at forstanderen satte sig på drengene. W1964-66: “Hvis det ikke var nok, så blev man kylet ned på en sofa, og så satte han sig ned oven på en. Han vejede måske 140-150 kilo, så kunne man ikke få luft.” Og V1963-65 fortæller: “Jeg kan huske, at jeg troede, jeg skulle dø, jeg kunne ikke trække vejret. Så hev han mig op, og så var det, ligesom om han blev bange for, at han havde skadet mig slemt (...) jeg blev sat ned i hans stol og fik en sodavand (...) Jeg tror, jeg brækkede kæben.” Men han kom ikke til lægen. Også O1961-63 oplevede turen i sofaen: “Så yndede han at smide folk op i en sofa og hoppe på maven af dem (...) En af de gange han gjorde det, forsøgte jeg at slippe væk, men det resulterede, i at han hoppede på mit hovedet, så det knækkede i min nakke.” Forstanderen stoppede øjeblikkeligt, formentlig blev han forskrækket over lyden. Efter episoden slog han ikke længere O1961-63. Smerterne, han fik i nakken, skulle bare arbejdes væk, blev der sagt. Som voksen er han blevet opereret gentagne gange i sin nakke, men der er ikke konstateret en direkte sammenhæng mellem episoden og de senere nakkesmerter.

3.3.10 Andre former for fysisk afstraffelse

Der er fremkommet mange andre erindringer om afstraffelse fra forstanderen. Han kom stille bagfra og slog hårdt med en kno i issen

ved spisebordet. Han gav lussinger, så man fløj hen ad gulvet ifølge B1953-60. Han hejste en elev op i bakkenbarterne, til fødderne svævede 5 cm over gulvet, fortæller A1948-51, som fortsætter med at fortælle, at han slog med knytnæve og med håndrod. V1963-65 husker, hvordan drengene skreg, når forstanderen slog. En fik en stor bule i hovedet og blev revet i håret af forstanderen. C1954-57 beskriver sine kvaler med at få sammenhæng i barndommens oplevelser på Godhavn: *“Det er utroligt svært at forestille sig en forstander siddende inde i dagligstuen med sin kone og sit barn og være familiefar (...) Så rejser denne hyggelige familiefar sig op og forvandler sig til en djævel i et andet rum, mens konen og datteren bliver siddende.”*

3.3.11 Personalets beretning om fysisk vold

Forstanderens vane med at sætte sig på drengene berettes også fra lærerside. Lærer D1968-73 fortæller: *“Jeg har stået ved siden af ham og pludselig får en dreng nogle bank, derpå smider han ham ned på en sofa. Forstanderen vejede jo 150 kg, og så satte han sig på ham ... Jeg har set politiet komme med en dreng lagt i håndjern, og forstanderen satte sig på ham og fjernede håndjernene. Så kunne politiet godt gå, sagde han. “Jeg skal nok ordne resten.”* Den lærer i undersøgelsen, der havde været ansat længst tid på Godhavn, lærer F1962-71 fortæller *“Jeg har set masser af lussinger blive slået, og jeg har også selv givet lussinger, det har jeg da bestemt. Og eleverne har både dengang og senere fortalt mig, at det var i hvert fald noget, jeg kunne.”* Da revselsescirkulæret med forbuddet mod lussinger blev gennemført, skete der i praksis ingen ændringer, siger lærer D1968-73: *“Han mente jo, at hvis man opførte sig dårligt, så skulle man have nogle tæsk.”* Lærer B1974-76 fortæller om sin ansættelsessamtale med forstanderen: *“Jeg kan huske at han brølede ind i hovedet på mig, om jeg kunne bruge klør fem?”* Læreren troede, det handlede om kortspil og svarede: *“Ja.”* *“Så kikkede han på mig og sagde, at så kunne jeg starte på mandag.”* En assistent, C1965-70, var aldrig selv blevet slået i sin barndom. Han fortæller, at han blev *“voldsomt forskrækket”* over at se forskellige læreres og mestres behandling af drengene. Især en

bestemt lærer: *“Han kunne gå helt i ekstase, når han sådan havde fat i en elev”*. Mens lærer B1974-76 fortæller, at forstanderen aldrig lagde skjul på, hvordan han behandlede drengene, heller ikke, når der kom inspektion: *“Man [har] jo tit hørt, at når der kom en inspektion, så fik man det hele til at se rosenrødt ud. På den måde var forstanderen jo en ærlig mand, han var overbevist om, at det, han gjorde, var rigtigt.”*

3.3.12 *Det statslige tilsyns observationer*

En af de tilsynsførende inspektører, hvis tilsyn i en periode mellem 1960 og 1970 omfattede Godhavn, fortalte: *“På Godhavn traf jeg den højtbesungne forstander NN³, for ikke at kalde ham Smæk. Han var god for en ordentlig lussing. Det var han jo kendt for, og vi snakkede meget om det.”*

– Med ham selv?

“Ja, ja. Ikke sådan kritisk, men når han talte om en elev og om, hvor forfærdelig han var (...) så gav han ham bare én, så han fløj hen ad gulvet (...) Det kunne han godt finde på at sige. Og jeg sagde: “Det er da fuldstændigt vanvittigt.” Så sagde han: “Ja, det ved jeg godt.” Men der var ikke noget håndgribeligt at tage fat på. Jeg havde ikke adkomst til at sige: “Hvem var det (du smed hen ad gulvet MR)?”

3.3.13 *Godhavnsbank*

En særlig form for afstraffelse havde et navn, nemlig Godhavnsbank, og det foregik drengene imellem. Der er ikke spurgt specifikt ind til denne form for afstraffelse, det følgende er beretninger fra 7 drenge, som af egen drift har fortalt herom. Q1962 fortæller, at det foregik, ved at alle drenge stillede op på en række for at tildele den “skyldige” et slag eller et spark. Man måtte gerne gå bagom i køen igen. Den, det gik ud over, kunne få helt op til 50 slag i ansigtet. O1961-63 fortæller, at det også kunne foregå, ved at der blev dannet en rundkreds “og så

3 Forstanderens efternavn rimer på smæk.

blev man banket rundt af drengene, og lærerne stod bare og kiggede på og greb ikke ind.” W1964-66 beretter, at alle slog, også ens egne venner. Han var gul og blå over hele kroppen bagefter og havde sår flere steder. Man bar ikke nag, når det var ovre. Z1968-70 fortæller, at det ofte foregik ved brændeskuret. Årsagerne, som udløste Godhavnsbank, var mange, den mest almindelige var, at man havde sladret til de voksne. Det kunne være om gemmesteder for tobak, om andres flugtplaner el.lign. Men også andre årsager kunne udløse Godhavnsbank. H1958-63 beretter om en dreng, som skulle have stjålet 50 kr. fra en lærer. Han fik så mange Godhavnsbank, *“at hans hoved var dobbelt så stort.”* Efterfølgende var han sygemeldt i 14 dage. Ø1970-76 beretter om en dreng, der for sjov havde klippet fødderne af en lille fugl. Dette resulterede i Godhavnsbank fra 20-25 andre drenge. Drengene mente, at lærerne godt vidste, hvad der foregik. En mente, at lærerne billigede den form for afstraffelse, *“de grinede.”*

3.3.14 Døden på Godhavn

Deltagerne har berettet om nogle fatale hændelser, som de husker fra Godhavn eller har fået fortalt efterfølgende, det drejer sig om:

- 2 selvmord
- 1 der druknede under et flugtforsøg.
- 1 fingeret selvmord

Den tidligste beretning om selvmord blandt Godhavnsdrene, stammer fra en tidligere lærervikar, der var ansat på Godhavn i 1957. Det drejer sig om en navngivet dreng fra Vejle, som vikaren husker, fordi drengen en gang måtte ligge 14 dage på sygestuen med opsvulmet hoved, efter at have fået Godhavnsbank. Vikaren hørte senere, at drengen begik selvmord ved at tage gas nede i smedeværkstedet.

Det andet selvmord berettes af W1964-66 og handler om hans værelseskammerat på Åsen. Denne dreng var *“lidt af en bandit (...) og en hård dreng”*. Men om natten kunne W1964-66 høre ham græde. Drengen begik selvmord ved at stjæle en bil og køre lige ind i en mur

med fuld fart. Oplysningerne om, at det ikke var et uheld under flugtforsøg, skulle stamme fra politiet, der drog konklusionen på grundlag af ulykkens karakter.

Om drengen, der druknede under et flugtforsøg, mens han forsøgte at sejle til Sverige, fortalte P1961-65, at han druknede, og *“de fandt ham nogle dage efter, han stak af. Han stak af i en kano.”*

Det fingerede selvmord omtales af to informanter: O1961-63 og P1961-65. Det handler om en kammerat, der led voldsomt af hjemve. Han var lille og svag, og hvis han flygtede, ville han blot blive fanget igen og tævet, mente drengene. De var ligefrem bange for, at kammeraten ikke kunne overleve på Godhavn, og så lagde de en plan for at få ham væk. P1961-65 fortæller: *“Han havde det rigtigt, rigtigt dårligt. Han var en dejlig dreng, og han ville hjem til (...), og det kunne han ikke komme. Så fandt vi ud af, (...) at vi kunne hænge ham oppe på loftet, så hang han i rebet, til han blev helt blå i hovedet, så fik vi fat i hjælp og bildte dem ind, at han var ved at begå selvmord. Han turde ikke selv, og han var også bange for, at han skulle dø, for han ville gerne leve.”* O1961-63 husker denne oplevelse således: *“Vi tog ham med op på brændeloftet. Så ville vi få det til at se ud, som om han havde hængt sig selv, og at vi var kommet og havde skåret ham ned. Så vi bandt – jeg kan ikke huske, om det var et halstørklæde eller et reb – om halsen på ham, til han var godt blå i hovedet. Så løsnede vi det igen og hentede en lærer.”* Ingen fattede mistanke, tværtimod ifølge P1961-65: *“Vi var jo nærmest nogle helte, fordi vi havde fundet ham.”* Denne episode har ikke været uden omkostninger for drengen O1961-63: *“For han forsvandt jo bare, og hvor han kom hen, vidste vi ikke. Det har redet mig som en mare (Pause) som en mare, i alle de mange år, for det var så grænseoverskridende at prøve at slå et andet menneske ihjel”. Først da det nuværende Godhavn i 2005 lavede et åbent hus-arrangement, fik O1961-63 fred i sindet. Han fortæller, at drengen fra barndommen dukkede op til arrangementet, og at han havde takket ham og fortalt, at han dengang var kommet hjem til sine forældre, hvor han fik det godt.*

3.3.15 Sammenfatning

De strafforner, som er blevet refereret i afsnittet om fysisk vold, var alle ulovlige, da de fandt sted. Og efter indførelsen af forbuddet mod enhver form for fysisk afstraffelse i 1968 kunne lovovertrædelserne føre til afskedigelse. Der hvilede et særligt ansvar på forstanderen for et børnehjem, men i deltagernes erindring gik forstanderen af og til forrest i den voldelige afstraffelse. Beretninger om, hvilke medarbejdere der eksekverede de fysiske afstraffelser, omfatter håndværkere og medhjælpere, som siden 1937 ikke kunne bemyndiges af forstanderen til at afstraffe børnene fysisk. At slå med redskaber som skurebørste eller rive, eller at give rungende lussinger på ørerne, har aldrig været tilladt i børneforsorgen. At sminke skader efter vold, eller at isolere drenge med synlige tegn på vold på sygestuen, kendes ikke fra de 18 andre børnehjem i undersøgelsen. De tidligere medarbejders beretning bekræfter, at der blev afstraffet ulovligt fysisk på Godhavn, ligesom forstanderen heller ikke skjulte dette i sin samtale med en statslig tilsynsførende på inspektion.

3.4 Psykisk vold

3.4.1 Det psykiske miljø på Godhavn

Alle 28 interviewede mænd klager over eller beretter om psykisk vold og trusler, nedværdigende behandling og manglende omsorg. Majoriteten af de interviewede tidligere lærere/ansattes beretninger underbygger dette. Rent formelt har det været næsten umuligt for det statslige tilsyn at bevise overgreb på det psykiske område. Miljøet på et børnehjem, herunder et skolehjem, skulle ligne miljøet i et rigtigt hjem så meget som muligt. Forstanderparret skulle træde i mors og fars sted, og børnene "*skulle mødes med tillid og venlighed. Et stærkt personligt kontakt- og tillidsforhold mellem barn og voksen er en betingelse for at kunne hjælpe barnet,*" lød det f.eks. allerede i 1952.

Det fortælles, at det psykiske miljø på Godhavn var "hårdt", "barskt" og præget af mangel på omsorg. Men der var også lyspunkter: J1959-60 har aldrig glemt, at en lærer gav en dreng, der lige havde mistet sin mor, 5 kroner, som han måtte bruge, som han ville. Til gengæld fortæller C1954-57, der kun var 11 år, da han blev anbragt på Godhavn, fordi hans mor var død: "Tænk sig engang, man måtte ikke græde (...) det kan man da ikke lave en regel om – det kan man sgu da ikke." Eller B1953-60, der fortæller, at de mindste drenge ikke trivedes på Godhavn. "De var overladt til sig selv." "Kæft trit og retning", ingen medfølelse eller omsorg, og det har gjort størst skade, siger B1953-60, som selv har lidt herunder. I dag har han svært ved at vise følelser og kan ikke tåle svigt. W1964-66 fortæller således: "Det var, som om vi skulle ydmyges så meget som muligt, vi skulle ned med nakken. Der var ikke noget opbyggende, sådan som man skulle tro, der skulle være." Og klagerne over det psykiske miljø på Godhavn fortsætter. "Vi blev ikke behandlet som børn (...) vi blev behandlet som ting," fortæller P1961-65, mens O1961-63 siger: "Jeg har aldrig oplevet, at nogen har snakket venligt til mig". L1960'erne siger om medarbejderne: "De var ikke til for vores skyld, det var omvendt", mens O1961-63 siger: "Vi var et nødvendigt onde, vi var nødt til at være der, ellers havde de ikke noget arbejde."

3.4.2 Telefonen der forstyrrede

W1964-66: En af de værste oplevelser, denne mand havde på Godhavn, begyndte med, at telefonen ringede midt under middagsmaden. Forstanderen talte ikke at blive forstyrret under spisningen, så han blev mere og mere irriteret. Til sidst gik han ind på kontoret for at tage den. Derefter kaldte han drengen NN ind på kontoret. Efter et stykke tid kom de tilbage, og NN var helt opløst i gråd. Han havde lige fået at vide, at hans far var død. Men der skulle være tavshed, og der skulle spises op, så forstanderen skældte NN ud, men "han blev ved med at hyle, så han til sidst fik så mange bank af forstanderen, at han brækkede sig ned i maden (...) da han så havde brækket sig, var der et øjeblik, hvor han ligesom slappede en lille smule af, fordi han ikke havde kræfterne (...) Så

fik han at vide, at han skulle spise op (...) Der var ikke nogen kære mor der.” At der i det hele taget ikke tåltes forstyrrelser under spisningen kan C1954-57 bevidne: *“I spisesituationen kunne forstanderen gå fuldstændigt amok (...) hvis der var en af drengene, der tabte noget, mere skulle der ikke til. Det var afstraffelse omgående.”* S1962-67 beretter om den samme hændelse i sit interview.

3.4.3 Klager over manglende omsorg og følelseskulde

H1958-63 kalder Godhavn for en “sjæleknuserfabrik”. Han fortæller, at forstanderen sagde til drengene, at der var forskel på de ansatte og de indsatte: *“Han skulle have været fængselsbetjent.”* H1958-63 kunne finde på at stille sig den halve nat i et åbent vindue for at blive syg med halsbetændelse. Når det lykkedes, kom han på sygestue, og der ved kunne han være alene. K1960-62 fortæller, at Godhavn blev kørt som en forretning, og man var blot *“et stykke inventar.”* Det var totalt nedværdigende at være på Godhavn, fordi forstanderen *“var en psykologisk sadist.”* Han truede tit med Flakkebjerg Ungdomshjem, som blev fremstillet som helvede på jord. N1960-62 fortæller, at Godhavn ikke var et sted, hvor selvtilliden steg hos børnene. Ingen kunne lide at være der. Børnene var værre, når de skulle hjem, end da de kom. O1961-63 fortæller, at han aldrig har fået et knus og aldrig er blevet krammet. *“Vi var et nødvendigt onde.”* S1962-67 beretter om det ydmygende i at blive klippet af forstanderen med en hundeklipper foran alle de andre. Ø1971-76 beskriver Godhavn som et børnefængsel. *“Et åbent fængsel i Jylland er krafteddermamer mere frit, end det var på Godhavn.”* V 1963-65: *“De store drenge skulle passe de små, så kunne de voksne slippe af.”* De svage drenge sad ofte og rystede og græd, *“de kunne ikke klare det.”*

3.4.4 Sengevæderne i Blåtårn

Sengevæderne, også kaldet “tisdrengene”, sov ikke sammen med de andre drenge, men lå samlet i et rum, drengene kaldte Blåtårn. Det lå

Udsnit af sovesalen på Godhavn. Drengenes vaskerum ses bagerst i billedet. Foto: lærer Henning Clausen 1968.

ved siden af sovesalen og havde plads til 5-6 senge. Sovesal og Blåtårn befandt sig på første sal, og brandtrappen til sovesalen befandt sig under en lem i Blåtårns gulv. Da flugtforsøg ofte skete via brandtrappen, led drengen i sengen oven på lemmen dobbelt. Det var forbudt blandt drengene at sladre til lærerne og svært at påstå, at man intet havde hørt, når ens seng først skulle flyttes, for at en dreng kunne flygte. Når en dreng havde tisset i sengen, skulle han selv vaske sengetøjet, mens han andre gange kunne nøjes med at aflevere det i vaskeriet. Nogle få beretter, at de i en periode blev tvunget til at stå med lagnerne udenfor, til de var tørret i luften. W1964-66 husker, at han, når han var ked af det om dagen, tænkte *“at man havde et frirum, når man kom i seng.”* Men når man så kom i seng, *“så lå man og frygtede, at man tissede i sengen. Når man så vågnede om morgenen, blev man udstillet.”* Den vagthavende lærer vækkede først drengene i Blåtårn, *“de, som så havde tisset i sengen, blev hevet op af sengen og råbt og skreget af.”* Alt

efter hvem der var vagthavende, så kunne han finde på at opildne de andre drenge til at deltage i hånen, *“så havde man en masse drenge, der sagde ‘Puha’ og råbte og skreg (...) det var de med på, for så var de jo fredede selv.”* L1960’erne fortæller, at navnlig førstelæreren kunne finde på *“at holde ‘foredrag’ om deres svineri. Han latterliggjorde dem og fik de andre drenge med på det. Det var bare med at hænge på,”* fortæller L1960’erne. Z1968-70 sov i Blåtårn i de to år, han var på Godhavn. *“Man sov altid med det ene øje åbent, man vidste aldrig, om man fik tæsk af de andre drenge,”* husker han. K1960-62 fortæller, at de voksne opfordrede til, at man mobbede sengevæderne. Han er en af dem, der husker, at sengevæderne selv skulle holde lagnet, til det blev tørt. T1962-64 var sengevæder, han husker, at *“det var da pinligt,”* men ingen turde gøre ham noget, fordi han var stor af sin alder. S1962-67 siger, at de drenge, der havde tisset i sengen, skulle gå med lagnerne ned igennem sengerækkerne. Det var både lærere og elever, der moppedede dem. D1955-56 fortæller *“Nogle dage blev de jaget ned i gården med deres tøj, så kunne de stå dernede (...) vi andre blev kommanderet forbi, så vi kunne se, hvad der skete med dem, der pissede i sengen (...) så kunne de stå der med lagnerne i underhylere.”* Han var ikke selv sengevæder, men han har det dårligt over det, der skete dengang.

3.4.5 Nederst i hierarkiet

“Tissedrengene er det mest ynkelige kryb, der findes, de ødelægger statens ejendom,” skulle en lærer have sagt ifølge V1963-65, og fortsætter: *“Mange af dem, der tissede i sengen, tissede af ren nervøsitet (...) det var simpelthen, fordi de var bange.”* A1948-51 fortæller, at sengevæderne blev sendt ud i gården for at tørre deres lagen. Ofte havde drengene kun undertøj på, mens de stod der. O1961-63: *“Jeg har set nogle stå i gården og holde deres tisselagen op, imens drengene grinede af dem.”* E1955-57 husker, at sengevæderne skulle holde lagnet frem, så de andre kunne se det. De voksne gjorde ofte grin med dem. Sengevæderne var nederst i hierarkiet, og drengene moppedede dem. N1960-62 var sengevæder, men husker intet om Blåtårn. Han husker, at han fik en pille mod dette

af psykiateren. R1962-64 var placeret i Blåtårn, uden at han tisede i sengen. Om morgenen: *“Så kunne de risikere at blive stillet til skue, midt på gårdspladsen.”* F1957-59 var anbragt i Blåtårn. Han blev aldrig drillet med det, hverken af lærere eller de andre drenge. Efter en typisk nat, tog han sit våde lagen og skyllede det op. Herefter skulle det afleveres til en medarbejder, for at det kunne tørre. Han kan huske, at lemmen i Blåtårn fungerede som brandtrappe, men altid var låst. Han siger, at sengevædere ikke kunne komme på sygestuen at ligge. De kunne heller ikke få lov at komme over på læringshjemmet. Q1962 husker, at de drenge, der havde tisset i sengen, blev ydmyget af lærerne. De andre drenge var også efter dem, og de lå helt klart nederst i hierarkiet. J1959-60 tror ikke på historien om, at sengevædere skulle stå og tørre deres eget lagen. Han fortæller, at han engang lagde sig frivilligt i Blåtårn for at beskytte drengene. C1954-57 var selv sengevæder på Godhavn. Når man vågnede, forsøgte man altid at skjule, at man havde tisset i sengen. Der var en del drilleri af sengevæderne, og man deltog selv, hvis en anden havde tisset i sengen, *“man red på den bølge, der var bedst, og man grinede med.”*

3.4.6 Personalets fortælling

Lærervikar E1957: *“Behandlingen af drengene var ikke differentieret på nogen måde, det var den samme for alle, og det var vanvittigt. De var lige så forskellige som os, fra små blide mennesker til andre mere robuste. Det undrer mig ikke, at der var mange flugtforsøg.”*

Lærerfrue 1963-72: *“Jeg har aldrig gået ned og givet en dreng et knus, fordi han var ked af det, det har jeg altså ikke. Det var ligesom, at det hørte sig bare ikke til.”* Lærervikar A1975-76 *“Man havde fand’me lyst til at tage dem med hjem og være god mod dem, fordi det var så synd. Men da havde min far indprentet mig, at man skulle holde afstand og skubbe følelserne et andet sted hen (...).”* Han fortsætter med at fortælle at der havde været en lærer på Godhavn engang, *“der så et plejebarn i hvert eneste af de drenge. Han gik ned på 4-5 år. Han brød fuldstændigt sammen.”* Lærer B1974-96: *“Arbejdet var præget af følelseskulde, vil jeg*

sige. Generelt var der ikke hyggeligt på Godhavn, og det gælder fra kl. 7 til 23." Og senere: "Man talte ikke med dem, man talte til dem. Og gav dem ordrer." Assistent C1965-70 mener, at 80-85 % af personalet var "nogen, der interesserede sig for de børn og unge mennesker," og at det gav drengene en "tryghed og en vished, at de mennesker, man var omgivet af, ville én det bedste. Så var der altid nogen, der ikke helt var så pædagogiske i deres dagligdag og væremåde," og slutter han: "de yngre elever gik engang imellem og mistrivedes lidt, det kommer vi ikke uden om." Pædagog G1967-72 "Godhavn var ikke et særligt stimulerende sted. Det var et barsk og ikke kærligt miljø. Det har været forfærdeligt for drengene."

3.4.7 Sammenfatning

Alle de tidligere Godhavnsdrengene klager over det hårde psykiske miljø på Godhavn, og deres beskrivelse af forholdene underbygges af medarbejderne, som rapporterer om stort set de samme ting. Med hensyn til forholdene for de drenge, der led af enuresis (sengevæden), så var det ifølge et cirkulære fra 1937 i undersøgelsesperiodens begyndelse tilladt at straffe børn, der ikke kunne ligge tør om natten. Men først efter en lægeundersøgelse af barnet og kun, hvis man mente, at straffen kunne afhjælpe problemet. At håne og ydmyge dem var ikke tilladt.

3.5 Seksuelle overgreb

3.5.1 Seksuelle overgreb

Ingen af deltagerne fra Godhavn fortæller om at være blevet systematisk udnyttet seksuelt af lærere eller andet voksent personale. Den almindelige skelnen mellem kontaktovergreb og ikke-kontakt-overgreb (hands on og hands off) giver ikke mening i det følgende, da de indsamlede beretninger om seksuelle krænkelser ikke så let lader sig kvantificere. Er indføring af en finger i endetarm et kontaktovergreb? Er greb om genitaler og rusken et kontaktovergreb eller en voldelig afstraffelse?

3.5.2 Seksuelle erfaringer drengene imellem

Der var nærmest ingen muligheder for kontakt til piger på Godhavn, derfor kunne de første seksuelle erfaringer for disse 50 drenge mellem 12 og 15 år næsten kun ske sammen med andre drenge. Flere af drengene fortæller således om seksuelle erfaringer mellem gensidigt jævnbyrdige drenge. R1962-64 fortæller, at drengene gemte sig på loftet i Elefanthuset⁴ og udøvede gensidig onani. B1953-60 fortæller, at *“drene hjalp hinanden.”* Om natten listede nogle af drengene sig over i Blåtårn, hvor nattevagten ikke kunne se dem. Det var tilfældigt, om der var aldersforskel på de to, der listede af. F1957-59 fortæller, at der i brændeskuret foregik en del seksuelle ting. Det var mest onani imellem jævnaldrene drenge.

3.5.3 Overgreb fra ældre drenge

Ikke alle seksuelle erfaringer skete mellem jævnbyrdige drenge. Voldtægt og overgreb af seksuel karakter er også forekommet. Q1962 var medlem af en klike på Godhavn. Han beretter, at han har holdt en dreng, mens denne blev voldtaget af et medlem af kliquen: *“Det var ment som en ydmygelse,”* fortæller Q 1962, *“han skulle sættes på plads.”*

R1962-64 fortæller om en episode, hvor en ældre dreng fra gartneriet gennem længere tid forsøgte at forføre ham, hvilket til sidst resulterer i et analt samleje. Noget, han husker som *“lidt nyt og spændene.”* A1948-51 husker, hvordan stemningen på sovesalen var *“løssluppen.”* Overgrebene på de små drenge, herunder ham selv, *“skete ret jævnligt. Det kunne være en halv time efter, vi var gået i seng. Men det kunne kraftædemig være kl. 2 om natten, at man vågnede op, fordi der var en eller anden, der havde fået nogle mærkelige lyster.”* Han fortæller videre, at han klagede sin nød til forstanderen på kontoret: *“Det gør man kun én gang (...), jeg kan huske forstanderens svar: “Det passer ikke!”* Men måske troede forstanderen alligevel på ham, for den dreng,

4 Elefanthuset var et brændeskur.

Badeværelset i tilknytning til sovesalen. Ved de 8 vaske skulle drengene etagevaske sig morgen og aften. Foto: lærer Henning Clausen 1968.

der forøvede overgrebene, holdt op. F1957-59 husker, at to navngivne ældre drenge udnyttede den mindste dreng på Godhavn seksuelt. Det foregik bl.a. i badet. Han siger, efter at have tænkt over det: *“Jeg tror ikke, han tog skade.”* V1963-65 fortæller, at nogle af drengene blev hevet ud på badeværelset af de store drenge om natten, *“Det var et tagselvbord, og det skete ofte.”* Man kunne høre skrig og tumult derudefra. De hvide underbukser var røde af blod den næste morgen, og så viste man, hvad der var sket. Mens V1963-65 fortæller om dette, får han pludselig en voldsom hovedpine. Han slutter: *“Nu kan jeg huske episoderne. Men de skal ned i posen igen. Jeg vil ikke drømme om dem om natten.”*

3.5.4 Seksuelle overgreb fra voksne

I interviewene omtales ganske få seksuelle krænkelser fra voksen side over for drengene. En sag om en lærers overgreb på en dreng på

afdelingen Åsen i 1974 findes fuldt belyst i klagearkivet fra Direktoratet for Børne- og Ungdomsfor sorgen. En fyringssag i klagearkivet viser sig også at indbefatte det, vi i dag ville omtale som en pædofilidom. Den fyrede lærer havde før sin ansættelse ved Godhavn misbrugt en pige på den skole, han havde været ansat på. Direktoratet havde skønnet, at han trygt kunne ansættes på Godhavn, da forulempelsen ikke var sket over for en dreng. Om denne lærer fortæller O1961-63, at han havde ry blandt drengene for at pille. Selv oplevede han, at læreren *“forsøgte at pille ved mig, det stoppede meget hurtigt, han kunne se, at hvis han var fortsat, var jeg gået amok.”* Z1968-70 fortæller, at samme lærer havde en mani med at kropsvisitere drengene for at finde smøger. Og at han yndede at tage hænderne ned i de forreste lommer og rode godt rundt (og berøre kønsdelene). P1961-65 fortæller om en navngiven lærer, at han to gange er blevet forulempet voldeligt med seksuelle overtoner af denne. Første gang skete det udenfor, hvor P1961-65 stod og tissede. Læreren *“kom farende rundt om hjørnet, og uden at sige noget som helst så tog han fat i genitalierne og løftede mig op”* for at smide ham fra sig, så han landede på jorden. Derpå greb han fat om kønsdelene, og *“så hev han mig op igen, det gør normale mennesker sgu da ikke.”* Anden gang skete efter et flugtforsøg, hvor han havde stjålet noget tøj i et sommerhus. Nu skulle det af i en fart. *“Sgu også underbukserne,”* sagde læreren, *“og så tager han fat, og han får fat. Jeg tissede blod i flere dage, så ondt gjorde det ... Det er også der, jeg falder om på gulvet, da han river fat i mig, men det er jo ikke nok. For så hiver han mig op igen (i kønsdelene MR), og jeg får et par på hovedet igen.”* Om samme lærer fortæller Z1968-70, at han en dag bliver kaldt op på sygestuen. Her står den pågældende lærer og siger: *“Lægen er syg, så jeg skal lige hjælpe ham.”* Han undersøger drengen på normal vis, men *“så tog han en p lastichandske på, og s å skulle han lige mærke dig på nosserne. Så skulle du stå forover bukket, og så jog han en finger op i røven (...) så sagde han: så kan du godt gå ned igen.”* Ø1971-76 fortæller, hvordan han overhørte det, han troede, var en lærers voldtægt af en kammerat om natten på naboværelset på afdelingen Åsen. Her kan man se i klagearkivet, at gerningsmanden

blev fyret for overgrebet, som ikke var en voldtægt. Samme dreng husker også en voldtægt på en af de første piger, der blev anbragt på Godhavn, forøvet på bagsædet af en bil af en pædagog. Den skulle være sket den 14/11 1976, og falder således uden for undersøgelsens mandatperiode.

3.5.5 *Sammenfatning*

Ud fra det indsamlede materiale forekommer beretninger om seksuelle overgreb fra ældre drenge hyppigere end beretningerne om overgreb fra personalet. To af deltagerne i undersøgelsen havde meldt overgreb til hhv. forstander og en lærer. Den første var blevet mødt med en afvisning, men efterfølgende holdt overgrebene op, og den andens klage bevirkede, at medarbejderen, der havde begået overgreb, var blevet fyret. Der er beretninger om jævnbyrdige seksuelle forhold mellem drengene, som ikke huskes som problemfyldt, og der er beretninger om overgreb fra større drenge over for mindre, som den dag i dag plages af det. Overgreb, som det ikke forlyder, at der dengang er grebet ind over for, sandsynligvis, fordi ofrene ikke har turdet anmelde det skete.

3.5.6 *Overgreb i forbindelse med det psykiatriske lægetilsyn*

Fire af deltagerne fortæller om undersøgelser hos psykiateren, som de har oplevet som grænseoverskrivende. O1961-63 fortæller, at han ikke brød sig om psykiateren, fordi han pillede ved ham: *“Hvad skal en psykiater pille på min tissemand for? Der sidder min hjerne jo ikke. Han trak forhuden frem og tilbage en masse gange. Jeg sagde, han skulle lade være. Det hørte med til undersøgelsen, sagde han. Jeg har nok ikke været interessant nok, det skete en 2-3 gange, så stoppede det.”* Y1966-71 fortæller, at han engang lå syg med et mavetilfælde, han kastede op, og *“det kom ud af begge ender.”* Psykiateren blev tilkaldt og kom og undersøgte ham *“Vi må hellere lige se, om det er noget andet, der er galt,”* sagde han og *“så tog han en plasticpose på fingeren og stoppede*

den op i tarmen på en. Man skreg selvfølgelig, så sagde han: "Det er ikke noget at skrike for, det er ganske normalt det her." Senere kom hans far på sygebesøg, og Y1966-71 fortalte ham om episoden, hvilket resulterede i, at faderen blev rasende og krævede over for forstanderen, at hans dreng for eftertiden skulle undersøges af familiens egen læge, fordi "han skal ikke røre ham mere." Den tredje Ø1971-76 husker: "Han var meget glad for drenge. Psykiateren kunne (...) godt lide at tage en plasticpose på fingeren og så stikke den op i røven på folk. Sidde og pille ved små drenge og sige, det var nødvendigt, det skulle man igennem, det er en del af en undersøgelse." Han oplevede denne form for undersøgelse tre gange. I dag går han i panik, hvis hans kone nærmer sig hans anus: "Mit sexliv har været meget ødelagt af, ja hele ens liv har været ødelagt af det." Den fjerde Æ1969-70 fortæller, at han oplevede det som en straf, når han skulle op til psykiateren. "Han havde hånden oppe i røven på mig."

3.5.7 Vurdering af pubertetsudvikling

Af psykiaterens journalarkiv på 269 journaler fremgår det, at psykiateren rutinemæssigt undersøgte samtlige drenges kønsdele herunder testiklerne, med henblik på at vurdere, hvor langt de var kommet i deres pubertetsudvikling. Psykiateren kategoriserede i journalerne drengenes testikler efter størrelse som "dueæg", "mågeæg" eller "meget lidt udviklede." Hvis han vurderede, at størrelsen var abnormt lille, og at der over en periode ingen forskel skete, kunne vurderingen danne grundlag for en hormonbehandling, der skulle sætte gang i pubertetsudviklingen.

3.5.8 Sammenfatning

Der har været en forståelseskluft mellem psykiateren og de drenge, der fortæller om overgreb, de føler, der skete i forbindelse med deres besøg hos psykiateren. Det fremgår ikke af de psykiatriske lægejournaler, at psykiateren har informeret drengene om formålet med sine fysiske undersøgelser af kønsdele og testikler, selvom det står klart for

den, der læser journalerne, at det har drejet sig om at måle drengenes pubertetsudvikling. I journalerne på de enkelte drenge har psykiateren omhyggeligt noteret sine undersøgelser af drengenes kønsdele, men aldrig, at han har foretaget endetarmsundersøgelser, og derfor heller ikke, hvad formålet med disse har været.

3.6 Skolegang

3.6.1 Klager over skolegangen

Over halvdelen af drengene (18) klager over eller beretter om mangelfuld eller dårlig undervisning og undervisningsmaterialer. Skolegangen frem til 1950 var inddelt i to hold: en A-klasse for de yngste og en B-klasse for de lidt ældre. A-klassen mødte fra kl. 8:10-13:00 og B-klassen gik i skole fra kl. 14:00-17:00. Tiden uden for skolen blev benyttet til *“praktisk arbejde i hus, have og mark, det er et af det store hjemms mange goder, at eleverne får prøvet og set så meget forskelligt.”*⁵ Mens om vinteren hvor der ikke kunne arbejdes uden døre, *“drives forskelligt husflid: måttefletning, børste- og kostebinding samt bogbinderi.”*⁶ Den første forstander gik af som 63-årig i september 1950 efter 37 år på Godhavn. Han var blevet ansat som lærer i 1913.

I hele undersøgelsesperioden var Godhavn et skolehjem med en intern skole, beregnet for 50 drenge mellem 12 og 15 år, samt en tilknyttet lærlingeafdeling beregnet for 25 unge mænd mellem 14 og 18 år. De fleste af de anbragte drenge kom til Godhavn på grund af problemer med skolegang og pjækkeri. Alligevel er skolegangen på Godhavn ikke noget, der fylder meget i deres erindring. De tidligste, der var anbragt i 1950'erne, husker næsten ikke, at der var nogen skolegang på Godhavn. Det ser da også ud til, at skolegangen frem til 1960 har været af mindre omfang. B1953-60 husker slet ikke, at han gik i skole i begyndelsen. Det er først, da en lærer Bruun ankommer, at der

5 Eskild Borup 1993, s. 53.

6 Eskild Borup 1993, s. 54.

kom system i skolegangen. Generelt vil B1953-60 mene, at skolegang var ikke-eksisterende på Godhavn. C1954-57 husker overhovedet ikke skolen. E1955-57 husker, at der var skolegang 3 gange om ugen. Undervisningen var meget dårlig, og han følte ikke, at han lærte noget. F1957-59 husker skolen som værdiløs og spild af tid. De fleste drenge var skoletrætte og gad ikke gå i skole. Skolen varede i 3-4 timer. I1958-61 husker, at skolegangen var ringe. *“Det var et mareridt uden lige, min skolegang. Da jeg gik ud af skolen som 15-årig, var jeg kun nået til 3. klasse.”* Han led den tort, engang han ville flygte fra Godhavn, at han måtte opgive for enden af Godhavns grundstykke, fordi han hverken kunne læse vejskilte eller togplaner. M1960-61 fortæller: *“Jeg kunne hverken regne eller skrive, da jeg kom ud af skolen (...) Man skulle kun gå i skole et par timer.”* N1960-62 savnede det boglige på Godhavn. Han kom på efterskole bagefter, og der afsløredes hans skolemangler. K1960-62 var forud for de andre og kedede sig derfor meget. Han mener, at undervisningen var lig nul. O1961-63 fortæller, at skolen var som en gammeldags landsbyskole med forskellige klassetrin i samme rum. *“Om sommeren blev undervisningen aflyst, og vi skulle arbejde.”* P1961-65 mener, at *“De var hamrende ligeglade med vores skolegang. Det hed ikke matematik, det hed regning (...) De regnestykker, vi havde, havde jeg jo lært. Det var ikke noget lærdom i den skole. Det eneste, der gjaldt på Godhavn, det var arbejde, og vi blev brugt som arbejdskraft.”* Q1962 *“Skolen var latterlig. Siderne i bøgerne manglede.”* T1962-64 husker, at der nærmest ikke var undervisning. V1963-65 har intet at sige til undervisningen, han syntes, det var en fin undervisningen. Y1966-71 husker, at undervisningen var okay, og den varede 4 timer, med en lille pause indlagt. Mens Æ1969-70 klager over undervisningen, som han syntes var meget mangelfuld, og han følte ikke, at han lærte noget. Ø1971-76 husker undervisningen som meget god.

3.6.2 Personalets beretninger

Hvis undervisningen var mangelfuld eller ligefrem ukvalificeret, som nogle af deltagerne mener, så var det ikke, fordi lærerne var underbetalt. Lærer D1968-73 fortæller: *“så fik jeg jo min lærerløn for dengang 40,5 time, desforuden så fik jeg for eftermiddagsarbejde og for weekendarbejde, så vi var så vellønnede, at man tror, det var løgn, vi havde faktisk dobbelt løn, de fleste af os.”* Den lærer, som havde ansvaret for undervisningen på Godhavn i 9 år, fortæller, at forstanderen prioriterede lærlinguddannelsen over skolegangen på Godhavn.

F1962-71: *“For forstanderen var det vigtigste værkstederne, hvor vi kørte faglig oplæring, med svendebrev. Det var meget væsentligt for forstanderen, at det var en festdag, når en elev havde bestået.”*

Der var ingen faglokaler på Godhavn, heller ikke til fysikundervisning. *“Men lidt fysisk havde vi da. Og vi havde engelsk med nogle af dem.”* Denne lærer forlod efter eget udsagn Godhavn i 1971 i skuffelse over, at han ikke havde forstanderens opbakning til at bringe skoleundervisningen på fode. En ung lærervikar, A1975-76, underviste en 8.-klasse med 6 elever, som han havde i alle fag: *“Jeg tror ikke, der var så stor forventning om, at jeg kunne putte noget viden og lærdom ind i hovedet på dem. Det handlede om at få dem til at opføre sig ordentligt. At få en eller anden socialiseringsproces i gang, eller i bedste fald at holde ro i klassen. Men jeg lavede også noget undervisning, de havde da skolebøger og fik lektier for.”*

3.6.3 Sammenfatning

Halvdelen af de interviewede drenge klager over mangelfuld skolegang på Godhavn. Det billede, der tegner sig, er, at skolegangen ikke har været prioriteret særligt højt i de første årtier af undersøgelsesperioden, men at den blev forbedret frem mod 1970, hvor der blev ansat 3 nye, unge lærere. Skolehjemmenes undervisning skulle svare til folkeskolens, og drengenes beretninger indeholder mange klager over, at skolegangen var for dårlig, uden at der kan sættes præcise klagepunkter

op. En stor del af drengene var anbragt på Godhavn, fordi de havde pjækket eller havde andre skoleproblemer, og det er Godhavns overlærer gennem 9 års faste overbevisning, at vanskelighederne opstod, fordi spredningen i elevmaterialet var meget stor. Desuden favoriserede forstanderen lærlingeafdelingen, frem for skolen, hvilket skulle have blokeret for de nødvendige forbedringer.

3.7 Kosten

3.7.1 Klager over dårlig eller mangelfuld kost

20 ud af 28 interviewede drenge klager over kosten eller over fornedrende forhold under spisningen på Godhavn. Der skulle være absolut tavshed under spisningen, men lærerne måtte gerne samtale under måltiderne. Frem til 1970 spiste alle 50 drenge i skolealderen i spisesalen. Efter 1970 spiste drengene ude på de nye afdelinger, her fik de mad fra centralkøkkenet, og forskellene i voksne og børns mad blev langsomt afskaffet, ligesom lærere og afdelingsledere ikke mere fik serveret ved eget bord. Den udendørs servering af "lunser" fortsatte frem til midten af 1970'erne.

3.7.2 Middagsmad

Måltiderne på Godhavn bestod af a) morgenmad, b) udendørs serveret formiddagsmad kaldet "lunser", c) varm middagsmad, d) udendørs eftermiddagsmad "lunser", d) kold aftensmad. Før 1970 sad børnene ved 4 spiseborde med en lærer for enden af hvert bord. Dertil kom så et lærerbord for 12 personer. Nogle husker lærerbordet stående på en forhøjning, andre mener ikke, at der var en forhøjning. Maden, der blev serveret for medarbejderne, var anderledes end den, der serveredes for drengene. Kødet til drengene var rationeret, men der var ingen begrænsninger på kartofler og sovs. Drengene måtte eksempelvis få 1 frikadelle, 1 stk. medisterpølse eller 2 stk. kødboller, hvis man fik bolle i karry. Lærerne fik ifølge en lærers beretning 2 frikadeller eller 2

stk. medister, mens andre lærere husker, at kødet ikke var begrænset til lærerne. De voksne øste den varme mad op til børnene, og der måtte ikke levnes, uanset om man kunne lide maden eller ej. Der er mindst 3 beretninger om drenge, som har kastet op i maden, og derpå er blevet beordret til at spise den op alligevel. Andre handler om at skulle blive siddende med den uspiste mad, til den var blevet spist op.

3.73 Morgenmad og aftensmad

To måltider var ekstra differentierede mellem voksne og børn: Det var morgenmad og aftensmad. Til morgen fik drengene om vinteren havregrød med mælk, om sommeren havregryn med mælk, mens lærerne hele året fik kaffe, the, rundstykker, brød, æg og pålæg. Til aftensmad fik drengene smurt brød med pålæg i afmålt antal. De kunne bestille fedtemadder under middagsmaden (kl. 12) ved håndsoprækning, hvor de med fingrene angav, hvor mange fedtemadder, de ville have som supplement til aftensmaden. Da køkkenet lukkede kl. 16, var der ikke mulighed for at bede om en ekstra fedtemad i forbindelse med aftensmaden. Lærernes aftensmad bestod af lunt og koldt, ifølge en lærers beretning stod aftensmaden mål med serveringen på en bedre kursusejendom. Drengene havde frit udsyn til de voksnes mad, og mange bemærker, at det var ydmygende og fornedrende at blive behandlet så forskelligt. Klagerne på maden går især på, at der i perioder blev serveret sveden havregrød og sveden hyldebærssuppe, som smagte forfærdeligt, men som skulle spises. En anden klage går på udleveringen af levertran i flydende form. Det skete i vinterhalvåret og altid under morgenmaden. Drengene skulle holde en ske hen over havregrøden, læreren hældte levertran op på skeen og kom ofte til at spilde levertrannen ned i havregrøden, og så var den svær at spise. Der var i begyndelsen kun et krus mælk til hver dreng, som de kunne vælge at drikke eller at hælde på havregrøden. Der var altid ubegrænset vand til maden.

3.7.4 Lunser

Udendørs servering af lunser i form af rugbrød med fedt var en bespisningsform, som gik igen på Godhavn i hele perioden. Men i 1970'erne var fedtemadderne blevet erstattet af amagermadder med fedt imellem (rugbrød og sigtebrød lagt sammen). Et lærerbarn, som voksede op på Godhavn i 1960'erne, fortæller: *“De fik ved 10tiden udleveret fedtemadder, der havde fru K. så stået og så murt rugbrød med fedt og så alt i lange, lange baner (...) Så kom drengene og t og deres madder fra de store bakker, hvor der lå en 600 fedtemadder. Det gentog sig så igen om eftermiddagen.”* R1962-64 kan huske, at der engang imellem var lagt 4-5 marmelademadder imellem. *“Det var ikke pænt gjort,”* siger han, for *“så var der krig imellem drengene.”* Marmelademadder var et godt betalingsmiddel, fortæller F1957-59, og der var noget, der hed “linelunser”, som bestod af franskbrød med syltetøj. Dem fik man af køkkenpigen Line, når man havde hjulpet hende. Mens P1961-65 fortæller, at når han havde køkkentjans, brugte han sine marmelademadder til at købe sig beskyttelse for hos nogle store drenge. Ø1971-76 husker, hvordan de kæmpede om maden i 1970'erne. Det var i tiden efter nedlæggelsen af den store spisesal: *“Der var sådan et lille stykke leverpostej, som fire unge skulle dele, og hvem kommer først. Jeg har hakket en gaffel i hånden på en, der hed Steen, fordi han altid skulle have først.”* Ingen klager over sult på Godhavn, tværtimod fortæller A 1948-51, at maden var tilstrækkelig. Han havde et sammenligningsgrundlag, idet han havde prøvet at sulte på Roskilde Hvile i en sådan grad, at hans mor kom på besøg og blev forskrækket: *“Hvor er du dog tynd,”* havde hun sagt, *“De andre børn tager min mad,”* havde han svaret, og så havde hun fået ham væk derfra. Om søndagen fik drengene et rundstykke, fortæller H1958-63, og det blev også anvendt som betalingsmiddel. H 1958-63 har som voksen fået et anstrengt forhold til mad og tykke mennesker. Han kan ikke holde ud at se sine børnebørn spise 5-6 frikadeller, så må han forlade rummet, han føler, at det er frås. O1961-63 fortæller, at der var en verden til forskel på lærernes og drengenes mad. *“Det har fået mig*

til at føle mig som et andenrangs menneske.” F1957-59 fortæller, at også den varme mad i virkeligheden var forskellig; han havde observeret som køkkendreng, hvordan der blev lavet to forskellige portioner, én til lærerne og én til drengene. “Vi skulle bare fodres af.”

3.75 Personalets beretninger om maden på Godhavn

Lærervikar E1957 fortæller, at forstanderen, hans kone og voksne datter, der var i lære på kommunekontoret, samt personalet sad ved lærerbordet, som stod på en forhøjning. Og det var gode ting, der var på bordet der. *“De her stakkels elever kunne sidde og se, hvordan de gode blev belønnet, hvordan de blev behandlet bedre end dem selv. De sultede ikke eleverne, det gjorde de ikke, men de fik en anden og simplere kost, end de gode mennesker.”* D1968-73, som var lærer, fortæller om maden: *“Det var som at komme på de bedste kursusejendomme med det store kolde bord til de voksne. Der var små lune retter, der var fiskefilet, mørbradbøf, og det hele var dækket op. Så sad børnene der, og de fik smurte madder (...) de fik et fast antal, om det var 6 halve, det husker jeg ikke. Men de kunne altid få “ekstra”, som det hed. “Ekstra” bestod af fedtemadder med groft salt.”* Efter 1970 spiste drengene på afdelingerne, og forskellen i kosten mellem voksne og børn udlignedes efterhånden. *“Morgenmaden er nu både havregryn, cornflakes, franskbrød, ost osv. Forstanderen spiser ikke med mere, han får sin egen mad ind (i privaten). Men vi andre spiser det samme, som børnene får, og det er almindelig dansk mad, vil jeg sige.”*

C1965-70, der arbejdede som assistent, fortæller: *“Maden var vel efter den tid sådan rimeligt tilberedt, men noget af maden knurrede vi lidt over engang imellem, for vi skulle jo selv betale for maden. Det blev trukket af lønnen (...) Jeg syntes det var lige skrap nok, at vi ikke kunne få noget mere for de penge, når vi selv skulle betale for det.”*

A1975-76 er vokset op som lærerbarn og ansat som lærerlærervikar i 1975-76, fortæller om et eksempel på forskelsbehandling, hvad angik mad og frugt: *“Der stod en 7-8 frugttræer, dem gik vi bare ud og tog af. Det måtte drengene ikke, men det måtte vi andre. Der har været et*

par enkelte gange, hvor de har lokket os pædagogbørn til at stjæle et par æbler til dem (...) De gik heller aldrig ind på legepladsen, der var nogle gynger og en s andkasse og så de der frugttræer. Det var forbudt område.”

3.7.6 Sammenfatning

Et flertal af drengene klager over kosten eller over forholdene, hvorunder den blev serveret og spist. Kosten skulle helt tilbage fra 1933 være *“nærende, sund og tilstrækkelig samt afpasset efter børnenes alder,”* og det levede kosten på Godhavn sandsynligvis op til, hvis man indregner fedtemadderne som garant for, at den også blev serveret i tilstrækkelige mængder. Forholdene omkring bispisningen af drengene bliver kritiseret af både tidligere drenge og personale. Udendørs servering af fedtemadder, indimellem med slåskampe mellem drengene til følge, tyder ikke på et respektfyldt forhold til drengene. Det, at servere tarveligere mad til drengene i samme lokale som de voksne, der blev bispist med en finere kost, har været benyttet på mange drenge- og skolehjem samt pige- og børnehjem. Det har ikke været forbudt, men heller ikke velset, og det blev så vidt vi kan se afskaffet i løbet af 1970'erne af Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen.

3.8 Beklædning

3.8.1 Klager over mangelfuld eller utidssvarende beklædning

12 ud af de 28 interviewede mænd har klager over beklædningen, nogle klager over, at de frøs på grund af for tyndt tøj, og fordi de skulle gå med træsko i snevejr. Andre finder nummereringen i nakken eller uddelingen af tøjet for forkert. Det fremgår af de fleste interviews, at den beklædning, drengene skulle bære under deres ophold på Godhavn, ikke var tidssvarende, men beklædning og fodtøj ser alligevel ud til at være en biting for de fleste drenge. Når man ikke kom udenfor institutionens grund, så oplevedes kontrasten til andre unges påklædning

Drengjakker hænger på systuen. Drengene ejede intet personligt, fortæller lærer Henning Clausen, de havde kun det tøj, de gik og stod i. Ved indskrivning blev der syet numre i tøjet, som blev givet videre fra dreng til dreng, til det var slidt op. Foto: Henning Clausen 1968.

kun sjældent. Systuedamen sørgede for, at alt tøj var nummereret, lige fra undertøj til skjorter, bukser. En gang om ugen blev der skiftet tøj, og drengene fik ved denne lejlighed fornyet deres tøj fra inderst til yderst. Det foregik i gymnastiksalen, som lå under overlærers bolig. Drengene stillede op langs den ene række af ribber, tog alt tøjet af og lagde det i en bunke på gulvet. Derpå gik de ud i bruserummet og blev vasket. Det var det ugentlige bad. Når det var færdigt, stillede drengene op på den modsatte side af gymnastiksalen, og der lå *“bunkerne med nr. 43, 27 og 57, og hvad de ellers hed. Så tog man sit rene tøj på dér,”* fortæller lærer D1968-73.

En konkret klage over tøjet kommer fra P1961-65, som fortæller, at proceduren ved ankomst til Godhavn var, at drengene skulle aflevere deres private tøj, for derefter at iføre sig institutionens tøj *“Ja, vi gik i det samme som i fængslet, tror jeg. Sådan noget blåt Kansas, med 27 forskellige lapper på. Sokkerne var stoppet så meget, at de så ud, som jeg ved ikke hvad. Nogle sokker kunne ikke gå ned i træskoene. Og det var rigtige træsko, de var som regel udtrådte, og som regel passede de ikke.”* Det er bemærkelsesværdigt, hvor lidt forandring der tilsyneladende har været omkring drengenes beklædning i de 28 år, vi kan følge Godhavn gennem interviewene. A1948-51 fortæller, at hans eget tøj blev taget fra ham, og at han i stedet fik *“noget brugt tøj og et par træsko”* ved ankomsten. R1962-64 husker, at han fik *“udleveret noget gammelt tøj og et par træsko,”* da han blev indskrevet på Godhavn. Mens Ø1971-76 fortæller, at han ved sin ankomst *“fik udleveret noget gammelt tøj ovre på systuen, en kedeldragt og et par træsko.”*

3.8.2 Lærernes erindring om tøjet

En lærer, D1968-73, fortæller om tøjet: *“Sådan som jeg husker det, så fik de udgået tøj, altså hvis det var striber, der var på mode, ja, så var det tern, de havde på. De havde altid sådan nogle cowboylignende bukser, men det var ikke cowboybukser, det var nærmest sådan noget arbejdstøj, de brugte som bukser. Jeg kan huske, vi engang var på en biludstilling inde i Forum.”* 10 af drengene stak af, men *“de var jo lette at kende, de*

børn der. Du var ikke i tvivl, for de var ikke klædt som børn af normale familier.” Mens en assistent og afdelingsleder, G1967-72, fortæller: “Tøjet, det var ikke moderne, det var det ikke. Det var sgu ikke spor sjovt at være dreng på hjemmet.”

3.8.3 Sammenfatning

Beklædningen på danske børnehjem skulle fra begyndelsen af undersøgelsesperioden svare til *“den beklædning, der sædvanligvis benyttes af andre børn i jævne kår i lignende alder.”* Beskrivelserne af beklædningen fra såvel elever som ansatte tyder på, at drengenes beklædning ikke levede op til dette mindstekrav. Og det blev ikke bedre, da det i 1952 blev fastslået, at børnenes beklædning skulle være individuel, de måtte altså ikke gå i det samme tøj. Drengene gik helt frem til 1970'erne til daglig klædt i blå arbejdsbukser, skjorter, strikkede sokker og træsko. De var nemme at kende, når de flygtede fra børnehjemmet, og mange beskriver i afsnittet om psykisk vold den ydmygelse, de følte, når de gik gennem Tisvilde iklædt dette utidssvarende, ens tøj. Alligevel er det kun 12 af de interviewede, der har fremført klager over tøjet på Godhavn. Dette kan skyldes, at informanterne ikke kærede sig om, hvilket tøj de gik i. Men det skyldes måske lige så meget, at de i det daglige kun havde hinandens ens fremtoning at sammenligne med.

3.9 Arbejde

3.9.1 Klager over urimeligt arbejde

Halvdelen af de interviewede føler, at de har været udsat for en urimelig arbejdsbyrde, mens de har været anbragt på Godhavn. Helt frem til 1952 baserede mange danske børnehjem driften på indtægter og råvarer fra landbrug, gartneri og havebrug. Her var børnenes deltagelse i arbejdet en nødvendighed. Ligeledes kunne forstandere i de første årtier af det tyvende århundrede leje børnenes arbejdskraft ud til omegnens bønder. Men fra 1952 blev børns arbejde på børnehjem begrænset til 2 timer

dagligt, og det indskærpedes, at de *“ikke måtte føle sig som nødvendig, billig arbejdskraft.”* De måtte f.eks. ikke bruges til bygge- eller vedligeholdelsesarbejder på børnehjemmene.

3.9.2 Arbejdet på Godhavn

I1958-61 fortæller, at Godhavn sagtens kunne bruge ens arbejdskraft. Han har f.eks. rensset mursten i lange baner til en tilbygning på forstanderens hus. Og slået præsten i Vejby's kæmpestore græsplæne. *“Forstanderens bil skulle jeg også altid vaske.”* C1954-57 siger f.eks.: *“Tiden på børnehjem har først og fremmest lært mig at overleve, behandle et stykke træ, binde børster og stoppe sokker.”* A1948-51 fortæller, at han skulle save brænde til opvarmning af Godhavn, før der blev indlagt centralvarme, og *“det var et helvedes arbejde.”* Om vinteren bandt drengene børster. De skulle også selv stoppe deres strømper. Feje gårdsplads og fjerne mælkebøtter fra græsplænen hørte også med til arbejdsopgaverne. B1953-60 husker, hvordan han frøs om tærne, når han skulle save brænde om vinteren, fordi han kun havde træsko på. C1954-57 fortæller, at forstanderen var stolt af hjemmets græsplæne, så alle drengene lå og fjernede ukrudt. F1957-59 havde tjansen som postdreng, og så bandt han børster. Det sidste var et udmærket arbejde, da assistenten ikke hundsede med drengene. M1960-61: *“Jeg blev altid sat til at hugge brænde (...) Gårdspladsen skulle rives, der skulle skovles sne og h akkes is (...) Jeg bandt børster, og så arbejdede jeg med hvad som helst; rive og hakke.”* O1961-63 fortalte, at drengene blev sat til at grave store rødder fri, og han syntes, at det var synd, at de mindste drenge blev udsat for det hårde arbejde. De kunne knap nok løfte den store skovl. P1961-65 klager over, at han skulle skrælle kartofler hver dag, hele året rundt. S1962-67 fortæller, at drengene engang var udlånt til Himmelbjerggården. Her skulle de hjælpe med at sætte stedet i stand. T1962-64 arbejdede bl.a. som køkkendreng og scorede alle cigaretskoddene, når de kom ud i køkkenet i askebægrene. Af disse lavede drengene hjemmerullede cigaretter. V1963-65 fortæller: *“Vi fik aldrig noget for det, vi lavede, overhovedet. Det gik ubeskåret til*

Et hjørne af træskogangen på Godhavn, hvor drengenes arbejdstøj og træsko blev opbevaret. Lærer Henning Clausen husker, at det var her, drengene kunne finde på at smugryge. Foto: Henning Clausen 1968.

skolen eller lærerne.” W1964-66 fortæller, at drengene bandt koste og børster, hvilket var et hårdt arbejde. En navngivet lærer kunne finde på at beordre drengene ud for at vende jord om vinteren, noget, der var umuligt, da de ikke engang kunne få skovlen i jorden. Y1966-71 husker, at arbejdet om eftermiddagen kunne bestå i at feje, rense kloakker eller fjerne mælkebøtter fra græsplænen. Z1968-70 fortæller, at forstanderen købte en gammel gård, og her skulle drenge hjælpe med at rydde op, mens Ø1971-76 klager over, at der intet pædagogisk formål var med det arbejde, drengene blev sat til. Alt, hvad de producerede, blev solgt i Tisvilde. *“Ingen skal sige, at der ikke har været børnearbejde i Danmark.”*

3.9.3 Lærernes beretning om arbejdet

Lærer D1968-73 fortalte: *“Om eftermiddagen, når de var færdige med skolen, så havde de arbejdshold. Så stillede de op i skolegården, så blev de fordelt ud på opgaver (...) Hvis det nu var mig, der skulle sørge for, at der blev slået græs, så fik jeg tildelt så og så mange børn. Sådan havde de forskellige opgaver til at gøre rent, rydde op rundt omkring, det foregik en time eller halvanden hver eftermiddag, som jeg husker det.”* Medens C1965-1970 lavede akkord med drengene om et stykke arbejde. *“Hvis I er med på den (...) så kan vi blive hurtigt færdige, og så er der ellers kakao og boller hjemme ved Ingrid (...) Det tog ingen tid, så var vi færdige (griner let). Jeg ved jo godt, at drengene har snakket meget om, at de arbejdshold var noget frygteligt noget. Jeg kan kun tale mig for mig selv (...) og det var ikke mit indtryk, at det var voldsomt belastende.”*

3.9.4 Sammenfatning

Halvdelen af de 28 interviewede Godhavnsdreng klager over for stor en arbejdsbyrde eller over arbejdsforholdene på Godhavn. Det fremgår af deres beretninger, at der har været kritisable forhold, bl.a. når de blev sat til at rense mursten eller lave andet bygningsarbejde, efter dette var blevet forbudt.

3.10 Isolation

3.10.1 Klager over isolation fra omkringliggende samfund og familie

23 af de tidligere anbragte drenge klager over manglende kontakt til omverdenen og isolation, mens 16 klager over manglende kontakt til familien. Når Landsforeningen i dag kalder sig for Godhavnsdrene, så har de taget en negativ betegnelse på sig og gjort den positiv. En “Godhavnsdreng” var et skældsord i Tisvilde, hvor befolkningen opfattede dem som *“en flok kriminelle knægte, man skulle holde sig fra,”* fortæller C1954-57 og fortsætter: *“men jeg vil sgu undskylde be-*

Drengenes dagligstue, som den så ud i hele undersøgelsesperioden frem til 1976. I højre side ses bagsiden af stueorglet, som frem til 1960'erne blev betjent af sekretæren under den daglige morgensang. Foto: Henning Clausen 1968.

folkningen. Hvordan skulle de vide eller tro andet? De vidste jo ikke, hvad der foregik.” Det er gældende for hele perioden 1945-1976, at ingen drenge måtte forlade Godhavns grund uden tilladelse. “Alt var lukket af, man skulle ikke nærme sig indkørslen, så var der ballade med det samme,” fortæller K1960-62, mens R1962-64 kan supplere: “A lt skulle foregå på Godhavn, og hvis man blot krydsede trinbrættet, blev det betragtet som et flugtforsøg.” Da Godhavn havde park og have, der skulle renholdes og rives, børstenbinderi, husflid og værksteder med lærepladser samt egen skole, så var drengenes kontakt til det nærliggende Tisvilde ikke en nødvendighed. Udelukkelsen fra samfundet beskrives på mange måder i interviewene, en husker ligefrem, at der engang imellem “var en k onkurrence, hvor man kunne vinde en t ur hjem til en lærer,” T1962-64.

3.10.2 At gå i gåsegang i Tisvilde

Drengene var let genkendelige på deres kortklippede, ens frisurer, umoderne beklædning og træsko. Mindst 8 af de interviewede drenge fortæller om biografture til Tisvilde Bio, som ligger på byens hovedgade. Det kunne ske 1-2 gange om året, og var noget, drengene glædede sig til. Men måden, det foregik på, huskes ikke som behagelig. Man gik til fods, to og to bag en lærer, og blev kigget på. “*Det var en offentlig ydmygelse, og de lokale beboere troede, at vi var en flok banditter,*” fortæller K1960-62. Kontrasten mellem det isolerede liv på Godhavn og det pulserende liv i Tisvilde kan V1963-65 fortælle om. Han fik lov til at komme med gartneren ned i Tisvilde, når gartneriets produkter skulle sælges. “*Det var ligesom at være Tivoli,*” kan han huske, at han tænkte. Det hændte også, at samme gartner inviterede nogle af drengene med hjem til sin kone, hvor de fik kager. Han husker, at en af de andre drenge efter sådan et kagebesøg udbrød: “*Man har lyst til at flyve.*”

3.10.3 En kvajet opvækst

C1954-57 sammenligner Godhavn med en kz-lejr og siger, at det værste var, at der ingen bevægelsesfrihed var og ingen kontakt til omverdenen. B1953-60 klage lyder: “*Vi blev aldrig oplært i, hvordan vi skulle agere ude i s amfundet.*” D1955-56 husker, at der ingen mulighed for privatliv var på Godhavn, og man altid var meget ensom. Man havde ikke nogen kontakt til omverdenen, medmindre man var postdreng. E1955-57 fortæller, at der ingen lås var på toiletterne, så hvis man ville have lidt fred, måtte man melde sig syg. Man kunne snyde med termometret og dermed blive sygemeldt, hvilket var meget udbredt. “*Det var som at komme i paradis.*” F1957-59 kan huske, at der en overgang var musik på sovesalen. Læreren sagde: “*Godnat og sov godt,*” og drengene svarede i kor: “*Godnat og sov godt, og tak for i dag.*” Ligeledes husker P1961-65: “*Vi fik lov at bygge huler af gamle brædder, indtil vi byggede hulerne med så små indgange, at*

lærerne ikke kunne komme ind. Så skulle de rives ned.” H1958-63 siger, at Godhavnsdrengene var isoleret fra omverdenen. Han mener, at mange blev voldsmænd som voksne, hvilket han mener var systemets skyld, de lærte ikke andet. Selv betegner han sit ophold på Godhavn som 5 års fængsel. Han lærte intet om det omkringliggende samfund. I1958-61 siger: *“Vi var i hver sin verden fuldstændig. Man var faktisk kun et nummer. Et nul i deres øjne. Det kan man godt se, efter man er blevet voksen.”* T1962-64 husker, at man ikke kunne gå til de voksne med sine problemer, *“det var ikke deres arbejde”*, fortæller han: *“Når man har haft en kvajet opvækst, søger man ikke hjælp.”*

3.10.4 Sammenfatning

Dagligdagen på et skolehjem i perioden efter 1945 kunne foregå uden den mindste kontakt til det omkringliggende samfund. Drengenes beretning om Tisvilde som et Tivoli og et besøg hos en håndværkerfrue, som indgav følelsen af at kunne flyve, understreger det isolerede hverdagsliv på Godhavn. Der skulle gøres en særlig indsats fra ledelsens side, hvis livet på et skolehjem ikke skulle foregå i isolation.

3.11. Tanker efter en barndom på Godhavn

3.11.1 Indledning

Alle deltagerne i Godhavnsundersøgelsen er til slut i interviewet blevet spurgt om, hvilke ting de gerne ville ændre eller forbedre vedrørende deres barndoms ophold på Godhavn. Det følgende er et koncentrat af de råd og refleksioner, de tidligere anbragte på Godhavn har bidraget med til undersøgelsen.

3.11.2 Ånden på Godhavn

Hvis Godhavn skulle være et godt sted at være, så skulle alt laves om, siger L1960'erne. Det var selve ånden på stedet, der var noget galt med.

Hylder med elevjournaler på Godhavnsdrene. Arkivet på Godhavn. Foto: Maria Rytter 2010.

Alt var gennemsyret af forstanderen, og der lå en dyne over stedet, som en ond ånd. Det får L1960'erne til at konkludere: *“Vi var der for at blive hjulpet. Det var det, der var formålet med det, skulle man mene. Men det var stik modsat.”* Der skal selvfølgelig være regler og konsekvenser på et børnehjem, men der skal ingen vold være, siger Æ1969-70. *“Man kan ødelægge et menneske med vold.”* Han kender mange, der efter Godhavn er gået i hundene. E1955-57 kunne godt ønske, at man skruede ned for alle tævene og i stedet gav børnene noget mere fritid. J1959-60 har savnet nogle voksne, der kunne sætte sig ind i, hvad drengene bar på, nogen, der forstod dem. Et forstanderpar burde være mennesker, som var interesserede i børn, siger P1961-63, så ville børnene føle tryk-
hed og vide, at de havde nogen at gå til. *“Forstanderparret burde jo have været reserveforældre, når vi nu ikke havde nogen,”* siger han og fortsætter *“Man skal helst ikke sende børn på børnehjem.”* De børn på

Godhavn, som var små og svage, havde det værst, fortæller V1963-65, det var også de små, der ikke havde noget at se frem til i form af en praktikplads eller snarlig hjemsendelse. *“Outsiderne ved jeg ikke meget om, ved dog, at de havde det være end os, og så var der mange af dem.”* Nej, man skal respektere de enkelte individer, mener V1963-65. *“Vi var bare en flok kludedukker, de kunne manipulere med.”* Han slutter med det synspunkt, at hvis lærerne på Godhavn ikke ligefrem var sadister, så må de også have haft det frygteligt

3.11.3 Når hjemmet er værre

Der er også eksempler på drenge, der havde haft det værre derhjemme end på Godhavn, så de som T1962-64 kunne sige, at fejlen allerede var sket i barndomshjemmet. Han foreslår derfor, at hjælpen skal sættes ind meget tidligere i hjemmet. Man skal forebygge og opdrage forældrene, fordi *“det er ikke børnene, der har skylden.”* Hans klage går på, at opholdet på Godhavn ikke havde haft nogen betydning, *“det har ikke forbedret mine vilkår.”* En anden dreng, B1953-60, udtrykte det således: *“Min tid på Godhavn var bedre end min tid i hjemmet.”* Hans kritikpunkt er, at drengene ikke havde nogen kontakt med *“den virkelige verden (...)* Vi var aldrig blevet oplært i, hvordan vi skulle agere ude i samfundet.” Også F1957-59 fortæller, at han fik mindre bank på Godhavn, end han havde fået i sit barndomshjem, og derfor så han Godhavn som en forbedring. Hans forslag til ændringer er, at drengene skulle have haft eneværelser, så de kunne få noget privatliv. Den mest voldelige lærer skulle have været fyret, *“og lærerne skulle være med til at skabe en mere hyggelig stemning.”*

3.11.4 Individuel behandling

Skal man lave et godt børnehjemsophold ifølge Z1968-70, så skal personalet spørge *“ind til den enkelte dreng, give individuel behandling og lade dem få frihed under ansvar.”* C1954-57 mener, at man skal behandle drengene menneskeligt og se at få dem på rette spor. Man skal tage

individuelle hensyn og aldrig generalisere. Man skal spørge sig selv, hvorfor drengene opfører sig, som de gør, og ikke presse dem ned i små firkantede huller. K1960-62 mener, at mere tillid til børnene og mere bevægelsesfrihed ville betyde meget. Drengene skulle have medbestemmelse. Man kunne intet vælge på Godhavn, og man blev derfor gjort meget uselvstændig. A1948-51 ønsker, at der skal være mere kontakt til samfundet. R1962-64 siger, at *“de voksne skulle være der mere for de anbragte drenge.”* Han ønsker et ophold med lidt mere fritid, intet tvangsarbejde og ingen piller. Han klager over, at medicineringen på Godhavn har ødelagt hans liv bagefter. I1958-71 kunne i mange år efter Godhavn ikke kalde sin mor for mor, men kaldte hende fru Larsen. Det var først, da han *“kom op i 30'erne og havde tilgivet, så kom det pludseligt.”*

U1963-68 tror, at mange børnehjemsbørn er invalidepensionister i dag, og at *“mange mennesker er blevet ødelagt,”* hvorfor han kræver, at *“det må ikke ske igen, samfundet skal drages til ansvar.”* L1960'erne siger, at det er systemet, der har svigtet, og ikke så meget de enkelte lærere. Mens I1958-61 fortæller, at han sammen med sin kone har besøgt Godhavn for en fem-seks år siden til et åbent hus-arrangement. *“Det var helt fantastisk at se. Der var psykologer, pædagoger hedder det jo, og der var kvinder på hjemmet til at passe børnene. Sådan var det jo ikke dengang. Da var der bare nogle mennesker med en stor hånd.”*

3.11.5 Mere kærlighed

Næsten alle de tidligere drenges beretninger indeholder klager over følelseskulde og den ensomhed og afsavn, det forårsagede. Et par stykker forbinder den manglende kærlighed med manglen på kvindelige ansatte. C1954-57, der som dreng havde fundet sig et fristed hos syersken på systuen, foreslog derfor humoristisk, at der *“rent konkret burde have været 10 systuer, i stedet for en.”* En anden, G1957-59, foreslog, at man fyrede halvdelen af alle lærerne og ansatte nogle kvinder i stedet, *“fordi der mangler kvinder.”* B53-60 klagede over, at der på Godhavn *“ikke var tid til noget, ingen plads til følelser.”* Han mente, at

det kunne skyldes, at gruppen på 50 drenge var alt for stor. Så hans løsningsforslag var, at man skulle inddele drengene i nogle mindre grupper og efter alder. Fire af mændene nævner direkte savnet efter kærlighed ved navn. En mener, at der skal mere kærlighed til, for at gøre et børnehjemsophold tåleligt, fordi *“alle drengene har jo aldrig oplevet kærlighed.”* F1957-59 konstaterede blot, at han under hele sit ophold på Godhavn havde savnet kærlighed. Mens Ø1971-76 mener, at større kærlighed til børnene og en forståelse af det enkelte barn var noget af det vigtigste, en medarbejder kunne vise. De fleste børn havde et stort savn, og han savnede voksne rollemodeller, som man kunne stole på. O1961-63 siger, at *“jeg kunne leve af fedtemadder, hvis der var en, der elskede mig.”* Han ønskede sig, at der havde været mere kærlighed og mindre vold på Godhavn. *“Gør verden forudsigtelig for børnene,”* opfordrer han og lad dem føle sig ønskede i stedet for at føle sig dumme og uduelige. Og han slutter: *“Man kan ikke gøre gjort ugjort, men hvor ville jeg dog ønske, at jeg kunne, så jeg havde fået et andet, bedre og nemmere liv.”*

3.12 Statens tilsyn med Godhavn

3.12.1 Indledning

Et vigtigt spørgsmål, som rejses i undersøgelsen, er, om staten levede op til sine forpligtelser for tilsyn over for de anbragte børn på Godhavn. For at få belyst dette spørgsmål har vi samlet a) de tidligere elevers erindringer af og erfaringer med tilsynet, b) de tidligere medarbejderes erindringer af og erfaringer med tilsynet samt c) det, de tidligere statslige inspektører for børneforsorgen selv kan fortælle. En enkelt skriftlig kilde til tilsynets virke er også medtaget.

3.12.2 Hustugtsbogen 1948-1959

En skriftlig kilde til oplysninger om det statslige tilsyn er de lovpligtige hustugtsbøger, hvor forstander og de af ham bemyndigede lærere skulle

indføre hver eneste fysiske afstraffelse med dato, omfang og årsag. På Godhavn er der bevaret ét eksemplar af de fortløbende hustugtsbøger. Den pågældende hustugtsbog dækker perioden 1948-1959, og heri er hvert tilsynsbesøg omhyggeligt noteret, idet en fast rutine ved tilsynet var, at hustugtsbogen skulle forevises inspektøren og efterfølgende underskrives af ham. Ifølge denne hustugtsbog havde Godhavn i perioden 1948-1959 i gennemsnit 3 årlige besøg af tilsynsmyndighederne. Der var 2 årlige besøg af inspektørerne Aage E. Thomsen (1948-1957), Jørgen Torpe (1957 og 1958) samt P.V. Bentsen (1959). Hertil kom årlige besøg af overinspektør Oluf J. Skjerbæk fra Overdirektoratet for Børneforsorg i årene 1948-1954. Samt et besøg af Holger Horsten i 1957. Der er således tale om en nøje overholdelse af de 2 årlige tilsynsbesøg, samt et årligt besøg af overinspektøren. Mens direktøren for Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen kun aflagde 1 besøg på 5 år. Der er ikke bevaret flere hustugtsbøger fra Godhavn. I det følgende kan vi læse, hvorledes disse besøg huskes at forløbe af de tidligere anbragte drenge og det tidligere personale.

3.12.3 Drengenes tidligste oplevelser af tilsyn

10 af deltagerne fortæller at de har oplevet et tilsyn, 10 fortæller, at de aldrig har oplevet det, mens 8 ikke oplyser om dette punkt. Ni af undersøgelsens interview omfatter mænd, som var blevet anbragt på Godhavn i årene 1948-1958, dvs. frem til oprettelsen af Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen. Mændenes ophold på Godhavn strakte sig fra 1 til 7 år. I gennemsnit tilbragte de hver 4 år på Godhavn. Kun en af de 9 mænd, nemlig D1955-56, kan huske, at der kom tilsyn på Godhavn. Han fortæller, at forstanderen havde givet dem en seddel med navne på de drenge, de godt måtte tale med. B1953-60 oplevede f.eks. aldrig, at der kom et tilsyn på Godhavn. Han fik tilkendt en værge, men han mødte ham kun 1 gang på de 7 år, han var på Godhavn. De andre husker intet om besøg af tilsyn, og som en bemærker: *“I øvrigt så måtte man jo ikke tale med fremmede.”*

3.12.4 Andre eksempler på tilsyn

“Jeg vidste ikke, at der skulle være tilsyn, den tanke tænkte jeg slet ikke. Men mange af os har tænkt: Er der ikke nogen, der kommer og hjælper os?” sagde O1961-63, som selv forsøgte at få sin mor til at klage. Om hun gjorde det, kan vi ikke se, men det var der derimod en anden drengs forældre, der gjorde. En dag ankom en minibus til Godhavn med nogle tilsynsfolk, som var tilkaldt af forældrene, fortæller V1963-65. Det kom der dog ikke nogen forbedringer ud af. Men *“selvom det ikke fungerede, så viste det os, at vi ikke var glemt uden for (...) Dagen efter var der dobbelt så mange mærker, som der plejede. De kunne ikke tåle nogen opposition.”* Den første, som i detaljer kan huske besøg af tilsynsmyndigheder, er P1961-65. *“To gange har jeg set tilsynet komme, og forstanderen og hans kone har stået ude på trappen og modtaget dem. (...) så kunne man lugte de her cigarer en times tid eller sådan noget. Så vinkede de farvel igen.”* De to besøg af tilsynsførende omfattede ikke, at drengene blev spurgt om, hvordan de havde det på Godhavn. Tværtimod ser det ud til, at det var lykkedes for forstanderen at få vendt situationen på hovedet: *“Inden de kom, vidste vi, de kom, fordi så skulle (...) gården rives en ekstra gang, vi skulle i bad en ekstra gang, og vi fik at vide, at nu skulle vi fand’me passe vores arbejde, for der kom nogen, der holdt øje med, hvor godt vi gjorde det.”*

Når vi kommer længere op i 1960’erne, bliver erindringerne om besøg af tilsynsmyndigheder lidt hyppigere. T1962-64 har hørt om tilsynsbesøg, men aldrig selv talt med nogen. U1963-68 kan huske et tilsyn på Godhavn i 1963. Der blev dækket fint op hos forstanderen, og 5-10 personer kom på besøg. Der gik som en løbeild gennem drengene: *“Det er dem, der skal se til os.”* Men de snakkede aldrig med drengene. Den gennemgående fortælling er, at tilsynet aldrig kontaktede drengene eller stillede sig til rådighed for dem.

Drengen Z1968-70 tog sagen i egen hånd. Han fortæller, at han i 1970 flygtede hen til sin svoger, som boede i Frederiksværk. Sammen opsøgte de drengens værge i Frederikssund for at klage over forholdene på Godhavn. *“Få mig væk derfra, jeg har vidner på, at jeg har klaget*

tild ig.” 14 dage senere kom værgen på besøg på Godhavn og fik ham væk. Sagen skal have været oppe hos børneværnet ved Frederikssund Kommune.

3.12.5 Nye tider

I 1970 oplevede Godhavn en helt ny form for tilsyn, der bl.a. bestod i, at drengene blev spurgt og hørt, uden de voksnes medvirken eller indblanding. Det nye tilsyn var direktør Holger Horstens ansvar. Han havde i 1970 ansat en unge psykolog (1970-1976), hvis arbejdsmetoder han efterfølgende bakkede op, når inspektøren røg ind i kritik og angreb fra utilfredse forstandere. Et af den unge inspektørs ansvarsområder var landets skolehjem, herunder Godhavn. Drengen Ø1971-76 husker det således: *“Jeg kan huske den nye inspektør, da han kom derop (...) vi turde dårligt sige noget til ham i starten. Man var skidebange for, at det blev leveret videre (...) Han spurgte ind til alt muligt, det havde vi aldrig oplevet før.”* Snart kunne drengene ifølge Ø, true personalet med ordene: *“Vi siger det til inspektøren, og det hjalp virkelig.”* I Godhavns 100-års jubilæumsbog fra 1993 omtales skiftet i tilsynet i 1970. Forfatteren til Godhavns 100-års jubilæumsbog, Eskild Borup, som selv har været lærer på Godhavn, citerer forstanderen for at udtrykke sit savn efter den type embedsmænd, der plejede at komme: *“Det var pæne, kultiverede mennesker, der kom sagligt og drøftede tingene. Loyalitet er en god ting, navnlig når den udøves at begge parter.”* Eskild Borup konstaterer derpå for egen regning: *“Tidligere tiders festdage, når overinspektionen kom på besøg, blev ofte afløst af nervøse, krigstilstandslignende forhold ved den nye inspektørs hyppigere og mere dybdeborende visitter.”*⁷

3.12.6 Personalets erfaringer med tilsyn

Da E1957 kom til Godhavn som lærervikar, var han helt uerfaren med institutionsverdenen. Han fik ingen instrukser, hørte ikke om

7 Eskild Borup 1993 s. 73.

hustugtbogen, hvor afstraffelser skulle indskrives.” *Jeg kunne bare se, hvad de andre gjorde. Og der faldt mange lussinger.*” I det halve år, han arbejdede på Godhavn, mødte han intet tilsyn, ingen rutinemæssige besøg af sundhedspersonale el.lign. Men fra hustugsprotokollen kan det ses, at inspektør Jørgen Torpe havde været på tilsynsbesøg den 4. april 1957.

Assistent og afdelingsleder C1965-70 oplevede ikke noget tilsyn fra direktoratet i de fem år, han var ansat på Godhavn. Ifølge denne lærer så var forklaringen, at de tre store høvdinge i dansk børneforsorg var Godhavns forstander, forstander Christian Torpe på Himmelbjerggården samt direktøren for Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen, Holger Horsten. *“Og det var dem, der stort set også skrev mange af de regelsæt, der blev lavet.”* Så et *“decideret tilsyn, hvor der kom nogen og snakkede med os medarbejdere fra direktoratet og spurgte os om forskellige ting, det har jeg ikke været ude for.”*

Lærer F1962-73 fortæller, at tilsynet i 1960'erne var velfungerende. *“Tilsynet følte jeg var godt under de første inspektører (...) Dem havde vi det godt med.”* Når det kommer til den unge inspektørs optræden på Godhavn fra 1970, sagde han: *“Ja. Jeg får fysisk ubehag bare ved tanken om ham. (...) Jeg beklager, jeg har ikke noget positivt billede af den unge inspektør, det har jeg ikke.”*

Lærer D1968-73 kunne fortælle om forskellen på direktoratets tilsynsbesøg i 1960'erne og skiftet, der skete, da den unge inspektør blev ansat som tilsynsførende for skolehjemmene i perioden 1970-1976. Som nyansat i 1968 havde forstanderen nemlig inviteret denne lærer til at deltage i et tilsynsbesøg. Selve tilsynet *“bestod af, at forstanderen fortalte, så gik de en runde, hvor de så de der velindrettede værksteder og overværede måske ti minutter af en undervisningssituation. Andet var der ikke i det. Det var jo ikke noget tilsyn. For mig at se så styrede forstanderen det tilsyn.”* Fra 1970 var tre unge lærere blevet ansat på Godhavn, som holdt sammen om at få moderniseret forholdene. D1968-73 fortæller, at den unge inspektørs virke som tilsynsførende var noget helt andet: *“Der i begyndelsen af 70'erne, og der snakker vi helt åbent med den unge inspektør om tingene.”* Han husker, da en medarbejder blev

fyret, *“Han røg dengang noget, der hed Maverick-cigarer, lange tynde cigarer (...) når han skulle irttesætte nogle børn, så brændte han dem med sin cigar (...) Han blev fyret ved et af den unge inspektørs besøg.”*

Lærer B1974-76 kan fortælle om den unge inspektør: *“Han gjorde alle de ting, som forstanderen ikke brød sig om. Han gik over og talte med eleverne alene, han kom så tilbage, så blev alle medarbejderne samlet (...) og han kom så med sine kritikpunkter. Selvom han var nogenlunde halv størrelse af forstanderen, så sagde han, hvad han mente. Forstanderen blev rasende, kan jeg huske, han var lige ved at eksplodere (...) han kom hvert halve år, 2 gange om året kom han forbi.”*

Håndværker/pædagog G1967-72 tror i dag ikke, at der eksisterede noget tilsyn med Godhavn, før den unge inspektør kom til. Indtil da var der tale om selvdisciplin. *“Og det var forstanderen, der styrede det hele med sin store hånd.”* Da han i interviewet blev foreholdt, at der havde været tilsyn, også før den unge inspektør, svarede han: *“Ja, jeg kan ikke huske andet tilsyn end den unge inspektør. Der åbnede sig en port til friheden, vi følte, at vi fik støtte udefra, da den unge inspektør kom.”*

3.12.7 Sammenfatning

Flere medarbejdere kunne i dag ikke huske, at det statslige tilsyn overhovedet havde været på inspektion. Ingen drenge på Godhavn før 1970 har berettet, at de er blevet spurgt ud om deres tilværelse på Godhavn. De få, der har mødt deres væрге, beretter, at de kun mødte vedkommende den ene gang, han/hun kom og præsenterede sig. En tidligere inspektør husker, at forstanderen indrømmede overgreb på drenge, som han ikke vovede at spørge ind til. I Godhavns 100-års jubilæumsbog skriver Eskild Borup ligefrem om festdage, når der kom inspektion før 1970. Sammenfattende må det konkluderes, at tilsynet med Godhavn frem til 1970 har været udført på forstanderens præmisser. Mens tilsynet efter 1970 nok havde konkrete følger i form af fyringer af visse medarbejdere og nogle forbedringer i drengenes vilkår, så forblev den ansvarlige forstander en fredet person.

3.13 Samspillet mellem interview og arkivalier

3.13.1 Indledning

Vi har i det foregående kunnet læse om forholdene på Godhavn før 1976, således som de fremstår i interviews med de tidligere drenge og medarbejdere. I det følgende fremlægges 5 eksempler, 4 elevforløb og 1 medarbejderforløb, hvor vi sammenholder interviewenes oplysninger med arkivmaterialet. For elevernes vedkommende det psykiatriske journalarkivs, og for to af drengenes vedkommende, har det været muligt også at finde oplysninger i elevjournalen samt klagearkivet fra Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen. I lærerforløbet har vi kunnet sammenstille interviews med indberetninger til Direktoratet. Det er hensigten at give læseren mulighed for at danne sig et indtryk af problemer og potentiale i dette materiale. Den psykiatriske journal er den journal, psykiateren har udarbejdet på eleven. Elevjournalen har fulgt eleven på skolehjemmet og er ført af forstander og medarbejdere. Klagejournaler indeholder eksempler på klagesager fra Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen.

3.13.2 Dreng på Godhavn i 1970'erne

I interviewet omtaler denne mand Godhavn som et børnefængsel uden nogen form for frihed. Der var tremmer for vinduerne i eneværelset på Åsen, og den første dag blev der taget et foto, så han kunne efterlyses, hvis han skulle flygte. Hver dag efter morgenmaden skulle han gå til kontoret, hvor han fik udleveret piller. Han mener selv, at han fik Truxal. Eleven er en af de fire informanter, der føler sig seksuelt forulempet af psykiateren.

Den psykiatriske journal beskrives eleven som “overmåde tilfreds med at være kommet hertil.” Psykiateren vurderer, at Godhavn er elevens faste holdepunkt i tilværelsen, og at han betragter stedet “som sit hjem.” Dette forklarer han med, at familierelationerne er så konfliktfyldte, at der ikke er noget klart alternativ til anbringelsen.

I *elevjournalen* beskrives han som høflig og omgængelig, men upålidelig. Eleven bliver betegnet som god i skolen, og det noteres, at han forbereder sig til undervisningen

I *interviewet* fortæller eleven, at han fra sit værelse overhørte en lærers voldtægt af en kammerat. Han fortæller, at han næste morgen gik til en lærer, han havde tillid til. Denne skulle have meldt det til både forstander og til Ekstra Bladet. Han beretter, at hans kammerat bagefter var kuert og angst, og at der ingen særlig støtte blev givet. Han har mødt ham igen som voksen og fortæller, at kammeraten den dag i dag er følelsesmæssigt påvirket af hændelsen.

I Direktoratets arkiv for klagesager findes denne sag. Heraf fremgår det, at forstanderen anmelder gerningsmanden til politiet, underretter Direktoratet og bortviser læreren fra Godhavn. Af sagsakterne fremgår det, at der er tale om anden kønslig omgang end samleje, og at gerningsmanden har været hos to andre drenge først, hvor han har forsøgt sig. I sagsakterne kan vi se, at der er voksne, der lytter, griber ind og følger op. Men selvom formalia var overholdt til punkt og prikke, så husker den mand, der overhørte overgrebet, at han dengang følte, at han stod helt alene med oplevelsen.

3.13.3 Dreng på Godhavn i 1960'erne

Eleven fortæller i *interviewet*, at han var sengevæder i al sin tid på skolehjemmet, og at han blev mobbet af både lærere og elever herfor. Han husker, at alle sengevædere fik en pille hver om morgenen. Hans overflytning til afdelingen Åsen husker han som motiveret af, at han blev drillet meget på sovesalen. Ved at flytte ham til et tomandsværelse, kunne man få ro på sovesalen. Det fremgår også af *interviewet*, at han følte sig meget alene og bange på Godhavn.

I *den psykiatriske journal* beskrives eleven som "en blød og følsom elev, der nemt tager sig tingene nær." Fra første konsultation fremgår det, at eleven modtager Librium imod enuresis (ufrivillig sengevædning). Han gives 20 mg Librium hver aften i 6 måneder. Da han er helbredt, overflyttedes han til Åsen. Efter flytningen, hvor behandlingen mod

ufrivillig vandladning var slut, medicineres han fortsat med Librium, hvilket tilsyneladende motiveres med drengens ringe selvtillid.

I *interviewet* beretter deltageren, at psykiateren opbyggede en stemning af tillid, der fik ham til at fortælle om forskellige hemmeligheder, han kendte til om andre drenge. Imidlertid fortalte psykiateren alt videre til forstanderen, hvilket for denne dreng resulterede i Godhavnsskole, da de andre fandt ud af sammenhængen.

3.13.4 Dreng på Godhavn i 1960'erne

Denne elev klager over at have været udsat for medicinske forsøg på Godhavn og fortæller, at han ikke kunne fordrage at komme til psykiateren, fordi det var grænseoverskridende at skulle tale med en voksen om sig selv. Han husker, at han blev inviteret hjem til psykiateren, hvor han sad på skødet af ham, når de talte sammen. Han husker også, at han fik medicin udleveret på sovesalen morgen og aften, og mener, at det stod på i ca. tre måneder.

Den psykiatriske journal beskriver drengen som tænksom, normalt-begavet, men apatisk og uinteressert i alt. Psykiateren undrer sig over elevens apati og har i alt elleve konsultationer med ham. Umiddelbart efter anbringelsen medicineres han med Truxal imod enuresis i en måned, en del af tiden kombineret med Belladonna. Medicinen virker efter hensigten, og behandlingen ophøres. Efter en pause på 1½ måned vender den natlige vandladning tilbage, og hans medicinering med Belladonna genoptages, denne gang i 2 måneder, hvorefter medicinen erstattes med Truxal 15 mg x 2 hver aften i en ikke nærmere angivet periode. Eleven beskrives herefter i *den psykiatriske journal* som neurotisk og adfærdsforstyrret som følge af sin opvækst. Hans enuresis opfattes som en følge af dette. Psykiateren anfører, at drengen føler sig nedvurderet, og anbefaler, at eleven rykkes en klasse op. "Det vil være betydningsfuldt, han vil få en stærk demonstration af, hvordan man vurderer ham, og han vil kunne ranke sig." Psykiateren beskriver løbende, hvordan elevens selvtillid styrkes, og at psykiateren selv bevidst er ekstra imødekommende for at fremme den positive udvikling.

Da der er tilbagefald i forhold til den natlige vandladning, udtrykker psykiateren stor bekymring for eleven og noterer, at (han) “*må sikkert blive ret længe på Godhavn, da han er karaktersvag og viljesvag i høj grad. Noget vist afstumpet i den normale ungdomsvitalitet er der også.*”

3.13.5 Dreng på Godhavn omkring 1970

I interviewet fortæller deltageren, at han følte det som en straf, når han skulle op til psykiateren. Han er en af de 4 informanter, som føler sig udsat for seksuelle forulempelser hos psykiateren. Efter et flugtforsøg fik han at vide, at han skulle have nogle vitaminpiller, 1 om morgenen og 2 om aftenen. Det stod på i et år, og han røg han af førsteholdet i fodbold i Tisvilde. Han mener, at der var en sammenhæng mellem de tre begivenheder: flugten, pillerne og den svigtende evne til fodboldspillet.

Dreng spiller fodbold på Godhavn. Foto: Johnny Viinblad Jensen 1963.

I *elevjournalen* fra Godhavn er eleven beskrevet som en omgængelig dreng, der kommer godt ud af det med såvel jævnaldrende som personale. Det noteres, at "*han går påfaldende meget op i sine småskavanker.*"

Af den psykiatriske journal fremgår det, at eleven er nervøst anlagt, men ikke disponeret for adfærdsforstyrrelser. Han beskrives som "*en ualmindeligt tiltalende elev.*" Han medicineres med vismuth og Valium mod en nervøs mavelidelse. Det understreges, at drengen ikke er hypokonder, men lider ægte under symptomerne.

I *elevjournalen* fremgår hans flugtforsøg ikke. Heri er rømninger ikke anført overhovedet. Men der er noteret flere konflikter og sammenstød mellem eleven og ansatte.

3.13.6 Lærer på Godhavn i 1960'erne

En gennemgang af Direktoratets Arkiv for Klagesager efter 1968 viser, at en bestemt medarbejder på Godhavn flere gange selv havde indberettet sin udøvelse af fysiske afstraffelser, hvilket medførte, at han på et tidspunkt fik en advarsel fra Direktoratet, som kunne have ført til, at han blev fyret. Den umiddelbare konklusion vil derfor være, at der her var tale om en af de mere hårdtslående medarbejdere på Godhavn. *Interviewene* giver et andet billede. Ingen elever omtaler denne medarbejder som særligt fysisk afstraffende, og den tidligere viceforstander fremhæver netop denne kollega: "*Hvis vi skal nævne en, der måske var lidt mere varm, end vi andre var, så skulle det være NN.*" Med den tilføjelse, at varmen gik ud over hans undervisning.

Hvordan kunne denne lærer fremstå som en af de mest voldelige lærere i klagearkivet? Med afskaffelsen af al korporlig afstraffelse i 1968 indførtes en skærpet pligt til at rapportere ethvert fysisk overgreb til myndighederne. Fra interviewene med de tidligere medarbejdere, samt de tidligere tilsynsførende, ved vi, at de fleste fysiske afstraffelser ikke blev indberettet. Kan forklaringen være, at denne medarbejder forsøgte med sit eksempel at vise sine kolleger, at man burde følge loven? Med det resultat, at han optræder flere gange i Direktoratets klagearkiv, mens hans mere voldelige kolleger gik fri, fordi de ikke fulgte loven?

3.13.7 *Sammenfatning*

Der er forhold, som kan sandsynliggøres ved at sammenholde de interviewede mænds erindringer med oplysningerne i det psykiatriske journalarkiv, således husker alle fire elever, at de har fået medicin af psykiateren, skønt den ene omtaler medicinen som vitaminpiller. For alle fire elevers vedkommende bekræftes medicineringen af journalarkivets oplysninger. Ingen af de fire kan i dag rekonstruere årsagerne til, de fik medicin, eller årsagen til, at de holdt op igen, blev flyttet til anden afdeling osv., hvilket kan skyldes, at de ikke blev informeret af psykiateren dengang, eller at de alle fire skulle have glemt det. Det seksuelle overgreb, som den ene havde overhørt, kunne genfindes i direktoratets klagearkiv, mens oplysningerne om, at der ikke blev sat ind med hjælp over for den dreng, som havde været udsat for overgrebet, ikke findes nedskrevet. Noget tyder på, at flugtforsøg ikke blev noteret i elevjournalen eller hos psykiateren. Når det gælder indberetninger om/fra personale, viser eksemplet her, at interviewene kan være med til at nuancere det indtryk, man kan få af en medarbejder gennem klagearkivet.

Kapitel 4

Det psykiatriske lægetilsyn på Godhavn

4.1.1 Medicinsk forskning og forsøg med mennesker

Spørgsmålet, om der har været udført medicinske forsøg med psyko-farmaka på drengene fra Godhavn i undersøgelsesperioden, er blevet rejst af Landsforeningen Godhavnsdrene, der også gerne vil vide, om der i givet fald var tale om lovlige eller ulovlige forsøg. For at kaste lys over dette spørgsmål er det nødvendigt at se på den historiske sammenhæng. Umiddelbart efter 2. Verdenskrig kom der fokus på en skelnen mellem etiske og uetiske menneskeforsøg, da de tyske eksperimenter på kz-fanger under 2. Verdenskrig begyndte at blive afdækket. I forbindelse med retsopgøret i Nürnberg blev det første internationale medicinsk-etiske dokument, *Nürnbergkoden*, offentliggjort i 1947. Her blev det noteret, at samtykke og informering skulle være til stede ved medicinske forsøg, og at forsøgspersonen altid skulle kunne trække sig ud af eksperimentet. Spørgsmålet om informeret samtykke fik stigende betydning efter en række civile retssager i USA i 1950'erne og 1960'erne, hvor patienter sagsøgte læger for at have påført dem skader uden på forhånd at have oplyst noget om risikoen ved behandlingen. I samme periode kom der også rapporter om en række uetiske medicinske forsøg med mennesker i USA. Det førte til, at amerikanske sundhedsmyndigheder introducerede regler om informeret samtykke i perioden fra 1966 og frem. På et internationalt plan blev dette fulgt op af *Helsinki-deklarationerne* (1964 og 1975), der opstillede regelsæt

for biomedicinsk forskning, hvor både informering af patienten og samtykke indgik.¹

Det er ligeledes nødvendigt at få præciseret forskellen på en normal (etableret) behandling, en eksperimentel behandling og behandling udført som medicinsk forsøg (forskning). I det første tilfælde, dvs. den normale behandling, vil man f.eks. kunne se på, hvad samtidens lærebøger i børnepsykiatri anbefalede, man skulle gøre, i det andet tilfælde, dvs. den eksperimentelle behandling, vil det dreje sig om, at lægen prøver sig frem med forskellige medikamenter, hvor det at kurere patienten var målet, mens det for den medicinske forskning (forsøg) handler om at afprøve medikamenter på patienten, for at finde ud af, om medicinen har den virkning, man tror/håber, den har. Samlet kan det siges, at formålet med både den etablerede behandling og den eksperimentelle behandling er at hjælpe patienten til at blive rask, mens formålet med det medicinske forsøg er “å etablere ny kunnskap som kan forbedre forståelsen av sykdomsproblemer og deres årsaksforhold og lede til bedre forebyggende, diagnostiske og terapeutiske metoder.”^{2[1]}

I den norske granskning af påstande om uetiske medicinske forsøg med mennesker præciseres det, at der ofte er faglig uenighed om et konkret behandlingsforløb skal betragtes som et etableret og dermed normalt behandlingsforløb, eller om en manglende videnskabelig dokumentation eller erfaring gør, at behandlingen skal betragtes som eksperimentel. Der kan også være uenighed om, der er tale om medicinsk

-
- 1 Lone Scocozza: *Forskning for livet. Den medicinske forskningsetiks forudsætninger og praktikker*, København 1994 s. 38-57 og Klaus Hoyer: “Informed Consent: The Making of a Ubiquitous Rule in Medical Practice” i: *Organization*, 16, 2009, s. 267-288. Se også David J. Rothman: *Strangers at the Bedside. A History of How Law and Bioethics Transformed Medical Decision Making*, New York 2003.
 - 2 ^[1] Granskning af påstander om uetisk medicinsk forskning på mennesker – en granskning af påstander om uetisk medicinsk forskning med LSD, elektroder og radioaktiv stråling på mennesker i Norge i perioden 1945-1975. Avgitt til Helsedepartementet 17. desember 2003. NOU 2003, s. 33.

forsøg med mennesker, eller om det er en eksperimentel behandling. Den norske kommission antager desuden, “at der i granskningsperioden (1945-75) var større uklarhet omkring begrepsbruk og forståelse enn i dag. Vitenskapelig teori og metode på området var mindre utviklet.”

Et andet vigtigt spørgsmål i denne forbindelse er spørgsmålet om samtykke fra patienten eller værge/forældre. Samtykkereglerne var ikke de samme i 1945-76 som i dag, men samtykke og informering havde en vis betydning i denne periode. I Danmark var der tidligt blevet indført forskellige retningslinjer herom. Ved indførelsen af malariabehandling i psykiatrien i 1920'erne kom der således cirkulæreskrivelser om samtykke til behandlingen fra patienten selv eller nærmeste pårørende, og det samme kom til at gælde for chokbehandlinger med cardiazol og insulin samt lobotomi.³ Der blev også ført erstatningssager om manglende samtykke og informering i psykiatrien ved de danske domstole fra 1947. Ifølge straffeloven var det ulovligt at tvinge folk til behandling. Desuden skulle lægen oplyse patienten om evt. farlige behandlinger. Men der var samtidig i retspraksis en forståelse for, at læger skulle have mulighed for at handle uden for mange vanskeligheder af formel art.⁴ Samtykke og informering indgik heller ikke som et fast integreret led i al lægelig behandling i perioden 1945-1975, og først i løbet af 1980'erne kom der mere præcise love inden for området i Danmark. I 1982 nedsatte Sundhedsstyrelsen en arbejdsgruppe, som redegjorde for lægers pligt til at informere deres patienter om indgreb og behandling og pligt til at opnå deres samtykke dertil. Dette blev samme år fulgt op af et cirkulære om lægers pligt og patienters ret. I 1992 vedtog Folketinget

3 Jesper Vaczy Kragh: *Det hvide snit. Psykokirurgi og dansk psykiatri 1922-1983*, Odense 2010.

4 Jesper Vaczy Kragh: *Det hvide snit. Psykokirurgi og dansk psykiatri 1922-1983*, Odense 2010, s. 301-302. Se også Valdemar Hvidt: “Lægers Erstatningspligt for Kunstfejl” i: *Ugeskrift for Læger*, 101, 1939, s. 1427. Adam Vestberg: “Patienters medvilje som forudsætning for lovligheden af lægelige indgreb” i: *Juristen*, 40, 1958, s. 254. Johan Kuhn: “Lægers Erstatningsansvar” i: *Ugeskrift for Læger*, 104, 1942, s. 676-677, Bo von Eyben: “Lægeansvar” i: Daniel Andersen m.fl. (red.): *Medicinsk Etik*, København 1985, s. 217 ff.

en ændring af Lægeloven, hvor kravet om informeret samtykke blev lovfæstet, og i 1998 fulgte lov om patienters retstilling, der yderligere grundfæstede kravet.⁵

Godhavnsundersøgelsen er ikke kommet til bunds i samtykkespørgsmålet, det mangler bl.a. at blive belyst indgående i interviewdelen. Men gennemgangen af journalarkivet indeholder ikke oplysninger om, at Ib Ostfeld indhentede samtykke til sin behandling af drengene hos forældre eller værge, og kun i ganske få tilfælde ser det ud til, at han informerede om behandling eller om bivirkninger. Det vides ikke, om Ostfeld mente, at mindreårige børn ikke behøvede at blive orienteret. Det er derfor spørgsmål, som man kunne undersøge nærmere.

En granskning af udførelsen af det psykiatriske lægetilsyn er indført i undersøgelsens formålsbeskrivelse. Tidligere anbragte og ansatte på Godhavn er blevet interviewet til undersøgelsen om det psykiatriske lægetilsyn. Uddrag og citater fra disse interviews vil blive præsenteret i det følgende. Dertil fremlægges journalarkiverne, der stadig findes på Godhavn, således at der skabes overblik over medikamenter, diagnoser, doser, varighed af medicinering og den registrerede effekt. Den psykiatriske undersøgelses form og formål beskrives i den udstrækning arkivmaterialet, og Ib Ostfelds artikler udtrykker noget herom.

4.1.2 Børnepsykiatriens udvikling i Danmark

I 1912 bliver undervisning i pædiatri obligatorisk på lægestudiet i Danmark. Omkring denne periode begynder man også inden for psykiatrien at interessere sig for børn som en særlig patientgruppe. I 1909

5 Claes Moe og Marianne Schroll: "Selvbestemmelsesret og handlepligt" i: *Ugeskrift for Læger*, 156, 1994, s. 7014-15 og Lone Scocozza: "Det danske sundhedsvæsen og medicins etik – historisk og aktuelt" i: Grit Niklasson (red.): *Samfund og kultur i sundhedsarbejdet*, København. 2006, s. 299-301. Se også Anders Bonde Jensen: "Det informerede samtykke. Historisk Baggrund og nutidige problemer" i: *Ugeskrift for Læger*, 152, 1990, s. 3591-3593.

udgiver August Wimmer således den første danske bog om et børnepsykiatrisk område: "Degenererede Børn: Studier over sjælelige Udartningstilstande i Barnealderen." Det varede imidlertid længe, før særlige børnepsykiatriske afdelinger blev oprettet, helt frem til 1944 blev børn indlagt sammen med voksne på de statslige og kommunale psykiatriske hospitaler.⁶ I 1935 blev det første børnepsykiatriske ambulatorium åbnet på Rigshospitalet, og i 1944 kom den første sengeafdeling samme sted. Afdelingen på Rigshospitalet havde 20 pladser og blev ledet af Karen Margrethe Simonsen. I 1948 åbnede en børnepsykiatrisk afdeling på Bispebjerg Hospital, og samme år vedtog Folketinget at operette en afdeling på det psykiatriske hospital i Risskov. Børneafdelingen i Risskov blev dog først indviet i 1958. Margrete Lomholdt blev udnævnt som leder af afdelingen. Lomholdt skrev også den første lærebog, "Børnepsykiatri" (1948), og den udkom i seks nye udgaver frem til 1979.

I 1953 blev børnepsykiatri et lægefagligt speciale.⁷ Samtidig opstod behovet for en gennemarbejdet plan for en samlet børnepsykiatrisk indsats. Derfor blev Kommissionen af 29. marts 1952 vedrørende Statens Sindssygevæsen nedsat, og den kom i 1956 med betænkning nr. 165. Her blev det anbefalet at oprette flere børnepsykiatriske afdelinger i landet. Det indskærpedes tillige, at et samarbejde mellem børneforsorgen og psykiatrien var nødvendig. Der henvistes især til det store antal piger, der blev hjemgivet fra forsorgen med diagnosen *uopdragelige*. I 1962 fandtes der fuldt udbyggede børnepsykiatriske klinikker på Rigshospitalet, Bispebjerg Hospital, statshospitalerne i Glostrup og Risskov med tilsammen 90 sengepladser, suppleret med en meget betydelig ambulans virksomhed til børn med psykiske problemer.

6 Charlotte Persson: *Børnepsykiatri og sygepleje – en historisk undersøgelse af perioden 1909-1976*, speciale Århus Universitet 2009. Om hospitalspsykiatriens grundlæggelse jf. Jesper Vaczy Kragh (red.): *Psykiatriens Historie i Danmark*, 2008.

7 Charlotte Persson: *Børnepsykiatri og sygepleje*, s. 53 og Ravn Madsen m.fl. *Børnepsykiatrien i Risskov gennem 50 år*, Risskov 2008, s. 8-9. Se også P. H. Thomsen: *Child and adolescent psychiatry in Denmark*, H. Remschmidt & H. van Engeland: *Child and Adolescent Psychiatry in Europe*, Darmstadt 1999, s. 71-80.

4.1.3 *Det psykiatriske lægetilsyn 1958-1976*

I 1958 blev Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen oprettet under Holger Horstens ledelse. Som noget nyt blev det udstyret med pædagogisk, psykiatrisk og psykologisk sagkundskab. Rammerne for det psykiatriske lægetilsyn blev udstukket af Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen. Her blev der skelnet mellem de institutioner, som skulle have et psykiatrisk lægetilsyn, og dem, der kunne ansøge om et sådant lægetilsyn.

Følgende hjem *skulle* efter 1958 have psykiatrisk lægetilsyn:

Skole- og ungdomshjem for svagt begavede eller sent udviklede børn og unge.

Observationshjem og observationsspædbørnehjem.

Behandlingshjem for børn og unge.

Ventetidshjem for åndssvage børn.

Følgende hjem *kunne* ved ansøgning få psykiatrisk lægetilsyn:

Skole- og ungdomshjem.

Hjem for unge med særlige opgaver.

Børnehjem og ungdomspensioner.

Tilsynet skulle udføres af *“en læge, der i almindelighed skulle være speciallæge i psykiatri.”* Psykiateren blev beskikket for 6 år ad gangen. Tilsynet udgjordes almindeligvis af op til 12 besøg årligt, dog kunne direktoratet godkende en udvidelse af tilsynet til indtil 24 besøg årligt.

4.1.4 *De første behandlingshjem*

Der fandtes 4 mindre børnehjem med speciale i at modtage børn med særlige tilpasningsvanskeligheder i perioden op til 1945. De to var skabt af pionererne Sofie Madsen (forfatter til “Hvad børnene lærte mig”) og Bodil Pedersen (hun introducerede pædagogerne A.S. Neills (1883-1973) og Markarenkos (1888 -1939) ideer på dansk grund). De fire hjem havde tilsammen 86 pladser. Det var Annebjerg optagelses-

hjem, Himmelev og Fagerlund børnehjem samt Egelundshuset⁸. I 1953 var antallet steget til seks hjem, idet børnehjemmet Nebs Møllegård, Baunhus (Nødebogård) og Sølyst var kommet til, mens Annebjerg var gledet ud. Hjemmene tog imod børn mellem 2 og 15 år. Det samlede børnetal på disse institutioner var på 97, men da opholdet varede omkring 3 år, kunne disse hjem kun modtage ca. 35 børn om året⁹.

4.1.5 Udviklingen i behandlingshjemmene

I 1967 var der 10 behandlingshjem i Danmark. Disse havde plads til 230 børn. De 4 nye hjem var Stutgården og Dalgården samt Jens Holsts behandlingshjem og Himmelbjerggården. På 6 af hjemmene var lederen uddannet cand.psych., mens et af hjemmene var ledet af pioneren Jørgen Torpe (forfatter til bogen "Det er aldrig for sent").

I 1973 var antallet af behandlingshjem for børn steget til 15 med i alt 385 pladser. Her var de 10 udstyret med en forstander, der var uddannet cand.psych. De nye hjem var Donekrogen og Udby for børn, samt Bråskovgård, Sølager og Bøgholt for unge. Kort efter undersøgelsesperiodens slutning, i 1979, var der 18 behandlingshjem med plads til ca. 500 børn og unge. Thorhøjgård, Villa Heise, Lindersvold og Theodorsminde Behandlingshjem. Bråskovgård og Sølager var gledet ud.

Antallet af behandlingshjem med fast psykiatrisk lægetilsyn udviklede sig således:

- 1948 4 hjem med 86 pladser
- 1953 6 hjem med 97 pladser
- 1962 9 hjem med 202 pladser
- 1967 10 hjem med 230 pladser
- 1973 15 hjem med 385 pladser
- 1979 18 hjem med 500 pladser

8 Horsten, 1948 s. 214.

9 Horsten, 1954 s. 200.

4.1.6 Det psykiatriske lægetilsyn i børneforsorgen

For at imødekomme behovet for psykiatrisk lægetilsyn og behandling på de resterende børne- og ungdomshjem etablerede staten et tilbud til disse hjem, der betød, at de efter ansøgning kunne få tilknyttet en fast psykiater. Vi ved, at Godhavn har haft et sådant tilbud til sine elever siden 1960, men en evaluering eller en analyse eller blot en redegørelse af det psykiatriske lægetilsyns arbejde på de børne- og ungdomshjem, der ikke var behandlingshjem, er endnu ikke blevet lavet. En kilde til viden om udbredelsen af det faste psykiatriske lægetilsyn ved børneforsorgens institutioner er Oluf J. Skjerbæks "Institutioner til Værn for Børn og Unge" (1964). En gennemgang af Skjerbæks oversigt over danske børne- og ungdomshjem i 1964 viser, at der dette år var fast tilknyttet psykiater ved 51 skole- og ungdomshjem, husgerningsskoler, iagttagelses- og optagelseshjem samt almindelige børnehjem. Hertil skal lægges de føromtalte 9 behandlingshjem, samt 9 fredeshjem (hvor sent udviklede eller svagt begavede var fredede) og 13 sinkehjem. Samlet betyder det, at 82 af alle landets ca. 300 børne- og ungdomshjem havde en fast tilknyttet psykiater. Hvilket vil sige, at ca. 25 % af alle landets institutioner for børn og unge havde en fast psykiater tilknyttet i 1964. Indholdet i dette psykiatriske tilsyn er ikke kendt, idet Godhavnsundersøgelsens fremlæggelse i det følgende af indholdet i psykiater Ib Ostenfelds journalarkiv 1960-1976 er den første af sin art.

4.1.7 Sammenfatning

I kommissionens undersøgelsesperiode (1945-1976) skete der en voldsom vækst i tilbuddet om psykiatrisk behandling på børnehjem i Danmark. Antallet af egentlige behandlingshjem steg fra 4 til mindst 18 hjem i 1979. De børn og unge, der var omfattet af tilbuddet om psykiatrisk behandling, blev femdoblet i perioden, idet de steg fra under 100 i 1948 til 500 pladser i 1979. I tillæg hertil kom der et fast psykiatriske lægetilsyn på mindst 82 af landets ca. 300 børne- og ungdomshjem. Vi ved intet om, hvor mange børnehjemsbørn, der var omfattet af tilsynet

og modtog psykiatrisk behandling, idet der endnu ikke foreligger nogen analyser eller undersøgelser på dette felt. Vores undersøgelse af det psykiatriske lægetilsyn på Godhavn viser, som vi skal se i det følgende, at 25 % af drengene blev behandlet med psykofarmaka.

4.2 Ib Ostenfolds journalarkiv på Godhavn 1960-1976

4.2.1 *Indledning*

I 1960 ansatte Godhavn Ib Ostefeld som fast psykiatrisk tilsynslæge, en stilling, som han skulle komme til at beklæde i de næste 16 år, og som han fratrådte som 74-årig i 1976. Ostenfolds arbejde ved børneforsorgen omfattede tillige, at han havde det psykiatriske tilsyn ved ungdomshjemmet Unnerupgård (for piger). Det vides ikke, om journalarkivet fra hans virke på pigehjemmet stadig eksisterer.

4.2.2 *Biografi Ib Ostefeld 1902-1995*

Ib Ostefeld var overlæge ved flere psykiatriske afdelinger. Han var chef for Frederiksberg Hospitals Psykiatriske Afdeling 1941-49. Han blev overlæge ved Statens Sindssygehospital i Vester Vedsted ved Ribe 1951-59 og overlæge ved Statens Plejehjem for Kronisk Sindssyge i Ballerup 1959-63. Siden 1960 var han praktiserende neurolog og psykiater og tilsynsførende speciallæge ved børneforsorgen indtil 1976¹⁰. Han fungerede som fast psykiatrisk tilsynslæge ved Godhavn fra 1960-1976 og ved ungdomshjemmet Unnerupgård fra 1965-1975. I dag er han mest kendt for sine psykologisk-psykopatologiske og kulturhistoriske publikationer omhandlende baggrunden for kunstnerisk skaben. Blandt hans bøger kan nævnes afhandlingerne "Angst-Begrebet i S. Kierkegaard: Begrebet Angst" (1933) og "J. Th. Lundbye. Et Stemningslivs Historie. Studier over lette manio-depressive Tilstande" (disputats, 1937). Han

10 <http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a787524821> (20/12 2009).

har forfattet biografier med særlig vægtning af sygdomssymptomer om bl.a. Friedrich Hölderlin, Herman Bang, Johannes Holbek, den danske læge Nicolai Christian Møhl (1798-1830) og Albert Schweitzer (“Seks patografiske miniaturer”, 1966).

4.2.3 Fundet af Ib Ostenfelds journalarkiv på Godhavn

Da Godhavnsundersøgelsen startede i januar 2010, rettede vi henvendelse om arkivadgang til de arkivalier, der stadig var opbevaret på Godhavn. Det viste sig, at Godhavns bestyrelse havde lukket for arkivadgangen, således at kun tidligere børnehjemsbørn kunne få adgang til egne arkivalier. Proceduren med at få adgang varede frem til den 19. marts 2010, hvorefter undersøgelsen fik grønt lys. Til vores store overraskelse blev det ved den lejlighed afsløret, at ledelsen på Godhavn havde fundet frem til Ib Ostenfelds journalarkiv året før.

Ib Ostenfelds psykiatriske journalarkiv på drengene fra Godhavn. 369 ud af ca. 600 journaler har overlevet til i dag, og det er i indholdet af disse, der er undersøgt. Foto: Maria Rytter 2010.

Det var en pensioneret socialrådgiver fra Godhavn, der havde ført personalet på sporet af Ib Ostenfjelds arkiv. Det havde lige siden 1976 befundet sig på Godhavn, men var svært at genkende, fordi det bestod af 9 sorte, anonyme ringbind i en gammel trækasse. Det er oplysninger fra Ib Ostenfjelds journalarkiv, dette afsnit af undersøgelsen er baseret på.

4.2.4 Ib Ostenfjelds journalarkivs omfang

Ringbindene viste sig at indeholde 269 journaler på drenge fra Godhavn. Det drejer sig om 142 journaler dækkende perioden 1963-1968. Herpå mangler der så et sort ringbind indeholdende 77 fortløbende journaler på drenge, der er ankommet til Godhavn i årene 1968 og 1969. Efter dette hul i rækken, er der bevaret 127 journaler dækkende perioden frem til Ostenfjelds afgang i 1976. Det samlede antal journaler, der er tilgængelige for undersøgelsen, lander derfor på 269.¹¹ Ib Ostenfjeld skriver selv, at han efter 8 års praksis ved Godhavn, det vil sige fra 1960-1968, havde undersøgt 340 nyankomne drenge. Hertil havde han gennemført ca. 660 konsultationer og undersøgelser af disse elever, efter den obligatoriske indledende undersøgelse. De 660 konsultationer kunne dække op til 10 samtaler med den samme dreng. I årene frem til, han fratrådte som psykiater ved Godhavn, er der fortsat blevet journaliseret, men vi kender i dag ikke det samlede antal undersøgelser og journaler. Men hvis antallet af nyankomne har været det samme i de resterende 8 år, så mangler der 340 journaler indeholdende tilsammen ca. 1000 konsultationer.

De 269 journaler beskriver drengene ud fra et forholdsvis fast mønster. Journalerne starter ved elev nr. 1552 og slutter ved elev nr. 1899, dækkende perioden 1963-1977. Heraf mangler journaler fra elev nr. 1699 til elev nr. 1776. Af de undersøgte journaler fremgår det, at 60 af eleverne er medicinerede med psykofarmaka i kortere eller

¹¹ Der findes tillige en mappe med håndskrevne journaler fra 1970'erne, som ikke er medtaget i undersøgelsen grundet tidnød.

længere perioder. Det angivne antal journaler på 269 tager højde for, at 9 af elevnumrene i rækken ikke har en journal i arkivet. Der er 208 ikke-medicinerede børn i de 269 journaler, der er gennemgået i undersøgelsen. Der er dog eksempler på journaler, hvoraf det fremgår, at en elev ophører med en behandling, som ikke tidligere er anført i journalen, hvilket vil sige, at man ikke kan se, at medicineringen er påbegyndt. Det kan derfor ikke udelukkes, at nogle af eleverne, hvor der intet står, om at de har været medicinerede, alligevel kan have fået medicin, uden at det er registreret. 3 af journalerne mangler enkelte sider.

4.2.5 Journalarkivets indhold

Ib Ostefeld tog alle nyindskrevne drenge til samtale og udredning i sin konsultation på Godhavn. Herunder udførte han en så fuldstændig undersøgelse af den enkelte elev som muligt. Undersøgelsen omfattede en legemlig, neurologisk, psykologisk og adfærdsmæssig undersøgelse. Han påpegede, at man ofte så et problem af medicinsk art, som viste sig at have betydning for den samlede vurdering af drengen.

Ib Ostefelds undersøgelser af eleverne var brudt op i faste kategorier:

- a) Adfærdsvanskeligheder, psykiske grundegenskaber, miljøforhold, overvejelser om anlæg og miljø.
- b) Undersøgelse af evt. evnesvaghed.
- c) Læseprøve med henblik på klarlægning af læsesvaghed eller ordblindhed.
- d) Undersøgelse af vækstforhold, for tidlig eller sen pubertet, abnorm fedme osv.
- e) Konstatering af epileptiske lidelser og migræne.
- f) Konstatering af følger efter hovedtraumer.
- g) Neurotiske billeder, organneuroser, enuresis nocturna (natlig vandladning).
- h) Observation for ungdomssløvsind og andre alvorligere tilstande.

- i) Enkeltsymptomer, der krævede behandling (søvn- og synsforstyrrelser).
- j) Neurotiske manifestationer.¹²

Om der efterfølgende skulle flere samtaler til, eller om der skulle gives psykofarmaka, blev besluttet ved samme lejlighed af Ib Ostenfeld. Vi kan se, at der foregik løbende forhandlinger mellem skolehjemmet og direktoratet om antallet af årlige besøg. Forstanderen og Ib Ostenfeld var enige om vigtigheden af det psykiatriske tilsyn, som de begge vurderede skulle opprioriteres. Det kan vi bl.a. læse af forstanderens breve herom til direktoratet. Mens Ib Ostenfeld i en artikel i Børnesagens Tidende argumenterede for at det psykiatriske arbejde skulle have den tid afsat, som var nødvendig: *“Det gælder her som alle steder, at arbejde, som kun kan gøres halvt, ikke er den pris værd, der betales for det. Sådan føler man det faktisk ikke sjældent, især når man står over for besværlige tilfælde, som kræver en stor indsats.”*¹³

4.2.6 Retningslinjer og beføjelser for psykiateren

De lovmæssige betingelser for tilsynets gennemførelse ændrede sig ikke i den periode, Ib Ostenfeld førte det psykiatriske tilsyn på Godhavn. På skolehjemmene gjaldt det, at kun de elever, der blev vurderet at have behov for psykiatrisk hjælp, skulle tilses løbende. Men psykiaterens opgaver rakte ud over de egentlige konsultationer: *“Det er lægens opgave at virke som rådgiver for (børne)hjemmet med henblik på opdragelse og oplæring af de enkelte på hjemmet anbragte børn. (...) Lægen er berettiget til af egen drift at fremkomme med forslag om det enkelte barns skolegang, leg og beskæftigelse samt om andre forhold, der skønnes at være af betydning for barnets psykiske udvikling. I samråd med børnehjemmet overvejer lægen spørgsmålet om indskrivning, forlængelse af forsorg,*

12 Ib Ostenfeld: Det psykiatriske tilsyn 1960-68, *Skolehjemmet Godhavn 1893-1968*, s. 40.

13 Ib Ostenfeld: *Fungerer det psykiatriske tilsyn med børneinstitutionerne efter hensigten?*, *Børnesagens Tidende*, 60, 1965, s. 521.

overflytning til andre børnehjem, og om fornødent afgiver lægen en kort motiveret skriftlig erklæring om barnets videre anbringelse til brug for børnehjemmet indstilling til de besluttende myndigheder.”¹⁴ Heraf ses det, at hensigten fra statens side har været en integration af psykiaterens arbejde i skolehjemmets pædagogiske indsats.

4.2.7 Tilsynets hyppighed

Det første år førte Ib Ostenfeld månedlige psykiatriske lægetilsyn med Godhavn, dvs. 12 tilsyn om året. Men allerede året efter (i 1961) fik han efter ansøgning sat tilsynet op til 24 tilsyn om året, endda med hyppigere besøg af kortere varighed, hvis en elevs tilstand krævede det. I en artikel af Ib Ostenfeld i Børnesagens Tidende fra 1962 udtrykker han sin bekymring over drengenes psykiske habitus på Godhavn, som ser ud til at have overrasket ham: “Når jeg aflægger mine besøg på det mig tilforordnede hjem, som ikke engang har navn af behandlingshjem, har jeg mere indtryk af at opholde mig på en børnepsykiatrisk afdeling, end på et hjem for almindelige unge.”¹⁵ Psykiaterens indtryk af drengene på Godhavn som langt mere psykisk syge end forventeligt på et skolehjem kan være udtryk for en nøgtern vurdering af forholdene på Godhavn, men kan også være skrevet med tanke på at få bevilliget tilstrækkelig tid til den psykiatriske behandling af drengene. Udførlige journaler på hver dreng blev skrevet af Ostenfeld på baggrund af hans undersøgelser af eleverne og indført i et separat journalsystem. Journalerne er efter hans eget udsagn uvurderlige for skolehjemmet, hvor de burde fungere som støtte i den pædagogiske behandling af drengene, mens de var på hjemmet. Men også til attesteringer til f.eks. arbejds- eller uddannelsesbrug eller fritagelses for militærtjeneste etc. efter udskrivelsen. Sidst nævnes det, at journalerne kan danne grundlag for “systematiske efterundersøgelser af forholdet mellem elevernes psykiske status paa

14 Holger Horsten: *Børne- og Ungdomsforsorgen i Danmark*, 3. udg. 1959, s. 216.

15 Ib Ostenfeld: Børneforsorgen set med psykiaterens øjne, *Børnesagens Tidende*, 57, 1962, s. 304.

*anbringelsestidspunktet og deres senere skæbne.*¹⁶ Journalerne var altså ikke kun tiltænkt psykiaterens egen brug og må derfor forventes at være udformet ud fra et hensyn om, at andre senere ville bruge dem i forskningsøjemed.

4.3 Ib Ostenfolds arbejdsmetoder

4.3.1 Indledning

I dette afsnit er det Ib Ostenfolds egne kriterier og metoder, som de er fremkommet i artikler og journaler, der skal beskrives, da det kan bibringe generelle informationer om elevernes liv og trivsel på Godhavn. Når en dreng blev indskrevet på Godhavn, blev han tilset af Ostensfeld, inden for de første to uger af hans ophold. Ostensfeld havde forinden modtaget drengenes anbringelsessag, typisk med en udtalelse fra det ansvarlige børneværn vedhæftet. Her var den direkte årsag til anbringelsen anført, hvordan forholdene var i hjemmet, om forældrene var samboende, om hjemmet var velholdt, rodet, trangt eller beliggende i socialt belastet område. Drengens tidligere skolegang var beskrevet i forhold til, hvordan han kom ud af det med lærere, kammerater og hans faglige standpunkt. Hvis der havde været kriminalitet i drengens fortid, var disse forhold sædvanligvis anført.

4.3.2 Elevkarakteristikker

Lægetilsynet indebar bl.a., at Ib Ostensfeld udarbejdede psykologiske karakteristikker af hver enkelt dreng. Et typisk eksempel er denne dreng fra storbyen: *“Han kommer fra et småkårshjem med meget lille plads. Han har på grund af forældrenes arbejde gået for lud og koldt vand og færdes i et dårligt bykvarter, som har lært ham livets realisme for tidligt (...) han er et barn, som er resultat af socialt dårlige kår, med storbyens uheldige præg på sig. Vil nok kunne vise sig “hård” og ubøjelig over for*

16 Ib Ostensfeld: Det psykiatriske tilsyn 1960-68, *Skolehjemmet Godhavn 1893-1968*, s. 39.

modgang – han tænker sit og siger ikke mere end nødvendigt.” Ostenfelds sympati for drengen træder frem i denne karakteristik, som i mange andre. I en række journaler kan vi læse, at han sætter sig grundigt ind i baggrund, og at denne viden indgår i hans behandling af de pågældende.

4.3.3 Anbringelsen

Ib Ostenfeld forholdt sig i nogle tilfælde til selve anbringelsen og om, hvorvidt Godhavn var det rigtige sted for barnet. Ved en 14-årig dreng, der blev anbragt efter skulkerier, blev det anført: *“NN er opløst i gråd af hjemlængsel – efter moderen og lillebror. Der synes at råde en god tone i hjemmet, og medlemmerne har det godt med hinanden. – Er NN ikke offer for den sociale mekanisering, således at forstå, at hvis skolen havde haft tid til at udrede NN’s skoleproblem kunne sagen være bilagt?”* Da drengen tilses otte måneder senere, noterer psykiateren, at han lider under en stærk hjemve. I journalen har han skrevet: *“Man synes at i sager, hvor barnet er fornuftigt tænkende og normalt følede, og er over det 14. år, burde dets mening ikke lades ude af betragtning ved børneværnets behandling af den.”* Igennem det år, Ostenfeld gør journalnotater på eleven, optrappes sympatien for drengen, der i forbindelse med, at denne giver udtryk for frustration over ikke at komme hjem, i journalen kaldes *“det skind”* (stakkel) af Ostenfeld. Det fremgår ikke, hvad der er blevet af eleven, efter at journalen stopper.

En anden dreng er ikke samarbejdsvillig, hvad angår sin behandling. Han er negativt indstillet over for anbringelsen og Godhavn og anbefales flyttet fra Godhavn. *“Man er tilbøjelig til at råde til at hjemskrive NN med bemærkning til forældrene om, at hvis de mod deres egen forventning ikke kan klare NN’s problemer, må de regne med, at NN ved en ny fjernelse vil blive anbragt langt fra sit hjem, for at man derved på mere positiv måde kan hjælpe drengen.”*

En tredje dreng er anbragt på Godhavn, fordi han har skulket fra skole på grund af drillerier. Han er bogligt begavet og interesseret, har passet sine lektier, men er udeblevet fra skolen. Ostenfeld skri-

ver: *“Hvad har fået Børneværnet til en så drastisk foranstaltning som fjernelse?”* To uger senere skriver Ib Ostenfeld *“NN ligner ikke rigtig de elever, der anbringes på Godhavn. Han er sart af sind, men gør sit bedste, og han har lidt modgang, men fjernelse???”* Journalen ophører en måned senere. Det fremgår ikke, hvad der sker med drengen.

En fjerde dreng er fjernet fra sit hjem, fordi han har været offer for en folkeskolelærers mobning, hvilket førte til skulkerier. Det får psykiateren til at skrive: *“Jeg tror på NN’s karakteregenskaber og må mene, at skolen har kludret i ualmindelig grad, uden at vise den smule psykologiske forståelse og i agttagelsesevne over for denne fornuftige og beskedne elev, som kunne have fortsat sin normale skolegang, hvis rette vedkommende havde grebet ind.”*

Eksemplerne viser, at Ib Ostenfeld forsøger at inddrage drengenes forhistorie i sin vurdering, hvor han kritiserer ikke blot forholdene i elevernes hjem, men i visse tilfælde også myndigheder og skole, for at være medansvarlige for drengenes tilstand. Men det kommer aldrig videre end til journalen, hvis eneste læser er Godhavns forstander. En nærlæsning af Ostenfelds journaler efterlader indtrykket af en samvittighedsfuld og isoleret fagperson, der i udvalgte elevs tilfælde, tager på besøg i elevens hjem, søger uddybende oplysninger gennem telefonsamtaler med forældre eller inviterer eleven på besøg i sit hjem.

4.3.4 Den fysiologiske undersøgelse

Ib Ostenfeld foretog selv den lægelige undersøgelse af drengenes helbreds mæssige tilstand. Han beskriver elevens fysiske udvikling, om eleven er kommet i puberteten, højde og vægt. Ostenfeld er meget eksplisit i sin beskrivelse af drengene fysiske karakteristika. Han beskriver ofte størrelsen på testiklerne, kropsbehåringen, og om stemmen er gået i overgang. Han vurderer, om eleven er mager eller muskuløs, om han virker stærk eller sart. Formålet med disse diagnostiske undersøgelser af elevens udvikling i forhold til puberteten har været at levere materiale til det pædagogiske arbejde, således at eleven kunne blive behandlet efter sin fysiske og mentale alder, og ikke nødvendigvis efter sin faktiske

alder. Om denne del af undersøgelsen skriver Ostenfeld i en artikel: *“Et andet eksempel er det ikke sjældent (på miljøbeskadigelser) forekommende fænomen: (for) tidlig indtrædende pubertet: Barnet viser allerede med 11.-12. år psykiske og fysiske tegn på begyndende modning og dermed sammenhængende uligevægt. Som følge heraf opstår hos barnet krav om at bliver behandlet som ældre, end det faktisk er; men omgivelserne imødekommer ikke dette krav, idet de går ud fra den faktiske levealder og stadig ønsker at betragte barnet som mindreårigt. Resultatet bliver en stående konflikt, præget af opsætsighed fra barnets side og af strenge forholdsregler fra de voksnes side. Miljøet har ikke magtet den nye opdragelsessituation, og en o nd cirkel er s at i ga ng.”*¹⁷ Ostenfelds løsning var, at medarbejderne skulle tage højde for barnets modenhed i højere grad end for den biologiske alder.

Om en elev, der er meget mager og ranglet, skriver Ostenfeld: *“Fryser som regel altid (hvilket er forståeligt, da han mangler fedtvæv totalt). Bør have en extra pull-over.”* Da den samme elev et år efter kan konstateres at have taget på i vægt, noterer Ostenfeld om nye problemer hos denne dreng, nemlig at han *“har det mutte – resignerede væsen, som kan iagttages på flere elever, som har affundet sig med at være på Godhavn.”* Et lignende tilfælde, med en meget mager dreng, bliver gjort til genstand for nogle mere overordnede overvejelser. *“Er udviklet i legemlig henseende på samme sene måde som f.eks. NN med lange arme og ben og forsinket modning, muligvis som følge af, at han er institutionsbarn (kosten?) Et interessant medicinsk problem.”* Det bliver ved disse antydninger i journalerne, og han følger ikke senere op på dette problem i journaler eller artikler.

17 Ib Ostenfeld: Klassifikation af adfærdsforstyrrelser hos børn og unge, *Ugeskrift for læger*, 127, 1965, s. 747.

4.3.5 Den psykologiske undersøgelse

Også elevens psykiske udvikling bliver beskrevet. Ostenfeld spørger eleverne om en række forhold for at vurdere dennes følelsesmæssige modenhed. Drengene bliver bedt om at fortælle om årsagerne til anbringelsen. Ud fra deres svar bliver det vurderet, om de har et realistisk billede af sig selv og deres situation. De bliver også spurgt om deres familieforhold. Ud fra disse svar bliver deres sociale kompetencer og følelsesmæssige tilknytning til familien (især til moderen) vurderet. Ostenfeld ser det som positivt, hvis eleven bliver synligt følelsesmæssigt påvirket, når der spørges til forældrene. Det bliver tydeligvis betragtet som et sundhedstegn, hvis barnet savner moderen og de hjemlige omgivelser. Nogle elever giver udtryk for ligegyldighed i forhold til familien, hvilket bekymrer psykiateren, som ser det som et tegn på, at eleven har tilknytningsproblemer.

4.3.6 Trivsel

Eleverne bliver altid spurgt om, hvad de mener om at være kommet på Godhavn. De fleste er kede af det på det første møde efter anbringelsen. Men han konstaterer, at mange af drengene allerede få uger efter ankomsten udtrykker tilfredshed med stedet. Ib Ostenfeld vurderer elevens evne til tilpasning ud fra disse svar, samt deres evne til at knytte nye kontakter og venskaber. En drengs transformation beskrives således efter et år på Godhavn: *“Overraskende ændret i lysere retning. Sindsstemningen frisk og optimistisk, uden den tidligere usikkerhed og problematik. Forklarer selv ændringen med, at han “har lært at slå fra sig”, og “når man først gør det”, bliver man anerkendt og regnet på linje med de andre.”* Der sættes ikke spørgsmålstegn ved, at drengenes hierarki på stedet syntes at være baseret på vold. Et eksempel på en elev, der gennemgik den modsatte udvikling er en 12-årig dreng, hvorom Ostenfeld skriver få uger efter ankomsten til Godhavn i 1965: *“Humøret synes godt, han er tilfreds med Godhavn – kammeraterne er flinke, han savner ikke noget heroppe.”* Året efter i 1966 er situationen fuldstændigt

forandret: *“Hans tilværelse er trist, men han resignerer roligt og afventer, at han bliver så stor, at han kan klare sig selv.”* Mens de sidste ord i journalen inden drengen overflyttes til et drengehjem i København lyder således i 1967 *“Alle forsøg på kontakt er efterhånden forgæves. Han har indrettet sig hårdt med sig selv og venter på hensynsløst at kunne gå efter sit eget hoved, evt. også m. destruktiv adfærd.”*

4.3.7 Skolegang

Også elevens opfattelse af eget standpunkt og holdning til skolegangen bliver vurderet. De bliver bedt om at fortælle om deres faglighed, om kammerater og forhold til lærere. Rigtigt mange af drengene har skullet, men årsagerne er vidt forskellige. For manges vedkommende har det været kedsomhed, manglende opsyn på grund af udearbejdende forældre, og dårlig trivsel i skolen. Nogle er blevet drillet, andre har haft faglige problemer, og enkelte har kedet sig som følge af høj intelligens. Ud fra besvarelserne vurderer Ostenfeld, hvorvidt det må forventes, at eleven ligger på et alderssvarende fagligt niveau. Enkelte af eleverne får foretaget en intelligenstag¹⁸, hvis Ib Ostenfeld er i tvivl om, hvorvidt de ligger inden for normalområdet. En del af disse ligger i underkanten af normalområdet, nogle få ligger klart under, og endelig ligger nogle få over. Ib Ostenfeld forsøger at vurdere, om der er andre parametre end intelligensen, der kan spille ind på resultatet. F.eks. tester han en stærkt ordblind dreng, der får dårlige resultater i intelligenstagsten, hvorefter han noterer, at intelligensen ikke fejler noget, men at drengen har svært ved at løse en test, når han ikke kan læse og skrive.

4.3.8 Den psykiatriske behandling

De drenge, der har psykologiske eller psykiatriske problemer, følger han over en periode. Han vælger ofte at se dem hver 2. uge i 3 måneder, indtil de begynder at tilpasse sig omgivelserne eller medicinen. Han

¹⁸ Binet-test.

justerer løbende på medicindoser. Mange af drengene bliver fulgt med samtaler, der fungerer som rådgivning. Drengene rådgives i deres indbyrdes forhold, i skoleforhold, forældreforhold og seksualitet. Enkelte drenge bliver inviteret med hjem til Ostenfeld i hans private bolig i Birkerød. Psykiateren omtaler selv disse invitationer i journalerne som belønninger for god tilpasning eller som opmuntring til vanskeligt stillede, men velvillige børn. Det ser ikke ud til, at alle elevbesøg noteres i journalen. En elev fortæller således i sit interview, at han har været med Ib Ostenfeld hjemme, men dette står ikke anført i elevens journal. Om en anden elev, en 13-årig dreng, som var vokset op i Afrika, skriver Ostenfeld i journalen: *“Besøg i mit hjem d. 29/11. Hans forbavsende almene psykiske modenhed bekræftes, – bestående i klar dømmekraft, god iagttagelse, sikker tankegang, stor interesse for at sætte sig ind i de områder, der optager ham: opdagelsesrejser, naturliv, til dels politiske forhold i Afrika. Stor orden i hans tankeverden.”*

4.3.9 Hjemgivelse

I flere tilfælde vurderer Ib Ostenfeld, hvorvidt en elev er egnet til hjemgivelse. På trods af at hans arbejdsopgave udtrykkeligt omfattede vurdering af hjemgivelse af et barn, så er der intet, der tyder på, at hans vurderinger har givet anledning til handling fra forstanderens side. I sjældne tilfælde sker det også, at Ostenfeld betvivler selve grundlaget for anbringelse. Men heller ikke dette giver typisk anledning til hjemgivelse fra forstanderne side.

4.3.10 Selvmødere og anbringelsessager

I flere tilfælde henvender elever sig selv til Ib Ostenfeld med forskellige typer af problemer. En del af selvmøderne kommer for at fortælle, hvordan det er gået dem siden en behandling er sat i gang, eller siden de fik Ostenfelds råd til at tackle en situation. Disse drenge gengives i journalerne som taknemlige over at modtage hjælp, og de vil gerne fortælle, at det går dem godt. To eksempler på beskrivelser af sådanne

selvmødere er: *“Selvmøder. Overrasker ved ivrig spontan tale, vil gerne i kontakt og snakke løs. Har intet andet ærinde end at opnå kontakt og fortælle, at han har det godt og er tilfreds.”* En anden får denne beskrivelse: *“Selvmøder. Har intet særligt på hjerte. Bare glad for at fortælle løs, bl.a. om høstfest i morgen.”* Andre selvmødere kommer med almindelige medicinske problemer. Der er eksempler på mellemørebetændelse, som Ostenfeld udskriver medicin for. Der er blindtarmsmerter, bihulebetændelse, svimmelhed, hovedpine osv.

En interessant gruppe af selvmødere er dem, der kommer til Ib Ostenfeld for at få hjælp til at få genoptaget deres anbringelsessag. Flere elever fortæller Ib Ostenfeld om, hvorfor de er kede af at være væk fra familien, og hvorfor de mener, at de fortjener at komme hjem igen. Normalt noterer psykiateren disse henvendelser sammen med sine egne overvejelser om elevens situation. Journalen giver indtryk af, at den har været til gennemsyn hos forstanderen, der modtager medicinske og psykiatriske anvisninger fra Ib Ostenfeld. På disse områder giver han helt klare anvisninger. Men når det kommer til det sociale område, er Ib Ostenfeld mere forsigtig i sine formuleringer. Han virker meget opmærksom på ikke at overskride sine kompetencer. Så anbefalinger til pædagogiske strategier over for en elev bliver vage og opstilles kun som forslag.

En elev henvender sig gentagne gange i løbet af 1 ½ år med uddannelsesplaner, der ligger uden for Godhavn, oftest i nærheden af moderens bopæl. Ib Ostenfeld noterer sig, hvad eleven gerne vil, beskriver i øvrigt eleven som moden og fornuftig, men afholder sig fra, at vurdere betingelserne for en evt. hjemgivelse. Om en anden dreng hedder det: *“Han har mange positive egenskaber, og man fristes til at mene, at noget af dette skyldes opdragelsesfejl ... Der er noget ved denne sag, som tyder på, at en fornuftig familierådgivning kunne have afværget NN's fjernelse.”* Denne dreng klager over at føle sig udenfor på Godhavn, og efter tre måneder anføres han i journalen som *“vådligger”*. *“Man bør give ham opmuntring ved at give ham en orlov førstkommende weekend.”* Tre måneder efter noterer Ostenfeld: *“Ustandselig små sammenstød*

og påfølgende dårligt humør.” Drengen lærer dog ifølge journalen at tilpasse sig, og da han efter 6 år på Godhavn bliver udskrevet, står der i journalen: *“Har ikke mere den sårbare sensibilitet over sig – ser lyst og tilfreds på forholdene.”*

4.3.11 Tillid og tillidsbrud

Om tilliden mellem psykiateren og børnehjemsbarnet skriver Ib Ostenfeld i en artikel i Børnesagens Tidende, at den vigtigste opgave for psykiateren i hans øjne var *“den nære kontakt med den enkelte elev.”*¹⁹ Han formulerer det således i en anden artikel: *“Tillidsforhold og kontakt, trods alle skuffelser, er store hjælpere i arbejdet.”*²⁰

Flere af drengene fra Godhavn fortæller om konkrete oplevelser af det modsatte, nemlig tillidsbrud. Nogle mente f.eks., at Ostenfeld lod sig bruge af forstanderen til at indsamle informationer om drengene og udfinde skyldsspørgsmål i konflikter. Én fortæller, at personalet på *“Godhavn var kendt for at have ekstrem svært ved at takle, at vi i vores verden kunne planlægge, snyde og s tikke af, det passede jo ikke forstanderen eller Ib Ostenfeld, at vi jo var skidegode til at skjule det.”* Drengene blev angiveligt udspurgt om planer for flugt eller lignende: *“Ostenfeld ville have drengene som venner og dermed få dem til at sladre om hinanden,”* mener en af de tidligere anbragte på Godhavn. En tredje fortæller, at Ib Ostenfeld talte med forældrene for at finde ud af hvad, de havde fået at vide fra deres dreng på Godhavn.

En lærer fortæller, at han kunne blive placeret på vagt uden for døren, når en særlig besværlig elev skulle til samtale: *“Så sad Ostenfeld der ved et stort skrivebord, og nogle gange, hvis det var en besværlig elev, så var jeg eller en anden med. Hvis eleven sagde det mindste ukvemsord til ham, blev der ringet med en klokke, så blev han afhentet og ført*

19 Ib Ostenfeld: Fungerer det psykiatriske tilsyn med børneinstitutionerne efter hensigten?, *Børnesagens Tidende*, 60, 1965, s. 520.

20 Ib Ostenfeld: Hvad forstaas ved en karakterafvigelse?, *Børnesagens Tidende*, 59, 1964, s. 272.

væk.” En anden lærer fortæller, at *“han var helt klart regimets mand. Han skulle prøve at finde ud af, hvordan de havde det, og prøve at få dem til at fortælle ham lidt om det.”* På spørgsmålet om, hvorvidt eleverne kunne lide Ostenfeld, svarede læreren: *“Nej, det kunne de ikke. Han gjorde heller intet for det. Jeg kan huske, der har været elever der simpelthen nærmest gik amok, når de skulle over til ham.”*

En tredje ansat siger: *“Han var meget kølig og arrogant. Der var intet der indgød tillid, så man havde lyst til at betro sig. Så det har ikke været den store fornøjelse.”* Mens en medhjælper og afdelingsleder svarer på spørgsmålet, om drengene kunne lide at komme til psykiateren: *“Ja, det tror jeg faktisk (...) om det så var, fordi de var fri for at skulle være på arbejdsområdet, eller de var fri for at skulle i skole i det tidsrum, det skal jeg lade være usagt. Men det var ikke mit indtryk, at de var kedede af at komme op til ham, det kan jeg ikke mindes.”*

Det er ikke ligefrem et klart billede, der fremstår, når man sammenholder tidligere elever og ansattes vurderinger af Ib Ostenfeld. Det eneste, der går igen, er, at hans indsats over for eleverne, som den er formuleret i deres journaler, ikke når videre end til Godhavns forstander, der ser ud til at anvende den efter sit forgodtbefindende.

4.3.12 Institutionens psykiske miljø

Der er intet klart grundlag for at bedømme, hvordan Ib Ostenfeld har opfattet det psykiske miljø på Godhavn eller de pædagogiske principper, stedet blev drevet efter. Det fremgår f.eks. aldrig af journalerne, at en elev har fortalt Ostenfeld om fysisk vold fra en lærer, medarbejder eller andre elever. Psykiateren ser i det hele taget ikke ud til at have drøftet elevernes forhold til konkrete lærere eller medhjælpere i sine konsultationer. I en klagesag fra Direktoratet for Børneforplejning og Børneforsorg i anledning af en radioudsendelse af Bodil Graae anfører Ib Ostenfeld, at han aldrig ville notere i journalen, hvis han fik den opfattelse, at en elev var blevet mishandlet af en lærer, men at han mundtligt ville have indviet forstanderen i sagen. Der er dog nogle antydninger af holdninger til det liv, de anbragte børn levede. I en elevjournal noterer

Ostenfeld, at en dreng dør med sult på Godhavn. Eleven får efter eget udsagn ikke så meget at spise, som da han var på Himmelbjerggården. Derfor supplerer han med slik, hvilket Ostenfeld påpeger som meget uheldigt, idet drengen er diabetiker. Det fremgår ingen steder, om denne observation er taget til efterretning og har ført til ændringer af drengens kost. Om sit journalarkiv på eleverne skriver Ib Ostenfeld, at det var åbent for alle ansatte, men efterlyser i samme åndedrag tættere samarbejde.²¹ Viceforstanderen forklarer i sit interview, at han ingen anden indsigt havde i psykiaterens arbejde, bortset fra den, han selv kunne observere. Han fik ikke adgang til læsning af elevjournalerne. Indikationen af, at der har været langt mellem intention og praksis er derfor meget stærk. Det lader til, at Ostenfeld selv troede, at de ansatte havde adgang til journalerne, mens de ansatte i dag kan fortælle, at de ingen informationer fik om psykiaterens vurderinger af drengene og deres videre behandling. Der er derfor uoverensstemmelse mellem myndighedernes intention, psykiaterens opfattelse af det psykiatriske lægetilsyns virke og så skolehjemmets praksis. Skolehjemmets behandlingsmiljø er til gengæld berørt på et mere overordnet plan i flere artikler fra Ostenfelds hånd, således skriver han i 1964: *“Miljøet er helt igennem ejendommeligt på et sådant hjem (...). Man opnår ikke noget ved at indelåse krudt, som allerede er antændt ... En simpel disciplinær forholdsmåde kan bevirke pseudo-tilpasning, så længe disciplinen står på; men videre hen imod en helbredelse er man ikke nået, og tilbagefald må forventes, så snart personen atter overlades til sig selv.”*²²

4.3.13 Sammenfatning

Der er stor forskel på det indtryk, en læsning af Ib Ostenfelds journaler på drengene giver, og det indtryk, han har efterladt i de tidligere elevers og medarbejderes hukommelse. Det kan skyldes mange faktorer, men

²¹ Skolehjemmet Godhavn 1888-1968.

²² Ib Ostenfeld: Hvad forstaas ved en karakterafvigelse?, *Børnesagens Tidende*, 59, 1964, s. 272.

her skal fremhæves, at han ser ud til kun at have kommunikeret sine iagttagelser og tanker om drengene i deres journaler til én person, nemlig forstanderen for Godhavn. Det fremgår aldrig af journalerne, at Ostenfeld kunne tage initiativ til at informere eller inddrage det øvrige personale, for at dele sine iagttagelser og behandlingsforslag på drengene. Alle tidligere medarbejdere, havde fået det indtryk gennem tv-dokumentarprogrammet “Drengehjemmet”, at Ostenfeld havde foretaget ulovlige, medicinske forsøg på drengene, mens de var ansat. Dette indtryk kan have påvirket deres syn på psykiateren med tilbagevirkende kraft, idet mistanken om ulovlig medicinering af børnene på Godhavn måske kunne falde tilbage på dem selv, fordi de havde uddelt den ordinerede medicin til drengene.

4.4 Spørgsmålet om medicinske forsøg på Godhavn

4.4.1 Indledning

Første gang offentligheden fik oplysninger om, at der skulle være foretaget medicinske forsøg med drengene på Godhavn, var i ovennævnte tv-program “Drengehjemmet” tilrettelagt af Rikke Skov, der blev vist på DR den 1/2 2005. I udsendelsen fremlægger Rikke Skov en række vidnesbyrd, som kunne tyde på, at der havde fundet medicinske forsøg sted på Godhavn, hun siger: *“Det er også en historie om, hvordan en psykiater foretog medicinske forsøg på børn uden at kende følgerne (...) Ostenfeld beskrev sine oplevelser og dispositioner i anerkendte tidsskrifter som Ugeskrift for Læger. Her beskriver han indgående sine forsøg med børnene for sine lægekolleger.”*

4.4.2 Anklagerne i tv-programmet “Drengehjemmet”

Rikke Skov havde fået adgang til arkivoplysninger for nogle af de tidligere drenge på Godhavn, der deltog i hendes udsendelse. Her opdagede hun, at nogle af drengene havde været medicineret med psykofarmaka under deres ophold på Godhavn, ligesom hun fandt frem

til artikler skrevet af Godhavns psykiater, hvor han redegjorde for sit arbejde på Godhavn til fagfæller i Ugeskrift for Læger. Belægget for mistanken om medicinske forsøg på Godhavn fandt hun i en artikel af Ib Ostenfeld, som stod at læse i Ugeskrift for Læger i 1962, her står bl.a.: *“Den medikamentelle behandling er af ny dato og rummer vide perspektiver. Det drejer sig om de mange nye farmakologiske midler, der i de seneste år er taget i brug over for nervøse af alle kategorier, særligt de egentligt sindslidende. Det er som regel stærkt virkende midler, som må gives under stadig hyppig psykiatrisk kontrol, og deres indførelse øger ønskeligheden af hyppigere besøg af psykiateren i hjemmene. Den gode virkning, vi har set af disse midler, er et bevis på, at den dybeste årsag til den afvigende adfærd ikke kan søges i simpel, forståelig uefterrettelighed eller opsætsighed, men bunder i en nervøst betinget indre urotilstand, som dæmpes ved disse lægemidler. Som eksempler kan nævnes følgende områder, hvor vi har fundet effekt, idet jeg dog udtrykkeligt bemærker, at behandlingerne må betragtes som forsøg (men efter mit skøn vellykkede forsøg).* 1. *En elev, der var tilbøjeligt til eskapader (og oftest som initiativtager) sammen med andre elever, blev nem og fornuftig ved ordination af et stof, beslægtet med ferietabletterne, som virker stimulerende på hjernen. Mekanismen ved dette paradoksale fænomen var, at drengen i virkeligheden var rådvild og usamlet, urolig, men ved behandlingen blev klar og fik overblik over sin egen situation. Han bad til sidst selv om midlet, når han mærkede, at der var uro i anmarch.* 2. *Elever med tendens til opbrusen og affektexplosioner blev jævner af sind ved tildeling af et særligt stof (Librium), som virker afdæmpende på affektivet. De pågældende oplever lejlighedsvis selv ændringen.* 3. *Elever med symptomet natlig vandladning blev overraskende bedre eller helbredt ved ordination af et andet middel (Truxal). Symptomet synes omtrent udryddet på hjemmet. Dette eksempel viser på særlig slående måde, at årsagen til et sådant nervøst symptom ikke må søges i fysiologiske årsager, men i en stående ubevidst konflikt eller urotilstand, som gør søvnen urolig, uden naturlig rytme; tabletten dæmper det affektive moment og eliminerer så at sige konflikten, så længe den virker. Et suggestivt element synes at kunne udelukkes over for denne specielle*

*behandling.*²³ Mystikken bredte sig, da det i tv-udsendelsen blev konstateret, at Ib Ostenfolds journaler på drengene var forsvundet, og det satte yderligere gang i spekulationerne om både omfang og indhold af disse medicinske forsøg: “*Ostenfelds journaler over, hvor mange børn der fik medicin, og hvor store doser der blev givet, findes ikke længere på Godhavn og heller ikke i statens arkiver,*” blev der bl.a. sagt i udsendelsen.

4.4.3 *Ib Ostenfolds journalarkiv*

I forbindelse med Godhavnsundersøgelsen er det som tidligere nævnt lykkedes at finde frem til disse psykiatriske journaler, og derfor kan vi undersøge de anklager, som journalisten og flere af de interviewede rejser om medicinske forsøg med psykofarmaka på Godhavn under Ib Ostenfolds psykiatriske lægetilsyn i perioden 1960-1976. I tv-udsendelsen blev det tillige hævdet, at medarbejderne kunne uddele psykofarmaka til drengene, uden at en egentlig individuel ordinerings var foretaget af psykiateren. Vi vil i det følgende undersøge ovennævnte spørgsmål, og da læsningen af journalarkivet viser, at enuresis (sengevæderi) var den hyppigste årsag til medicinering med psykofarmaka på Godhavn, indeholder vores undersøgelse af Ib Ostenfolds virke på Godhavn også en redegørelse for hans medicinske behandling af drengene i forhold til deres eventuelle problemer med ikke at kunne ligge tørre om natten.

4.4.4 *Ib Ostenfolds journaler på drengene*

Journalerne fra Godhavn er ofte kortfattede og rummer forskellige betragtninger fra Ib Ostefeld, med sammenfatninger og resumeer af samtaler med børnene. Spørgsmål og svar er ikke nedskrevet, heller ikke i en stenograferet gengivelse af samtalerne, som det ellers kendes fra psykiatriske hospitalsjournaler fra denne periode. Man kan derfor

23 Ib Ostefeld: Børneforsorgsarbejdet, *Ugeskrift for Læger*, 124, 2, 1962, s. 1258.

ikke se børnenes ordrette svar i Ib Ostenfelds journaler, og der er således en række uklarheder omkring selve samtalsituationen mellem Ostenfeld og børnene. Et af de punkter, der især er uklart, er spørgsmålet om informering om den medicin, som blev ordineret til børnene. I journalerne er der ofte kun kortfattede beskrivelser af situationen, hvor Ib Ostenfeld ordinerer et bestemt præparat til børnene. Der står intet om at spørgsmål om bivirkninger, og Godhavnsdrengene klager i dag over manglende information om behandlingen og over medicineringen.

I ganske få tilfælde har drengenes modvilje over for bestemte præparater betydet, at de slap for at få dem. Et par gange informerer han indgående om medicinens virkninger og behandlingens karakter, således at drengene selv kan indgå aktivt i behandlingen f.eks. ved selv at kunne styre medicineringen i ferier og weekender samt at kunne supplere medicinen med forskellige andre tiltag, som at stå op om natten og gå på toilettet, drikke eller ikke drikke på bestemte tidspunkter osv. Det fortæller ikke noget om, hvorvidt drengene har ønsket behandlingen, men blot, at nogle af dem har accepteret behandlingen og indordnet sig.

Men i de fleste tilfælde er der ikke oplysninger i journalerne om, at der er blevet informeret om ordineret af psykofarmaka til de berørte drenge, og heller ikke om, at nærmeste pårørende eller værger er blevet orienteret om medicineringen. Sammenfattende kan det siges, at journalerne ikke giver et præcist billede af børnenes sygdomshistorie, men kun af lægens fortolkning heraf, ligesom selve samtalen og information om medicin m.m. kun er registreret sporadisk i journalerne. Journalmaterialet har desuden huller, og det ser ud, som om det ikke konsekvent er ført i journalen, når en dreng bliver medicineret. Hertil kommer, at der, som tidligere nævnt, mangler flere bind med journaler fra Ib Ostenfelds arkiv.

I forbindelse med spørgsmålet om medicinske forsøg vil det desuden være relevant at søge efter evt. materiale i de danske medicinalfirmaers arkiver. En del af de præparater, der bliver anvendt på Godhavn, blev

således fremstillet af et dansk firma, Lundbeck. For at belyse spørgsmålet om medicinske forsøg yderligere vil det være relevant at søge adgang hos medicinalfirmaer til et evt. materiale såsom forsøgsprotokoller, brevvekslinger mellem firma og psykiater m.m, der ville kunne give mere indsigt i de forhold, hvorunder præparaterne blev afprøvet og anvendt. En eftersøgning og evt. fund af arkiver fra Ib Ostenfelds periode ved det psykiatriske plejehjem i Ballerup ville muligvis kunne bidrage med ny viden. Her ville det især være relevant at søge efter korrespondance med medicinalfirmaer samt evt. supplerende journaler om Ostenfelds arbejde i børneforsorgen. En opsporing og efterfølgende analyse af sådanne kilder har ikke været mulig inden for denne undersøgelses tidsfrist og midler.

4.4.5 Gennemgang af journalerne

Samtlige 269 journaler er blevet gennemlæst, og især de 60 journaler, der repræsenterer de med psykofarmaka medicinerede elever, er blevet grundigt undersøgt. Disse 60 journaler er blevet nærlæst for bestemmelse af indikation, medikament og resultat af behandlingen, som Ib Ostenfeld har anført ved hver elev. De samme journaler er blevet studeret med henblik på at beskrive Ib Ostenfelds undersøgelsesmetode, hans engagement i eleverne, hans ageren inden for de rammer, der var sat for hans arbejde på Godhavn, osv.

Den følgende analyse koncentrerer sig om det udvalg af journaler, der repræsenterer de tidligere anbragte drenge på Godhavn, som har ladet sig interviewe til undersøgelsen. Disse journaler er inddraget, uanset om den interviewede har været medicineret eller ej. Der er interviewet i alt 28 tidligere Godhavnsdrenge. Deraf har det været muligt at finde psykiatriske journaler på 6 af dem. Enkelte andre journaler, der indeholder materiale, som er vurderet til at have værdi for denne undersøgelse, er også taget med i analysen. Disse journaler kan repræsentere noget særligt typisk for de psykiatriske undersøgelser eller noget særligt unikt.

4.4.6 Formålet med journalarkivets oprettelse

Ib Ostfelds journaler er skrevet med det formål at følge drengenes psykiske udvikling under opholdet på Godhavn. Dertil ønskede Ostfeld at udvikle et journalarkiv, der kunne bruges af de ansatte på Godhavn, så de kunne forstå eleverne og de vanskeligheder, de havde. Journalerne skulle også danne grundlag for udtalelser og erklæringer i forbindelse med udskrivning til andre børnehjem eller til hjemsendelse.²⁴ Ib Ostfeld har udgivet en række artikler om det psykiatriske arbejde i børneforsorgen. Dermed har journalerne også haft til formål at fungere som hans egen systematisering af akkumuleret faglig viden til senere sammenfatning og publikation.

4.4.7 Gennemgang af emner for undersøgelsen

Herunder vil Godhavnsdrengenes klagepunkter, samt hvad der er fremkommet i medierne, blive gennemgået. Dertil vil de emner, der af undersøgelsesgruppen er blevet vurderet relevante for granskning, også blive fremstillet. Klagerne og deres sammenhæng vil blive præsenteret, hvorefter uddybende og afklarende udsagn fra interviews vil blive citeret eller beskrevet. Hvis der er fundet relevant arkivmateriale om emnet, vil dette også blive beskrevet.

4.4.8 Anvendelsen af psykiaterens faglige viden på Godhavn

En række tidligere ansatte på Godhavn er i interviewundersøgelsen blevet spurgt, om de husker, at Ib Ostfelds journaler med anvisninger på behandlingen af drengene blev anvendt i pædagogikken på Godhavn: En tidligere håndværker og afdelingsleder på Godhavn i perioden 1965-70 fortæller: *“Nogen havde et meget heftigt temperament og var meget voldsomme i deres fysiske adfærd. Det gjorde jo, at de indimellem blev ordineret de der forskellige medikamenter. (...) Det var afdelingslederne,*

24 Ib Ostfeld: Det psykiatriske tilsyn 1960-68, *Skolehjemmet Godhavn 1893-1968*, s. 38-45.

der uddelte det til dem. Det var en direkte ordre ovre fra kontoret, der var ingen pardon, havde vi nægtet at udlevere det, så var vi garanteret blevet fyret lige på stedet. (...) De blev jo meget rolige, og det gjorde, at de faldt lidt hen i skolen (og) blev miskrediteret lidt af skolelæreren, fordi de sad og sov i timen.” Om betimeligheden i at give drengene psykofarmaka, siger han: “På en måde kan det have været skidt, og på en anden måde har det måske været med til at hjælpe dem lidt igennem, så de ikke gik og var konfliktskabende over for deres omgivelser hele tiden.”

I undersøgelsen har vi forsøgt at få et indblik i, om de mange observationer og anvisninger på handling, som forekommer i Ib Ostfeldts journalarkiv, er blevet fulgt op på i hverdagen på Godhavn. Dette er vanskeligt at få afklaret i dag, en af metoderne er at interviewe tidligere medarbejdere om dette, og det har vi gjort.

En lærer, der var ansat på Godhavn fra 1968-1973, siger: *“Vi fik aldrig noget at vide om diagnoser. Vi fik bare at vide, det var nogle voldsomme børn eller udadreagerende børn, som skulle dæmpes, for at de skulle kunne være modtagelige for undervisning, eller hvis de var på værkstederne, så skulle også kunne deltage i det.”* Hans nærmeste overordnede, Godhavns viceinspektør mellem 1962 og 1971, fortæller den samme historie, heller ikke han har haft adgang til at læse de psykiatriske journaler, ligesom han ikke husker, at forstanderen delagtiggjorde ham i psykiaterens observationer og anvisninger. Under interviewet bliver han spurgt: *“Kan man sige, at Ostfeldts udredningsarbejde er spildt? (Tavshed) “Det bliver i hvert tilfælde slet ikke brugt. Det bliver ikke anvendt. Det gør det ikke. Hvis forstanderen ikke anvender det, så bliver det ikke anvendt.”* Viceforstanderens samarbejdede med psykiateren bestod ellers i, at han holdt regnskab med, hvilke drenge der tissede i sengen, således at psykiateren kunne følge med i, om medicineringen virkede.

En lærer, der sluttede sin ansættelse i 1973, supplerer: *“Vi har jo ikke har mødt Ostfeld som kollega eller som supervisor, vi mødte ham, når han kom inde på kontoret. Så sagde han goddag, og så kaldte han drengene ind til samtale. Så skrev han en rapport, dem fik forstanderen. Nogle gange fik vi at vide, at der var de og de ting (...) jeg har fået at vide, at sidenhen da deltog Ostfeld i nogle personalemøder.”* Psykiaterens arbej-

de kan være blevet mere integreret i det pædagogiske arbejde i 1970'erne, og hans observationer blev derved anvendt i behandlingen af drengene.

4.4.9 Uklarheder i journalerne på Godhavn

75 % af eleverne i de 269 journaler figurerer ikke som medicinerede, men af og til optræder der en journal, hvor Ostenfeld noterer, at medicineringen ophører, hvor det ikke tidligere er angivet, at denne er begyndt. I disse tilfælde er det vanskeligt at afgøre, om det er upræcise angivelser i journalen, eller om eleven i en periode forud for konsultationen med Ostenfeld er blevet medicineret af pædagogerne. Dermed må det angivne antal medicinerede elever i den undersøgte periode ikke opfattes som sikkert, men at der kun er et mindste antal drenge, man med sikkerhed kan sige er blevet medicineret.

Et andet eksempel på uklarhed finder vi i en psykiatrisk journal, hvoraf det fremgår, at *“I tilfælde af, at han (eleven) skulle fremvise vanskeligheder med opbrusningstendens, kan han behandles med et psykofarmakon, f.eks. Librium.”* Om dette betyder, at Ib Ostenfeld har ordineret medicinen for en sikkerheds skyld, eller om det betyder, at forstanderen selv kan vurdere, om eleven bør have medicin, er vanskeligt at afgøre. At elever er blevet medicineret som følge af *“opbrusningstendens”* fremgår også af et andet eksempel, hvor personalet henviste en elev til Ib Ostenfeld med henvisning til elevens adfærd, drengen er beskrevet som opsætsig og provokerende. På denne baggrund ordineres han Pacinol 0,25 mg x 3 dgl. I et senere afsnit i denne rapport vil medicineringen af eleverne blive gennemgået.

4.5 Oversigt over anvendelsen af psykofarmaka i psykiatrien

4.5.1 Gennemgang af de forskellige medikamenter

Brugen af sovemedicin (hypnotica) og beroligende medicin (sedativa) har en lang tradition i psykiatrien. I Danmark blev præparater

som opium, brom og kloral således brugt på de første psykiatriske hospitaler i 1800-tallet. Ligeledes blev stimulerende midler (stimulantia) som amfetamin anvendt i psykiatrien fra 1930'erne. Men brug af psykofarmaka kom først for alvor til omkring midten af 1900-tallet. I 1949 rapporterede den australske læge John Cade om den antimaniiske virkning af litium. I 1952 fremlagde Jean Delay, Pierre Deniker og medarbejdere resultaterne af de første forsøg i Frankrig med klorpromazin til psykiatriske patienter. De franske forskere berettede om en god effekt af behandlingen, og nyheden om klorpromazin (Largactil/Thorazine) spredte sig hurtigt til en række lande. Kort efter eksperimenterne med klorpromazin kom resultaterne af kliniske forsøg med Rauwolfia-præparatet reserpin. Ligesom klorpromazin blev reserpin (Serpasil) anvendt bredt til patienter med psykoser. Udviklingen af tricykliske antidepressiva kom få år efter. I 1955 testede den svejtsiske psykiater Roland Kuhn præparatet imipramin (Tofranil) på patienter med depression og berettede om positive resultater. Næsten samtidig med imipramin kom et nyt antidepressivt middel, MAO-hæmmeren iproniazid (Marsilid), og det nye angstdæmpende medikament meprobamat (Miltown 1955, dansk Restenil) begyndte også at komme på markedet i slutningen af 1950'erne. Kort efter fulgte benzodiazepinerne (Librium 1960, Valium 1962 m.fl.). I løbet af få år havde man således fået præparater inden for hovedkategorierne af psykofarmaka: stemningsstabiliserende midler, antipsykotika, antidepressiva og anxiolytica (angstdæmpende midler).²⁵

Antipsykotika i form af klorpromazin (Largactil) og reserpin (Serpasil) kom hurtigt i brug i Danmark efter de første udenlandske rapporter. I november 1954 i Dansk Psykiatrisk Selskab fremlagde Sven Munch-Petersen fra Sct. Hans Hospital de første resultater med behandlingen af 30 patienter med klorpromazin. De første danske artikler om klorpromazin (Largactil) og reserpin (Serpasil) blev samme år bragt i Ugeskrift for Læger. Introduktionen af psy-

25 Om udviklingen af psykofarmaka se især David Healy: *The Creation of Psychopharmacology*, Cambridge 2002 og Edvard Shorter: *Before Prozac*, Oxford 2009.

kofarmaka gav samtidig anledning til en omfattende videnskabelig forskning og udviklingen af nye metoder til at undersøge effekten af psykiatrisk behandlingen. I forbindelse med Munch-Petersens tidlige eksperimenter forsøgte man således at give nogle patienter placebo og andre klorpromazin; og i 1957 anvendte Arild Faurbye dobbelt-blindmetoden i forsøg med reserpin og klorpromazin. Denne metode dannede derefter skole i undersøgelser af nye præparater i psykiatrien. Forsøg med rating scales til at vurdere patientens tilstand før og efter behandlingsperioden blev også en del af forsøgsmetodikken på dette tidspunkt.²⁶

Et indgående samarbejde med medicinalindustrien kom i denne forbindelse til at præge dansk psykiatri i slutningen af 1950'erne. Overlæge Jørgen Ravn fra det psykiatriske hospital i Middelfart afprøvede således i november 1958 det første danske antipsykotiske præparat fra Lundbeck, chlorprotixen (Truxal), og aflagde rapport til firmaet lidt over en måned senere. Der var ofte tale om en meget hurtig proces fra de første forsøg, til at præparaterne kom i handlen. I januar 1959 blev chlorprotixen således anerkendt af Sundhedsstyrelsen på grundlag af rapporter fra tre hospitaler. I slutningen af marts – knap 5 måneder efter det første forsøg – kom det i handlen under navnet Truxal. Nye Lundbeck-præparater som clopentixol (Sordinol) kom i handlen i 1961 og flupentixol (Fluanxol) i 1965. Det første kliniske forsøg med flupentixol i Danmark foregik i 1964.

4.5.2 *Datidens viden om bivirkninger*

Efter introduktionen af psykofarmaka i psykiatrien i 1950'erne blev det dog også klart, at flere af præparaterne havde bivirkninger. En af de første større undersøgelser af bivirkninger kom faktisk fra Danmark, hvor Arild Faurbye i 1960 rapporterede om bivirkninger (neurologiske

26 Raben Rosenberg: "Den psykofarmakologiske udvikling" i: Jesper Vaczy Kragh (red.): *Psykiatriens historie i Danmark*, København 2008, s. 263-291. Jesper Vaczy Kragh: *Det hvide snit*, Odense 2010, s. 340-341.

symptomer), der blev omtalt som tardive dyskensisier.²⁷ I Faurbyes første artikel om bivirkninger ved behandling med antipsykotika (klorpromazin, reserpin og perphenazin) noterede han: “*De neurologiske symptomer, som vi har observeret som værende irreversible i nogle tilfælde, er et syndrom (buvvo-lingou-mastikatoriske dyskinesier) bestående af uophørlige ufrivillige gumle- og tyggebevægelser, under hvilke der med korte mellemrum er tungefremfald med energiske bevægelser af læberne. I de mest alvorlige tilfælde er der også rokkende og vridende bevægelser af kroppen og uophørligt trippende og slæbende bevægelser, således at patienten ikke kan stå stille.*”²⁸ I efterfølgende studier af Faurbye kunne han konstatere andre bivirkninger som akatysi (rastløshed, konstant uro), dystoni (muskelspændinger, ufrivillige, vridende bevægelser) og parkinsonisme (langsomme bevægelser, rysten, nedsat mimik m.m.). I 1964 fandt Faurbye dyskinetiske symptomer hos 42 % af sine patienter. I danske lærebøger fra begyndelsen af 1960'erne blev det anslået, at parkinsonisme som bivirkning ved antipsykotisk behandling optrådte hos 10-20 % af patienterne.²⁹ Fra 1960 og frem var der desuden viden om andre komplikationer som metaboliske, endokrine og kardiale langtidsbivirkninger samt øget selvmordsrisiko i forbindelse med behandling med antipsykotisk medicin. I periodens lærebøger blev det desuden nævnt, at “*en del af stofferne medfører en risiko for farlige komplikationer,*” og der var desuden en risiko for tilvænning og narkomani, bl.a. i forbindelse med stimulerende midler som amfetamin og benzodiazepiner som klopoxid (Librium) og diazepam (Valium). Allerede i begyndelsen af 1940'erne blev der advaret om brugen af amfetamin i psykiatriske lærerbøger om behandlingsmetoder, og fra

27 David Healy: *The Creation of Psychopharmacology*, Cambridge 2002, s. 245.

28 I. Uhrbrand & A. Faurbye: Reversible and Irreversible Dyskinesia after Treatment with Perphenazine, Chlorpromazine, Reserpine and Electroconvulsive Therapy, *Psychopharmacologia*, 1, 1960, s. 408.

29 Erik Strömngren: *Psykiatri*, København 1961, s. 338, A. Faurbye: Bivirkninger ved behandling med fenothiazinpræparater, *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift*, 19, 2, 1965, s. 114-138.

midten af 1960'erne kom der stigende fokus på, at Librium og Valium kunne skabe afhængighed hos brugerne.³⁰

4.6 Undersøgelse af Ib Ostenfelds medicinering på Godhavn

4.6.1 Indledning

I forbindelse med denne undersøgelse er det væsentligt at klarlægge, hvorvidt det i perioden var almindelig praksis at medicinere børn og unge med stoffer, som havde flere kendte bivirkninger, eller som kunne medføre afhængighed. Undersøgelsen vil desuden prøve at afdække, hvorvidt Ostenfelds brug af især antipsykotisk medicin repræsenterede almindelig, anerkendt behandling, om der var tale om eksperimentel behandling eller endog om medicinske forsøg. En lægelig vurdering af medicineringens helbredsmæssige konsekvenser og langtidsvirkninger for de implicerede drenge kan dog ikke foretages her. Dertil kræves en systematisk gennemgang af journaler samt evt. somatiske undersøgelser foretaget af læger, som er eksperter inden for området. En sådan vurdering har ikke været mulig med de midler, som Godhavnsundersøgelsen har haft til rådighed. En juridisk vurdering af den psykiatriske behandlings lovlighed ud fra datidens regelsæt kræver ligeledes en analyse foretaget af fagfolk i form af historikere med retshistorisk ekspertise eller jurister. Det har heller ikke været muligt at få foretaget en sådan vurdering, der kræver næranalyse af bl.a. regler om samtykke og informering, samt yderligere dokumentation af, hvordan medicineringen foregik på Godhavn og på andre af børneforsorgens institutioner.

30 Erik Strömrgren: *Psykiatri*, København 1961, s. 337-338 og 74. Risikoen ved amfetamin blev bl.a. nævnt af E. Strömrgren: *Psykiatriske Behandlingsmetoder*, København 1944, s. 12. Se også O.H. Robak: Bivirkninger og komplikationer ved langtidsbehandling med psykofarmaka, *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift*, 21, 1967, s. 363-378. Om benzodiazepiner og narkomani s. 375. Se også E. Shorter: *Before Prozac*, Oxford 2009, s. 103-115.

4.6.2 Medicineringens karakter på Godhavn

Ud fra gennemgangen af Ib Ostenfolds journalarkiv kan det ikke afgøres, om medicineringen af drengene på Godhavn er indgået i et større forskningsprojekt, der har haft til formål at skaffe ny viden og forståelse for sygdomme og deres årsagsforhold. Der synes ikke at være udarbejdet en forsøgsprotokol, og notaterne i journalerne tyder heller ikke på, at disse er blevet brugt til klinisk forskning. Fx er præparaterne i Ib Ostenfolds journaler angivet med deres salgsnavn bl.a. Truxal eller Melleril. I psykiatriske journaler fra denne periode, hvor patienterne indgik i medicinske forsøg, var det derimod almindeligt at anvende et kodenummer, fx havde Truxal koden N 714, da der blev lavet kliniske prøver med stoffet i psykiatrien i 1959. Der synes heller ikke at være foretaget singleblinde eller dobbeltblinde forsøg på Godhavn. Ud af journalerne kan det ikke ses, at der er anvendt placebo i forbindelse med medicinering med stoffer som Truxal. Endelig kan det heller ikke ses, at de enkelte præparater er givet til tilstrækkeligt mange patienter til at kunne danne basis for større empiriske studier, som kunne publiceres i periodens fagtidsskrifter. Ib Ostenfolds arbejde på Godhavn har efter alt at dømme heller ikke resulteret i studier publiceret i periodens anerkendte psykiatriske eller pædiatriske tidsskrifter.³¹ Hans publikationer er blevet trykt i rubrikker som "fagligt og socialt" i Ugeskrift for Læger eller i Børnesagens Tidende. Statistisk bearbejdning af data m.m. indgår ikke i disse publikationer. Det ser derfor ikke ud til at Ostenfolds medicinering og øvrige behandling af drengene på Godhavn har været led i et medicinsk forsøg.

Medicineringen på Godhavn falder snarere inden for rammerne af enten normal (etableret) behandling eller af eksperimentel behandling (forsøgsbehandling), hvor der ikke er udarbejdet en forsøgsprotokol.

31 En søgning i PubMed efter Ostensfeld giver ingen resultater efter 1960. I gennemgangen af Ostenfolds arbejde i *Dansk Biografisk Leksikon* nævnes heller ingen publikationer i fagtidsskrifter efter 1960.

Disse former for behandling har i begge tilfælde til hensigt at behandle bestemte sygdomme eller symptomer hos enkeltpatienter. Sådanne ikke-protokolleret behandling bliver bl.a. brugt over for sjældne diagnoser eller til patienter, hvor den almindelige (etablerede) behandling ikke har givet det tilsigtede resultat. I det følgende vil vi prøve at indkredse, om Ib Ostfelds behandling repræsenterede normal (etableret) behandling, eller om den var baseret på et forskningsgrundlag, som ikke var anerkendt i den periode, hvor Ib Ostfelds arbejdede på Godhavn.

Mest iøjnefaldende er Ib Ostfelds medicinering med antipsykotika som Truxal, Melleril, Fluanxol og Trilafon. Var det almindeligt at medicinere børn/unge med sådanne stoffer, der alle havde kendte bivirkninger? Eller havde Ib Ostfelds praksis på dette område karakter af eksperimentel behandling? Det er desuden relevant at se på medicineringen med vanedannede stoffer som amfetamin og benzodiazepinere som Valium og Librium. Det er i denne forbindelse også et spørgsmål om brugen af disse stoffer var almindelig (etableret) behandling af børn i perioden.

4.6.3 Kilder og metode

Det er en hæmsko for denne del af undersøgelser, at faglitteraturen om børne- og ungdomspsykiatriens historie er meget lille, og at der ikke findes mange informationer om almindelig praksis mht. behandling i børnepsykiatrien i perioden 1945-1976. Heller ikke i de internationale børnehjemstudier har dette emne været undersøgt.³² Et indblik i den danske børnepsykiatri kan man dog få gennem de børnepsykiatriske

32 Nogle kommentarer findes i *Abschlussbericht des Runden Tisches Heimerziehung in der 50er und 60er Jahren*, Berlin 2010, s. 19-20. Her nævnes det, at bl.a. Truxal er blevet benyttet i 1966 på tyske børn. Men det noteres, at "Der Medikamenteneinsatz in der Heimerziehung, das Zusammenwirken von Heimerziehung und Psychiatrie und die Beteiligung von Ärzten an solchen Versuche sind für die 50er und 60er Jahre noch kaum erforscht und bedürfen der weiteren Aufarbeitung" (s. 20).

lærebøger, der som tidligere nævnt udkom fra 1948. Lærebøgerne indeholder anbefalinger for arbejdet og behandlingen i børnepsykiatrien. Men det er samtidig usikkert, i hvor høj grad psykiaterne har fulgt disse anvisninger i det konkrete arbejde i børneforsorgen. Andre kilder er forskellige artikler i lægevidenskabelige tidsskrifter som Ugeskrift for Læger og Børnesagens Tidende, hvor lægerne beskriver arbejdet i børneforsorgen. For at kortlægge, hvorvidt medicineringen på Godhavn repræsenterede almindelig (etableret) behandling, er der foretaget en gennemgang af dansk og international litteratur om børnepsykiatri og forsøg med psykofarmaka. Søgninger i EMBASE og PubMed er blevet foretaget. Der er først blevet søgt efter artikler om de enkelte stoffer i perioden 1945-1975. Der er søgt efter både generisk navn og salgsnavn, fx Truxal og chlorprotixen (chlorprothixen). Derefter er der søgt i baserne med søgeordene børn (children) og de enkelte præparater. Endelig er der lavet en bred søgning på enuresis/sengevæderi, som Ib Ostfeldts behandlinger især var rettet mod. Herunder er der især blevet fokuseret på danske artikler om emnet samt på danske og internationale artikler, der omhandler behandling af enuresis. Derefter er artikler, der ud fra overskrifter og abstracts omhandler brug af psykofarmaka til børn, blevet udvalgt til gennemlæsning.

4.6.4 Børnepsykiatrisk litteratur om medicinering

En gennemgang af lærebøger i børnepsykiatrien tyder på, at medicinering har haft en vis rolle i behandlingen af børn. Men som det bemærkes i Margrete Lomholdts "Børnepsykiatri", den lærebog, der blev undervist i frem til 1979, så havde den medicinske behandling "*et snævrere begrænset indikationsområde i børnepsykiatrien end i voksenpsykiatrien.*" Hun bemærker desuden, at "*sedativa har som regel ingen, i visse tilfælde snarere en paradoksvirkning på børn, og man bør kun undtagelsesvis anvende dem. Sovemidler er først og fremmest indiceret ved psykoser. Man kan af og til, for ganske korte perioder, få brug for sovemidler (...) eller lignende ved behandling af akutte angsttilstande hos ikke-psykotiske børn. De egentlige psykofarmaka har deres vigtigste indi-*

kationsområde ved børnepsykoser, hvor de er uundværlige i forbindelse med både milieubehandling og anden psykoterapi.”³³ I den internationale lægevidenskabelige litteratur om de første forsøg med klorpromazin (Largactil/Thorazine) og reserpin (Serpasil) ses der også enkelte artikler om medicinering af børn allerede fra 1955.³⁴ Men det skal samtidig bemærkes, at disse forsøg med børn fra børnepsykiatriske afdelinger ikke kan sammenlignes direkte med de anbragte på Godhavn, der ikke var en børnepsykiatrisk institution. Desuden havde kun ét af børnene i Ostfeldts journaler tilsyneladende en diagnose inden for psykosespektret. Behandling af raske børn med psykofarmaka er således ikke noget den samtidige psykiatriske lærebog af M. Lomholdt anbefaler.

4.6.5 Behandling af symptomer

Frem for behandling af psykoser eller særlige diagnoser blev stærkt virkende psykofarmaka (antipsykotika) især anvendt på Godhavn over for bestemte symptomer som enuresis (sengevædning), og det er derfor væsentligt at se på, hvordan man i perioden 1960-1975 behandlede sådanne symptomer i børnepsykiatrien og andre lægevidenskabelige specialer. Enuresis blev i perioden betragtet som et centralt problem i den lægevidenskabelige litteratur.³⁵ Enuresis blev ofte set som et psykosomatisk symptom, og i den danske børnepsykiatriske litteratur blev miljøterapi og psykoterapi især fremhævet i behandlingen. Som

33 Margrete Lomholdt: *Børnepsykiatri*. Tredje udgave, København 1965, s. 264.

34 R. Gatski: Chlorpromazine in the treatment of emotionally maladjusted children; preliminary report, *Journal of the American Medical Association*, 157, 1955, s. 1298-1300; M. Miksztal: Chlorpromazine (thorazine) and reserpine in residential treatment of neuropsychiatric disorders in children, *Journal of Nervous and Mental Diseases*, 123, 1956, s. 477-479 og H. Bkwin: The use of chlorpromazine in pediatrics, *Journal of Pediatrics*, 48, 1956, s. 240-247.

35 Hanne Uhrbrand og Inger Lise Nobel: Efterundersøgelse af enuresispatienter, *Ugeskrift for Læger*, 114, 1952, s. 1554-1557, Inger Sonne: Efterundersøgelser af enuresisbørn, *Ugeskrift for Læger*, 114, 1952, s. 1557-1560, Bertil Hallgren: Enuresis. A Study with Reference to Certain Physical, Mental, and Social Factors Possibly Associated with Enuresis, *Acta Psychiatrica et Neurologica Scandinavica*, 31, 1956, s. 406-436.

Margrete Lomholdt fremhæver i forskellige udgaver af sin lærebog, måtte behandlingen *“som altid rettes i første række mod den til grund liggende årsag, efter de samme retningslinjer som ved alle psykogene lidelser. Som almindelig regel kan siges, at man aldrig skal straffe barnet eller skamme det ud, endstige ligefrem hænge det ud i andres nærværelse, heller ikke indirekte som f.eks. ved beklagelse af lugten eller den store vask.”*³⁶ Hun fremhævede også, at *“brugen af medicin af forskellig art anbefales fra talrige sider. Når medicin af og til har god virkning ved enuresis, skyldes det vist hyppigst midlets suggestive virkning, og medicinens sammensætning er vist derfor i de allerfleste tilfælde underordnet. Om man vil bruge medicin som understøtning for sin behandling er meget en temperamentssag. (...) I alle tilfælde må man være klar over, at det er psykoterapi, der først og fremmest kræves ved alle tilfælde af enuresis.”*³⁷ Lomholdts udsagn viser nogen skepsis overfor brug af medicin mod enuresis, men hendes holdning behøver ikke at være repræsentativ for alle læger i samtidens børnepsykiatri.

I den internationale litteratur fra 1950'erne og frem til begyndelsen af 1960'erne var der nemlig nogle få rapporter om behandling af enuresis med psykofarmaka. Som lægen Eli Breger bemærkede i 1961 i forbindelse med et forsøg med meprobatmat (Miltown/Restenil) mod enuresis, var der: *“få offentliggjorte rapporter om anvendelsen af nyere psykofarmakologiske præparater til behandlingen af enuresis, og dem, der var rapporteret, har ikke levet op til kravene for en veldesignet, kontrolleret undersøgelse.”*³⁸ Nogle få artikler om brug af reserpin (Serpasil) i behandlingen af enuresis kan findes efter søgninger i PudMed og EMBASE for perioden frem til 1961. I Perioden 1961-1963 kommer der desuden flere rapporter om forsøg med det antidepressive præparat

36 M. Lomholdt: *Børnepsykiatri*, København 1958, s. 148. Samme i tredje udgave 1965, s. 142.

37 M. Lomholdt: *Børnepsykiatri*, København 1965, s. 143.

38 E. Berger: Meproamate in the management of enuresis, *The Journal of Pediatrics*, 59, 1961, s. 571.

imipramin (Tofranil) til behandling af enuresis.³⁹ Men at dømme ud fra antallet af artikler fra denne periode synes det ikke at være almindeligt at bruge antipsykotisk medicin som chlorprotixen (Truxal) i behandlingen af enuresis. Brug af antipsykotika til enuresis anbefales som tidligere nævnt heller ikke i de danske børnepsykiatriske lærebøger. Ostenfelds egne udsagn om emnet i Ugeskrift for Læger efterlader også dette indtryk med hans påpegning af, “at behandlingerne må betragtes som forsøg.”⁴⁰ Noget tyder på, at Ib Ostenfeld opfattede sig som pioner mht. at afprøve visse typer af psykofarmaka mod enuresis, og at han selv opfattede disse behandlinger som eksperimentelle, hvilket betyder, at der blev afprøvet forskellige former for psykofarmaka i behandlingen af drengene på Godhavn i perioden 1960-76.

4.6.6 Psykofarmaka mod enuresis/sengevædning

Chlorprotixen (Truxal) blev især anvendt af Ib Ostenfeld til behandling af enuresis. Truxal var som tidligere nævnt fremstillet af Lundbeck, og de første artikler om præparatet blev publiceret i 1959.⁴¹ Truxal var/er et højdosis antipsykotisk præparat, som især blev anvendt i behandlingen af skizofreni i voksenpsykiatrien. Men præparatet blev også brugt til en række andre diagnosegrupper (neuroser, maniodepressiv psykose, delirium tremens), kort efter at det var kommet på markedet.⁴² Et

39 Bl.a. A.J. Munster m.fl.: Imipramine (Tofranil) in the treatment of enuresis, *The American Journal of Psychiatry*, 118, 1961: 76-77, M.J. Mariuz og C.J. Walters: Enuresis in non-psychotic boys treated with imipramine, *The American Journal of Psychiatry*, 120, 1963, s. 597-599.

40 Ib Ostenfeld: Børneforsorgsarbejdet, *Ugeskrift for Læger*, 124, 2, 1962, s. 1258.

41 I. Møller Nielsen, P.V. Petersen og Jørgen Ravn: Truxal et nyt dansk psykofarmakon, *Ugeskrift for Læger*, 121, 1959, s. 1433-1440. J. Ravn: Truxal ein neuartiges Psychopharmakon. *Wiener Klinische Wochenschrift*, 72, 1960, s. 192-196. Denne artikel blev også publiceret på engelsk i 1961.

42 E. Høyrup: Erfaringer med Truxal, *Ugeskrift for Læger*, 122, 1960, s. 1146-1149, G. Kor-skjær m.fl. Truxal som adjuvans ved neurosebehandling, *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift*, 15, 1961, s. 316-324, J. Ravn: Delirium Tremens behandlet med Truxal, *Ugeskrift for Læger*, 122, 1960, s. 1151.

Sovesalen på Godhavn, set fra vaskerummet. Stolene er til at lægge og hænge drengenes tøj på. Bag vinduet i endevæg ved dør lå nattevagtens rum. Foto: Henning Clausen 1968.

stort antal artikler om chlorprotixen (Truxal) blev publiceret fra 1959. En måned efter, Ib Ostfeld offentliggjorde sine behandlinger med Truxal mod enuresis på drengene på Godhavn i Ugeskrift For læger, kom den første rapport om brug af Truxal i børnepsykiatrien internationalt, nemlig artiklen af Leon Oettinger "Chlorprothixene in the Management of Problem Children".⁴³

Ib Ostfelds informationer om behandlingen med dette præparat i Ugeskrift for Læger i 1962 synes derfor ikke at repræsentere almindelig anerkendt behandling i denne tid.

Journalerne fra Godhavn tyder samtidig på, at chlorprotixen (Truxal) blev givet på ret forskellig basis. Et eksempel, som beskrives som en vellykket behandling af enuresis, er en elev, der behandles med

43 L. Oettinger: Chlorprothixene in the Management of Problem Children, *Diseases of the Nervous System*, 23, 1962, s. 568-571.

Truxal. Første gang medicinering af eleven anføres i journalen, står der: *“Har på dette tidspunkt fået Truxal i 8 dg. Med god virkning.”* Dosis er ikke anført. Om det er Ib Ostensfeld, der har ordineret medicinen i første omgang, fremgår ikke. Efter ca. 2 ugers medicinering skriver Ostensfeld om drengen: *“Behandling en succes. Oplivet og tilfreds. Bør fortsætte.”* Efter yderligere 2 uger sættes antal af doser ned, idet der kun gives medicin 3 gangen om ugen. *“God virkning, fortsætter behandling.”* Efter endnu en måned står der kort og godt i journalen om drengen, at han var *“Helbredt.”*

Men ikke alle sager er så enkle. En anden elev henvises med enuresis, og efter en samtale vurderer Ostensfeld, at der er tale om et symptom på drengens ringe selvtillid. Han skriver derfor, at det må indprentes eleven *“at dette middel er absolut effektivt”* og at *“Symptomet illustrerer hans tendens til tilfældig, uordnet levevis.”* Drengen ordineres 15 mg Truxal hver aften, men allerede efter 10 dage, ændres dosis til 30 mg hver aften i 3 dage, og derefter igen 15 mg hver aften. Ostensfeld begrundet det således: *“nogen effekt af Truxal, men for en sikkerheds skyld.”* Efter en måned anføres i journalen, at behandlingen fortsættes *“God virkning (...) ingen uheld (...) let og sangvinsk (...)”*. 2 måneder senere bliver eleven indlagt på psykiatrisk afdeling på mistanke om epilepsi. Kort efter ophører Truxal-behandlingen, og Ostensfeld noterer: *“Ingen tilbagefald (af enuresis). Eleven får at vide, at virkningen af medicinen vil holde sig et stykke tid efter medicineringens ophør.”* Kort efter påbegynder eleven Melleril-behandling imod svedanfald, hvilket efter 2 mdr. erstattes med Bellerгал. Her noteres det, at eleven virker *“konturløs, holdningsløs, kommer i konsultationen uden at have noget at sige.”* Eleven behandles med Bellerгал i 7 måneder, hvor *“kun nogen effekt af medicinen”* registreres. Derefter beslutter Ostensfeld at ordinere Phenemal 5 cg hver aften og Difhydan 10 cg hver morgen imod *“latent epilepsi”*. Efter ca. 2 uger registreres samme elev som *“mere afdæmpet, rolig i sin argumentation. Ikke så smilende ligeglad.”*

Et tredje eksempel viser tydeligt, hvordan Ostenfeld har betragtet enuresis som et psykosomatisk fænomen, dvs. som en sygdom/tilstand, der kan behandles med psykofarmaka. En elev påbegynder behandling imod sengevæderi med 30 mg Truxal hver aften i 3 dage. Derefter en mindre dagsdosis (størrelsen fremgår ikke) i ca. 3 uger, inden medicinen erstattes med Atarax 25 mg hver aften. Her anføres det, at sengevæderiet ses som et symptom på det belastede forhold til elevens eget hjem. Eleven er meget ulykkelig over anbringelsen, og Ostenfeld vurderer, at sengevæderproblemet kun kan løses i samarbejde med hjemmet. Efter yderligere to ugers medicinering anføres der: "*ingen effekt af medicinen.*" Drengen beskrives som "*ulystbetonet.*" Den manglende virkning forklares med elevens uafklarede forhold til moderen. Efter yderligere to uger, ændrer Ostenfeld medicinen tilbage til Truxal, og prøver igen med en tredagskur bestående af 30 mg hver aften, derefter 15 mg hver aften. Han beskriver, at eleven er meget utilfreds med opholdet på Godhavn, og nævner, at dette ikke gør behandlingen lettere. To uger senere har eleven været tør i en uge, mens han har været på ferie hos moderen – uden medicin. Da eleven vender tilbage til Godhavn, vender også enuresisproblemet tilbage. Eleven beskrives som "*meget ked af det.*" En uge senere ser Ostenfeld igen eleven. Her afgør Ostenfeld, at eleven må blive på Godhavn for at få helbredt sin enuresis. Truxal-behandlingen fortsættes herefter i 6 måneder. Da problemet endnu ikke er helbredt, forsøger Ostenfeld sig nu med Probantine 1 tablet hver aften. Dette giver dog drengen tørhed i munden og en puls på 76, og der skiftes efter 2 mdr. tilbage til Truxal. Journalen ophører uden en ende på historien. Men sagen viser, at Ostenfeld entydigt forbandt enuresis med barnets psykiske befindende. Hvis Ib Ostenfeld har set enuresis som tegn på manglende trivsel, er det problematisk, at han som behandler ikke har grebet ind i forhold til den fejlslagne pædagogik,

Af de i alt 60 medicinerede børn, hvis journaler her er undersøgt, har de 12 fået chlorprotixen (Truxal). I journalerne noteres medicinering fra perioden 1963-1969, derefter optræder medikamentet ikke

i journalerne. Det blev givet i doser a 15 mg 1-3 x dgl. imod enuresis, kontaktforstyrrelser, depression og stofafhængighed.

I forbindelse med behandling af enuresis, gives Truxal ofte i en dosis af 2 x 15 mg i 3 dg. og derefter 15 mg pr. dg. i en længere periode.

Ib Ostenfelds brug af Truxal har ikke karakter af standardbehandling, og hans behandlingsstrategi var ikke på dette punkt støttet af andre studier fra perioden. Men med til vurderingen hører også, at brug af Truxal til børn ikke var en idé, der var fremmed for andre psykiatere lidt senere i 1960'erne. I løbet af 1960'erne foretages der forskellige internationale studier med brug af Truxal også til forholdsvis store grupper af børn.⁴⁴ Også i Danmark er det ikke kun Ib Ostefeld, der forsøger sig med Truxal i behandlingen af enuresis. I en artikel fra Ugeskrift for Læger fra 1968 kan det således ses, at denne behandling senere er blevet brugt af praktiserende læger i et forsøg med 45 børn.⁴⁵

Ud over chlorprotixen (Truxal) anvendes også andre former for anti-psykotika i behandlingen af enuresis på Godhavn. Ligesom med Truxal er nogle af disse også relativt nye præparater. Således anvendte Ostefeld thioridazin (Melleril), som hører til den samme klasse af stoffer som klorpromazin (dvs. fenotiaziner). Stoffet blev syntetiseret i 1958 af det schweiziske medicinalfirma Sandoz og blev afprøvet i Danmark året efter. Thioridazin (Melleril i Europa, Mellaril i USA) var/er et antipsykotisk højdosispræparat, som især blev anvendt til skizofrene patienter i voksenpsykiatrien. I de første danske artikler om forsøg med thioridazin (Melleril) rapporteres der om få ekstrapyramidale bivirk-

44 Elga Mallmann-Mühlberger: Erfahrungsbericht über Truxal-Therapie bei 65 Kindern, *Medizinische Welt*, 28, 1963, s. 1455-1458, Th. Kohlmann, A. Rett: Klinische und pharmakopsychologische Untersuchungen mit Truxal bei hirngeschädigten Kindern. *Wiener klinische Wochenschrift*, 76, 1964, s. 789-794, Charles Harman & Don A. Winn: Clinical experience with Chlorprotihixene in disturbed children. A comparative study, *International Journal of Neuropsychiatry*, 2, 1966, s. 72-77.

45 Jørgen Gjessing: Undersøgelse og behandling af enuresis nocturna i Fredericia lægekreds, *Ugeskrift for Læger*, 130, 1968, s. 2053-2056.

ninger (stivhed og rysten), men om kardiale (hjerter-) bivirkninger.⁴⁶ I den internationale litteratur kommer den første rapport om forsøg med thioridazin til børn i 1961, og kun få artikler om emnet publiceres de følgende år.⁴⁷ Der synes ikke at foreligge artikler om forsøg med thioridazin over for enuresis før 1964.⁴⁸

Af de 60 medicinerede børn har 8 fået Melleril. Medicinen er givet i hele Ostenfelds tid på Godhavn, og sammenlignet med rapporter fra den internationale litteratur tager han tidligt stoffet i brug. Melleril blev givet imod enuresis til 4 drenge. Deraf har 2 af eleverne har fået doser på 25 mg. dgl., og 2 har fået 75 mg. dgl. I 3 tilfælde har elever fået medicinen imod stemningsuligevægtighed i doser af 10-40 mg dgl. En enkelt elev har fået Melleril imod hyperseksualitet i doser a 75 mg. dgl. (kombineret med phenytin 75 mg dgl.). Denne dreng på 13 år blev beskrevet som havende "stærke seksuelle tendenser", som blev forsøgt kureret med Melleril 10 mg 3 x dgl. Efter 2 uger blev det noteret i journalen, at eleven havde gjort tilnærmelser til piger. Men efter 2 ½ måned med medicin ville eleven prøve at klare sig uden. Ostenfeld indvilgede, men noterede, at han forventede, at eleven vil få det svært. Der er dog ikke siden anført noget om seksualitet i elevens journal.

Ligesom chlorprotixen (Truxal) er flupentixol (Fluanxol) et dansk præparat fra Lundbeck. Fluanxol blev første gang testet i 1963/64, hvor bl.a. det psykiatriske hospital i Middelfart var med til at foretage de første

46 Palle Kristjansen, Svendsen og Borup: Melleril- (Thioridazin-) behandling af langvarige psykoser, *Nordic Journal of Psychiatry*, 1959, 13, s. 1, 80-82.

47 R. Diethelm og A. Frueh: Erfarungen mit Melleril in Kinderpsychiatrie, *Praxis*, 21, 1961, s. 1364-1366. M. Allen m.fl. Thioridazine hydrochloride in the behavior disturbance of retarded children, *American Journal of Mental Deficiency*, 68, 1963, s. 63-68, F.V. Wallinga: Use of phenothiazine derivative, thioridazine, in the treatment of childhood emotional disorders, *Acta Paedopsychiatri*, 30, 1963: 211-225.

48 C.-E. Norén: Mallorol®, ett läkemedel i pediatriisk öppen vård. *Svenska Läkartidningen*, 61, 1964, s. 2443.

forsøg.⁴⁹ Fluanxol var/er et lavdosispræparat og var kendt for at have en antipsykotisk effekt. I voksenpsykiatrien blev stoffet især anvendt til patienter med skizofreni, men nogle psykiatere mente desuden, at det have en effekt over for depression og neuroser.⁵⁰ Der var tidlig viden om, at flupentixol (Fluanxol) gav bivirkninger. Som Jørgen Ravn noterede, var der "ikke tvivl om, at flupentixol, selv i små doser, giver ekstrapyramidale komplikationer." I Ravns forsøg i 1966 noterede han ekstrapyramidale ledsagesymptomer hos 35,2 % af patienterne.⁵¹ Rapporterne om bivirkninger kan have været en af årsager til, at der ikke er foretaget mange forsøg med stoffet til børn. I den internationale litteratur findes der kun et enkelt studie af forsøg med Fluanxol til børn, og det blev først publiceret i 1982.⁵²

Af de undersøgte journaler fra Godhavn fremgår det, at Fluanxol er givet til 5 elever i perioden 1971-1973. Den ene af eleverne betegnes som egenrådige, havende en uretfærdighedsholdning, opsætsighed og manglende renlighed. Hans dosis er ikke noteret. En anden elev får Fluanxol imod følelsesudbrud, heller ikke hans dosis er noteret. En tredje elev får medicinen imod hyperventileren, heller ikke her er anført dosis. En fjerde får 25 mg 4 x dgl. men årsagen er ikke angivet. Og den femte elev får Fluanxol som sidste udvej i et meget langvarigt forsøg på at stoppe enuresis. Da Ostenfelds forsøg med Fluanxol begynder i 1971, kan han ikke have støttet sig til den lægevidenskabelige

49 J. Ravn: Flupentixol, *Nordisk Psykiatrisk Medlemsblad*, 20, 1966, s. 410-424. L. Mahler Sonne: Behandling af depressive tilstande med Flupentixol, *Nordisk Psykiatrisk Medlemsblad*, 30, 1966, s. 322-324. J. Ravn og Rud: Patienter lidende af neuroser behandlet med flupentixol, *Nordiske Psykiatrisk Medlemsblad*, 19, 1965, s. 66-70.

50 J. Ravn: Flupentixol, *Nordisk Psykiatrisk Medlemsblad*, 20, 1966, s. 410-424. L. Mahler Sonne: Behandling af depressive tilstande med Flupentixol, *Nordisk Psykiatrisk Medlemsblad*, 30, 1966, s. 322-324. J. Ravn og Rud: Patienter lidende af neuroser behandlet med flupentixol, *Nordiske Psykiatrisk Medlemsblad*, 19, 1965, s. 66-70.

51 J. Ravn: Flupentixol, *Nordisk Psykiatrisk Medlemsblad*, 20, 1966, s. 421-22.

52 Denis A. de Connick: The use of flupentixol (Fluanxol) in the management of behavioral disorders in disturbed psychotic children, *Pharmacotherapeutica*, 3, 1982, s. 209-14. Artiklens forfatter rapporterede om forsøg med 24 børn.

litteratur, hvor der som nævnt først findes studier af brug af stoffet til børn fra 1982, og praksis med stoffet virker eksperimenterende, da der ikke i journalerne er registreret psykotiske symptomer som årsag til medicineringen.

4.6.7 *Anden behandling med psykofarmaka*

På andre områder synes Ib Ostenfolds medicinering at være i overensstemmelse med almindelig behandling. I brugen af det antipsykotiske præparat perfenazin (Trilafon), der var kommet i handlen i 1957, anvendte Ostensfeld således præparatet ud fra almindelige psykiatriske indikationer. Præparatet blev især anvendt til psykoser, og der kendes et eksempel fra 1961⁵³, hvor det er givet til børn. Ostensfeld giver det til en enkelt elev i 1964 i form af 4 mg i 3 dage mod psykotiske anfald. På Godhavn anvendte Ostensfeld også det antipsykotiske præparat prochlorperazin (Stemetil), der var blevet introduceret i psykiatrien i 1958. Ud over at Stemetil blev brugt i behandlingen af skizofreni, blev præparatet også anvendt til bl.a. kvalme, migræne og abstinenssymptomer hos alkoholikere, men også hos børn med kvalme eller følelsesforstyrrelser.⁵⁴ Ib Ostensfeld ordinerede Stemetil i 1971 til 2 elever, der begge fik det ud fra almindelige indikationer. Den ene elev fik medicinen som kur mod "*truende alkoholmisbrug*", den anden mod migræne. Også med andre former for psykofarmaka, der ikke hørte til blandt gruppen af antipsykotika, var Ostensfeld mere på linje med almindelig behandling i børnepsykiatrien. Således blev stoffet imipramin (Tofranil) også anvendt i behandlingen på Godhavn. Som tidligere nævnt var/er imipramin et antidepressivt middel, der allerede var blevet indført i psykiatrien i 1955. Præparatet havde, da Ostensfeld afprøvede det i

53 E. Eisenberg: "The effectiveness of psychotherapy alone and in conjunction with perphenazine or placebo in the treatment of neurotic hyperkinetic children"; *American Journal of Psychiatry*, 117, 1961, s. 1088-93.

54 G. Daeschner et al.: "Treatment of nausea and vomiting in children with prochlorperazine." *Journal of Pediatrics*, 53, 1958, s. 148-52.

perioden 1971-73, således været i brug i en årrække. Det var heller ikke usædvanligt, at imipramin blev brugt i børnepsykiatrien. Således findes der en række artikler fra psykiatriske og pædiatriske tidsskrifter om brug af imipramin til børn. Der er også flere artikler om anvendelse af imipramin i behandling af enuresis fra begyndelsen af 1960'erne og frem.⁵⁵ På Godhavn gav Ib Ostfeld ifølge journalerne imipramin i syv behandlingsforløb i perioden mellem 1971 og 1975, i alle tilfælde imod enuresis. Ib Ostfelds brug af benzodiazepinere som klordiazepoxid (Librium) havde ligeledes et mindre eksperimenterende præg. Klordiazepoxid (Librium) blev anvendt i psykiatrien fra 1960 og var/er primært et angstdæmpende middel, der dog blev anvendt bredt med flere forskellige indikationer, bl.a. til søvn og enuresis. Der var heller ikke ualmindeligt, at Librium blev anvendt i børnepsykiatrien i begyndelsen af 1960'erne.⁵⁶ På Godhavn har i alt 8 elever ud af de 60 medicinerede fået Librium i perioden 1965-1970. Librium blev givet til 1 elev imod angst (30 mg dgl.), 1 elev imod urolig søvn (20 mg dgl.), 5 elever imod enuresis (kun er dosis angivet for en af disse – 10 mg dgl.) og 1 imod opsætsighed (15 mg dgl.).

4.6.8 Tvangsmedicinering

I flere tilfælde beretter tidligere elever om, at medicinindtaget blev overvåget eller holdt skjult for eleven. Nogle fortæller, at de har fundet en pille under pålægget på brødet.

55 Fx A.J. Munster m.fl.: Imipramine (Tofranil) in the treatment of enuresis, *The American Journal of Psychiatry*, 118, 1961, s. 76-77. M.J. Mariuz & C.J. Walters: Enuresis in non-psychotic boys treated with imipramine, *The American Journal of Psychiatry*, 120, 1963, s. 597-599. D.B. Doroshow: An Alarming Solution: Bedwetting, Medicine, and Behavioral conditioning in Mid-Twentieth-century America. *Isis*, Vol. 101. No 2 (June 2010), 312-337.

56 H. Hove: Kliniske indtryk af Libriumbehandling hos psykiatriske patienter, *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift*, 16, 1962, s. 117. G. D'Amato: Chlordiazepoxide in management of school phobia, *Diseases of the Nervous System*, 23, 1962, s. 292-295. A.J. Krakowski: Chlordiazepoxide in treatment of children with emotional disturbance, *New York State Journal of Medicine*, 63, 1963, s. 3383-3392.

Det overvågede medicinindtag kan bekræftes ved en læsning af de psykiatriske journaler, hvor Ib Ostenfeld i flere tilfælde noterede, at det var nødvendigt at sikre sig, at eleven tog sin medicin. I et tilfælde ordineres elevens medicin i dråbeform, således at han ikke kan snyde pædagogerne ved at gemme tabletterne under tungen. Denne fremgangsform lader dog til at have været betinget af indtrykket af den enkelte elev, idet Ib Ostenfeld i andre tilfælde ligefrem afstod fra medicinering af en elev, hvis denne var stærk modstander af at skulle tage medicinen. Der blev således gjort forskel på eleverne og vurderet individuelt, hvorvidt han mente, at de skulle have indflydelse på egen behandling.

4.6.9 Uddeling af medicinen

Det fremgår af en lærers udtalelse i Rikke Skovs tv-udsendelse "Drengehjemmet", at lærere og andre medarbejdere selv kunne uddele psykofarmaka til eleverne på Godhavn, uden at medicinen var blevet ordineret af psykiateren, derfor har vi i undersøgelsen spurgt ind til dette i vores interview med de tidligere medarbejdere. Ingen af de interviewede kunne huske, at de selv skulle have haft mulighed for at uddele psykofarmaka til eleverne. Tværtimod sagde tidligere viceforstander 1962-1971: *"Det kan jeg ikke forestille mig (...) Jeg havde mit eget lille private regnskab om over, hvornår jeg hentede medicin på apoteket, og hvis der var en måneds udsving, så tror jeg nok, jeg ville have registreret det."* En tidligere afdelingsleder fra 1965-70 sagde det samme: *"Nej, når medicinen var ordineret, så skulle de have det, efter hvad der nu stod (...) kl. 18 om aftenen, eller (...) om morgenen eller midt på dagen. Nej, det stod helt lodret, der blev ikke udelt noget som helst, slet ikke. Det var heller ikke noget, de kunne sige, at de ikke ville have, vi skulle bare sige til dem, at det skal I have."* Medarbejdere på Godhavn uddelte psykofarmaca til de drenge, som havde fået det ordineret af Ib Ostenfeld, og der er intet, der tyder på, at de havde mulighed for selv at uddele medicin til drenge, som f.eks. bad om det, eller som lærerne fandt trængte til det.

4.6.10 Sammenfatning

Undersøgelsens hovedspørgsmål i kapitel 4 gik på, om psykiateren på Godhavn udførte medicinske forsøg med psykofarmaka på drengene i sin embedsperiode 1960-76. Vores analyse af det psykiatriske journalarkiv på Godhavn, som vi har redegjort for i det foregående, giver ikke grundlag for at hævde, at der blev udført medicinske forsøg på Godhavn. Der foreligger ikke tegn på, at Ib Ostenfeld afprøvede medikamenter, førte protokoller, endsige havde etableret en undersøgelsesgruppe og en kontrolgruppe af børn, således at hans medicinering af drengene skete med det formål at hjælpe fremtidige patienter, og ikke forsøgspersonerne. Hvorfor skrev han da i Ugeskrift for Læger, at *“behandlingerne må betragtes som forsøg (men efter mit skøn vellykkede forsøg).”*⁵⁷ Her skal det anføres, at Ostenfelds artikler om behandlingen af drengene med en række helt nye præparater ikke blev publiceret sammen med præsentationen af andre videnskabelige undersøgelser i Ugeskrift for Læger, men trykt i rubrikken *“Fagligt og socialt”*, eller i Børnesagens Tidende. At psykiateren selv kalder sine behandlinger for forsøg, kan bero på, at man i hans samtid omtalte eksperimentel behandling for *“forsøg”*. Vores analyse af hans brug af psykofarmaka på Godhavn viser snarere, at han forsøgte sig frem med det ene præparat efter det andet for at opnå den bedste virkning hos den enkelte dreng, end at han udførte protokollerede forsøg.

Ostenfeld kan have været den første psykiater i Danmark, der anvendte stærkt virkende antipsykotika på børn, hvor bivirkninger og afhængighed allerede kendtes på voksne i samtiden. Han kan meget vel være den første her i landet, der medicinerede børn med Truxal, i alt 12 drenge fik dette mod enuresis. For præparatet Fluanxol, som han giver til 5 drenge i 1971-73, stammer det første og eneste medicinske forsøg med præparatet fra udlandet på en gruppe børn i 1982. Det er vigtigt at bemærke, at drengene ikke var anbragt på Godhavn på grund af psy-

57 Ib Ostenfeld: Børneforsøgsarbejdet, *Ugeskrift for Læger*, 124, 2, s. 1258.

kisk sygdom, men af sociale årsager. Kun 1 dreng i de 269 psykiatriske journaler havde en psykiatrisk diagnose og var psykisk syg. Selvom analysen af Ostenfelds journaler på Godhavn er meget grundig, så forestår der flere undersøgelser, hvis det skal afgøres om disse eksperimentelle behandlinger var lovlige eller ulovlige efter samtidens målestok og juridiske kodeks. Mens spørgsmålet om eventuelle langtidsvirkninger af medicinen bliver vanskeligt at afgøre så mange år efter.

Kapitel 5

Klager over andre børnehjem

5.1.1 Indledning

Godhavnsundersøgelsens anden del omfatter 55 mennesker, hvoraf de 43 er interviewet med diktafon i eget hjem, resten over telefon. Det drejer sig om 43 tidligere børnehjemsbørn og 6 tidligere personale etc. som var 3 barneplejersker/assistenter, 1 kontorassistent, 1 pædagog og 1 ejer af det tidligere Værebros Drengeshjem.

Undersøgelsen omfatter 18 børnehjem. Det højeste antal deltagere pr. børnehjem var 5 personer, det mindste var 1 person. Det har ligget os på sinde, at også de børnehjem, der kun havde 1 deltager, fik deres plads i rapporten.

5.1.2 Liste over de undersøgte børnehjem

Børnehjemmet Hjortebjerg Skole
Kbh. Kommunes optagelseshjem Norges Minde
Josephine Schneiders Børnehjem
Børnehjemmet Godthaab
Børnehjemmet Tofttegård
Børnehjemmet Vejle Fjord (Bredballe)
Iagttagelseshjemmet Hostruphøj
Iagttagelseshjemmet Solhjem
Iagttagelseshjemmet Roskilde Hvile
Iagttagelseshjemmet Ærø

Kbh. Kommunes Børnehjem Jacob Michaelsens Minde
Kbh. Kommunes Børnehjem Spanager
Optagelseshjemmet Schepelernhus
Rågelund Dreng- og Lærlingehjem
Skolehjemmet Himmelbjerggården
Skolehjemmet Landerupgård
Statsungdomshjemmet Bråskovgaard
Viskinge Børnehjem
Værebro Drengehjem

5.1.3 Undersøgelsens opbygning og udførelse

Rammerne for undersøgelsens tillod kun punktstudier på disse 18 børnehjem, og der kunne kun i meget begrænset omfang foretages uddybende undersøgelser. I ét tilfælde har vi haft lejlighed til at gå dybere ind i en sag. Det skete, fordi en beretning om en forstanders afstraffelse af drengene på Værebro kunne efterprøves, idet en vigtig rekvisit, der indgik i afstraffelsen, blev fundet på det nedlagte børnehjem. Det gav os mulighed for, med hjælp fra kriminalpolitiets tekniske afdeling i Fredericia, at sandsynliggøre en tidligere anbragt mands beretning.

Interviewundersøgelsen er gennemført efter de samme principper som undersøgelsen af forholdene på Godhavn. Deltagerne er blevet forberedt som de øvrige, interviewene har været semistrukturerede, og de er blevet gennemført i folks egne hjem med diktafon. På samme måde som i den øvrige undersøgelse blev der ikke stillet spørgsmål ved sandheden i deltageres erindringer om deres opvækst.

Denne del af Godhavnsundersøgelsen fremlægger 55 menneskers klagemål eller oplevelser og erfaringer fra en anbringelse eller ansættelse på børnehjem i perioden 1945-1976, og den er derfor ikke en granskning af disse 18 børnehjem. For at sætte problematikken med kun 1 eller få deltagere pr. børnehjem ind i en større sammenhæng har vi set på, hvorledes man har forholdt sig i Norge, som gennem de sidste

10 år har foretaget en kulegravning af klager over forholdene under opvækst på børnehjem. Professor Edvard Befring, som ledede udredningen “Barnehjem og specialskoler under lupen. Nasjonal kartlegging av omsorgsvikt og overgrep” (2004), svarer på en forespørgsel, om man opererede med et minimumsantal af deltagere fra et bestemt børnehjem, før man kunne tale om repræsentativitet: “*våre data viste at det aldri (var) mange barn som ble utsatt for overgrep ved institusjoner, der overgrep ble dokumentert. Vanligvis var det kun ett offer, evt to.*”¹ På et uddybende spørsmål, om der blev krævet, at der skulle være et bestemt antal mennesker, der fremførte klager over et børnehjem, før den enkelte kunne komme i betragtning til erstatning, svarede han: “*Myndighetene stilte heller ikke noe krav om at det skulle være flere offer ved en institusjon for å få erstatning. Den empiri som foreligger tilsier, at det aldri var mange, men kun ett barn eller et par som var “utvalgt” som offer, også på de værste institusjonerne. De arkivdata vi hadde tilgang til gav uttykk for det samme.*”

5.2 Pigeheimmet Hjortebjerg Skole

Fire deltagere har været anbragt på dette pigeheim kaldet Hjortebjerg Skole på Falster. Tilsammen dækker de tidsrummet fra 1946 til 1964. Vi har valgt at lade afsnittet om Hjortebjerg Skole fylde mere, end de følgende 17 børnehjem, fordi det er undersøgelsens eneste pigeheim, og de fire kvinders vidnesbyrd derfor er de eneste, der kan belyse historien fra pigernes vinkel.

Hjortebjerg Skole og Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse

Børnehjemmet havde plads til 15 piger mellem 7 og 18 år. Der var egen skole i hjemmet, som optog “*piger der lever under sådanne forhold, at de er udsat for fordærvelse.*”² Hjortebjerg Skole blev oprettet i 1860 af

1 Edvard Befring i en e-mail til Maria Rytter af 18/12 2010.

2 Horsten 1948, s. 377.

det Classenske Fideikommis og blev i 1932 overtaget af Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse³. Denne forening tog sig af to grupper af børn: 1) børn fra København og omegn, hvis forældre henvendte sig frivilligt, som regel ugifte mødre eller fraskilte, eller 2) børn, som foreningen modtog fra det offentlige, dvs. børneværnsudvalgene. Foreningen havde ansvaret for ca. 300 børn, som den formidlede anbragte i plejefamilier eller på et af foreningens 6 børnehjem.

Indledning

Forstanderinden på Hjortebjerg var stedets daglige leder og dets ene-lærer. Hun underviste de 15 børn samlet i et skolelokale og dækkede alle fag til og med 7. klasse. Hendes ry som lærer var godt på egnen, og der gik af og til et par af de lokale børn i skolen. Der var ansat en køkkendame, en syerske samt en havemand. Pigerne boede på en sovesal til 13 piger samt i "Jomfruburet" med 2 køjesenge til de 2 ældste piger. I perioden 1935 til 1963 havde Hjortebjerg Skole den samme forstanderinde. I forbindelse med forstanderskiftet i 1963 blev børnehjemmet moderniseret, og en ny pædagogik blev indført.

Deltagerne i undersøgelsen er:

A: kvinde f. 1939 anbragt 1946-1956

B: kvinde f. 1943 anbragt 1953-1957

C: kvinde f. 1946 anbragt 1957-1961

D: kvinde f. 1949 anbragt 1954-1964

Proceduren for de fires anbringelse var for de tre deltageres vedkommende, at de først var anbragt i nogle måneder på Roskilde Hvile i pigeafdelingen Nitihus. Den fjerde kom fra Gentofte Hospitals børnepsykiatriske afdeling. Ingen af de fire kender deres nøjagtige alder for overførslen til Hjortebjerg, og ingen fik oplysninger om, hvorfor, hvornår eller hvor længe de skulle være der. To af kvindernes ophold blev på 10 år, mens de to andre hver opholdt sig på Hjortebjerg i 4 år.

3 Harald Jørgensen: Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse 1837-1985, s. 59.

Fysisk vold

Alle fire deltagere klager over eller beretter om fysisk vold, og det var ifølge alle fire kun forstanderinden på Hjortebjerg, der afstraffede børnene. Børnene kunne blive straffet med:

Dobbeltslag på ørerne og slag med samme hånd skiftevis på venstre og højre kind.

Hiv, vrid og niv i ørerne, at blive løftet op i ørerne, riv i håret.

Slag med pegepinden over fingrene.

Slag med bøjle og badebørste.

At få hamret hovedet ind i det nærmeste træværk.

Årsagerne til afstraffelsen kunne være mange, i dag huskes ofte de bizarre. A fortæller, at hun en dag fik så mange slag på begge sider af ansigtet, at hun hævede op, så forstanderinden troede, at hun havde fået fåresyge. Årsagen til bankene var, at hun havde sagt, at en pige havde *“jokket mig over tærne,”* hvor hun skulle have sagt, at hun havde *“trådt mig over tærne.”* A bed negle, og en dag efter skoletid skulle hun stå med hænderne fremme, *“og så tævede hun ellers løs ned over mine fingre med en pegepind. Hun blev ved, til jeg holdt op med at græde. Til sidst var mine hænder følelseløse.”* Derpå skulle hun gå over og spise, men *“jeg kunne dårligt holde på hverken ske, kniv eller gaffel.”* På et spørgsmål om, hvor tit hun blev slået, svarer hun, at det var *“mindst en gang om ugen.”* Afstraffelserne holdt op, da hun som 15-årig slog ud efter forstanderinden, efter at denne greb fat i hendes hår for at afstraffe hende. *“Det skulle jeg bare have gjort noget før.”* Af andre episoder fortæller hun om en lille, svagelig pige på Hjortebjerg, som A tog under sine vinger. Bl.a. ved at tage skylden for den lille, så det blev hende, der fik tæskene. *“Jeg var jo så vant til at få tæsk, så det rørte mig ikke. Jeg blev en hård negl efterhånden.”* Hun er også den, der kan berette om tæv med badebørste og bøjle.

B fortæller, at forstanderinden delte øretæver ud i flæng, og at hun slog hårdt; *“Jeg har haft hele hendes hånd siddende på kinden. Hun rev også i ørerne, ja, hun kunne godt virke lidt voldsom på mindre børn.”* Det, som ifølge denne informant var karakteristisk ved forstanderinden, var,

at hun *“kunne skifte fra det ene øjeblik til det andet.”* Hun beskriver også forstanderinden som en splittet person, der både havde en god og en dårlig side, hvilket resulterede i, at *“man anede ikke hvor man havde hende.”*

Mens C fortæller, at hun var blevet tæsket så voldsomt på Hornbæk Optagelseshjem af en tante Karen, at hun ikke havde så meget at berette fra Hjortebjerg. De mange tæsk på Hornbæk betød, at hun holdt op med at føle noget, når hun blev afstraffet. *“Jeg kunne ligesom sætte mig et andet sted hen, jeg mistede fuldkommen respekten for de voksne. Derfor kom jeg på Gentofte psykiatriske afdeling. De kunne ikke kue mig.”* Til gengæld oplevede hun engang en kollektiv afstraffelse på Hjortebjerg. Hun og en anden pige var flygtet fra Hjortebjerg, men blev fanget og bragt tilbage i nattens mulm og mørke. De de kom ind på sovesalen, *“lyder der en råben og en skrigen, og 14 piger falder over os. De er blevet udstyret med alt fra køkkenet, grydeskeer og sådan noget. De fortalte næste dag, at de var blevet tvunget til at gøre det.”*

D fortæller, at der var tæsk i luften fra morgen til aften, og skulle hun sige, hvor tit hun blev slået, er svaret *“Jeg føler, at jeg blev slået hver anden dag, mindst.”* Tævene kunne være så slemme, at *“jeg var nødt til at øve mig i ikke at græde. Så begyndte jeg at tælle slagene, og jeg nåede op på 22 dobbeltslag. Tænk dig, 22 slag på et barneansigt.”* Engang da hun var lille, var hun blevet sat til at rense ud hos hønsene. *“Der kan jeg huske, at jeg var bange for, at hun ville dræbe mig. Jeg havde gjort det, så godt jeg kunne, men så nev hun mig og knaldede mit ansigt ned i (hun græder) ... de der redekasser.”* For D var det værste alle de slag, hun fik i nakke og hoved, *“Jeg var et traumatiseret barn (...), udsat for en ulykke, inden jeg kom på børnehjem.”* D havde fået en tung flagstang ned over sig, som havde ramt hendes hals, og efterfølgende havde hun været indlagt på hospitalet, hvor det blev besluttet, at hun skulle fjernes fra sit hjem. Hun følte hele barndommen, at forstanderinden havde udset sig hende som prygelknabe: *“Hun mishandlede mig, hun bankede mig, og jeg fattede aldrig, hvad jeg havde gjort (...) Det var så pinligt over for de andre at være den, der var mest ydmyget (...) D et blev banket ind i én, at man skulle skamme sig og i det hele taget være*

tilfreds med, at der overhovedet var nogen, der ville tage sig af én.” D oplevede forstanderskiftet med indførelsen af den nye pædagogik. I forbindelse med sygemeldingen af forstanderinden i 1961, oplevede D, at hjemmet fik besøg af tilsynsførende fra Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen, som afholdt forhør af pigerne for at indsamle viden om forstanderindens metoder. Hendes beretning om sine klager lyder således: “Det, jeg fortalte, som jeg husker det, var, at jeg var så vred over, at jeg ikke kunne bestemme over mit eget hår (...) over, at jeg skulle have fletninger og sløjfer (...) jeg tænkte slet ikke over det der med tæskene.”

Psykisk vold

Alle fire deltagere klager over eller beretter om psykisk vold fra forstanderindens side. Hjortebjerg blev kørt med en disciplin, som var det en kaserne, klager D, børnene skulle “være i gang, i gang, i gang. Vi skulle pudse sko, og stå ret og neje. Når hun kom ind, skulle vi rejse os op.” Pigerne følte sig overvåget i en sådan grad, at B “havde en fornemmelse af, at hun kunne dreje hovedet hele vejen rundt, hun havde øjne i nakken, og hun kunne høre alt.” På sommerlejren, som foregik i en lejrbygning ude i en skov, var hun derimod mere afslappet og flink. B husker forstanderindens lunefuldhed som noget, der skabte stor usikkerhed: “Man anede ikke, hvor man havde hende – man kunne få tæv for noget den ene dag, som man kunne få ros for en anden dag. Man vidste ikke selv, om man havde gjort noget forkert.” Andre psykiske afstraffelsesformer var at blive hånet eller at blive straffet med særligt uudholdelige arbejdsopgaver. C husker, at der var en stemning af grundlæggende mistillid på hele Hjortebjerg. B fortæller, at hun har prøvet at blive tilbageholdt i klassen af forstanderinden, uden at ane hvorfor. “Hun blev ved med at spørge mig, om jeg vidste, hvorfor jeg skulle blive siddende. Det kunne jeg slet ikke svare hende på, for jeg vidste det ikke. 1 ½ time holdt hun mig tilbage (...) men hendes værste straf var, når hun lukkede os inde på det, blev kaldt hendes kontor.” Forstanderinden anvendte sin uopvarmede entre til isolationsstraffe for børnene. A oplevede at være indespærret i hendes kolde entre i 8 dage. D i 2-3 dage, B kom i entreen i 1-2-3 dage, og C omtaler slet ikke entreen.

Maden

Der er ingen klager over maden, som var tarvelig, men rigelig, og ingen sultede. Men kræsenhed tolereredes ikke. Pigen A oplevede at blive tvangsfodret af forstanderinden, løbe ud, kaste op, komme ind og fortsætte, til hun igen måtte kaste op. To (A og B) har prøvet at få den levnede tallerken mad serveret over flere dage, til maden var spist op, eller var blevet så fordærvet, at den måtte smides ud. Pigerne fik ikke samme mad som personalet, bl.a. fik de voksne rundstykker, smør og bedre pålæg hver dag. A fortæller om søndagsteen: *“Lige fra mandag morgen, når de voksne skulle have deres morgenmad og te, så blev resten af teen hældt op i nogle store kander, der stod på en hylde. Hver søndag kom det op i en gryde og blev varmet, og så fik vi det.”*

Beklædning og fodtøj

Om formiddagen var pigerne iklædt ternede kjoler med ternede forklæder, fortæller A, og så *“havde vi eftermiddagskjoler, så havde vi søndagskjoler, og så havde vi noget der hed stadskjoler.”* Men tøjet var slidt og lappet, og de var let genkendelige på deres påklædning. Deres mad blev serveret på pæne hvide duge, og pigerne havde hver sin hvide stofserviet, og ifølge A *“syede vi selv sådan nogle små konvolutter, som vi lagde vores stofservietter i.”* Pigerne blev oplært i en perlerække af huslige sysler, fortæller B *“Vi strikkede jo meget, så jeg har selv strikket hulmønstrede bluser, selv broderet forklæde og nederdel (...) vi lærte at hækle, strikke, orkere og brodere, det var hun (forstanderinden MR) rigtigt flink til at lære fra sig af, hun var selv meget dygtig til det.”* Klagerne på tøjet går på, at de var let genkendelige i deres slidte og umoderne beklædning. D: *“Altså vi fik aldrig nyt tøj. Det var sådan noget fra krigens tid, der lå inde på et høløft. Gamle underbukser og forklæder (...) Vi lignede, jeg ved ikke hvad,”* D kan også fortælle om de tykke, strikkede strømper, pigerne bar om vinteren: *“De var som regel ældgamle, aflagte inde fra Diakonissestiftelsen, sorte og godt stoppede. Dem skulle vi tage af hver dag og gå op og stikke hånden igennem og vise hende (...) når man står der som 10-årig med en strømpe, der er så gennemstoppet, og der er hul, så var det: ned og stoppe hullet.”* Heller ikke fodtøjet

var godt, A fortæller: *“Vi fik gamle aflagte sko og ø delagde fødderne.”*
Mens D fortæller: *“Fodtøjet, det var også sådan noget gammelt noget, træsko, gamle sko.”*

Arbejde

Alle fire deltagere fortæller om den uforholdsmæssigt store arbejdsindsats, der blev krævet af pigerne på Hjortebjerg, og man får det indtryk, at børnehjemmet ikke kunne have fungeret uden børnenes arbejde. Dette var ikke tilrettelagt, så det passede til børnenes alder, og der er flere beretninger om, at arbejde blev brugt som straf, f.eks. skulle A sidde udenfor i kulden og skrælle kartofler juleaften, fordi hun havde været næsvis.

I det følgende sammendrag af børnenes arbejde, som deltagerne husker fra Hjortebjerg, kan man få en fornemmelse af det hav af arbejdsopgaver, et børnehjem kunne kræve, at dets små beboere skulle udføre frem til 1963.

D husker: *“På Hjortebjerg var der børnearbejde, fra man var helt lille bitte. Rense ud hos hønsene, vaske gulve, gøre rent hos forstanderinden, stå ude i frostvejr og skure spækbrætter, pudse vinduer. Efter middag skulle man vaske op og gøre rent. Når man havde spist aftensmad, så skulle man strikke til de spedalske i Indien. Vi skulle holde en kæmpe, kæmpestor have. Luge og ordne, plukke jordbær, plukke bær, grave kartofler op, slæbe og slide. Vi havde aldrig fri, fra om morgenen, man stod op, til om aftenen, så havde man været i gang hele tiden.”*

C kan supplere: *“Vi havde tandkrus af stål, og de skulle så pudses. Man skulle altid gøre rent. Alt skulle være pletfrit. Vi skulle vaske og rulle, vi stod og rullede med sten, øøj, hvor var det svært at få rundt. Og det var koldt.”*

Mens B fortsætter: *“Der var husarbejde og havesarbejde. Jeg skulle ordne træskogang og toilet. Nogle skulle feje gårdspladsen, nogle skulle skrælle kartofler, altså, det var delt op, men ikke så det passede til vores alder. Vi skulle sidde udenfor også om vinteren og skrælle kartofler, det synes jeg bestemt ikke var passende. Det var heller ikke passende at skulle rende med en stor kost og feje ude på gårdspladsen. Jeg synes heller ikke,*

at det var rigtigt, at jeg skulle gøre toiletterne rent, fordi jeg kun var de der 11-12 år. Var det ikke gjort ordentligt skulle det gøres om igen. Jeg havde ikke noget imod at hjælpe på systuen eller ovre i køkkenet, men at jeg skulle sidde udenfor og ordne kartofler og grønsager, det var ikke særligt rart.”

Mens A fortæller: “Jeg startede med at bære tørv ind, i sådan nogle store spande. Så steg jeg i graderne og skulle feje gård. Hele vejen rundt på den her gårdsplads lå der brosten, i midten var der perlesten. Alle perlestenene skulle fejes sammen i midten hver dag. Men der groede jo også ukrudt, det passede vi også. Om søndagen kunne jeg sidde derude og samle ukrudt, mens alle de andre hyggede sig. Vi skulle stå og skylle tøjet i en balje, det kunne være lagner, og det var tungt. Når tøjet var tørt, havde vi en stor rullestue med en kæmperulle med kæmpesten. Det var de små, der skulle rulle, og jeg kunne næsten ikke nå op, over og rundt. Og så havde vi det kæmpestore fyr, som vi skulle slæbe brænde ned til. Vi samlede også kartofler op. De blev opbevaret i en kæmpestor jordkælder. Når vi nåede et stykke hen på vinteren, begyndte kartoflerne at spire, så skulle vi derned og sidde, der var jo ikke lys, så skulle vi sidde der og tage spirene af kartoflerne. Uuh.”

En særlig arbejdsopgave var at vaske de store pigers brugte menstruationsbind af strikket stof. Når en pige fik sin første menstruation, fik hun udleveret 10 strikkede bind med en instruks i at bruge dem af en af de ældre piger. A fortæller: “Ovre på toilettet blev der sat en blikkasse med hul i. Der puttede man det brugte bind i. Da vi kun vaskede én gang om måneden, så lå de jo der. Når vi skulle vaske, blev nøglen til kassen udleveret, så blev bindene lagt i en balje med soda (sæbe). Så blev de mindst af os sat til at vaske bindene.” Mens D husker: “at jeg som meget lille stod med blodige bind, fordi vi skulle spare, så det var sådan nogle stofbind (...) Hun lod små børn stå nede i det blod og skrubbe på vaskebrætter.”

Fyret, sygemeldt eller pensioneret?

Forud for forstanderskiftet i 1963 var der ifølge D sket det, at en nyindskrevet pige på 14 år efter få dage flygtede for at gå til dagbladet B.T., hvor hun berettede om forholdene på hjemmet. Ifølge D blev hendes historie bragt i B.T., hvilket fik myndighederne til at reagere. Umiddelbart efter B.T.'s artikel "*kommer nogle fra direktoratet, og så skal vi børn hver især gå ind og tale med en eller anden person.*" Børnene blev ikke orienteret om hvorfor, og de fik heller aldrig noget at vide om resultaterne af afhøringerne. Det, de kunne observere, var, at der efter et halvt års tid, kom en ny forstander. Senere har D hørt, at den gamle forstanderinde var blevet fyret. I foreningens "Beretning for 1962-63 og 1964-65"⁴ står er, at forstanderinden "*efter mange års dygtig ledelse af hjemmet (...) måtte trække sig tilbage på grund af sygdom.*"

Nye tider på Hjortebjerg

D beskrev tiden efter den gamle forstanderindes afgang i 1963 som "*en revolution*". Bygningerne blev moderniseret, og børnene sendt i den lokale folkeskole, hvor D klarede sig godt og blev valgt ind i elevrådet. Efter skoletid kunne man gå ind på sit eget værelse og høre Beatles. Indførelsen af ny pædagogik betød, at: "*vi blev anerkendte. Vi blev modtaget med kakao og boller om eftermiddagen (...) I stedet for at man skulle ud og tvangsplukke frugt, så stod der frugt til en (...) Vi får lommepenge og lov til at bruge dem. Vi får nyt tøj. Fritid. Alt tvangsarbejde blev afskaffet.*" Den første pædagog, der blev ansat efter den gamle forstanderinde, fik afgørende betydning for D, som for første gang oplevede at få et forbillede. Forholdene blev normaliseret, så "*Vi kunne have drenge og veninder med hjem, og det bliver et sjovt sted, også for byens andre børn.*"

4 Årsberetningen s. 20.

5.3 Københavns Kommunes optagelseshjem Norges Minde

Børnehjemshistorien omfatter hele barndommen, således er også spædbørnehjemmene for de 0-2-årige. Det er ikke muligt at indsamle erindringer fra mennesker, der har opholdt sig på spædbørnehjem, fordi de sjældent kan huske andet end små fragmenter. Beretninger om forholdene på spædbørnehjem skal derfor komme fra tidligere ansatte eller andre med tæt tilknytning til disse institutioner. Siden 2002 har Forsorgsmuseet i Svendborg assisteret et stort antal mennesker, der henvendte sig med et ønske om at få viden om deres ophold på spædbørnehjem.

Indledning

Norges Minde lå på Strandagervej 12 i Hellerup. Det havde plads til 47 børn fordelt på 2 afdelinger: 24 spædbørn fra 0-2 år og 23 førskolebørn fra 2-7 år. Optagelse skete gennem Direktoratet for Københavns Kommunes Børne- og Ungdomsværn. Hjemmet var oprettet i 1913 af frøken Anna Rieper som hjem for mødre med spæde børn og overgået til Københavns Kommune i 1933. Hjemmet blev nedlagt i 1970. Tre tidligere medarbejdere fra Norges Minde deltog. De dækker perioden 1961-1970. De har alle været ansat under den samme plejemor/forstanderinde. Deltagerne er:

- A: f. 1943 ansat som medhjælper/assistent 1961
- B: f. 1941 ansat som medhjælper/assistent i 1963
- C: f. 1948 ansat som barneplejerske i 1969-70

En medarbejderklage fra 1963

Forholdene på Norges Minde var så kritisable, fortæller A, at hun og en veninde i 1963 bad om foretræde for et medlem af Københavns borgerrepræsentation, som lyttede til deres klage, men afviste den med den besked, at forstanderinden var gammel og snart gik på pension. Hvilket skete 7 år senere i forbindelse med børnehjemmets nedlæggelse i 1970.

Undersøgelsen har ikke fundet billeder fra Norges Minde, men her ses en lignende sovestue på Kerteminde Spædbørnehjem. Foto: barneplejerske Inger Sune Nielsen, 1957.

Blodprøver

A fortæller, at hun skulle holde de små børn, mens en læge tog blodprøver på dem. Det foregik på forstanderindens kontor. Hun kan tidsfæste oplevelsen til maj 1963: *“De allermindste spædbørn fik taget blodprøve oppe i hjernen, og det var en ret stor blodprøve, et rør, skal vi sige 2 ml eller 5 cm. Det tog sin tid, før det ligesom løb ud. De mellemstore børn fik taget den i halsen. De helt store børn har jeg ikke været med til, så*

jeg ved ikke, hvor de fik taget den. Børnene skreg selvfølgelig, når de fik det der rør ind. Det synes jeg var helt forkert. At børn, der i forvejen havde det slemt, også skulle være forsøgsdyr. Jeg fik intet at vide, hørte bare, det var et forsøg.”

Børn uden håb

B husker, hvorledes nogle af børnene opgav håbet: “Jeg så børn, der ikke fik mulighed for at udtrykke sig. De blev på en eller anden måde sådan oppustet i ansigterne, der indtræder en slags grimhed.” En del børn blev anbragt som spæde, men andre ankom som 3-4-årige og havde forinden boet hjemme hos familien. Om deres vilkår fortæller hun: “Først er der barnets overlevelsesinstinkt, ja, man må holde håbet oppe. Så får man en bamse og klynger sig til den, eller til en af personalet. Men efterhånden som tiden går, går tiden også for barnet, og barnets håb går (...) Det har jeg set på Norges Minde.” B sammenfatter sine indtryk af børnenes forhold på Norges Minde således: “Man er ikke indlemmet i menneskenes verden. Man er en kategori, som bliver behandlet i flok på en institution.”

Inhumane badeforhold

C fortæller om forholdene under badet, at det foregik på samlebånd i et langt smalt badeværelse, hvor 4 eller 5 medarbejdere var placeret til at udføre hver sin funktion: “Der var ikke noget med at tage hensyn, det skulle fan’me gå tjep, for at sige det rent ud (...) En startede med at vaske de skrigende unger, for de fik sæbe i øjnene, det var altså frygteligt. Den næste klippede negle (...) Jeg synes det var så rædselsfuldt og så nedværdigende for de unger der stod der nøgne (...) De fleste af pigerne havde jo langt hår, og så skulle vi frisere det her hår, der var vådt. Uhh, jeg får kuldegysninger af det endnu. (...) Vi skulle jo være færdige. Du skulle jo have dem igennem alle sammen på en formiddag”.

Stimulusfattigt miljø

Alle tre deltagere fremhæver selve holdningen til opdragelse som noget, der lå i tiden: “Det var kæft, trit og retning, og så var det ro, renlighed og

regelmæssighed.” Børnene fik aldrig lov til at afslutte en leg, men blev altid afbrudt, fordi der skulle ryddes op, der skulle spises eller siddes på potte. Der var ingen sproglig stimulering af børnene, heller ikke *“legemæssigt, der var ingenting.”* Børnene levede et meget ensomt liv på Norges Minde, de sammenligner det med *“et fængselsliv for børn.”* Personalet havde forbud mod at tage børnene op og give dem en ekstra opmærksomhed *“Man måtte ikke komme for tæt på børnene, alle børnene var vores, og man måtte ikke favorisere en. Heller ikke, hvis de havde brug for ekstra kontakt.”*

Klagesager i Direktoratets arkiv

Fra 1958 til 1966 foreligger 6 klagesager på forstanderinden på Norges Minde. Føromtalte klagemål fra 1963 ligger ikke i arkivet. Det gennemgående træk i de seks klager er dårlige personaleforhold. I en klage fra 1958 klages der også over, at børnene blev bundet med seler til sengene om natten, at gummibukser og bleer blev hængt til tørre på sengene, at børnene blev *“småslået”*, at børnene fik for meget sukker og for lidt grønsager. To forskellige børnelæger udtaler sig i anledning af klager i 1958 og 1964, begge finder børnene sunde og raske og glade for personalet, men begge læger antyder ledelsesmæssige problemer. Der er klager over, at forstanderinden skjuler sygdomme hos børnene over for lægen, hvilket bekræftes af lægen i 1964. Direktoratet førte ekstra tilsyn med Norges Minde i begyndelsen af 1960'erne, fordi der var hyppige personaleskift, og det fremgår af et notat, at det skyldtes, at personalet var bange for forstanderinden. I november 1963 skriver en tilsynsførende i et notat, at forstanderinden ikke udnyttede normeringen ved at ansætte uddannet personale, men foretrak elever og 1-årige barneplejersker, *“der er nemmere at styre, men som absolut ikke kan skabe et stabilt og betryggende miljø for børnene.”* En stedfar klagede i 1963 til borgmesteren over besøgsforholdene på Norges Minde, som han fandt skete under umenneskelige og gammeldags former, her skriver han bl.a.: *“Herr Borgmester! Tiden er vist løbet fra Deres børnehjem, det burde være sådan, at forældre kunne besøge deres børn, som var de pensionærer og ikke straffefanger.”*

5.4 Josephine Schneiders Børnehjem i København

Den tidligste erindring fra et børnehjem stammer fra en kvinde, der var på Josephine Schneiders Børnehjem i Hellerup, fra hun var 2 ½, til hun var 5 ½ år gammel. Om det, at hun kan huske ting så klart, fra før hun fylder 6 år, er usædvanligt, skriver hun selv: "Man siger, at folk ikke kan huske så langt tilbage, som jeg kan, men jeg tror, at det alene kommer an på, hvad man har oplevet."

Indledning

Josephine Schneider, filantrop og pædagog, oprettede et børnehjem på Vodroffsvej i København i 1874, som hun ledede til sin død i 1887. I 1907 blev det store børnehjem delt i 5 afdelinger i hver sin bygning. Senere blev de 5 til 4 afdelinger: Peter Rørdamsvej 15 i Nordvest til 20 piger, Henningsens Alle 66 i Hellerup til 20 piger, Rostrupvej 3 på Frederiksberg til 16 piger, samt Korsgårdsvej 11 i Charlottenlund til 16 piger. Det var en selvejende institution med betydelig legatkapital. Pigerne's alder var mellem 2 og 16 år. En deltager i undersøgelsen:

Kvinde f. 1945 anbragt fra 1947-1950.

Dagligdagen

Hvert af de Schneiderske børnehjem blev ledet af en forstanderinde, der i slutningen af 1940'erne havde en assistent og en køkkendame som medhjælpere. Børnene gik i den nærliggende folkeskole, men deltageren var så lille, at hun ikke gik i skole, mens hun var anbragt. Hun er ikke klar over, hvilket af børnehjemmene hun boede på, kun, at det lå i Hellerup. Hun var blevet anbragt på børnehjemmet, mens hendes mor tog en uddannelse efter sin skilsmisse fra pigens far. Hendes mor tog hende tilbage efter endt uddannelse. I de 3 år hun var anbragt på børnehjemmet, besøgte hendes mor hende aldrig.

Noget af det, hun husker er, hvordan sengevæderne blev hængt ud, og at de større børn blev slået af den medarbejder NN, som hendes klage omhandler. Selv fortæller hun om dengang, hun var avanceret fra plejemors soveværelse og skulle sove sin første nat på sovesalen: "Jeg

blev bange og tisede i sengen, og det var der en hel del børn, der gjorde (...) Så blev det udstillet på den måde, at madrassen blev vist frem og "Fyyy." Hendes erindringer i forbindelse med spisning handler bl.a. om tiden op til jul, hvor der blev serveret blodpølse til middag "Jeg kan huske, når man sad og spiste, og vi så fik blodpølse. Det stod for mig som den største rædsel i verden, men jeg spiste det, og ved du hvorfor? Fordi der sad nogle børn over for mig – nogle større børn – som kastede op og ikke kunne spise det. Der kom NN og tog fat i håret og holdt fast. Så tog hun bræk og mad og skovlede det hele ind i hovedet på dem. Det gjorde indtryk på mig, så jeg spiste min blodpølse. Det har jeg aldrig, aldrig glemt."

Lukket inde i kælderen

En straf, som informanten oplevede på egen krop, var at blive spærret inde i kælderen under børnehjemmet. I hele undersøgelsesperioden var der forbud mod at straffe børn under 7 år ved at lukke dem inde i kældre, under trapper, i skabe eller på lofter. Hun fortæller: *"Jeg kan huske engang, jeg havde taget et æble, som jeg ikke havde fået lov til at tage. Så hev hun mig ned i en kælder (...) Jeg kan huske, at der var en trædør, som man også har på landet, med tremmer, som man kan kikke imellem. Der blev jeg låst inde, og jeg har måske været 3 år, eller måske har jeg været 4 år. Jeg var rædselsslagen. Det puslede rundt omkring mig, og jeg var sindssygt bange. Jeg kan ikke sige, hvor længe jeg var der, men det var en straf, fordi jeg havde taget det der æble."*

Fysisk og psykisk vold

Plejeren NN afstraffede informanten korporligt ("tæskede"), f.eks. når hun ikke kunne sluge de store levertranpiller som børnene fik. Eller noget, hun husker, som skete, dengang hun som ganske lille fik briller: *"Da gik jeg ind i plejemors soveværelse. Der sov jeg der åbenbart stadig, så der har jeg været lille. Jeg ville ikke have de briller på, det var sådan nogle med metalelastikker om ørene, som man bruger til små børn. Så tog jeg dem af og s med dem ud af vinduet. Men så kom NN, og d et skulle jeg aldrig have gjort. Så fik man jo nogen (tæsk)."* Den oplevelse,

som står stærkest i deltagerens erindring, handler om angsten for at drukne og dø. Det skete under et sommerophold i børnehjemets lejrbygning i (mener hun) Gilleleje. Hun fortæller: *“Jeg kan også huske en anden fuldstændigt forfærdeligt rædselsfuld oplevelse, der har fulgt mig. Vi skulle ned på stranden og bade. Jeg var jo lille, og jeg ville ikke ud i vandet, for jeg var bange for vandet. Det var jo kæmpestort, det her hav. Det ville jeg ikke. Så kom NN og s agde, nu skulle jeg ud at bade. Hun tog mig og bar mig ud, hvor det for mig var dybt, og så slap hun mig og dykkede mig ned under vandet. Jeg troede, at jeg døde, jeg troede, jeg druknede. Da jeg kunne få lov at komme ind, så fór jeg ind og sad og rystede og græd i lange, lange tider.”*

5.5 Rågelund Dreng- og Lærlingehjem

Indledning

Oprettet som børnehjem for søskende i 1882 af Hans Hansen og hustru. Anerkendt d. 25. november 1905. Betydeligt udvidet i 1918. Ny hovedbygning i 1922. Anerkendt som selvejende institution. I 1928 blev der opført gymnastiksal samt lærlingeafdeling. Ombygget og forbedret i 1953-1954. Her var plads til 50 drenge i 1948, det var faldet til 30 drenge i 1973. Alderen var fra 2-14 år, lærlingeafdeling til 5-6 drenge over 14 år. Egen skole i hjemmet. Areal 3,7 ha bestående af større havebrug og mindre landbrug. Deltagere i undersøgelsen:

- A: mand f. 1928 anbragt fra 1935-1944
- B: mand f. 1948 anbragt fra 1959-1968
- C: mand f. 1949 anbragt fra 1960-1964
- D: mand f. 1953 anbragt fra 1961
- E: mand f. 1956 anbragt fra 1967-1973.

A deltager i undersøgelsen, skønt hans 9 år lange ophold på Rågelund slutter i 1944, et år, før undersøgelsen begynder. Han er blevet interviewet, fordi han er medlem af Landsforeningen Godhavnsdrene, og hans erfaringer belyser overgangen fra en gammel til en nyere pæ-

dagogik, A voksede op under én forstander, de 4 andre under den næste forstander.

Forholdene på sovesalene

Drengene sov på tre sovesale, en for de små mellem 5-7 år, en for de skolesøgende mellem 7-14 år, og en for drenge over 14 år. Der herskede en militær disciplin, og drengene sov med tæpper, frem for dyner. A var sengevæder i alle 9 år. Det blev straffet med 3-5 slag med spanskrør i den bare ende på forstanderens kontor, "*han lagde virkelig kræfterne i.*" For de drenge, som blev grebet i at onanere, havde Rågelund handsker af stift læder, som de fik spændt på om natten. A har ikke haft handskerne på, men har set andre ligge med dem. Rågelunds tidligere forstander har i sin bog "Onkels erindringer" beskrevet brugen af disse handsker, og de skræmmende perspektiver, de havde⁵.

Seksuelle overgreb

Der herskede en brutal stemning på Rågelund, husker A, som omtaler sin opvækst der som én lang ydmygelse. "*Der var jo en del pædofili*" fra lærernes side, fortæller han, specielt én lærer: "*hvor man blev taget ind på hans værelse, han havde bare et værelse at bo i, der blev han nærgående.*" Han mener selv, at det stoppede, fordi han gjorde for meget modstand. "*Man snakkede ikke indbyrdes om det, drengene imellem,*" fortæller A, så han ved ikke, om der var andre ofre. Forstander Svend Nielsen omtaler i sin bog om Rågelund eksempler på seksuelle overgreb, der var sket, før han blev forstander. Om drenge, der blev grebet i at onanere, skriver han: "*Hertil kom, at de kunne blive et offer for seksuelt afsporede medarbejdere, der ubarmhjertigt brugte en drengs skyldfølelse til at få en kønsdrift tilfredsstillet. Under dække af omsorg, blev omsorgen til voldtægt.*"⁶

5 Svend Nielsen: "Onkels erindringer – et liv i børneforsorgen 1910-1972", s. 79 ff.

6 Svend Nielsen: "Onkels erindringer – et liv i børneforsorgen 1910-1972", s. 79.

Maden

Maden var simpel, *“men vi fik det, vi havde behov for.”* Morgenmaden bestod af havregryn og skummetmælk og en humpel rugbrød med marmelade. De voksne sad ved et bord for sig og *“fik det, man kalder hæderlig og god morgenmad med franskrød og den slags ting, med kaffe, og hvad ved jeg.”* Efter morgenmaden skulle der gøres rent overalt. Kl. 10 blev der serveret rugbrød med marmelade i kælderens. Middagsmaden bestod af to retter varm mad, forretten var ofte *“skemad”*, derpå kartofler og noget kød. Aftensmaden var altid rester fra middagsmaden f.eks. opvarmet vandgrød med skummetmælk, der først skulle spises op, og så kom der rugbrød med pålæg.

Familien

A havde ingen kontakt til sine forældre og anede ikke, om de eksisterede. I tiden efter Rågelund var A meget bitter på dem. Han fortæller, at det var forfærdeligt at komme ud i den rigtige verden efter konfirmationen, han anede ikke, hvordan man skulle kommunikere og agere. Han havde kun lært at gøre, hvad der blev sagt. A synes, at det har været en spildt barndom, *“Jeg havde intet med derfra.”* Han har altid forsøgt at fortrænge sin fortid, bl.a. ved at skjule for sine omgivelser, at han havde været på børnehjem.

De 4 næste beretninger dækker perioden 1959-73 på Rågelund

B var på Rågelund i 8 år, og han har både gode og dårlige minder derfra. Der var et *“voldsomt hierarki blandt drengene med en hakkeorden,”* som man skulle være stærk for at overleve. Efter hans mening skulle forstanderen aldrig have været forstander, han *“red på en bølge, fordi han selv havde været dreng på det samme børnehjem,”* og han forherligede sig selv, over for dem, der kom på besøg. Han klager også over, at der ingen varme var, ingen kropskontakt, *“det var omsorg, der manglede.”* Samtidig siger han, at det er et generelt problem, idet *“der er ingen, der er kommet ud af børneforsorgen uden ar på sjælen.”* Hans beskrivelse af dagligdagen på Rågelund giver et indtryk af et sted med velordnede forhold, drengene fik tøjpenge og blev ekviperet i en herretøjsforretning

i Odense. Til gengæld lærte de ikke at passe tænderne, og han tilskriver Rågelund, at han har gebis i dag. Forstanderinden underviste drengene i tysk, og et år kom hele tyskholdet på en tur til Harzen, hvor de bl.a. så VW-fabrikkerne. Men sammenfattende siger han om sin opvækst på Rågelund, at den har betydet, at *“jeg har svært ved at tro på nogen efter Rågelund – det kæmper jeg stadigvæk med. Det er det, jeg har fået ud af opholdet.”*

C fortæller, at drengene kunne finde på at flygte, hvis de havde problemer med en lærer. Han stak selv af, men blev bragt tilbage af politiet kort tid efter. Det fik han en verbal skideballe for. Men den lærer, der havde været for hård ved C, blev også kaldt ind på kontoret. På et tidspunkt var der nogle drenge, der flygtede, og da politiet bragte dem tilbage, havde de bemærket, at drengene havde blå mærker. De stammede fra de ansatte, som godt kunne finde på at slå med knytnæve på skulderen. Især en lærer var slem til at slå, og ham kunne drengene ikke lide. På et tidspunkt blev der ansat en ny lærer fra Odense, der var for hård ved drengene. Han blev fyret af forstanderen efter kort tid. C husker, at der foregik seksuelle aktiviteter på sovesalen, drengene imellem, *“de gik i seng med hinanden.”* Han har dog aldrig selv været udsat for noget. Der skete aldrig noget fra de voksnes side.

D kom til Rågelund i 1961 sammen med sine tre brødre fra Roskilde Hvile. På Rågelund *“lærte vi at have respekt for andre mennesker.”* De voksne gav drengene bøder på 25 eller 50 øre, hvis de kom op at slås eller på anden måde overtrådte reglementet. De kunne også få lussinger og blive sendt tidligt i seng. Lussingerne ophørte på et tidspunkt i forbindelse med et nyt reglement. D husker en enkelt episode, hvor han blev gennembanket af en lærer, det foregik i en lille gang og var med knytnæveslag over hele kroppen, *“det var mere end voldsomt.”* Generelt lægger D stor vægt på at fortælle, at drengene havde det godt på Rågelund, *“det var bedre end derhjemme.”* Men hans ene bror har det i dag meget dårligt med Rågelund, hvilket de to andre brødre ikke forstår.

E fortæller, at *“for mig er barndommen på Rågelund en god oplevelse.”* Der var masser af kammerater og masser af tilbud i fritiden, såsom fodbold og hobbyrum. Men han siger på den anden side, at det også kunne være skræmmende og hårdt på Rågelund, der var mange spilleregler, man skulle lære. Forstanderen var en karismatisk faderfigur, *“han lyttede til os.”* Men forstanderens egen barske opvækst på Rågelund stod i vejen for, at drengene kunne gå *“op til ham med klager, fordi det nyttede ikke noget,”* underforstået, at hans egne oplevelser havde været værre. Mens E var på Rågelund, skete der mange forbedringer. I 1968 annoncerede forstanderen nye tiltag, såsom at drengene måtte cykle frit rundt i omegnen to og to. Snart blev det indført, at de måtte cykle alene ud på ture. I 1969 blev der indført elevråd på Rågelund. Der var generelt ansat nogle søde pædagoger, og *“især i de sidste par år kom der nogen, som virkelig ville os.”* Tandplejen var forbedret, mens E var på Rågelund, dog husker han, at tandlægen havde en fodbetjent boremaskine. Men tandbørstningen blev tjekket med røde tabletter, og det var om igen, hvis tabletterne afslørede sjusk. Hans klagemål er få: Drengene burde have lært at lave mad og gøre rent, inden de kom ud i livet. De ældre elever kunne godt finde på at forgribe sig seksuelt på de små, han husker bl.a. et eksempel, men *“det kom ikke frem.”*

5.6 Viskinge Børnehjem

Indledning

I 1949 erhvervede staten Viskinge Kro ved Holbæk. Stedet blev indrettet til børnehjem og blev åbnet i 1950 som en selvejende institution med plads til 24 børn i alderen 2 til ca. 14 år. Børnehjemmet blev ledet af den samme forstanderinde under alle tre deltagernes ophold, som dækker perioden 1956-1976, hun blev afløst af et forstanderpar i 1974.

Deltagerne i undersøgelsen er:

A: mand f. 1954 anbragt i 1960-1973

B: mand f. 1944 anbragt 1956-1962

C: kvinde f. 1958 anbragt 1960-1976.

Fysisk vold

Alle tre deltagere klager over forstanderindens udøvelse af fysisk vold, som skete vilkårligt og ofte som straf for bagateller. Der er berettiget om, at hun afstraffede med:

Lussinger eller kindheste.

Spanskrør.

Slag med våde klude.

Slag med bøjle.

Alle tre fortæller, at forstanderinden slog lussinger eller kindheste, så børnene gik rundt med ophovnede, røde kinder. En navngivet dreng blev slået, så det blødte ud af hans øre. Hun brugte også spanskrør, selvom det havde været forbudt siden 1954, og hun kunne godt give mange slag i træk, A mener, at *“det var hendes fornøjelse.”* Børnene kunne selv få lov til at vælge, hvilket spanskrør de skulle afstraffes med. B: *“Hun havde et helt rum inde på sit kontor fyldt med spanskrør, og når hun slog, slog hun, lige til de knækkede, så hun var nødt til at have et ordentligt bundt at bruge af. Når de knækkede, blev de bare smidt ud af vinduet, så kunne dem, som skulle gøre gangen ren, samle dem op. Hun var vild, når hun slog, så fråden stod ud af munden på hende, og hun stank forfærdeligt bagefter.”* C beretter om forstanderindens afstraffelser: *“Mig slog hun altid i nakken eller med en bøjle. De andre drenge var det tit med bøjle eller en våd karklud.”*

A fortæller, at det værste eksempel på vold, han oplevede på Viskinge, var engang han overværede forstanderinden tæve en lille syg pige i hovedet. Årsagen var, at barnet græd, da hun blev efterladt af den dame, som havde afleveret hende til børnehjemmet. Det viser sig, at den lille syge pige er C, den kvindelige deltager i undersøgelsen. Hun havde i de to første år af sit liv gennemgået operationer og behandlinger for en medfødt lidelse (tårnkranium). Da hun var blevet færdigbehandlet, blev hun anbragt på Viskinge. A fortæller: *“Den lille unge hylede, da hun blev sat på gulvet, og så fik hun så mange tæv på hovedet, den her lille unge. Hun fik den ene kindhest efter den anden, og hun sad og tudede med det her store hoved. Hvad gik der af forstander-*

inden? Hvorfor blev hun ved med at slå den lille, syge pige? Så til sidst blev det nok, så kunne assistenten overtage hende, og så blev hun så sat op i en (...) spædbørnestol, og hun hylede jo stadig væk.”

Psykisk vold

Forstanderinden virkede, som om hun havde magten over alt og alle i lokalsamfundet, og børnene kunne ikke fortælle sandheden henne i skolen. *“Når vi skulle i skole, og det ikke lige passede i hendes kram, så fik vi ikke lov at gå, før bussen var kørt. Så kunne vi komme for sent i skole og få en eftersidning for det. Og bagefter kunne vi komme hjem og få en skideballe, fordi vi kom for sent hjem.”* Børnene skulle arbejde, og heri lå der også elementer af psykisk vold. B husker med gru på forholdene, børnene blev budt, når de skulle tage kartofler op om efteråret. Forstanderinden forlangte, at det skulle ske i korte bukser og uden sko: *“Det vil sige, at vi i oktober måned gik med nøgne fødder ude i den kolde våde, regnfulde pløjemark i korte bukser og samlede kartofler op. Det synes jeg var tortur. Det var det også, når vi skulle bygge stendiger. Når vi skulle løfte sten, der var tunge, det var frygteligt.”*

Et af forstanderindens bizarre påfund var at hidse børnene op, fortæller C: *“Det, plejemor elskede allerhøjest, var, når vi havde spist aftensmad, så tog hun en våd klud og vred den, så skulle vi unger løbe skrigende rundt, mens hun slog ud efter os.”*

– Gjorde hun det som en leg?

“Jeg tror, hun syntes, det var en leg. Men vi havde simpelthen striber (efter hendes slag).”

Forholdene for sengevæderne var frygtelige, beretter B, de blev vækket midt om natten for at skulle tisse, og om morgenen blev de jaget ind under den kolde bruser. *“De fik det der tistøj stukket op i snotten: “Se hvad du har lavet.”* Sommetider var det gartneren, der tog børnene op om morgenen. *“Han var et rigtigt dumt svin. Han tog ungen og trak hovedet ned i tisset og sagde: “Hvad er det der?””* Alle mobbede sengevæderne, og de var nederst i hierarkiet. Som en illustration på det ukærlige psykiske klima på Viskinge Børnehjem fortæller A om, hvordan han blev sendt ud i livet som 18-årig, efter at have boet 13 år af sin barndom

på børnehjemmet. Forstanderinden kørte ham til stationen, og hendes afsked til drengen var: *“Farvel. Og jeg vil ikke se dig her igen.”*

Seksuelle overgreb

C fortæller, at hun blev misbrugt seksuelt af forstanderinden, fra hun er 4 ½, til hun er 6 år gammel år, hun sov inde i forstanderindens soveværelse. *“På det tidspunkt er plejemor begyndt at drikke en del. Jeg kan huske, at det var, når hun var fuld, det skete. Jeg kan se de der gule rullegardiner, jeg kan huske, at jeg ligger i sengen og klamrer mig til den her dyne (...) Så kan jeg huske, at hun kommer og henter mig og lægger mig over i hendes seng.”* B fortæller, at der var seksuelle forhold mellem drengene på sovesalen, og at der var en stor dreng, der tvang de små til at give ham udløsning.

Arbejde eller kald?

Forstanderinden på Viskinge gjorde forskel på børnene, beretter de tre deltagere, bl.a. ved at adoptere to drenge på børnehjemmet. Disse behandlede hun helt anderledes end de øvrige børn. De to drenge havde deres eget værelse, og de skulle ikke arbejde. A fortæller om forstanderindens drenge, *“dem snakkede vi ikke med, det turde vi ikke,”* mens C husker: *“Plejemor havde adopteret to drenge, tvillinger, som fik alt, og gjorde alt, og måtte alt.”* Om forstanderinden på Viskinge opfattede sit arbejde som et kald, ved vi ikke, men hun var ugift, boede på børnehjemmet og gjorde forskel på børnene. Om dette fænomen sagde den tilsynsførende inspektør (1956-58) og senere rektor for landets første børneforsorgsseminarium: *“Der var et generelt problem med de institutioner, der var ledet af en stærk forstanderinde uden uddannelse. De gjorde forskel på børnene og kunne ganske simpelthen udvælge nogle ved at gøre dem til deres egne. Jeg har måttet lukke 2 hjem af den grund. Den åndelige tortur har vi aldrig kunnet dokumentere, men jeg vil sige, at det var på grund af disse forhold med uuddannede ledere, som gjorde forskel på børnene, at vi fik en forsorgsuddannelse. Vi kunne ikke bruge de folk, som så deres arbejde som et kald. Det at ofre sig gør man ofte for at få noget ud af det selv.”*

5.7 Toftegård Børnehjem ved Ringe

Indledning

Toftegård Børnehjem er det eneste eksempel i undersøgelsen på et børnehjem, der var ejet af forstanderen selv. Det blev oprettet i 1920 og udvidet og forbedret i 1935 og 1941. Her var plads til 25 drenge i alderen 2-14 år. Der var skole i hjemmet. Til hjemmet hørte 23 ha, men det meste var bortforpagtet. Børnehjemmet blev solgt midt i 1960'erne. Nogle år senere genåbnede Toftegård som en pædagogisk døgninstitution for odenseanske skolebørn med indlæringsproblemer under ledelse af en tidligere viceforstander på Godhavn. Fire deltagere i undersøgelsen er vokset op på Toftegård, og deres beretning dækker perioden 1955 til 1965. Alle har boet på hjemmet under det samme forstanderpar.

A: mand f. 1956 anbragt 1959-1963

B: mand f. 1950 anbragt 1960-1964

C: mand f. 1950 anbragt 1955-1965

D: mand f. 1950 anbragt 1957-1963

Fysisk vold

Alle fire deltagere klager over fysisk vold fra forstanderen og visse medarbejdere på Toftegård. Alle fires ophold forløb efter 1964, hvor såvel afstraffelse med spanskrør som endefuld var blevet afskaffet. Den fysiske vold foregik som:

Slag med Ronson-lighter

Lussinger

Spanskrør

Endefuld

Tæsk med knytnæveslag

Deltagerne fortæller samstemmende, at forstanderen afstraffede børnene med slag fra sin Ronson-lighter. C1955-65 blev engang afstraffet, mens han var på vej op ad en trappe: *“Han havde en kæmpe Ronson-lighter i sin hånd, og så å bankede han den sådan op imellem skulderbladene på mig, der hvor lungerne sidder, så jeg tabte vejret og jeg kunne*

Toftegård Drengeshjem ca. 1960. Fotograf ukendt.

dårligt stå.” A1959-63 fortæller, at “han havde sådan en Ronson-lighter. Så skulle vi gå i s kole, og så fik vi sådan en Ronson-lighter i ryggen.” B1960-64 fortæller også om Ronson-lighteren: “Plejefar havde et trick med at slå med en lighter i hovedet på én, og det gjorde fand’me ondt.” Mens D1957-63 kan huske, at plejefar altid slog med sin jernlighter, engang blev han ved med at slå, til “jeg græd og skreg (...) han var ikke noget godt menneske.” Han fortæller, at forstanderen også kunne give lussinger og slå med knytnæver, hvis han var blevet rigtigt hidsig. D fortæller, at han var en af de drenge, plejefar altid var efter. A fortæller om aftenritualet på sovesalen, at drengene “skulle stå på sådan en lang række ned ad en gang,” og så kom forstanderparret og sagde godnat til drengene. Men “alle dem, der ikke troede på Gud, blev lagt op hans knæ, og så fik de en røvfuld. Det fik jeg hver dag (...) Jeg var ikke Guds barn.”

Skønt brugen af spanskrør havde været forbudt siden 1954, blev spanskrøret benyttet på Toftegård. Det kunne f.eks. ifølge A være: “Normalt, tror jeg, var det 2 eller 3 slag. Men så kunne det også være 10

slag en dag. Det har da haft en fordel, jeg har aldrig haft lyst til at betale for spanking (griner).” Det var ikke kun forstanderen, der afstraffede drengene. C fortæller om den sidste medhjælper, der var ansat op til nedlæggelsen af børnehjemmet. “Han tæskede simpelthen de her, os, på alle mulige måder (...) jeg vil påstå i dag, at han var sadist (...) han kunne jo få livet til at være et fængsel for os. Vi var så bange for, hvad vi skulle gøre. Han var jo ligeglad, for han så os jo ikke som børn, men som slaver.”

Psykisk vold

Alle deltagere klager over det psykiske miljø på Toftegård, som beskrives som trist og ensformigt og kærlighedsløst. To deltagere klager over den psykiske belastning, de følte, når de blev tvunget til at overvære, at andre blev afstraffet eller ydmyget. D fortæller, at dagligdagen på Toftegård *“var uhyggeligt ensformig.”* Når han tænker tilbage på tiden, kan han ikke huske en episode, hvor han er glad. D var i alle 6 år på Toftegård sengevæder. Det var nedværdigende, og han var hele tiden bange for at blive drillet. De voksne var værst, de kunne bl.a. kalde ham for *“pissesvin”*. I dag spekulerer han på, om der ikke var en sammenhæng mellem hans dårlige forhold på børnehjemmet og det, at han ikke kunne ligge tør. Han havde ikke været sengevæder, før kom til Toftegård. A husker, hvordan han blev tvunget til at spise op. Forstanderen havde overhørt, at han ikke kunne lide makrelmadder, *“så skulle han fand’me nok sørge for, at jeg kunne lide det. Så han smurte nogle madder, og så skulle jeg bare æde det (...) og jeg kan bare ikke, jeg kan ikke lide det. Jeg skulle spise det, og jeg brækkede mig ned i tallerknen. Jeg skulle æde brækket og fisken. Jeg kan brække mig den dag i dag, når min dreng æder det der.”* Han fortæller videre, at *“jeg tror jeg sad i 3 timer, før jeg havde fået al brækket ind igen. Så var det et par på kassen og op i seng.”*

B fortæller om plejemor, at hun var mere frygtindgydende end plejefar, og også mere synlig i hverdagen. *“Hun havde de små klasser, og hun havde (retter sig selv), de havde, investeret i en bonemaskine. Der lå så*

alle de små og smurte gulvene ind med voks, og så gik hun rundt med maskinen. Hun råbte og skreg og var et ubehagelig væsen.”

B var så bange for en (navngiven) medarbejder, at han i årene efter Toftegård tænkte, at han ville slå ham ihjel, hvis han mødte ham. Ikke kun for, hvad han havde gjort mod B, men fordi han havde afstraffet andre for øjnene af ham: *“Nå I vil ikke sige, hvem det er, så får I en røvfuld begge to. Ned med bukserne og op over et grantræ, så havde de fand’me fået røvfuld. Jeg har så stået og kikket. Han var så (pause), han havde problemer.”*

C fortæller også om smerten ved at se andre lide: *“Else hed hun, hun var vel nærmest deres plejebarn, og så var hun under åndssvageforsorgen. Jeg holdt så meget af Else, fordi hun var et djævelsk dejligt menneske. Hun var sgu så sød på mange måder, hun var rævegrim og a lt muligt (...) Det gjorde simpelthen så ondt når plejemor stod og skældte hende ud (...) Mit hjerte løb altid ovenud, når jeg så det.”*

Seksuelle overgreb

En deltager, C, fortæller om sin barndoms oplevelse under og efter et seksuelt overgreb, ligesom han fortæller om overgrebets betydning for hans liv efter børnehjemmet. Hans beretning handler om at vokse op i kærlighedsløse voksnes varetægt, i et kuldslået miljø præget af fortielser og tabuer om seksualitet. Hans fortælling og de overvejelser, han har gjort sig, kan stå som repræsentant for de børnehjemsbørn, som ifølge C ikke *“står frem og fortæller eller siger det. Det er bare noget, der er der, uden at det bliver sagt.”*

“Jeg har da haft enorme problemer med seksualiteten. Jeg synes, det er en s ide af hele børnehjemsopdragelsen, som er en ormt væsentlig, og som man ikke snakker så meget om. Man får, i hvert fald fik vi det på Toftegaard, en forkvaklet opfattelse af, hvad seksualitet er. Det var noget beskidt, det var noget, der var forbundet med nogle følelser, der frembragte angst, i stedet for glæde og fornøjelse. Det er først langt oppe i årene, jeg kan slappe mere af (...) Det var der slet ikke plads til

dengang, det var tabu.”

C fortæller, at han var 10-11 år gammel, da overgrebet fandt sted. *“Det er en tidligere elev, der kommer ind (om natten på sovesalen MR) og begynder at onanere mig og sådan noget, og jeg skal tage hans tissemand og sådan noget. Jeg får sådan et chok og ved slet ikke, hvordan jeg skal håndtere det, vender mig om, og han kommer. Den der lugt (pause) den der saltede lugt af sperm og sådan noget. Jeg kan simpelthen ikke (pause) jeg er ved at brække mig.*

Den oplevelse, den sidder der endnu. Hele den oplevelse sidder helt tydeligt (...) hvordan det er foregået. Det gør jo, at man skal forholde sig til den der dobbelthed: med lyst og angst, forbudt og tilladt og alt det der. Man kan jo godt se, at man har lyst, men alligevel synes man ikke at (pause) Så det gør, at det hele bliver så forkrampet. Det bliver så underligt forstyrret, fordi det ikke er ligeværdigt, og fordi det er et overgreb. Den der følelse af, at her blev man udsat for noget, som man er fuldstændigt forsvarsløst over for. Man er totalt i alarmberedskab, fordi man på den ene side tænker “Hvad fanden er det?” Og det er samtidig noget helt nyt, det er en enormt ubehagelig situation.”

– Og det er sovesalen det foregår på?

“Det er sovesalen, hvor der er mange drenge, og de har jo også hørt det, fordi de har da sikkert været henne ved dem også. Alle er klar over, hvad der foregår, men der er ingen, der siger noget, det tør vi jo ikke.”

– Tror du, de kom tilbage af den grund?

“De ældre drenge? Ja, det tror jeg. Der er ingen tvivl om (pause) Jeg kan mærke nu, at jeg bliver, ja, jeg blev jo gal ikke. Aggressiv. (...) Vi har været forsvarsløse. De sneg sig ind i sovesalen om aftenen, så havde de jo frit spil. Eller de fik lov at hjælpe os i badet og stod og vaskede os grundigt nede omkring skridtet. Det var sådan nogle ting, hvor man tænker, ja, set i bakspejlet, er der ikke nogen voksne, der har været opmærksom på det her? Har de ikke vidst det? Og gjort et eller andet?”

Tilsyn og lægehjælp

Både B og C klager over, at der alt for sjældent blev tilkaldt læge. En (navngivet) dreng brækkede foden og fik lægehjælp alt for sent. B led hele barndommen af ørepine og flod fra øret, men han kom først til ørelægen efter Toftegård. Et stort ar på benet stammer fra et ubehandlet sår, som skulle have været syet og behandlet, men kun fik et plaster. C var overfølsom og fik store sprækker i hænderne, *“og det var frygteligt pinagtigt (...)og gjorde enormt ondt.”* Der var ingen lægehjælp at få på Toftegård, så han måtte skrive til sin gode ven, der sendte ham noget salve, som hjalp. B fortæller, at han kun var til tandlægen én gang på 4 år. Med hensyn til tilsyn udefra husker C, at der kom tilsyn mindst 2 gange om året af bestyrelsen. *“Så skulle hele Toftegård simpelthen skinne.”* Alle måtte knokle løs med at rive og feje og luge osv. Inden døre var det forstanderinden, der bestemte: *“Hun knoklede løs med alle, for at der skulle blive rent og pænt.”* Mens D nok ikke har ment, at bestyrelsens besøg var et tilsyn: *“Tilsyn udefra? Nej, det oplevede jeg aldrig nogen sinde i mit liv.”*

Maden

Klagerne på maden går på, at der blev sparet på råvarerne, og det er på Toftegård, vi for første gang hører om kålrabi som middagsmad på et børnehjem. C fortæller: *“Ja det har du sikkert hørt fra så mange andre steder (...) Vi fik stegt kålrabi. Det var jo døden, fordi der var ingen af os, der kunne lide det. Det var fand’me sådan noget, vi fik, for at holde kostprisen nede. Det er en billig måde at fodre 25 unger af på.”* Mens A fortæller, at han ligefrem hadede, når han skulle ind og spise: *“Det var altid enten kålrabisuppe eller grønkålsuppe eller hvidkålssuppe, og jeg hader grønsager i dag, jo, jeg elsker rå grønsager. (...) Maden var ikke noget, man brugte mange ører på.”*

Isolation

A mener ikke, at der var nogen som helst kontakt til det omgivende samfund. Drengene måtte ikke forlade matriklen: *“Granhegnet var lige i skellet, og det vidste vi lige nøjagtig.”*

B fortæller om et år, hvor tre drenge som de eneste på børnehjemmet fik lov til at gå til dans. Ellers var det småt med kontakten til omverdenen. Drengene havde dog været på ture til bl.a. Dybbøl Mølle. C husker, at han tit var på cykelture eller gåture til brugsen. Der var også drenge, *“der arbejdede på de nærliggende gårde, som havde små jobs og sådan noget.”* Mens B fortæller, at han i nogle dage fik lempeligere vilkår, fordi hans mor var død: *“Jeg fik faktisk nogle friheder, jeg fik lov til at gå op til en å, der lå uden for børnehjemmet. Vi måtte ellers aldrig gå ud (...) Der fik jeg lige nogle friheder i nogle dage.”*

5.8 Børnehjemmene Godthåb

Indledning

Godthåb blev stiftet i 1876 af grossererne Martinsen og Andersen. Det bestod af fire hjem, det første åbnede på Dronningensvej 29 på Frederiksberg i 1878, det sidste åbnede på samme vej i 1892. Godthåb havde plads til 54 drenge mellem 2 og 14 år, fordelt på de 4 huse. Børnehjemmet drev en særlig skole med 8 klasser, Godthåb Privatskole, som også blev søgt af børn fra private hjem. Det var en selvejende institution med egen feriekoloni i Kulhuse. To mænd har deltaget i undersøgelsen, det er:

A: f. 1947 anbragt 1950-1954

B: f. 1948 anbragt fra uvist?- 1959

A. Hans klager omhandler vold, ensomhed, ydmygelser og mindre-værdsfølelse. Han fortæller, at børnehjemmet lå i et rigmandskvarter, at det udelukkende havde kvindelige ansatte, og at han havde følt, at de levede et isoleret liv på børnehjemmet. Han husker, at han følte sig utroligt ensom, og mener, at manglen på omsorg har betydet, at han i dag har et stort mindreværds kompleks. Der var intet udviklende på Godthåb, man skulle bare sig rette ind. Hvis man afprøvede grænser, blev man truet med at komme på opdragelsesanstalt. Børnene gik i den lokale folkeskole, som egentlig var god, men for ham var den

“invaliderende (...) Vi var en irritationskilde.” Omverdenen var hadsk over for børnehjemsbørnene: *“Skrub af, I tyveknægte,”* kunne de andre børn finde på at sige.

Der var meget vold på Godthåb, og børnene kunne eksempelvis blive slået med bøjler og livrem, mens man i skolen fik med spansk-røret. En bestemt medarbejder var meget voldsom, når hun afstraffede med bøjle, og forstanderinden forsøgte at stoppe det. Det var alligevel ikke tæskene der var det værste på Godthåb, men følelsen af at være alene imod hele verdenen. Efter børnehjemmet har A haft svært ved at leve sammen med andre mennesker og at binde sig. Han føler ikke, at han har lært noget på børnehjem, tværtimod har det gjort ham asocial.

B. Han klager over mindreværdsfølelse, isolation, ensomhed, ydmygelser og manglende tilsyn. Han har været anbragt på børnehjem under det meste af sin opvækst, og Godthåb er ét i en række af mange: Jullemærkehjemmet i Svendborg, børnehjemmet Trepilelågen, Randers børnehjem, Godthåb, Børnepsykiatrisk afdeling på Bispebjerg som 11-årig, Stutgården, et lærlingehjem i Rødovre, 3 mdr. i fængsel samt en institution under Ungdommens Vel, til han blev 18 år. Han beklager, at han ingen har at snakke med om sin fortid, ligesom han er ked af, at han mistede kontakten til de andre børn, når han rejste: *“Man gik i glemmebogen.”* I sit voksenliv udviklede han et pille- og alkoholmisbrug, som han er kommet ud af igen. Han mener, at misbruget skyldtes den følelse af mindreværd, han havde opbygget under sin opvækst på børnehjem. Da han kom ud i det virkelige liv, skulle han starte helt fra bunden. Det undrer ham, at der ikke var nogen former for efterværn: *“Vi kunne jo intet, vi kunne hverken lave mad eller handle ind.”* Myn-dighederne virkede fuldstændigt ligeglade med deres videre skæbne. Inden for de sidste 10 år er han begyndt at snakke åbent om sin fortid. Under interviewet fortalte B om sin tid på Randers børnehjem, som han var anbragt på før Godthåb. *“Randers børnehjem var et voldeligt sted”* med en usympatisk forstander, beretter han. På en udflugt med hele børnehjemmet, hvor de overnattede ude, havde forstanderen lagt sig ved siden af B. Han lå og lod, som om han sov, mens han onanerede,

og han havde også onaneret på B. Næste morgen fortalte B om det til de store drenge, og de virkede ikke spor overraskede, "*de vidste det godt i forvejen.*" Desværre for B overhørte forstanderen, at han sladrede til de andre, og det resulterede i, at han blev straffet, da de kom tilbage til børnehjemmet. Når forstanderen afstraffede børnene, foregik det oftest på badeværelset, det gjorde det også denne gang. Afstraffelsen var meget voldsom. Hans hoved blev holdt nede i toilettet, så han ikke kunne få vejret, og han fik mange knytnæveslag. "*Jeg har fortrængt det i mange år.*" Der kom engang imellem en værge og så til drengene på Randers børnehjem, men der var ikke nogen mulighed for at klage. En dag blev han pludselig hentet af en værge og kørt til Godthåb.

5.9 Skolehjemmet Himmelbjerggården

Indledning

Oprettet i 1897 af pioneren Ludvig Budde. Anerkendt som skolehjem i 1923. Inddelt i 3 afdelinger med hver sin bygning til de enkelte afdelinger. Skole i hjemmet. Fast psykiatrisk lægetilsyn (1964). Areal 100 ha. Bestående af ager, skov, hede og mose. Stor have. I 1959 var der plads til 64 drenge mellem 7 og 16 år. I 1964 var antallet reduceret til 30 "tidligt karakterskadede børn".

To tidligere børnehjemsbørn samt en tidligere medarbejder har deltaget i undersøgelsen:

A: mand f. 1953, anbragt på Himmelbjerggården ca. 1958-60 samt 6 andre børnehjem

B: mand f. 1950 anbragt på Himmelbjerggården ca. 1958-62 samt 6 andre børnehjem

A. Han klager ikke over sit ophold på Himmelbjerggården som sådan, fordi hjemmet var det af de mange steder, han var anbragt, der havde fungeret bedst. Men han oplevede et groft seksuelt overgreb som 8-9-årig. En sommerferie var han den eneste dreng på Himmelbjerggården, og han lå alene på en afdeling og sov, da det skete. Der er

ikke låse på dørene: "Om natten så kom der en ind og stak sin penis op i endetarmen på mig, jeg turde ikke gøre noget, kunne bare ligge stille. Så sagde jeg det dagen efter, men det blev bare dysset ned. Der var ikke nogen hjælp, jeg blev ikke kørt til lægen eller noget."

– Ved du hvem der gjorde det?

"Nej. Det har jeg ingen anelse om. Jeg var der i sommerferien alene, fordi jeg ville ikke hjem."

– Du var helt alene deroppe på afdelingen?

"Ja, det har været en af medarbejderne, der har gjort det. Det var mørkt, og jeg kunne ikke se, hvem det var."

– Gik du til forstanderen, eller gik du til en medarbejder?

"Jeg gik til en medarbejder. Fordi forstanderen var på ferie. Det blev bare ligesom slået hen. Som om det var mig, der var galt på den. Sådan følte jeg det i hvert fald (...) Så skete der ikke mere. Så mistede jeg tiltroen til de voksne. Fordi der ikke blev gjort noget, fordi der ikke blev sagt noget. Der skete i det hele taget ikke noget."

– Hvor gammel var du?

"Jeg har vel været en 8-9 år, eller sådan noget. Jeg var begyndt at gå i skole nemlig."

Jeg kunne ikke gøre noget. Jeg tænkte på, hvem det var, men jeg kunne ikke (pause). Jeg havde jo ikke set vedkommende. Jeg lå med hovedet den vej, og så kom han bagved mig, så jeg har ikke kunnet se ham. Jeg turde ikke vende mig om, eller noget."

Der skulle gå 30 år, før han første gang kunne fortælle om voldtægten på Himmelbjerggården.

B. Han klager først og fremmest over vold på Himmelbjerggården. De havde en sløjdlærer på børnehjemmet, som slog meget hårdt, "han var eddermame stærk. Det var fand'eme, så man havde hovedpine i flere dage. Jeg kan huske, jeg har løbet fra ham flere gange, fordi jeg kunne løbe stærkere. Jeg var også grov, jeg kunne godt lide at lave bræk og sådan noget." Mens han var på Himmelbjerggården, kom der piger på børnehjemmet, og det var spændende. Han og en kammerat kravlede ind til pigerne, men blev opdaget af to pædagoger. Straffen var, at "jeg

blev faktisk gennembanket, mens den ene holdt mig. Først fik min kammerat en tur, og bagefter så fik jeg en tur.” På et spørgsmål, om de blev slået med redskaber, svarede han: “Det var med hænderne, ja. Men det var sat’me en hård omgang, det var strengt forbudt.” Der var en (navngivet) mand, som boede nede i byen. Han var bøsse, fortæller B, og gav drengene cigaretter, når de cyklede forbi. Det, der skete var: “Jo han kunne godt lide at stå og røre ved os, og det var ret ubehageligt. Men vi ville gerne have en smøg. Han var ikke ansat eller noget.”

5.10 Børnehjemmet Vejle Fjord (Bredballe)

Indledning

Oprettet i 1900 af en kreds af Indre Missions Venner. Udvidet og forbedret flere gange. Inddelt i 4 afdelinger. Egen skole i hjemmet. Stor have og landbrug på 30 ha. Plads til 76 børn, heraf de ca. 25 piger. Alder 2-14 år. To deltagere i undersøgelsen har været på anbragt her:

A: mand f. 1950 anbragt 1957-65

B: mand f. 1947 anbragt 1957-62, de to mænd er brødre

Sengevæder

B var sengevæder, og som sådan blev han i en periode behandlet med “en lille lyserød pille hver aften,” som ingen virkning havde. Der var to sengevædere på B’s afdeling. Hver nat ved midnatstid blev de vækket af en medarbejder for at gå på wc og tisse. “Om morgenen, når vi vågnede, var vi våde begge to, vores sengetøj, stiklagen, og hvad der ellers var, var vådt, også nattojet.” Han var glad for, at de var to, så de kunne hjælpe hinanden med arbejdet med skylning af det våde tøj, som foregik i et kar på badeværelset: “Det skulle vi fylde op med vand og lægge vores tøj derned. Så skulle vi skylle det op og vride det. Derpå skulle vi bærer det ned i fyrrummet.” De skulle skynde sig med skylningen, inden de andre børn skulle bruge badeværelset. “Det vil sige, at det her tøj blev jo aldrig rigtigt vasket, men skyllet. Vi hængte det op nede ved fyret, og op ad formiddagen så stank der af pis over

hele kælderens (...) Når det så var tørt, skulle vi gå op for at lægge det på sengen igen.”

Fysisk og psykisk vold

A fortæller, at mange af medarbejderne, herunder gartneren, gav rigtig mange lussinger. Og den frøken, som vaskede de mindre børn om morgenen, bankede dem ude på badeværelset med en børste. Hvis der var en, som slog igen, så blev de sendt på drengehjem. Læreren slog, hev dem i ørerne eller kastede sit nøglebundt i hovedet på børnene. B, som havde en anden lærer, fortæller, at denne var god. Han kunne godt hive i kenderne og ørerne, men han har aldrig set ham slå. Men lærerinden havde et meget voldsomt temperament. Hun kunne gå fuldstændigt amok med en pegepind, så den til sidst knækkede. A følte ikke, at der var nogen kærlighed og ingen trøst på Vejle Fjord. B siger, at der ingen nærkontakt var med de voksne og ingen kærlighed på hans afdeling. B lærte at indordne sig: *“Det var min måde at overleve på (...) Der var intet oprør i mig.”* A fortæller, at for at overleve blev han ifølge ham selv *“en fedterøv”*. Forstanderen og dermed børnehjemmet var meget indremissionsk, og der var regler for alt. Begge brødre husker forstanderen som god (A) og som sød og rar (B).

Arbejde og skole

B: *“Fra det øjeblik du startede i 1. klasse, så skulle vi være til rådighed for gartneriet (...) Arbejdet var for hårdt. Det var voksenarbejde. Vi fældede træer, vi lavede flisearbejde, vi lavede hårdt gartnerarbejde.”*

A: Gartneriet var godt: *“Der lærte jeg sgu noget.”* Til gengæld kunne børn helt ned til 10 år blive sendt ud i skoven for at fælde træer. Noget af arbejdet var meget hårdt. A: De dygtigste børn blev sendt på den lokale skole, resten gik i børnehjemmets egen skole. Skolegangen på børnehjemmet var meget dårlig. Mens B husker, at hans lærer var god, at hans undervisning var god, og derfor var B glad for at gå i skole.

Fritid og beklædning

A gik til FDF-spejder sammen med B. Det var for at slippe for at være på børnehjem, husker A, som syntes, det var vidunderligt at gå sammen med almindelige børn. B fortæller, at om aftenen kunne man gå til FDF. Nogle gange sagde de andre børn: *“Hvad fanden laver I børnehjemsunger her?”* B husker tilbage på tøjet med en hovedrysten. Kun arbejdstøjet var privat og havde derfor nummer syet i. Resten af tøjet delte børnene med hinanden. *“Vi fik en skjorte og et par plusfour, det var det, vi gik i almindeligvis. Så var der en elastik og så lange ternede strømper ned til træskoene.”* Ingen andre børn gik i den slags tøj som børnene på børnehjemmet, fortæller B. Ingen af drengene brød sig om *“de der knickers, de var nærmest en slags uniform. Ude i det virkelige liv var de altså nået lidt længere.”* A går ikke videre op i sin beskrivelse af tøjet.

5.11 Roskilde Hvile Optagelseshjem

Indledning

Oprettet i 1902 af Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse. Skole i hjemmet. Areal 10 ha. Som anvendes til land- og havebrug. I 1923 anerkendt som optagelses- og jagttagelseshjem. Fast psykiatrisk lægetilsyn. Plads til 40 drenge mellem 7-14 år.

Deltagere i undersøgelsen var:

A: mand f. 1947 på Roskilde Hvile i 1955 eller 1956

B: mand f. 1952 på Roskilde Hvile i 1957

C: mand f. 1950, på Roskilde Hvile fra 1957-58

D: mand f. 1955 på Roskilde Hvile fra 1963-1964

Fysisk vold

A fortæller, hvordan han allerede på sin første dag fik et slag i hovedet med håndroden, så han røg i jorden, fordi han havde stillet sig op ved havelågen ud mod Roskildevej. En uge inde i sit ophold oplevede han, at en (navngiven) lærer *“slog mig, og jeg lå bevidstløs længe, det måtte jeg aldrig nogensinde fortælle til nogen.”* Netop A havde været vant til at

få tæsk derhjemme, og det må medarbejderne have kunnet fornemme. A overværede uset en samtale mellem to lærere, hvoraf det fremgik, at de opfattede ham som *“en stædig karl, jeg var svær at knække,”* så derfor ville de *“blive ved med at jage mig.”* Han fortæller også, at en anden (navngiven) lærer slog med spanskrør, på trods af at det havde været forbudt siden 1954. Når han kom gående, slog han spanskrøret ned i hånden, inden han tog fat på afstraffelserne. Denne lærer blev ved med at slå, hvis man ikke skreg og bad for sig, og det gjorde A ikke, så han kunne få helt op til: *“10-15-20 stykker. Det er svært at sige.”*

C fortæller, at forstanderen var en mester i at slå øretæver: *“Hvis man ikke opførte sig ordentligt, jamen så var det bare øretæver. Der var ikke så meget diskussion.”* Han husker også med gru forholdene for de drenge, som flygtede fra stedet for at blive bragt tilbage af politiet. De fik *“tæsk, simpelthen. Så de kunne overhovedet ikke kravle eller gå. Det var til skræk og advarsel for os andre.”*

Psykisk vold

Roskilde Hvile var et kærlighedsløst og koldt sted, hvor angsten for fysisk afstraffelse prægede drengenes hverdag. D klager over *“den onde stemning, der altid herskede på hjemmet på grund af kæft, trit og retningsmetoden. Den lå jo som en dyne hen over os.”* Da B som 6-årig kom på Roskilde Hvile, genfandt han sin storebror, og broderens tilstedeværelse hjalp B til at kunne holde ud at være væk hjemmefra. Men en dag blev broderen flyttet til et andet børnehjem, og ensomheden slog ind over den lille dreng: *“Min bror forsvandt, og jeg fik ikke breve, jeg fik ikke besøg, jeg fik ingen svar, der skete ingenting. Så jeg var mig selv. Der skete så det, at jeg lukkede mig inde i mig selv, for der var jo ikke andre end mig.”*

Medicin og selvmord

A kan huske, at han fik medicin på Roskilde Hvile, og han er sikker på, at det hed *“Serenase”*. Når han fik sin pille, fortæller han, at *“jeg var god til at gemme den, og spyttede den ud.”* D omtaler nogle af sine kammerater som zombieagtige, hvilket han mener skyldtes, at de fik medicin, *“der var nogen, der blev dopet alvorligt. De fik en 5-6 piller*

hver gang.” Han fortæller, at der var en dreng, som begik selvmord på børnehjemmet. Det var sket kort tid efter, han selv var blevet overflyttet til børnehjemmet Jens Holst: *“Det var forstanderen ovre på Jens Holst, der kom og fortalte det til mig.”* Han kan ikke huske, hvad den døde dreng hed, men han var en af de drenge, der var *“zombieagtig”*. Drengen havde hængt sig *“nede i stalden”*.

A havde også en kammerat, der begik selvmord, men efter opholdet på Roskilde Hvile. Kammeraten var blevet fisker, og han begik selvmord på sin fiskerbåd. Forinden var han begyndt at tage stoffer. Årsagen til selvmordet var ifølge A, at opholdet på Roskilde Hvile forfulgte ham, *“han kunne ikke mere, for han drømte om det og havde mareridt hver nat.”* Til A havde han fortalt, at han ikke troede, at han kunne komme ovenpå igen. *“Jeg kunne godt se, at han havde nogle traumer, men at det skulle gå så vidt, det havde jeg ikke drømt om.”*

Arbejde og arbejdstøj

D husker arbejdstøjet, som drengene gik i, og som han kalder for *“fattigtøjet”*. Når man ankom til Roskilde Hvile, skulle alt privat tøj og undertøj afleveres, og man blev iklædt noget blåt Kansas-arbejdstøj, hvor navnet Roskilde Hvile var syet på ryggen. *“Så kunne alle se, hvor fanden man kom fra (...) Det føles som en fangedragt (...) Du kunne ikke gå ind i en butik, uden at du havde førstemanden eller sådan en til at gå lige i røven på dig, for hvis du nu fik noget ned i lommen.”* B husker sit ophold på børnehjem som en lang række af arbejdsopgaver: *“Jeg huggede brænde fra morgen til aften, med jernøkser.”* Han bandt også børster i børstenbinderiet i kælderens, og *“så hjalp jeg engang imellem med at luge ned langs hækken og så rive i forstanderens park. Men det der brænde kan jeg dæl’me huske, jeg ved ikke, om jeg blev god til det, men jeg fik da hugget noget. De fyrede med brænde dengang.”* C husker Roskilde Hvile som en arbejdslejr, han skulle hugge brænde kl. 6 om morgenen. Der var et landbrug til, og når de havde slagtet gris, *“så fik vi krafted’me blodpølse i 14 dage i træk. Det var til at brække sig over.”* På et tidspunkt fik alle drengene bylder, fortsætter D: *“De fandt så ud af, at der var en ko, der havde en sygdom, og at vi fik bylder af at drikke dens*

mælk.” Der var kun 2 timers skolegang om dagen, men 3 timers gymnastik, “så vi var i vældig god fysisk form. Men vi lærte ikke ret meget.”

5.12 Skolehjemmet Landerupgård

Indledning

Åbnede i 1867 som en filial af Flakkebjerg Drengehjem af den daværende forstander. Anerkendt som skolehjem 5. maj 1923. Her var 142,9 ha. I undersøgelsesperioden faldt antallet af drenge fra 80 børn (1948) til 60 (1953) for i resten af perioden at ligge på 45 børn (1959-1976). Alderen var i hele perioden fra 7 til 16 år. Her var forskole for smede. To mænd deltog i undersøgelsen, det er:

A: mand f. 1939 anbragt på Landrupgård 1951-53

B: mand f. 1951 anbragt på Landerupgård 1960-65

Fire drenge river og vasker trappe ved hovedindgangen til Landerupgaard. Fotograf ukendt, ca. 1950.

Mand f. 1939, anbragt på Landerupgård fra 1951-1953

Denne mands beretning om at sove i jernsenge på tangmadras med tre tynde tæpper over om vinteren, eller om at sidde på række i åbne træretirader og besørge ned i en rende, rækker tilbage til en tid i børneforsorgen, som ikke mange nulevende kan berette om. Da han var anbragt på Landerupgård fungerede den forstander stadig, som var blevet ansat i 1913, som landets yngste forstander. Dengang var Landerupgård en opdragelsesanstalt, og forstanderen en foregangsmand. De to mænds beretninger fortælles en for en:

De hygiejniske forhold

Hygiejnen var ikke i top, og nogle af drengene fik gravrust på knæ og albuer af indgroet snavs, så *“de måtte sidde i blød i flere timer i vand for at få det skuret rent.”* Børnehjemmets toiletforhold var udendørs lokummer eller retirader: *“Det var noget af det værste, jeg nogen sinde har oplevet (...) et gammelt træskur, hvor vi bare sad på række. Der var sådan et lille skillerum imellem os, og fuldstændig åben fortil. Vi sad på gammeltdags retirader og sked, for at sige det ligeud, ned i en grøft. (...) Men i den tid jeg var på Landerupgård, blev der bygget en ny toiletbygning.”*

Dagligdagen

Morgenmaden bestod af havregrød, og lærerne sad ved eget bord og fik en bedre kost end drengene. Efter morgenmad var der skolegang til kl. 12. Stemningen på Landerupgård var meget brutal, fortæller han. Om eftermiddagen var det hårdt arbejde. Når man var så uheldig at skulle arbejde under gartneren, så kaldte drengene det at være i Helvede og gartneren selv var Fanden. Han kunne finde på at sætte drengene til at fjerne brændenælder med de bare hænder. Man skulle bare tage fat nede ved roden, sagde han. Det var meget smertefuldt. De blev også sat til at grave, og han kan huske, at han slet ikke havde kræfter nok til det hårde arbejde. Efter aftensmaden, der bestod af smørrebrød, havde drengene lidt fritid. Det var den bedste tid på døgnnet, og først kl. 21 skulle man i seng. Han kan huske, at drengene blev stillet op på række flere gange om dagen for at blive talt.

Sovesalene

Der var 4 sovesale, og afdeling B var for sengevædere. Der var altid en frygtelig stank. Her lå næsten en fjerdedel af alle drengene *“Så det var uhyggeligt mange, men det tror da pokker, for der var jo skidekoldt, for at sige det rent ud. Jeg frøs, og vores senge var sådan nogle store kedelige jernsenge med en hård tangmadras, lagen, et lagen til og to tæpper. Jeg mener, vi fik et tredje tæppe om vinteren. Men det var jo ingenting i forhold til dyner. Den eneste måde, vi kunne holde varmen på, var, at krybe ned under det hele og pakke sig godt sammen.”* Når sengevæderne havde tisset i sengen, skulle de bære deres sengetøj og madrasser op på loftet, hvor det skulle lægges til tørre, uden at det blev vasket. Loftet var opvarmet via en masse rør. Drengene frøs på Landerupgård og måtte ikke altid komme ind og sidde i dagligstuen, selvom det var hundekoldt. I stedet sneg de sig op på tørreloftet. Der stank forfærdeligt af tis, men der var også dejligt varmt.

Tilsyn

Han havde ofte lyst til at klage, men han så aldrig nogen fra tilsynet. Han kan huske, at det undrede ham allerede dengang. Engang fik forstanderen besøg af nogen, han tror var fra andre institutioner: *“hvor han så fortæller om, hvor glade børnene er for at være der. Vi sidder der og hører på alt det og tænker: “Gud fader bevar os vel, hvad er det, han står og siger?” (...)* men vi turde ikke sige noget.” Ellers omtaler han forstanderen som en mand, man godt turde komme til med sine problemer. Han var dus med drengene, og han slog aldrig. Men han mistænker ham for at være pædofil. Til det sidste kan anføres, at forstanderen i 1922 havde været anklaget for uterlige forhold til drengene, men at han blev frifundet, med en alvorlig påtale.⁷

7 Troels Hedegaard: Seksuelt misbrug af børn – en anklage mod forstander Boje Rasmussen. Bacheloropgave (historie) SDU 2006.

*Mand f. 1951 anbragt på Landerupgård fra 1960-1965
De hygiejniske forhold*

Drengene skulle op kl. 6.30 og derefter ind under den kolde bruser. Der stod en lærer parat med en haveslange, som han spulede de drenge med, der ikke var helt inde under bruseren. I midten af rummet stod der en række vaske, som de børstede tænder ved og etagevaskede sig. De blev inspiceret af en lærer til sidst. Tøjet var umoderne *“20 år tilbage i tid”*.

Dagligdagen

Morgenmaden var god og bestod af havregryn, samt franskbrød med pålæg. Stedet havde eget landbrug, så maden var fra egen produktion. Der var skolegang til kl. 12.30, hvorefter der var middagsmad. Skolen var god, og lærerne var dygtige. Alligevel, siger han: *“stagnerede jeg, da jeg kom derned (...) Mine færdigheder havde jeg, inden jeg på Landerupgård. Jeg kunne både læse og skrive, inden jeg overhovedet kom i skole.”*

Middagsmaden var upåklagelig og havde både forret og hovedret. Hvis alle spiste op, kunne man få lidt ekstra kød. Denne regel gjorde, at de der levnede, blev yderst upopulære hos kammeraterne. Efter maden forsatte skolen til kl. 14.30. Herefter havde man lidt fritid. Om eftermiddagen fik drengene fedtemadder, og for at få dem skulle de stille sig i kø på en lang række. Det foregik udendørs. *“Så sad lærerne og trak den der fedtemad ud. De skulle først have deres kaffe, før de delte fedtemadder ud.”* Det kunne godt tage en time, husker han, og lærerne holdt øje med drengene gennem vinduet. De kunne til gengæld kigge ind til lærerne og se, at de spiste højt belagt smørrebrød. Alle drenge over 14 år måtte ryge. Dem, der ikke røg blev sendt tidligt i seng. Da ingen ville tidligt i seng, så røg alle. *“Det startede jo, da man var 13, så havde du sløjd i skolen og så kunne lave din egen tobakskasse.”*

Seksuelle overgreb

Da han blev 10 år, begyndte en serie af seksuelle overgreb fra de store drenge. *“Det resulterede i, at man stak af. Det blev man straffet for, og man kunne ikke sige det til nogen. Det varede to år i træk.”* Det var meget nedværdigende og på et spørgsmål, om det var fuldbyrdet voldtægt,

svarede han: *“Det var fuldbyrdet over 100 gange.”* Han er overbevist om, at medarbejderne vidste det. *“Jeg har i hvert fald opdaget dem så tæt på, at de ikke kunne undgå at se det. Det foregik på nogle høløfter og sådan.”* Han var ikke den eneste, der var udsat for disse overgreb, men det var ikke noget, man snakkede om: *“Man skammer sig sådan indeni.”* B fortæller om en dygtig gymnastiklærer, som nåede at danne et gymnastikhold, der blev sønderjyske mestre, inden han blev afsløret som pædofil og fyret. Han blev taget på fersk gerning, fortæller B, der ikke vil tale om sine egne oplevelser med læreren. Det modsætningsfyldte i historien er, at læreren havde været *“et lyspunkt i en sort verden, på trods af det, han lavede,”* fordi han havde været, *“den person, der udviklede børnene allermest på Landerupgård. Han snakkede ordentligt til børnene.”*

Fysisk vold

Volden var en del af hverdagen, og den var altid til stede. Nogle lærere ville meget gerne slå, og andre gjorde det ikke. Lærerne kunne godt finde på at gejle hinanden op og skiftedes til at slå: *“Hvorfor skulle vi altid straffes?”* spørger han i dag. En af lærerne havde et koppel bestående af 5-6 drenge, han kunne få til alt. Hvis en dreng var stukket af, så tog læreren af sted i sin bil med sit koppel: *“og så kørte de hele vejen rundt, for at se, om de kunne finde den, der var stukket af, og gud nåde og trøste ham, for der var bare tæsk, når han så var fanget.”*

Psykisk vold

Forstanderen så drengene meget sjældent. *“Han var en modbydelig mand”.* Til gengæld var hans kone den eneste, der kunne vise en smule kærlighed. Det skete i forbindelse med, at hun uddelte hovedpinepiller eller plaster. Så kunne man blive aet lidt på håret: *“Det var simpelthen kærlig pleje, om det var en nedgroet negl eller ondt i hovedet – men den der strygen over håret, det var det, der trak.”* Det var ikke, fordi kvinder behandlede drengene bedre, fortæller han. Der arbejdede en del kvinder i køkkenet, på kontoret og i systuerne, *“men det var nogle hårdkogte kvinder, nogle gamle oversygeplejersketyper af den slags der, der talte ned til dig.”*

Et besøg

Da denne mand var blevet gift og havde fået sine første to børn, kørte han en dag familien en tur ned forbi Landerupgård. *“Der mødte vi forstanderen og blev bedt om at køre igen. Der var ikke nogen fra min tid mere (...) Jeg havde da håbet på, at han ville spørge om, hvordan det gik, eller et eller andet.”*

5.13 Københavns Kommunes Børnehjem Jacob Michaelsens Minde

Indledning

Direktør Jacob Michaelsen skænkede sin villa “Aggershvile” med tilhørende park på 3 ha. til børnehjem, som åbnede i 1921. Børnene fra hjemmet gik i Vedbæk Skole. Udvidet og forbedret i 1937 og 1958. Ny afdeling til 8 ældre elever og funktionærer i 1962. Her var plads til 73 børn fordelt på drenge fra 2-14 og piger fra 2-16. Fortrinsvis for børn fra København. To mænd har deltaget i undersøgelsen:

A: mand f. 1943 anbragt i slutningen af 1940'erne

B: mand f. 1954 anbragt fra 1961-1970

Børnehjemmet var opdelt i tre hjem. Ifølge A hed de Lillehjem, Storehjem og Konfirmandhjemmet. Mens de ifølge B senere skiftede navn til Helenes hus for de 0-8-årige. Jacob Michaelsens Minde for de 8-15-årige og en kollegieafdeling for de 15-18-årige. A blev anbragt på Jacob Michaelsens Minde sammen med sin lillesøster i slutningen af 1940'erne. Hans klager går på vold, dårlig beklædning og for meget arbejde. Han fortæller, at de voksne spiste sammen med børnene, men at de fik en anden og bedre mad end børnene. Han gik i gammelt tøj, og alle børnene var lette at kende som “børnehjemsunger” på grund af tøjet. Mens han var på børnehjemmet, kom en ny forstander. Denne var en *“en hidsig-prop. Det var kæft, trit og retning. Det var mest pigerne, det med at straffe.”*

B var anbragt på Jacob Michaelsens Minde fra 1961 til 1970. Overordnet mener han, at det var et godt sted at være. Alligevel har han

hele livet forsøgt at skjule sin fortid på børnehjem, da det var forbundet med så meget skam og skyldfølelse. Børnehjemmet var bestemt ikke præget af kæft trit og retning til trods for, at der nogle gange var lus-singer i luften. Kønsrollerne var meget udprægede. Pigerne ordnede tøj og redte drengenes senge, hvorimod drengene var ude og arbejde i haven.

Børnene måtte eksempelvis selv bestemme deres påklædning, og han boede på eneværelse. Personalet foretog individuelle hensyn, "*de var ordentlige mennesker.*" Nogle børn kom i lære, og andre fik lov at læse videre, han kom selv i realskole.

Da hans mor døde (mens han var på børnehjemmet), fik han det at vide om morgenen. Og herefter forløb dagen, som den plejede, uden nogle talte med ham om det. Det var hårdt.

Han har aldrig observeret, at myndighederne kom og så til dren-gene. Til gengæld kom dronningen på besøg. Han kan huske, at for-standeren støvsugede gårdpladsen, før hun kom.

5.14 Statsungdomshjemmet Bråskovgård i Hornsyld

Indledning

Oprettet som statsopdragelsesanstalt i 1908 for 50 "særligt vanskelige elever". Udbygget med en fængsels- eller celleafdeling med 14 ene-celler i 1914. I 1964 plads til 55 unge mænd mellem 16 og 21 år. Fast psykiatrisk lægetilsyn. Fra 1964 kunne opholdet i cellerne højst vare i 3 måneder. Drenge, der var blevet fritaget for fængselsstraf og anbragt på den åbne afdeling, kunne højst isoleres i celleafdelingen i 14 dage. Bråskovgård havde betydeligt landbrug, gartneri med drivhuse samt snedker-, smede- og maskinværksted. Areal 81,3 ha. Hvoraf de 61 ha blev drevet som landbrug. En mand har deltaget i undersøgelsen:

Mand f. 1955 anbragt på Bråskovgård i 1970-1971

Han blev anbragt på Bråskovgård som 15-årig, efter at have været va-retægtsfængslet i 20 dage i Vestre Fængsel, og forinden havde været

Bråskovgård fotograferet omkring 1915. Bygningen har ikke ændret udseende og fungerer i dag som efterskole.

en tur på den lukkede afdeling på Sundholm. Da han ankom til Bråskovgård, blev han indsat i den lukkede specialafdeling: *“Det var små bitte celler, de var ikke meget større 2 x 3 meter. Så var der et lille vindue oppe foroven. Tremmerne var formet ligesom vinduerne, sådan nogle små firkanter (panserglas MR). Man gik ind og satte sig på sin pind, for det gjorde man også i spjældet. Der var ikke nogen beskæftigelse, andet end at man kunne komme nedenunder og rense malingen af postkasser, kan jeg huske, på et værksted nedenunder, ellers var der ikke noget.”* Her tilbragte han 14 dage, for så at blive overflyttet til den åbne afdeling, som dog ikke var mere åben, end at dørene blev låst om natten. Hans klagepunkter på Bråskovgård er: *“Det hele var (han fløjter) helt firkantet. Kæft, trit og retning.”* Bråskovgård fungerede ifølge ham som *“et opbevaringssted, hvor der kun var enkelte og få medarbejdere, der havde empati.”*

Denne mands forhistorie er, at han inden sit 15. år havde været på 2 forskellige julemærkehjem, hvor han var blevet banket og spærret

inde og udnyttet seksuelt af en kvindelig medarbejder. På Emdrupgård, hvor han havde overværet de store drenges seksuelle udnyttelse af de små, mens han selv var for lille (4 år) og slap. På Stubgården, som han ingen klager havde på. Sammenfattende siger han om sin opvækst på børnehjem: *“Der var ikke nogen empati for de børn, som de voksne havde med at gøre. Man kunne sammenligne det med, at man tager børn hjemmefra og sætter dem et sted, hvor folk overhovedet ikke har nogen følelser for dem. Ikke andre, end at de skal opbevares (...) Det er de klagepunkter, jeg har. De har sikkert ikke vidst bedre, de mennesker (...) Man havde den der følelse af “kedafthed” hele tiden.”*

5.15 Iagttagelseshjemmet Solhjem i Haslev

Indledning

Iagttagelseshjemmet Solhjem blev oprettet af foreningen Ungdommens Vel i 1908 i en ejendom, der tidligere havde været anvendt som redningshjem for drikfældige. Mindre landbrug og havebrug med drivhuse. Areal 22 ha. Væsentligst bortforpagtet. I 1929 blev det til iagttagelseshjem for store drenge; alderen nedsat i 1953. Fast psykiatrisk lægetilsyn. Her var plads til 27 drenge i alderen 12 til 15 år.

Foreningen Ungdommens Vel blev oprettet i 1906 og havde et samarbejde med KFUM og KFUK. Foreningens grundtanke var at danne kristne børnehjem for børn og unge og ikke at optage dem i anstalter. I 1952 drev foreningen Seden Enggård, Erritsøhus Børnehjem, Seden Lærningehjem, Dybbøl Gartnerhjem og Lærlingeplejehjemmet Ny Møllegård i Odense. Formålet var så vidt muligt at oplære de unge i et eller andet fag. En mand har deltaget i undersøgelsen:

Mand f. 1942 anbragt på Solhjem 1956-1958

Hjemmet og børnehjemmet

Hans klage går først og fremmest på at opholdet på Solhjem satte drengene tilbage, i stedet for at hjælpe dem frem. De arbejdede alt for hårdt, i kulde og regn. Og så blev stedet styret med hård hånd og lussinger. På

Solhjem sov drengene på sovesal, *“men jeg havde en seng at sove i, det havde jeg ikke derhjemme, der sov jeg på sofaen. Der var rent sengetøj på (...) Altså seng, mad og tøj, det var i orden på Solhjem, synes jeg.”*

Han fortæller, at han kommer af fattige kår, men at han var *“den dygtigste elev i 1. og 2. klasse. Jeg lægger tryk på, for det er meget vigtigt.”* Han var rigtigt god til at synge og blev derfor overflyttet til Sct. Annæ Gymnasium (sangskole). Men forældrene kunne ikke støtte ham blandt de nye kammerater, så han kom tilbage til folkeskolen. *“Åh, de forældre. Hvis jeg nogen sinde lever igen, så skal det være uden dem i hvert fald.”*

Ankomst og flugt

Han blev fjernet fra sit hjem, fordi han havde stjålet knallerter, og husker, at han blev kørt til Haslev af to politibetjente *“Jeg var så spændt, at jeg var lige ved at kaste op i deres bil. Så kikkede jeg op (...) “Du skal ikke kaste op vel”? “Nej, nej.” Sådan kom jeg på Solhjem.”* En af hans kammerater på Solhjem var anbragt der, fordi han havde stjålet mad, noget, han bedre kunne forstå, efter han havde set den fattigdom, denne dreng kom fra. Mange af drengene stak af fra Solhjem, men selv prøvede han kun at flygte én gang. Den efterfølgende straf kurerede ham fra at gøre flere forsøg. De var tre, som stak af sammen, og de nåede ikke længere end til Køge, hvor de blev fanget af politiet. Straffen var, at *“vi blev sat til at skifte al jorden ud i det ene drivhus, og det var et stort drivhus, kan jeg lige sige. Al jorden i drivhuset, en halv meter ned (...) Jeg arbejdede, og jeg arbejdede, og jeg arbejdede, er du sindssyg, hvor jeg arbejdede. Det var simpelthen tortur (...) og vi fik heller ingen mad (før de var færdige MR).”*

Glimt fra Solhjem

En af de oplevelser, han aldrig glemmer, var, da nogle tyrekalve var sluppet ud af folden, og drengene hjalp med at indfange dem. Da kalvene var tilbage i deres båse, tog landbrugsmedhjælperen en kæp, *“og så tæskede han de der stakkels dyr. Jeg sagde til de andre: “Nu går vi bare stille og roligt hjem.” Han var hård, stenhård. Han var psykopat. Han havde ikke fået en times arbejde (på et børnehjem MR), hvis det havde været i dag.”*

På Solhjem var han udsat for en arbejdsulykke, idet han væltede med en traktor og brækkede armen. Mens han gik med armen i gips, fik han lov til at gå i skole på Solhjem: *“Jeg tænkte ‘Nej, han er da skidegod den lærer, jeg kan forstå, hvad han siger,’ så gik jeg op og spurgte: ‘Kan jeg ikke få lov til at gå i skole?’ Så sagde de: ‘Nej, du er for gammel.’* Han var 14 år og dermed ude over den undervisningspligtige alder. Om sit ophold på Solhjem siger han i dag: *“Staten havde et stort ansvar, som den ikke overholdt. Ja, den kunne ikke leve op til sit ansvar (...) Vi skulle jo have været taget hånd om i stedet for det der knaldhårde arbejde og øretæverne. ‘Kan du så komme i gang?’ Vi skulle have været hjulpet fremad og støttet op om. Det var faktisk det, der var meningen med sådan nogle steder. Det var ikke meningen, at stedet skulle sparke dem længere ud i møget, end de allerede var i forvejen.”*

5.16 Optagelseshjemmet Hostruphøj i Hobro

Indledning

Oprettet i 1954 i en til formålet opført bygning som fortsættelse af Ærø Iagttagelseshjem, der blev oprettet af Kristelig Forening for Børneforsorg i 1901. Virkede som optagelseshjem. Fast psykiatrisk lægetilsyn. Sommerlejr i Als. Plads til 27 drenge fra 7-15 år. Deltageren havde været på Theodorsminde fra 1959-1962 efter Hostruphøj. Før disse anbringelser havde han været hjemme hos sine forældre og kortere tid på a) et børnehjem i Birkerød, b) Kysthospitalet Refnæs og c) Emdrupgaard.

Mand f. 1946 anbragt 1958-59 på Hostruphøj

Dagligdagen

På Hostruphøj sov drengene på 3-4-sengs stuer med gardiner og tæppe på gulvet. Soveafdelingen lå på 2. sal, og der var ingen nattevagt, i stedet blev døren låst om natten. *“Jeg kan huske, at der var en utryghed, hvis der nu skete noget, eller der blev brand, hvad gjorde man så?”* Drengenes tøj blev opbevaret i stueetagen. Om morgenen blev de låst ud og genforenet med deres tøj. Samme procedure kendes fra fængsler og

arrester og benyttedes for at forhindre natlige flugtforsøg. Drengene frøs på Hostruphøj. De gik i træsko og korte bukser året rundt, og *“for at holde varmen om vinteren samlede vi blade, som vi lagde i træskoene, for ikke at fryse ad helvede til.”* Af og til skulle drengene gå marchgang til kirke, ned ad Hobros hovedgade, Algade. Det foregik i to geledder, alle i samme blå korte bukser, også om vinteren. På disse ture følte han sig *“totalt udstillet, man kunne lige så godt have sendt mig i fængsel. Men vi sultede ikke.”* Han fortæller, at maden på Hostruphøj var god, og at man aldrig gik sulten i seng. Hvilket man ofte gjorde på Theodorsminde, som var det næste børnehjem, han kom til at bo på.

Arbejde og skole

Han klager over den store arbejdsbyrde, der blev lagt på drengene på Hostruphøj, og som forhindrede almindelig skolegang. Selv nåede han aldrig videre end til 5. klassetrin.

Der var kun *“en slags undervisning”* i en times tid hver dag fra kl. 11.30. De havde ikke skolebøger og blev ikke undervist, men fik f.eks. lov til at deltage i *“nogle spil, hvor vi skulle lege politiske partier, det var ret spændende, synes jeg.”*

Børnene havde arbejdsopgaver fra morgenstunden: *“Jeg havde flere timers arbejde med at gøre rent, støvsuge, rede senge, sørge for, at alt var fint og flot oppe i de der sovesale.”* Andet arbejde kunne være køkkentjeneste eller gartnerarbejde, idet børnehjemmet var selvforsynende med grønsager. Om eftermiddagen blev drengene sendt ud med hver sin dræningsspade til et stort areal, der skulle drænes, og så var det *“ud og grave hele eftermiddagen på det.”* På Hostruphøj havde de en trillebør med lys på, så der også kunne arbejdes i mørke.

Nogle af drengene blev udtaget til at hjælpe den lokale dyrlæge *“med at tage blodprøver på høns om natten. Man fik ikke noget for det, men der var nok en 800-900 høns, der skulle tages prøver på.”* Det foregik på en stor gård i nærheden. Det var kun få af drengene, der fik lov til det, og der var lidt status i at hjælpe dyrlægen, som i øvrigt var *“en flink mand,”* der også lod drengene være med til at kastrere grise med en lommekniv. Når drengene havde været med på *“de der blodprøveaftner,*

så kunne bukserne stå alene af blod. Jeg har aldrig slået så mange dyr ihjel. Jeg skar forkeret. Det varede ofte til kl. var 24-00.30 om natten. Så op igen næste morgen.”

Fysisk vold

Der blev straffet hårdt og kontant på Hostruphøj. Et par dage efter han var kommet til stedet, fik han *“et knytnæveslag ind i maven så jeg røg over i ribberne og lå og kravlede rundt der. Jeg ved ikke, om jeg besvimeede, men det var i hvert fald en forfærdelig oplevelse (...) havde det været i dag, var han (læreren) blevet anmeldt og fjernet på stedet.”*

Der var i det hele taget en meget stram disciplin, når *“vi nåede spisetid, så var det i to geledder i korte bukser, og der var negletjek og sådan noget.”* Forstanderen kunne slå en lussing, så drengene fløj hen ad gulvet, og han husker endnu smerten ved at overvære, når kammerater blev afstraffet.

Seksuelle overgreb

På Hostruphøj var der ansat en ældre (navngiven), ugift mand, som boede på et lille værelse ved siden af sløjdsalen. Han underviste bl.a. drengene i fotolære. Ham skulle man passe på, fordi han udsatte drengene for *“befamlerier inde hos ham privat”*. Der gik rygter om, at han gjorde noget ved drengene, og informanten er selv blevet befamlet uden på tøjet af ham. Til gengæld *“var der ikke noget kæledikkeri”* fra nogen af de andre voksne. *“Vi var her, og de var der.”* Han uddyber sine oplevelser af NN: *“ja, det var lidt uhyggeligt (...) Han var en underlig en (...) fordi når du var ude i verden sammen med alle andre, så kunne han aldrig nogen sinde finde på at røre ved én. Men når man var alene, var det sådan overkærligt, det var ikke på en far- eller mormåde (...) Nej, det var sådan lidt lokkende, vil jeg sige.”* Det var så diffust, det, han gjorde, at det var svært at sladre om til andre. *“Man fortrænger det simpelthen.”*

5.17 Optagelseshjemmet Schepelernhus i Brabrand

Indledning

Oprettet af foreningen Jysk Børneforsorg som en fortsættelse af det i Viby siden 1921 drevne iagttagelseshjem. Dettets ejendom blev erhvervet af staten til brug for et nyt statsungdomshjem for piger. Anerkendt i 1960. Areal ca. 2 ha. Eneværelser til 21 elever. Modtog vanskelige piger. Anvendtes som optagelseshjem. Fast psykiatrisk lægetilsyn. Op-læring i syning, almindelig husgerning samt køkken og -havearbejde. Plads til 25 piger i alderen 15-18 år. En deltager i undersøgelsen:

Kvinde f. 1957 anbragt 1971-1972

Blandt hårdkogte kriminelle

Deltageren var vokset op i et strengt moralsk hjem og blev anbragt på børnehjem, fordi hendes mor døde i 1971. Hun husker, hvor ulykkelig hun var over aldrig at få lov til at besøge sin mors grav, mens hun var på børnehjem. Kirkegården lå 60 km fra Århus. Hendes alvorligste klage går på, at hun i en alder af 14 år lærte at prostituere sig af de ældre piger på Schepelernhus. Hun mener, at man aldrig burde have placeret uskyldige piger blandt de hårdkogte, kriminelle piger, der boede på dette pigehjem. Hun karakteriserer Schepelernhus som en af de sidste stationer før rendestenen, og Bøgholt som den sidste station. Der blev hun anbragt efter Schepelernhus.

Ankomst og ophold

Hun beskriver sig selv som *“utroligt genert. De første 14 dage fik jeg maden bragt op, for jeg turde slet ikke gå ned i den store spisesal.”* Stedet var meget frit, kun skulle pigerne være hjemme kl. 21:30: *“Men, altså, alle gjorde, hvad der passede dem.”* Lederen var efter pigernes mening meget pigeglad. *“Han havde det med, at vi skulle sidde på skødet af ham og være tæt på ham.”* Pigerne forsøgte at undgå ham, og det selvom mange af pigerne trak, *“og jeg trak også, men dem (kunderne) kendte vi jo ikke, det gjorde vi ham.”* Mens hun var under børneforsorgen har hun oplevet at blive voldtaget, misbrugt og banket, bl.a. af en dreng,

som også var anbragt på Bøgholt. Men hun har aldrig anmeldt det eller fortalt det til en voksen.

At trække i Århus

Pigerne tog ind til Århus, hvor de trak i kvarteret omkring Paradisgade og Badstuegade. Det foregik både eftermiddag og aften. De tjente omkring 100 kr. pr. kunde, og det foregik i kundens bil eller på lejede værelser. Af og til blev pigerne taget af politiet og bragt tilbage på børnehjemmet, hvor de blot fik nogle formaninger om aldrig at gøre det igen. Hvorefter de fortsatte. Hun husker intet besøg af tilsyn eller værge, som advarede hende mod at prostituere sig: *“Heller ikke omkring det, at man skulle passe på med kønssygdomme og graviditet.”* Men det blev forsøgt at få hende væk fra miljøet ved at tilbyde hende at komme i familiepleje. Det turde hun ikke, fordi hun så skulle flytte til fremmede mennesker langt ude på landet. Hun havde sin dukke med sig på børnehjem, og den fulgte hende på de to pigehjem og gik først itu mange år senere under hendes egne døtres leg.

5.18 Københavns Kommunes børnehjem Spanager ved Køge

Indledning

Oprettet i 1921 i Hvidegaard ved Birkerød, en ejendom erhvervet af Københavns Kommune. Her blev indrettet et mindre børnehjem for børn med forsinket udvikling. Flyttet til Spanager ved Køge i 1923. Havde fortrinsvis børn fra København. Arealet var 33 ha, heraf var de 13 ha skov, sportsplads og gårdsplads, resten ager og eng. Egen skole i hjemmet. Anerkendt i 1934 som børnehjem fortrinsvis for svagt begavede børn. Gentagne gange udvidet og forbedret, senest i 1963. Afdeling for 8 elever på Lindevej 13 i Havndrup, oprettet i 1964. Alder ved optagelse 7-14 år, ved afgang 15 år eller mere. Plads til 57 børn (i 1964). Deltagere i undersøgelsen var:

A: mand f. 1933 anbragt fra ukendt-1948

B: kvinde f. 1935, tidligere kontorassistent fra 1971-1977

Isoleret på Spanager

A var ud af en søskendeflok på 8 og kom som 4-årig på Kildevang børnehjem, som han husker som sterilt og hospitalsagtigt. På et tidspunkt blev han uden forklaring kørt til Spanager, da har han været 7-8 år. Om forholdene der fortæller han, at børnene skulle arbejde så hårdt, at han vil betegne det som tvangsarbejde. Han husker, at han i begyndelsen hele tiden gik og tænkte, hvornår kommer de og henter mig, men det gjorde forældrene aldrig. Maden og tøjet var i orden på Spanager, men "man lærte at lappe tøj." Den bedste dag i året var grundlovsdag, for denne dag fik alle børnene lov til at komme i skoven. Det var fantastisk, fordi børnene ellers ikke måtte forlade børnehjemmets område. Man levede helt isoleret på Spanager, uden kontakt til omverdenen. Børnene kunne dog godt få besøg eller breve, men det oplevede A aldrig.

Ånden over Spanager

B's beretning handlede om en arbejdskonflikt, som er undersøgelsen uvedkommende, men gemt i konflikten ligger en fortælling, som mange tidligere børnehjemsbørn genkender, nemlig fortællingen om en medarbejder, der kunne trøste et barn, uden at være ansat til det⁸. Kontorassistentens fortælling handler om en forstander, som gjorde alt for at spille medarbejderne ud mod hinanden, mens han selv gik forrest i mobning af medarbejdere. Og hun mente, at det dårlige arbejdsmiljø smittede af på børnenes tarv. Om personalets forhold til børnene sagde hun: "*Jeg synes nærmest, at de provokerede børnene, til at de skulle fare op, i stedet for at tale normalt og stille og roligt til dem. Tit slæbte flere voksne af sted med børn, der hylede og skreg.*" Hun undrede sig også over børnehjemmets manglende brug

8 Oskar Plougmand: Humor og glæde i børne(for)sorgen – og noget om køkkenpiger og altmuligmænd. Forlaget Dimon 2007.

af parken omkring Spanager: *“Du så aldrig et barn ude i de skønne omgivelser.”* Tonen over for børnene var helt forkert, forstanderen gjorde stor forskel på børnene: *“Han kunne fryse børn ud.”* Et eksempel var også, når forstanderen stødte på den udeboende Spanagerdreng, Erik: *“Han passerer ham, som var han luft. Han hilste ikke overhovedet ikke på ham, ikke et ord.”* Selv led hun under at have forbud mod at være venlig mod børnene. I begyndelsen af hendes ansættelse sad der ofte et par børn og ventede på hende på trappen for at få en lille snak. Det forbød forstanderen. I en skuffe på kontoret havde hun plaster og forbinding, så hun kunne hjælpe og trøste et barn, det forbød han også. *“Til sidst blev det fuldstændigt forbudt, at der kom et barn på kontoret, hvor jeg var. Det endte også med, at der ikke var en eneste voksen, der kom.”* Stemningen blandt personalet var ikke rar. *“For det var hele tiden ligesom et magtspil mellem de voksne. (...) Kunne nogen få noget igennem for at skade de andre, så gjorde de det. Og der var så meget sygefravær, fordi folk kørte hinanden ned psykisk.”* Hun holdt dette arbejdsklima ud i 6 år: *“Jeg var der kun 15 timer om ugen og lå nærmest i sengen de andre dage for at kunne holde ud til at være der. Jeg tænkte, han skulle ikke få lov at køre mig ned.”*

5.19 Ærø Iagttagelseshjem i Ærøskøbing

Indledning

Blev indviet i 1901 af Kristelig Forening for Offentligt Tiltalte og Straffede Børns Redning, som var blevet oprettet af fængselspræst S.H. Nissen i 1898. Senere navneskift til Kristelig Forening for Børneforsorg. På børnehjemmet, der lå lige uden for Rudkøbing, var der plads til 25 børn mellem 7 og 15 år samt 2 lærlinge.

Kristelig Forening havde i 1948 ca. 350 børn under forsorg og drev følgende hjem: Orø Ungdomshjem (dreng), ungdomshjemmet Unnerupgaard (piger), Herlev optagelseshjem (piger), Frederiksberg Læringlejehjem, Torslunde Fredeshjem, optagelseshjemmene Hvidborg, Egevang, Solhjem og Raaens Minde samt spædbørnehjemmet Lyk-

Ærø Iagttagelseshjem ca. 1925, hvor det hed Ærø Optagelseshjem. Fotograf ukendt.

kesholm og Børnehjemmet Kildebjerget (sidstnævnte kun tilknyttet foreningen). Deltager var:

Mand f. 1936 anbragt 1947-48

På børnehjem for skulkeri

Deltageren var anbragt på Ærø Iagttagelseshjem i to år, og hans klager går på manglende skolegang, fysiske afstraffelser, psykisk vold, og at der var en ulidelig atmosfære i børnehjemmet af ensomhed og utryghed. Han kom på børnehjem efter forældrenes skilsmisse, den direkte årsag var, at han skulkede fra skole. Det husker han selv skyldtes hyppige skoleskift forårsaget af 2. Verdenskrig og tyskernes beslaglæggelser af skoler. "Så jeg pjækkede, gik ind til byen og gik på Nationalmuseet og museet for kunst, der var gratis adgang (...) Så rendte jeg på biblioteket og læste bøger. Så et eller andet sted har jeg gerne villet lære noget." Skolegangen på børnehjemmet var under al kritik, for på Ærø blev han sat til at arbejde sammen med en jævnaldrende kammerat "Vi var altid nede og arbejde, vi gik ikke ret meget i skole. Vi skrællede kartofler

om formiddagen, så vi kunne få noget at spise. Så arbejdede vi nede i gartneriet, lugede osv., ordnede frugtbuske og efterårsgravede og alt det der. Når der så endelig var en lille smule pause, så kunne vi godt få et par timer i skole i en kort periode. Så det blev en meget, meget sporadisk skolegang (...) Det var noget bras.”

Straf og religion

På børnehjemmet skulle der ikke meget til, før man blev straffet, og næsten alt kunne opfattes som en uartighed. Straffen var slag med spansk-rør og en form for skammekrog, som kunne etableres alle vegne. Indendørs blev man placeret ved bogskabet og stod med ansigtet ind mod bogskabet, udendørs kunne det være med hovedet ind i en hæk. Der stod man i al sin fritid, mens kammeraterne legede bagved. Han tilskriver børnehjemmets afstraffelsesmetoder, at han i dag har ødelagte knæ, *“fordi når vi skulle stå der en hel søndag, det kan du roligt forestille dig, ikke? Så var man nødt til at låse knæene, og det vil sige, at man fik overstrakte knæ. Og det slider på knæledet.”* Børnene havde 2-3 timers fritid hver aften efter spisning samt om søndagen uden for kirketid. Straffen med at stå i skammekrog kunne udstrække sig over alle ugens daglige fritimer samt hele søndagen. Han mener, at opholdet på det religiøse børnehjem, der tilhørte Kristelig Forening til Bestand for Børn og Unge har været medvirkende til, at han er blevet ateist: *“Det var morgenbøn, aftenbøn, bordbøn og tunge kirkegange om søndagen, i marchkolonne ned til Ærøskøbing kirke. Så det var meget i Vor Herre Jesu navn, det hele.”*

Sengevæder og offer

Der var en dreng på børnehjemmet, som han aldrig glemmer, fordi han var den, det altid gik ud over, måske fordi han tisede i sengen hver eneste nat. Denne dreng tilbragte *“hele og halve år med at stå der ved det bogskab. Nogle gange kunne han få så mange tæsk, at han var gul og blå i striber.”* Drengen havde så svært ved at ligge tør om natten, og det gjorde forstanderparret så vrede, at han en vintermorgen blev *“yderlige straffet, ved at han ikke fik noget morgenmad, men blev stillet op udenfor på gårdspladsen ved vinduet, så han kunne kikke ind i spisesalen, hvor*

vi andre sad. Jeg kan huske, han stod der i sine træsko, med bare fødder, og det var hundehamrende koldt, sneen føg (...) Jeg kan tydeligt se det for mig.” At situationen gik alle børnene på nerverne, viser følgende episode. I anledning af forstanderindens kommende fødselsdag besluttede børnene, at de ville give hende en fødselsdagsgave, som bestod i, at de ville sikre, at drengen der altid tisede i sengen, lå tør *“den ene nat i hvert fald. Hvorefter man (vi MR) placerede ham ude på toilettet, og han sad og sov på toilettet hele natten.”*

Kapitel 6

Statens tilsyn med Børne- og Ungdomshjemmene 1956-1976

6.1.1 Indledning

Landsforeningen Godhavnsdrene anklager staten for ikke at have ført et tilstrækkeligt tilsyn under deres opvækst på børnehjem. Derfor er et vigtigt spørgsmål i undersøgelsen, om staten levede op til sine forpligtelser for tilsyn over for de anbragte børn, og om tilsynet med landets forskellige typer børnehjem fungerede tilfredsstillende. At anklagerne om manglende tilsyn ikke er grebet ud af luften, kan et eksempel fra Københavns Stadsarkiv illustrere: I 1963 udfærdigede en kontorassistent i Københavns Kommune et notat med en liste på 14 af København Kommunes børnehjem, hvorfra tilsynet ikke havde indsendt tilsynsrapporter for perioden efteråret 1960 til foråret 1963. Syv år senere var det stadig galt med tilsynet, den 21/8 1970 noterede samme medarbejder, nu overassistent, om 10 af kommunens børnehjem *“Samtidig skal det på ny påpeges, at det ligger tungt med indberetningspligten for de tilsynsførende (...) der er tilsynsførende som ikke har indberettet i årevis, det må da være et stort ansvar at tage, såfremt der skulle opstå et eller andet alvorligt problem på et af disse hjem.”*

6.1.2 Klagegangen i Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen

Når det er hændt, at forældre, ansatte, naboer eller et børnehjemsbarn har klaget direkte til Direktoratet, var der en fast procedure. Hvis klagen foregik telefonisk, blev der taget referat, og sagen blev givet videre til

de ansvarlige (ofte personaleafdelingen eller juridisk afdeling). Ved sådanne klager valgte man i alvorligere tilfælde at sende en inspektør ud for at tale med de implicerede. I særlige tilfælde blev såvel inspektøren som en juridisk medarbejder sendt ud til børnehjemmet for at sikre en korrekt sagsbehandling.

Breve med klager er blevet modtaget og videresendt i systemet. Disse blev enten besvaret pr. brev eller har givet anledning til et fysisk besøg. Henvendelserne pr. brev handler mest om generelle forhold på børnehjemmene og ikke akutte truende forhold.

Under behandlingen af en klage blev materialet (klager, afhøringer mv.) sendt rundt til de forskellige ansvarlige i organisationen. De enkelte ansatte ved direktoratet har noteret deres vurderinger af sagen på et folioark, der var foldet rundt om sagens bilag. Derved er det i dag muligt at følge de interne diskussioner, der har været vedrørende en række klager. Man kan se den enkelte medarbejders overvejelser og kollegernes reaktion herpå. Heraf fremgår det også, at der for de fleste spørgsmål ikke har været klare regler at følge, men individuelle vurderinger fra sag til sag. I mange tilfælde har kollegerne ikke været enige internt, og sagen er blevet endeligt afgjort af direktør Holger Horsten, efter at han har sat sig ind i argumenterne fra de forskellige ansatte.

6.1.3 Inspektørernes fælles erfaringer

I undersøgelsen deltog 4 tidligere inspektører, der alle er uddannet psykologer. De fortæller samstemmende, at der ingen retningslinjer var for deres tilsyn med børnehjem. Ingen liste eller skema over punkter et tilsynsbesøg skulle igennem. Den nyansatte inspektør måtte selv fylde indhold ind i sit job. Den manglende stillingtagen til, hvad der var et godt og rigtigt tilsyn, har givet problemer for dem alle. Der var dog ét krav: Hver tilsynsførende skulle besøge de ca. 100 børnehjem, de var ansvarlige for, mindst 2 gange om året. Hvilket de samstemmende erklærer ikke kunne opfyldes med den tid, der var afsat. En anden procedure var hustugtsbogen, som skulle gennemses og attesteres. To inspektører be-

klager, at der intet samarbejde eller koordinering var de tilsynsførende imellem. Tre inspektører beklager, at det var begrænset, hvad de kunne få at vide om de børnehjem, de besøgte. En fjerde forsikrede, at han havde vidst meget mere, end forstanderne anede. To af de tilsynsførende husker, at de har oplevet situationer, hvor de fornemmede problemer på et børnehjem, men at de ikke kunne trænge til bunds, fordi børnene ikke ville eller turde fortælle noget. I sådanne tilfælde kunne man give barnet sit visitkort og opfordre til, at barnet tog kontakt.

6.1.4 Tilsynsførende 1956-1958

Den første tilsynsførende fortalte, at han havde oplevet forhold, der spændte fra det meget gode, til det meget dårlige. Hans overordnede indtryk var, at danske børn havde det godt på børnehjemmene. Han fortalte dog om enkeltstående tilfælde af mishandling og vanrøgt, der havde givet anledning til indgriben fra myndighedernes side. Han betvivlede ikke klagerne, der er fremført af Landsforeningen Godhavnsdrengene, idet han mente, at det er sandsynligt, at der har været enkelte meget dårlige steder. Men der var uvægerlig en forskel på, hvordan myndighederne fór frem mod en forstander: *“Altså, en lille forstanderinde nede i Fåborg kan du smide ud, uden at nogen reagerer på det. Men du kan ikke få afskediget forstanderen på Godhavn, uden at det er på forsiden af Politiken.”* Forstanderne fra de store drengehjem såsom Godhavn, Bråskovgård, Landerupgård og Himmelbjerggården havde en stor magt, og de vidste det selv: *“For at sige det ligeud, så havde de tillagt sig sådan nogle herremandsmanerer (...) Det var faktisk herremænd med en stab under sig (...) Der var stil over nogle af dem, også over Godhavns forstander dengang. Han har så udviklet sig i sine senere år, herre gud, vi bliver gamle i netop dette her fag.”*

6.1.5 Tilsynsførende 1960'erne

Denne tilsynsførende havde specialiseret sig i børnenes fysiske omgivelser, fordi han mente, at han derved kunne påvirke nybyggeri og

ombygning, således at hjemmenes bygninger i højere grad tilgodeså leg og privatliv. Han skulle besøge hvert børnehjem 2 gange årligt, og det ene besøg var varslet i forvejen: *“Jeg ville da heller ikke bryde mig om, hvis jeg havde på fornemmelsen, at jeg fik besøg, ikke at vide, hvornår de kom. Det ene var aftalt, og det andet var tilfældigt, hvis man kan sige sådan. Ja, hvad gjorde man, ja, man kom til stedet, pludseligt stod der et skilt til forstanderen, så gik man derind og sagde: “goddag, her er jeg, og jeg kommer i den og den anledning, jeg er den og den.” Så var der nogle ting, man skulle se efter (...) man skulle se efter i deres hustugtsbog. Vi blandede os vist nok ikke i økonomi og regnskaber, det havde vi jo ikke noget at gøre med. Ja, der var stort set ikke andet.”* Når en inspektør ikke nåede alle de besøg, han som tilsynsførende skulle, husker han, at man blev kaldt ind til direktør Horsten for at forklare sig. Men selvom man fjernede inspektørernes mange ekstraopgaver såsom kontorarbejde, kursustilrettelæggelse og -ledelse, så ville det have været umuligt at nå at tilse mindst 100 børnehjem 2 gange årligt.

Han vurderede, at mange af klagerne fra Landsforeningen Godhavnsdrengene var opdigtede, og at de handlede om udsigten til erstatning. I tilsynets arkiv kan vi se, at han dengang ikke havde stor tillid til drengene på Godhavns klager, som han fandt stærkt overdrevne. Men det fremgår også, at han havde endnu mindre tillid til lærerne. Han vurderede, at der ikke kunne herske nogen tvivl om, at lærerne slog, og at det skete ofte.

6.1.6 Tilsynsførende 1966-1970

Denne tilsynsførende inspektør er plaget af dårlig samvittighed, fordi han selv mener, at han kunne have gjort det bedre dengang. *“Tilsyn og tilsyn, det blev jo ofte (...) at man lige snakkede med forstanderen og underskrev hustugtprotokollen, og så blev det ikke til ret meget mere. Der må vi jo nok prise den unge inspektør (...) han var så ganske afgjort den første og den mest ivrige til at lave tilsyn, hvor man kaldte eleverne sammen og fik dem til at fortælle (...) Nej, den unge inspektør var den eneste inspektør, der var sin løn værd. Vi andre dalrede jo bare med (...)*

det var bestemt ikke med eleverne i fokus.” Han føler ikke, at han slog til, og det piner ham meget, de historier der i disse år kommer frem, om hvordan børnene havde det på børnehjem dengang.

Men denne tilsynsførende havde sat sig særdeles samvittighedsfulde spor i tilsynsarkivet. Han havde forsøgt med de midler, han havde til sin rådighed, at henlede sine overordnedes opmærksomhed på de børnehjem, der efter hans overbevisning ikke fungerede. En enkelt gang erklærede han sig inhabil, fordi han kendte og godt kunne lide den forstander, der skulle undersøges. Han forlod jobbet efter få år, fordi han mistede tilliden til sin chef, direktør Holger Horsten, i forbindelse med en klagesag fra Sønderjylland. Hans vurdering er i dag, at der intet overdrevet er i klagerne fra de tidligere børnehjemsbørn.

6.1.7 Tilsynsførende 1970-1976

Den fjerde tilsynsførende omtales i rapporten som “den unge inspektør”. Han har udgivet en række bøger om sin tid som tilsynsførende inspektør i børneforsorgen og vakte i sin tid stor opmærksomhed blandt forstanderne for sin arbejdsform. Visse forstandere brød sig ikke om, at han ankom uanmeldt og gerne talte alene med børnene, ligesom han kunne finde på at mødes med personale uden forstanders deltagelse. Denne tilsynsførende har assisteret undersøgelsen med at finde frem til kolleger, der stadig var i live. Hans egen beretning om forholdene på børnehjem handlede om eksempler på steder, hvor børnene måtte vokse op under ydmygende rutiner, følelseskulde, forældet pædagogik og manglende beskæftigelsesmuligheder. Han betvivlede ikke rigtigheden i de klager, der er blevet fremført af Landsforeningen Godhavnsdrengenes medlemmer, som han har støttet fra de først gang stod frem. Han understregede i øvrigt, at han i sin embedsperiode aldrig havde oplevet et børnehjemsbarn lyve for sig. Og at det var sjældent, han oplevede, at en medarbejder ikke stod ved sin magtanvendelse over for børnene, når de blev konfronteret hermed.

6.1.8 Inspektørerne og forstanderne

Inspektørernes erindring om konsekvenserne af deres tilsynsarbejde varierer. Inspektøren 1966-70 fortalte om de problemer, han oplevede generelt: *“Forstanderen var centret, det var ham, der styrede det hele, og alle var hundeanget for ham. Det var vi fuldstændig klar over, sådan var det, men vi kunne ikke rigtigt anvise noget andet, de skulle gøre. Vi var selvfølgelig klar over, at det der med at tæske dem, for at de skulle være ordentlige, det kunne enhver idiot gøre (...), men det var jo ikke vejen frem.”* Inspektøren fra 1960'erne huskede flere klagesager, hvor han havde måttet tilbringe dage på et børnehjem med at afhøre de berørte personer. F.eks. en klagesag på en forstander, som listede hen over loftet sent om natten for at forgribe sig seksuelt på en pige. Han havde aldrig glemt, hvordan forstanderens kone støttede sin mand med ordene: *“Det kunne slet ikke passe, sådan noget gjorde han ikke, det kan han slet ikke, for når han har været sammen med mig om aftenen, så kan han ikke mere.”* På et spørgsmål, om der var blevet fyret nogle forstandere på den bekostning, svarede han *“Næ, det var det, jeg synes var det underlige ved det, der skete jo ikke altid noget bagefter.”*

Inspektøren fra 1970'erne fortalte, at børneforsorgsverdenen var en lille verden, hvor det var vigtigt at kende hinanden. *“Nogle forstandere kunne gå ind i systemet (Direktoratet MR) og snakke med kontorchefen og få noget fiflet igennem. Andre turde slet ikke tage derind (...) Det var lidt efter, hvor smart og hvor god man var, og hvor meget man kunne fedte sig ind der. Det hjalp selvfølgelig med til at nogen slap billigere, eller undgik nogle ting.”*

Inspektøren fra 1966-70 fortalte, hvorfor han havde opsagt sin stilling som tilsynsførende. Efter at have lavet en helt korrekt indberetning på en forstander i det sønderjyske, var han blevet mødt med en modstand fra dennes kolleger, som han følte var helt ude af proportioner. De andre forstandere var vrede over, at der var kommet en plet på deres kollegas ære. Nu ville han ikke få sit ridderkors, mente de, i stedet belønnede de ham med en hjemmegjort medalje, hvorpå det stod *“Død over NN”* (inspektørens navn). Da inspektøren efterfølgende

oplevede, at direktøren for Direktoratet for Børneførsorgen undsagde ham overfor forstanderne og ikke bakkede ham op, forlod han sin stilling.

Mens den sidste inspektør havde en helt anden erfaring. Da han i 1970-71 kom på kant med det samlede forstanderkollegium, var indstillingen i Direktoratet for Børneførsorgen vendt. Han var blevet indkaldt til et møde på Nyborg Strand, hvor han ifølge ham selv skulle stå skoleret for en række vrede forstandere. De krævede en forklaring på hans utraditionelle metoder for inspektion af børnehjem, der bestod i, at han kom uanmeldt, at han kunne dukke op kl. 6 om morgenen, at han talte med børnene, uden at medarbejderne var til stede, og i det hele taget virkede underminerende for forstandernes autoritet. Direktoratet fastansatte inspektøren bagefter, i stedet for at fyre ham, og forstandernes reaktion var, at de offentliggjorde et lidet smigrende referat af konfrontationen, *“hvor de havde udskrevet hvert eneste “øh” og “hm”, så jeg fremstod i så latterligt et skær som muligt.”*

6.1.9 Sammenfatning

3 af de 4 tidligere tilsynsførende inspektører, dvs. de 3 der havde ført statens tilsyn op til 1970, var enige om, at ingen havde kunnet opfylde kravet om de 2 årlige tilsynsbesøg på ca. 100 børnehjem, de havde været ansvarlige for. Alle fire inspektører nævnte, at der ingen instruks havde været, eller liste over punkter, de skulle gennemgå under et tilsyn, men at de selv havde måttet fylde indhold i jobbet. To nævnte også, at der helt manglede et samarbejde inspektørerne imellem, ligesom der heller ingen overføring af erfaringer skete imellem inspektørerne. Da forstanderne havde stor magt i perioden, kom tilsynet alt for ofte til at foregå på forstandernes præmisser. Noget, navnlig den inspektør, der sagde sin stilling op, den dag i dag føler sig frustreret over. Sammenfattende kan det siges, at tilsynet frem til 1970 ifølge de 4 inspektører, på en række punkter ikke levede op til dets forpligtelser som statens garant for, at tingene foregik efter loven i den danske børneførsorg. Udsagn fra elever, lærere og den yngste tilsynsførende tyder på, at forholdene blev

rettet op i løbet af 1970'erne. Men om den senest tilkomne inspektørs forbedrede inspektionsform var en enlig svale, eller om hans metoder blev til standardprocedure, ved vi ikke, ligesom forholdene vedrørende tilsyn med børnehjem efter direktoratets nedlæggelse ved Bistandslovens indførelse i 1976 ikke er omfattet af undersøgelsen.

6.2 Afslutning

6.2.1 Andre undersøgelsesmetoder

Undervejs i vores undersøgelse har vi indsamlet beretninger og oplevelser fra ophold på ca. 50 andre børnehjem. Det skyldes, at størstedelen af deltagerne havde været anbragt på flere børnehjem end det, vores undersøgelse drejede sig om. I det følgende bringes et eksempel på, hvorledes andre undersøgelsesmetoder kan tages i brug end de traditionelle interview- og arkivundersøgelser, når overgreb i børneforsorgen skal undersøges. Det drejer sig om Værebros Drengehjem, som i 1932 blev oprettet af Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse. Børnehjemmet optog svagt begavede eller sent udviklede drenge og havde fast psykiatrisk lægetilsyn. Her var oplæring i land- og havebrug og et areal på 16 ha. Her var plads til 35 drenge mellem 7 og 18 år. For oplysninger om Foreningen af 1837, se under Hjortebjerg Skole.

6.2.2 Forhistorien

Den 1/6 2010 besøgte vi en mand, der havde været på Roskilde Hvile i sin barndom. Han var uddannet pædagog og arbejder i dag på en sikret institution for meget vanskelige unge. Han fortalte, at han på Roskilde Hvile havde modtaget mange hårde afstraffelser, især af gymnastiklæreren, som engang rev hans øre løs. I 1959 blev han overflyttet til Værebros Drengehjem, hvor han oplevede stor forbedring. Men i februar 1960 blev førnævnte gymnastiklærer udnævnt til forstander på Værebro, og afstraffelserne fortsatte. Deltageren fortalte, at han som voksen havde besøgt Værebro, stærkt opfordret af sin kone, som mente, at hans ma-

*Gymnastiksalen på Værebros Drengeskole, som den ser ud i dag, 30 år efter nedlæggelsen.
Foto: Jacob Knage Rasmussen 2010.*

reridt måske ville ophøre, hvis han blev konfronteret med stedet igen. Det viste sig, at den nye ejer havde bevaret gymnastiksalen med hest, plint og buk. *“Da jeg kom ind i gymnastiksalen, kunne jeg høre stemmer (...) Jeg tænkte: “Hold kæft, hvordan er det, du reagerer?” Jeg kunne høre, hvordan de skreg. Jeg kunne huske, da vi fik af det der forbandede tovværk.”* Forstanderens afstraffelser var foregået i gymnastiksalen, hvor den skyldige skulle stå bøjet over hesten (gymnastikredskab), mens forstanderen slog med et reb, som han holdt sammenfoldet i hånden. Han slog så hårdt, at der kom blodstænk på hesten, fortalte informanten.

6.2.3 Opfølgning på beretningen

Den 16. juni 2010 opsøgte vi den nuværende ejer, byrådsmedlem Poul Andersen, Roskilde, som har ejet Værebros drengekole siden drengeskolens ned-

læggelse i 1982. Her fik vi lov til at tage hesten med til museet sammen med dreng hjemmets arkiv, som Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse havde efterladt, dengang stedet lukkede. Det havde han fundet og bevaret ved at pakke det forsvarligt ned, så de personfølsomme data var sikret.

6.2.4 Kriminalteknisk afdeling i Fredericia

Vi besluttede at undersøge, om der kunne påvises spor af blod på hesten, skønt der var gået mere end 50 år, siden afstraffelserne fandt sted. En kontakt til Svendborg Politis Funktionsledelse udvirkede, at Kriminalteknisk afdeling i Fredericia, det tidligere Rejseholdets Tekniske Afdeling, blev sat på opgaven. Hesten blev bragt til Fredericia, hvor den blev analyseret for rester af blod ved fire teknikker:

Hesten fra Værebros bliver underkastet en Combur-Test®, hvor de enkelte pletter bliver duppet med denatureret vand og derpå gnedet med en indikatorstik, som slår ud med grønt, når der er blod. Foto: Jacob Knage Rasmussen 2010.

Speciallys
Combur-Test®
Luminol-test
HemDirect-test

Der blev fundet indikation og spor efter blodstænk over det meste af hesten. En blodstænksanalytiker blev tilkaldt, og han kunne fortælle, at størrelsen på blodpletterne sagde noget om slagets kraft og hastighed. Jo hårdere slag, jo mindre blodplet. På hesten er der tale om mange små blodpletter med stor spredning. På midten af hesten er der ikke mange, hvilket stemmer overens med informantens forklaring, at han lå ind over hesten, mens forstanderen slog ham med tove. Ud fra antallet af blodpletter mente politiets tekniker, at der nok ikke var tale om et enkeltstående tilfælde af vold. Vi blev rådet til ikke at tage dna tests, der kostede 5000 kr. pr. blodplet, og muligvis kun ville vise, at materialet var for gammelt eller for utilstrækkeligt til denne form for undersøgelse. De forskellige tests frem til dette punkt havde været afholdt omkostningsfrit for undersøgelsen, hvilket vi er Kriminalteknisk afdeling taknemmelige for.

6.2.5 *Sammenfatning*

Mange tidligere børnehjemsbørn, der har oplevet overgreb under deres opvækst på børnehjem, fortæller, at noget af det sværeste er ikke at blive troet på, og at det har medvirket til et liv med store problemer såsom ensomhedsfølelse og isolation. I eksemplet med hesten fra Værebros er det lykkedes med kriminalpolitiets hjælp at få en enkelt beretning om voldelige overgreb mod børn på børnehjem sandsynliggjort gennem et analysearbejde foretaget af kriminalpolitiets tekniske afdeling. Det er formentlig første gang, kriminalpolitiets analysemetoder er anvendt i en gammel voldssag fra børneforsorgen. Men den forbliver måske den eneste i årene fremover. Der skulle mange sammenfald af omstændigheder til, før det lykkedes. Et tidligere børnehjemsbarn skulle vende tilbage til stedet, hvor overgrebene havde fundet sted 50 år tidligere. En

historiker skulle komme og interviewe ham. Den nuværende ejer af det gamle børnehjem skulle stadig opbevare redskabet, som bar sporene efter de gamle afstraffelser. Museet skulle opspore ejeren, rejse til den anden ende af landet for at låne det. Og sidst, men ikke mindst, så skulle kriminalpolitiet vurdere sagen som så seriøs, at det ville bruge tid og resurser på at få det hele opklaret.

Litteraturliste

- Abschlussbericht des Runden Tisches Himerziehung in der 50er und 60er Jahren, Berlin 2010
- Allen, M. m.fl.: "Thioridazine hydrochloride in the behavior disturbance of retarded children" i: *American Journal of Mental Deficiency*, 68, 1963, s. 63-68
- Arvidsson, Malin: *A Dark Chapter in our history. Historical truth commissions on abuse in children's institutions as national memory work.* School of Humanities, Education and Social Sciences. University of Örebro, Sweden. 2010
- Befring, Edvard: *Barnehjem og specialskoler under lupen. Nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945-1980.* Norges Offentlige Utredninger NOU:23:Oslo
- Berger, E.: "Meprobamate in the management of enuresis" i: *The Journal of Pediatrics*, 59, 1961
- Bkwin, H.: "The use of chlorpromazine in pediatrics" i: *Journal of Pediatrics*, 48, 1956, s. 240-247
- Borup, Eskild: *Godhavn 100 år 1893-1993 – Træk af en opdragelsesanstalts historie.* 1993
- Bryderup, Inge M.: *Børnelove og socialpædagogik gennem 100 år.* Klim 2005
- D'Amato, G.: "Chlordiazepoxide in management of school phobia" i: *Diseases of the Nervous System*, 23, 1962, s. 292-295
- Daeschner, G. m.fl.: "Treatment of nausea and vomiting in children with prochlorperazine" i: *Journal of Pediatrics*, 53, 1958, s. 148-52
- Dalby, Louise: *Retledte drenge? Filantropi og opdragelse på opdragelsesanstalten Bøgildgård 1830-1900.* Landsarkivet for Nørrejylland 2002
- de Connick, Denis A.: "The use of flupenthixol (Fluanxol) in the mangement of behavioral disorders in disturbed psychotic children" i: *Pharmactherapeutica*, 3, 1982, s. 209-14

- Diethelm, R. og A. Frueh: "Erfarhrungen mit Melleril in Kinderpsychiatrie" i: *Praxis*, 21, 1961, s. 1364-1366
- Eisenberg, E.: "The effectiveness of psychotherapy alone and in conjunction with perphenazine or placebo in the treatment of neurotic hyperkinetic children" i: *American Journal of Psychiatry*, 117, 1961, s. 1088-93
- Ejlersen, Steff: *Børnehjemsdreng 1951-1961*, Mellempgaard 2010
- Eriksen, Holger: "Børneven og stridsmand, Peter Sabroe som journalist". *Dagbladet Demokraten*. 1966-67
- Faurbye, A.: Bivirkninger ved behandling med fenothiazinpræparater, *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift*, 19, 2, 1965, s. 114-138
- Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse: *Årsberetning 1961-63*
- Gatski, R.: "Chlorpromazine in the treatment of emotionally maladjusted children"; preliminary report i: *Journal of the American Medical Association*, 157, 1955, s. 1298-1300
- Gjessing, Jørgen: "Undersøgelse og behandling af enuresis nocturna i Fredericia lægekreds" i: *Ugeskrift for Læger*, 130, 1968, s. 2053-2056
- "Godhavn 1933" *Fyrretyveårsskift*, u forf. København 1933
- Goodman, G.S., Ghetti, S., Quas, J.A., Edelstein, R.S., Alexander, K.W., Redlich, A.D., Cordon, I.M., & Jones, D.P.H. (2003): A prospective study of memory for child sexual abuse: New findings relevant to the repressed-memory controversy. *Psychological Science*, 14(2), s. 113-118
- Granskning af påstander om uetisk medisinsk forskning på mennesker – en granskning af påstander om uetisk medisinsk forskning med LSD, elektroder og radioaktiv stråling på mennesker i Norge i perioden 1945-1975. Avgitt til Helsedepartementet 17. desember 2003. NOU 2003:33
- Hallgren, Bertil: "Enuresis. A Study with Reference to Certain Physical, Mental, and Social Factors Possibly Associated with Enuresis" i: *Acta Psychiatrica et Neurologica Scandinavica*, 31, 1956, s. 406-436
- Harman, Charles & Don A. Winn: "Clinical experience with Chlorprothixene in disturbed children. A comparative study" i: *International Journal of Neuropsychiatry*, 2, 1966, s. 72-77
- Healy, David: *The Creation of Psychopharmacology*, Cambridge 2002 og Edward Shorter: *Before Prozac*, Oxford 2009.
- Hedegaard, Troels: *Seksuelt misbrug af børn – en anklage mod forstander Bøje Nielsen*. Bacheloropgave (utrykt) SDU 2006

- Himmelberggården 1897-1997, u forf. Behandlingshjemmet Himmelberggården 1997
- Hollister, Kaspar Carøe: Historieopgave om 694 numre af Børnesagens Tidende fra perioden 1945 til 1976. (Utrykt) SDV 2010
- Holm-Petersen, Kirsten: Anbragte børn – 25 beretninger om en barndom uden for hjemmet. Kroghs Forlag 2004
- Horsten, Holger: Børne- og Ungdomsforsorgen i Danmark. NNF 1959
- Horsten, Holger: Børne- og Ungdomsforsorgen i Danmark. NNF 1962
- Horsten, Holger: Børne- og Ungdomsforsorgen i Danmark. NNF 1967
- Horsten, Holger: Børne- og Ungdomsforsorgen i Danmark. NNF 1973
- Horsten, Holger: Børneforsorgen i Danmark. NNF 1953
- Horsten, Holger: Børneforsorgen i Danmark. Nyt Nordisk Forlag 1948
- Hove, H: "Kliniske indtryk af Libriumbehandling hos psykiatriske patienter" i: Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift, 16, 1962, s. 117
- Human Rights and Equal Opportunity Commission: Bringing them home: Report of the National Inquiry into the Separation of Aboriginal and Torres Strait Islander Children from their Families. Sydney 1997
- "100 år med barnet i centrum", Bredballe børnehjem/-Skolehjemmet ved Vejle Fjord 1900-2000. u forf. Vejle 2000
- Hvidt, Valdemar: "Lægers Erstatningspligt for Kunstfejl" i: Ugeskrift for Læger, 101, 1939, s. 1427
- Højgaard, Line m.fl.: Med arbejdet som rettesnor – fra fattigopdragelsesanstalten Bøgildgård til døgninstitutionen Oustruplund 1830-2005. Viborg 2005
- Høyer, Klaus: "Informed Consent: The Making of a Ubiquitous Rule in Medical Practice" i: Organization, 16, 2009, s. 267-288.
- Høyrup, E.: "Erfaringer med Truxal" i: Ugeskrift for Læger, 122, 1960, s. 1146-1149
- Jacobsen, A. Faye: Kontrol og demokrati. Træk af den danske børneforsorgs historie 1933-58. 1989
- Jensen, Anders Bonde: "Det informerede samtykke. Historisk Baggrund og nutidige problemer" i: Ugeskrift for Læger, 152, 1990, s. 3591-3593
- Jørgensen, Harald: Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse 1837-1985
- Kohlmann, Th., A. Rett: "Klinische und pharna-kopsychologische Untersuchungen mit Truxal bei gehirngeschädigten Kindern" i: Wiener klinische Wochenschrift, 76, 1964, s. 789-794

- Korskjær, G. m.fl.: "Truxal som adjuvans ved neurosebehandling" i: *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift*, 15, 1961, s. 316-324
- Kragh, Jesper Vaczy (red.): *Psykiatriens Historie i Danmark*, 2008
- Kragh, Jesper Vaczy: *Det hvide snit. Psykokirurgi og dansk psykiatri 1922-1983*, Odense 2010
- Krakowski, A.J.: "Chlordiazepoxide in treatment of children with emotional disturbance" i: *New York State Journal of Medicine*, 63, 1963, s. 3383-3392
- Kristjansen, Palle, Svendsen og Borup: "Melleril- (Thioridazin-) behandling af langvarige psykoser" i: *Nordic Journal of Psychiatry*, 1959, 13: 1, s. 80-82
- Kuhn, Johan: "Lægers Erstatningsansvar" i: *Ugeskrift for Læger*, 104, 1942, s. 676-677
- Kvale, Steinar: *InterView – en introduktion til det kvalitative forskningsinterview*, Kbh. 1977. SDU Center for historie, 2004
- Kyrø, Øjvind: "Du herlige land", 100 års arbejde for børn. Kristelig forening til bistand for børn og unge. 1998
- Landsforeningen Godhavnsdrengegenes høring – en hvidbog. Konferencen 10. og 11. oktober 2007. Landsforeningen Godhavnsdrenge
- Langsted, Esther: *Alle gode gaver*, Ravnerock 2010
- Leksikon for opdragere. Bind 1
- Lomholdt, Margrete: *Børnepsykiatri*. Tredje udgave, København 1965
- Madsen, Ravn m.fl.: *Børnepsykiatrien i Risskov gennem 50 år*, Risskov 2008.
- Mallmann-Mühlberger, Elga: "Erfahrungsbericht über Truxal-Therapie bei 65 Kindern" *Medizinische Welt*, 28, 1963, s. 1455-1458
- Mariuz, M.J. & C.J. Walters: "Enuresis in non-psychotic boys treated with imipramine" i: *The American Journal of Psychiatry*, 120, 1963, s. 597-599
- Mellor, Doreen og Anna Haebich: *Many Voices Reflections on experiences of Indigenous child separation*. Canberra 2002
- Miksztal, M.: "Chlorpromazine (thorazine) and reserpine in residential treatment of neuropsychiatric disorders in children" i: *Journal of Nervous and Mental Diseases*, 123, 1956, s. 477-479
- Moe, Claes og Marianne Schroll: "Selvbestemmelsesret og handlepligt" i: *Ugeskrift for Læger*, 156, 1994, s. 7014-15
- Munster, A.J. m.fl.: "Imipramine (Tofranil) in the treatment of enuresis" i: *The American Journal of Psychiatry*, 118, 1961, s. 76-77
- Nagel, Allan red.: *Når man starter med minuspoint – 15 fortællinger fra 100 års anbringelser af børn og unge på døgninstitutioner*. FADD 2005

- Nielsen, Beth Grothe: Anstaltbørn og børneanstalter gennem 400 år. SOC-POL 1986
- Nielsen, I. Møller, P.V. Petersen og Jørgen Ravn: "Truxal – et nyt dansk psyko-farmakon" i: Ugeskrift for Læger, 121, 1959, s. 1433-1440
- Nielsen, Svend: Onkels erindringer – Et liv i dansk børneforsorg 1910-1972. SL Fyn 1992
- Norén, C.-E.: "Mallorol®, ett läkemedel i pediatrik öppna vård" i: Svenska Läkartidningen, 61, 1964, s. 2443
- Oettinger, L.: "Chlorprothixene in the Management of Problem Children", Diseases of the Nervous System, 23, 1962, s. 568-571.
- Ostenfeld, Ib: "Børneforsorgen set med psykiaterens øjne" i: Børnesagens Tidende, 57, 1962, s. 304
- Ostenfeld, Ib: "Børneforsorgsarbejdet" i: Ugeskrift for Læger, 124, 2, 1962, s. 1258
- Ostenfeld, Ib: "Fungerer det psykiatriske tilsyn med børneinstitutionerne efter hensigten?" Børnesagens Tidende, 60, 1965, s. 521
- Ostenfeld, Ib: "Hvad forstaaes ved en karakterafvigelse?" i: Børnesagens Tidende, 59, 1964, s. 272
- Ostenfeld, Ib: "Klassifikation af adfærdsforstyrrelser hos børn og unge" i: Ugeskrift for læger, 127, 1965, s. 747
- Ostenfeld, Ib: Det psykiatriske tilsyn 1960-68 i Borup, Eskild: Skolehjemmet Godhavn 1893-1968
- Persson, Charlotte: Børnepsykiatri og sygepleje – en historisk undersøgelse af perioden 1909-1976, speciale Århus Universitet 2009
- Petersen, Lise: Stiftelsestøser og kongebørn. Dansk psykologisk forlag 1987
- Plougmand, Oskar: En inspektør banker på. Forlaget Dimon 2005
- Plougmand, Oskar: Humor og glæde i børne(for)sorgen – og noget om køkkenpiger og altnuligmænd. Forlaget Dimon 2007
- Plougmand, Oskar: Overgreb og overlevelse i børne(for)sorgen – noget af et tidsbillede. Forlaget Dimon 2006
- Ravn, J. og Rud: "Patienter lidende af neuroser behandlet med flupentixol" i: Nordiske Psykiatriske Medlemsblad, 19, 1965, s. 66-70
- Ravn, J.: "Delirium Tremens behandlet med Truxal" i: Ugeskrift for Læger, 122, s. 1960: 1151
- Ravn, J.: "Flupentixol" i: Nordisk Psykiatriske Medlemsblad, 20, 1966, s. 410-424

- Ravn, J.: "Truxal ein neuartiges Psychopharmacon" i: Wiener Klinische Wochenschrift, 72, 1960, s. 192-196
- Remschmidt, H & H. van Engeland: Child and Adolescent Psychiatry in Europe, Darmstadt 1999
- Robak, O.H.: "Bivirkninger og komplikationer ved langtidsbehandling med psykofarmaka" i: Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift, 21, 1967, s. 363-378 & m.m. benzodiazepiner og narkomani s. 375
- Rosenberg, Raben: "Den psykofarmakologiske udvikling" i: Jesper Vaczy Kragh (red.): Psykiatriens historie i Danmark, København 2008
- Rothman, David J.: Strangers at the Bedside. A History of How Law and Bioethics Transformed Medical Decision Making, New York 2003
- Rytter, Maria: "Børn uden historie", børns vilkår på danske spædbørnehjem, børnehjem og opdragelsesanstalter i det tyvende århundrede. Årbog for Svendborg og Omegns Museum. 2001
- Rytter, Maria: "Børn med historie". Årbog for Svendborg og Omegns Museum. 2002
- Rytter, Maria: "Dette er mit lille Kvindely", brugen af isolationsstraf på pigehjem i det 20. århundrede. Årbog for Svendborg og Omegns Museum. 2003
- Scocozza, Lone: "Det danske sundhedsvæsen og medicinsk etik – historisk og aktuelt" i: Grit Niklasson (red.): Samfund og kultur i sundhedsarbejdet, København. 2006
- Scocozza, Lone: Forskning for livet. Den medicinske forskningsetik forudsætninger og praktikker, København 1994
- Shorter. E.: Before Prozac, Oxford 2009
- Sjökvist, Ingrid (red): Det är ju inte jag som gjort fel – 14 berättelser om barnhem och fosterhem. Liv i Sverige 2008
- Skjerbæk, Oluf J.: Institutioner til værn for børn og unge. G.E.C. Gad 1927
- Skjerbæk, Oluf J.: Institutioner til værn for børn og unge. Gad 1964
- "Skolehjemmet Godhavn 1893-1968", 75 års virke 1893-1968. u forf. Med forord af Lis Groes. Trykkestet ukendt. 1968
- Sonne, Inger: "Efterundersøgelser af enuresisbørn" i: Ugeskrift for Læger, 114, 1952, s. 1557-1560
- Sonne, L. Mahler: "Behandling af depressive tilstande med Flupentixol" i: Nordisk Psykiatrisk Medlemsblad, 30, 1966, s. 322-324
- Strömngren, Erik: Psykiatri, København 1961

- Strömngren, Erik: Psykiatriske Behandlingsmetoder, København 1944
- Sven Sabroe: "Min mærkelige far", bogen om Peter Sabroe. Peter Sabroe Seminarieret. 1998
- Sønnichsen, Annie: Falsk hukommelse eller ægte erindring. Socialrådgiveren nr. 4 26/2 2003
- Tarbensen, Kenn: "Julemærkehjemmet til gavn for børn". Julemærkefonden. 2003
- Thomsen, P. H. Thomsen: Child and adolescent psychiatry in Denmark
- Uhrbrand, Hanne og Inger Lise Nobel: "Efterundersøgelse af enuresispatienter" i: Ugeskrift for Læger, 114, 1952, s. 1554-1557
- Uhrbrand, I & A. Faurbye: Reversible and Irreversible Dyskinesia after Treatment with Perphenazine, Chlorpromazine, Reserpine and Electroconvulsive Therapy, Psychopharmacologia, 1, 1960
- Vanvård i social barnavård under 1900-tallet. Delbetänkande av utredningen om vanvård i den sociala barnavården, SOU 2009:99. 2010
- Vejledning vedr. opdragelsesmæssige metoder i opdragelseshjem 1952
- Vejledning vedrørende det opdragende arbejde i anerkendte børne- og ungdomshjem, 1967
- Vestberg, Adam: "Patienters medvilje som forudsætning for lovligheden af lægelige indgreb" i: Juristen, 40, 1958
- von Eyben, Bo: "Lægeansvar" i: Daniel Andersen m.fl. (red.): Medicinsk Etik, København 1985
- Wallinga, F.V.: "Use of phenothiazine derivative, thioridazine, in the treatment of childhood emotional disorders" i: Acta Paedopsychiatry, 30, 1963
- Øgendahl, Claus: Socialpædagogernes Historie SL 2000

